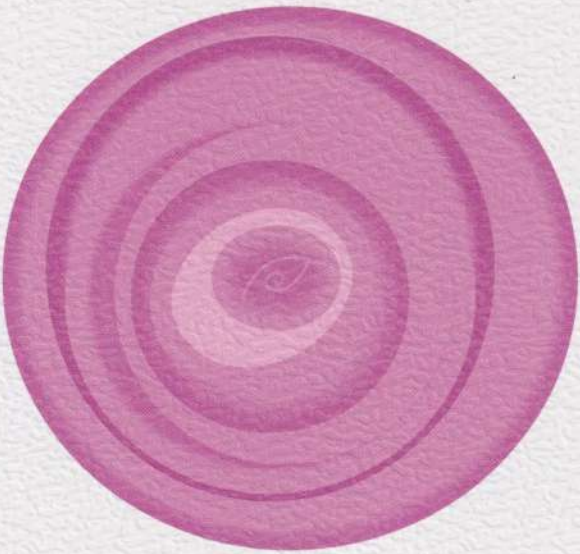
Sâdî-i Şirâzî

gülistan

Farsçadan Çeviren: Mehmet Kanar

AYRINTI

ŞİİR

Sâdî-i Şirâzî (1213 –1292)

"Şiirin Tanrısı" olarak tanımlanan Hâfız-ı Şirâzî ile adı yan yana anılan Sâdî, Fars şiirinin gelmiş geçmiş en büyük gazel şairi kabul edilir.

Şirâz doğumlu olan büyük şairin yaşamıyla ilgili tüm ayrıntılar bilinmiyor. Araştırmacıların tahminlerine göre 1213-1218 yılları arasında doğmuş olmalıdır. İlk eğitimini on iki yaşındayken kaybettiği babasından almıştır. İran'ın Moğol işgaline uğradığı dönemde, tahminen 1222-1225 yılları arası bir tarihte memleketinden ayrılıp Bağdat'a gitmiş, öğrenimini devrin en önemli eğitim ve öğretim kurumu sayılabilecek Nizâmiye Medresesi'nde tamamlamıştır. Buradan mezun olduktan sonra Şirâz'a dönen ve çalışmalarını bir süre memleketinde sürdüren Sâdî daha sonra otuz yıldan uzun süren bir yolculuğa çıkmış; El Cezîre (Mezopotamya), Suriye, Halep, Anadolu, Mısır, Fas, Azerbaycan, Belh, Gazne, Pencap, Gucerât, Sumenât ve Dehli'ye gitmiştir. Hindistan içlerine yolculuk ettiği kesin olmamakla birlikte, pek çok yeri gezdiği, buralarda birçok ünlü kişi ile görüştüğü bilinmektedir. 1256 veya 1257 yılında yeniden Şirâz'a dönen şair, Moğollar'la bir barış antlaşması yapan ve İran'da istikrarı tesis eden Sâd b. Zengî (saltanatı: 1231-1260) nezdinde büyük saygı görmüş; 1257 yılında kaleme aldığı *Bûstan* adlı eserini bu hükümdara, 1258'de yazdığı *Gülistan* adlı eserini ise himayesini devam ettiren veliaht Sâd II'ye takdim etmiştir. Mahlası olan Sâdî'yi de eserini sunduğu Sâd b. Zengî'den aldığı kabul edilir. Bu iki eseri sayesinde ünü kısa zamanda ülke sınırlarını aşan Sâdî, bu iki hükümdarın ölümünden sonra çıkan siyasi kargaşalar sonucu ülke Moğolların egemenliği altına girince Şirâz'dan ayrılarak hacca gitmiş; dönüşünde bir süre Tebriz'de kaldıktan sonra yeniden Şirâz'a gelerek ömrünün kalan kısmını memleketinde geçirmiştir. 1292'de vefat eden büyük şairin anıt mezarı Şirâz'dadır.

Sâdî'nin eserlerinin muhtemelen sağlığında, belki de ölümünden kısa bir süre sonra bir araya getirildiği kabul edilir. Manzum ve mensur eserlerini içeren külliyâtında on altı kitap ve altı risâle vardır. Bu eserler şunlardır: *Takrîr-i Dîbâçe, Mecâlis-i Pencgâne, Sûâl-i Sâhib-Dîvân, Akl ü Aşk, Nasîhatü'l-Mülûk, Risâle-i Selâse, Gülistan, Bûstan (Sâdînâme), Kasâid-i Fârsî, Kasâid-i 'Arabî, Mülemmaât, Terciât, Tayyibât, Bedâyî, Havâtim, Gazeliyyât-ı Kadîm, Sâhibiyye, Mukattaât, Rubâîyât, Müfredât, Hubsiyât, Hezliyât, Müzhikât.*

Sâdî'nin en ünlü eseri *Gülistan*'dır. Makâme tarzında yazılmış olan bu eser; gördüğü, duyduğu, kitaplardan öğrendiği şeyleri mensur olarak anlattığı ve nesri yer yer şiirlerle süslediği bir mukaddimeyi ve sekiz bâbda toplanan hikâye ve fıkraları içermektedir. Üslûp bakımından bir "sehl-i mümtenî" olan eser, tertip bakımından da mükemmeldir. Mensur ve manzum bölümler arasında tam bir denge gözetilmiş, ele alınan konular kısa ve veciz bir şekilde anlatılmıştır. Tarzının en mükemmel örneği olduğu için sonradan pek çok kez taklit edilmiş ve esere nazîreler yazılmıştır. Muinüddin-i Cuveynî (ö.1334) *Nigâristan*'ı, Molla Abrurrahman-ı Câmî (ö.1487) *Bahâristan*'ı, Sâilî (ö.1518) *Ravzatu'l-Ahbâb*'ı, Kemalpaşazâde (ö.1534) *Nigâristan*'ı, Kaânî (ö.1854) *Perîşân*'ı ilk akla gelenlerdir. Araştırmacılara göre, bu ve benzeri eserlerin hiçbiri *Gülistan*'ın seviyesine ulaşamamıştır. *Gülistan* tarih boyunca neredeyse bütün dünya dillerine çevrilmiş, birçok ülkede müteaddit kereler yayımlanmıştır.

Sâdî'nin ikinci en önemli eseri sayılan *Bûstan* da *(Sâdînâme)* tıpkı *Gülistan* gibi birçok dünya diline çevrilmiş ve yaygın biçimde yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Kanar

1954 yılında Konya'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Doğu Dilleri ve Türkoloji eğitimi aldı. Aynı fakültenin Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde akademik kariyer yaptı. 2007 yılından bu yana Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak ders vermeyi sürdürüyor. Mehmet Kanar'ın gramer, sözlük, tenkitli neşir, dil öğretim seti, araştırma, sadeleştirme, çeviri, öyküleştirme çalışmaları çeşitli yayınevleri tarafından yayımlanmıştır. Sâdî-i Şirâzî, Şeyhî, Golamrizâ E'vânî, Muhammed-i İsti'lâmî, Sâdık Hidâyet, Samed Behrengi, Franz Babinger, F.W. Hasluck ve Helmut Ritter, Mehmet Kanar'ın Türkçeye kazandırdığı klasik ve modern şair ve yazarlar arasındadır.

Mehmet Kanar'ın yayınevimizden yayımlanan diğer çevirileri:

Mevlânâ, *Mesnevî*; Hâfız-ı Şirâzî, *Dîvân;* Ferîdüddîn Attâr, *Esrârnâme* ve *İlâhînâme*; Fahreddin Es'ad-i Gorgânî, *Vîs ile Râmîn*; Fuzûlî, *Dîvân*; Sohrâb Sepehrî, *Sekiz Kitap (Bütün Şiirleri)*; Sâdık Hidâyet, *Kör Baykuş*; Ali Muhammed-i Efgânî, *Ahu Hanım'ın Kocası*; Mehmet Rauf, *Eylül;* Ahmed Şamlu, *Yüreğimin Kışlarında (Bütün Şiirleri)*.

Sâdî-i Şirâzî

Gülistan

Ayrıntı: 1213
Şiir Dizisi: 26

Gülistan
Sâdî-i Şirâzî

Farsça Aslından Çeviren ve Düzenleyen
Mehmet Kanar

Yayıma Hazırlayan
Levent Turhan Gümüş

Bu çevirinin tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Petek Yılmaz

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Uygulama
Kâni Kumanovalı, Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa - Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı / Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 33160

Birinci Basım: İstanbul, Ağustos *2018*
Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-605-314-309-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Sâdî-i Şirâzî

Gülistan

Farsça Aslından Çeviren ve Düzenleyen
Mehmet Kanar

İçindekiler

Sunuş *9*

Sâdî ve Gülistan *11*

Dîbâçe (Giriş) *19*

Bâb-i Evvel / Birinci Bâb
Der Sîret-i Pâdişâhân (Padişahların Gidişi) *41*

Bâb-i Dovom / İkinci Bâb
Der Ahlâk-i Dervîşân (Dervişlerin Ahlâkı) *115*

Bâb-i Sevvom / Üçüncü Bab
Der Fazl-i Kanâ'at (Kanaatin Üstünlüğü) *185*

Bâb-i Çihârom / Dördüncü Bâb
Der Fevâid-i Hâmûşî (Susmanın Yararları) *235*

Bâb-i Pencom / Beşinci Bâb
Der Aşk u Cevânî (Aşk ve Gençlik) *251*

Bâb-i Şeşom / Altıncı Bâb
Der Za'f u Pîrî (Dermansızlık ve Yaşlılık) *297*

Bâb-i Heftom / Yedinci Bâb
Der Te'sîr-i Terbiyyet (Terbiyenin Etkisi) *313*

Bâb-i Heştom / Sekizinci Bâb
Der Âdâb-i Sohbet (Sohbet Âdâbı) *353*

Açıklamalar ve Notlar *426*

Sunuş

Fars şiirinin gelmiş geçmiş en büyük gazel şairi, bir tanıma göre "*Hodâ-yi Şi'r*" (Şiirin Tanrısı) Hâfız-ı Şirâzî (ölümü: Şirâz, 1390) bir yana bırakılırsa, kuşku yok ki İran edebiyatının en büyük şairi Hâfız'ın hemşerisi de olan Sâdî'dir.

Tam adı Ebû Muhammed Muşerrifuddîn Muslih bin Abdullâh bin Muşerrif Sa'dî-i Şirâzî olan Sâdî'nin hayatı ne yazık ki tüm ayrıntılarıyla bilinmiyor. Tahminlere göre 1213-1218 yılları arasında doğmuş olmalıdır. Babası Atabek Sa'd bin Zengî'nin mülâzımı iken ilk öğrenimine başlayan Sâdî henüz çocukluk dönemi sürerken babasını yitirdi. Anne tarafından dedesi Mes'ud bin Muslih-i Fârsî'nin himayesinde eğitimine devam etti. O zamanların üniversite kenti olan Bağdat'a giderek Nizâmiye Medresesi'ne girdi. Buradan mezun olduktan sonra Şirâz'a döndü. Fars bölgesinin yöneticisi Atabek Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî'nin veliahtı Sa'd bin Ebûbekr bin Sa'd'ın himayesine girdi. Daha sonra uzun yolculuklarda bulunan Sâdî, yeniden şehrine dönerek kendi köşesine çekildi ve 9 Aralık 1292'de vefat etti.

Sâdî'nin *Gülistan* ve *Bûstan* dahil olmak üzere bütün eserleri Külliyat halinde toplanmıştır.

Gülistan'ın tarih boyunca Türkçeye birçok çevirisi yapılmıştır. Yapılan son çevirilerden biri de tarafımıza aittir. *Kur'ân-ı Kerîm* ile Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden sonra Türk dünyasında en çok okunan, okullarda ders kitabı olarak okutulan *Gülistan*'ın eğitim yönü dikkate alınarak yapılmış bir neşri yoktu. Bu hususu göz önünde bulundurarak *Gülistan*'ın hem akademik hem de geniş halk kitlelerine hitap eden bir baskısını hazırlamak istedim. Farsça metnin çevrimyazısını da sunarak okuyucunun Farsça metni takip etmesini, tamlamaları ve kimi zor kelimelerin okunuşunu görmesini gözettim. Daha sonra, yapmış olduğum *Gülistan* çevirisini yeniden gözden

geçirip düzenleyerek Farsça metnin karşısına yerleştirdim. Böylelikle birkaç amaca birden hizmet etmeyi tasarladım. Hiç Farsça bilmeyen, sadece çeviriyi okumak isteyenler çeviri kısmından yararlanabilir. Farsça öğrenen veya Farsçasını ilerletmek isteyenlerse çevrimyazılı metni takip ederek daha hızlı Farsça öğrenebilir.

Gülistan'ın çevrimyazılı Farsça metnini dizerken, İran'da Muhammed Ali Furûgî tarafından yayımlanan *Gülistan* metnine istinaden Halil Hatîb-i Rehber tarafından hazırlanan şerhli *Gülistan*'dan yararlandım. [Gulistân, tasnîf-i Efsahu'l-mutekellimîn Muşerrifuddîn Muslih bin Abdullah Sa'dî-i Şîrâzî, bâ ma'nî-i vâjehâ ve şerh-i comlehâ ve beythâ-yi doşvâr ve berhî noktehâ-i destûrî ve edebî ve fihristhâ-yi âyât u e'lâm u emsâl u kavâfî ve kavâ'id-i destûrî, bâ tecdîd-i nazar be kûşiş-i Doktur Halîl Hatîb-i Rehber ostâd-i Dânişgâh-i Tehrân, İntişârât-i Safî Ali Şah, 1348 (1969), 695 s., ISBN 964-5626-31-1]

Sâdî hakkında daha geniş bilgiye ve kaynaklara ulaşmak için Prof. Dr. Mustafa Çiçekler tarafından Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazılan Sa'dî-i Şîrâzî [Cilt 35, s. 405-407] maddesine bakılabilir.

Aşağıda, *Gülistan*'ın ilmî neşrini yapan Halil Hatîb-i Rehber'in çalışmasının baş kısmına koyduğu, Sâdî ve *Gülistan* hakkındaki yazıdan bazı bölümler tarafımızca çevrilerek elinizdeki baskıya eklenmiş, İranlı bir uzmanın konuyla ilgili bakış açısı da böylece değerlendirmenize sunulmuştur.

Bu çalışmanın yararlı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Mehmet Kanar
25 Temmuz 2018

Sâdî ve Gülistan

Şirâz şehrinin kuzeydoğusunda, Hâce Hâfız'ın mezarından az uzakta, Bâg-i Dilguşâ yakınlarında İran'ın en büyük şairi ve yazarı, söz ustalarının en fasih dillisi, en yüce şeyh, Muşerrifuddîn Muslih bin Abdullah Sâdî-i Şirâzî'nin mezarı yer alır. Dünya durdukça onun sözleri her yerde yankılanacak, her dilde ondan bahsedilecek. Devirler geçse de onun büyüklüğünden bir şey eksilmeyecek.

Onun nâzım ve nesir incileri dünyayı aydınlatan güneş gibi edebiyatın gökyüzünde parlar durur.

"Heft kişver nemî konend imrûz
Bî makâlât-i Sa'dî encumenî"

(Bugün olmazsa Sâdî'nin sözleri
Yedi düvel bir olup kuramaz edep meclisini)

Sâdî hicrî yedinci yüzyılın ilk on yıllık dönemi içinde, Sâdî'nin deyişiyle hepsi de din bilgini olan Şirâz'ın soylu ailelerinden birinin ferdi olarak gözlerini dünyaya açtı. Henüz çocuk yaşta iken babasının okşamalarından mahrum kalarak yetimlik derdine alıştı. Büyük bir şevkle okula giderken ilkokul bilgilerini öğrendi. İlkgençlik çağına girdiğinde din ve bilim araştırmalarına gönül verdi.

Sultan Muhammed Harzemşah devrinin sonu ile Tatar akınları sırasında İran'ın karışık durumu, özellikle Celâleddin Harzemşah'ın kardeşi Sultan Gıyaseddin'in Şirâz'a saldırması (621/1224) tahsilden başka hiçbir arzusu olmayan genç araştırmacıyı vatanını terkedip huzur içinde öğrenim göreceği Bağdat Nizâmiye Medresesi'ne gitmeye zorladı. Sâdî Nizâmiye Medresesi'nde bir an bile öğrenmekten geri durmadı. Sonunda ilimde öyle bir dereceye geldi ki hocaları onu yardımcısı yaptı. Sâdî, *Bûstan* adlı eserinde

de belirttiği gibi, hocanın dersi bitirmesinden sonra üniversite öğrencilerine dersi bir kez daha tekrarlama iznini aldı.

Sâdî iki üstattan çok yararlandı. Bunlardan ilki 636/1238 yılında vefat eden İkinci Cemâleddin Abdurrahman Ebulferec bin Cevzî idi. Bağdat Mustansiriye Medresesi'nin müderrisi yani profesörü olan bu hoca verdiği derslerle, vaazlarla meşhur olmuştu. İkincisi 632/1234 yılında vefat eden ünlü ârif Şihâbeddin Ebû Hafs Omer bin Muhammed'di. *Avârifu'l-ma'ârif* adlı eserin sahibi olan bu hocasından bahsederken "şeyh-i dânâ-yi murşid" (irşad eden bilgili şeyh) ibâresini kullanır.

Bu iki hocanın eğitimi ve rehberliği o kadar etkili oldu ki Sâdî birkaç yıl sonra fıkıh, hadis, tefsir, kelâm gibi din ilimlerinde yaşıtlarını geride bıraktı. Daha sonra tarih, siyer ve kısas alanlarına yöneldi. Nefsin terbiye edilmesi, ekonomi ve kamu yönetimi alanlarında üstatların görüşlerinden haberdar oldu. Hitabet ve vaaz sanatında beceri kazandı; hiçbir yola girmeden irfan meşrebine yönünü çevirdi.

Bu sıralarda Sâdî'nin gönlündeki dünyayı dolaşma şevki, toplantılarda konuşma yapmaktaki üstünlüğü, kendi ifadesiyle o devirde dünyanın hâllerinin Arap saçı gibi karmakarışık oluşu, seyahate çıkmasına, bunun zorluklarına katlanmasına sebep oldu. Böylelikle hocalarından öğrendiklerini uygulayabilecek, ilmin yüzüne amel makyajı yapabilecek, okulda öğrenilmeyen şeyleri seyahatle öğrenip mükemmel insanlık derecesine ulaşabilecekti. Bu zorlu yolculuklar otuz küsur yıl sürdü. Gittiği dünyalarda öğrendiği taze bilgiler, kıymetli deneyimler Sâdî'nin söz sermayesi oldu. Şahından dilencisine kadar her türlü insanı tanımak ona derin bir bakış açısı kazandırdı. Sâdî bu uzun sürede Irak'ı, Şam'ı (Suriye), Anadolu'yu, Hicaz'ı, Mekke'yi, Habeşistan'ı gördü. Bir süre Suriye'de yaşadı. Şam ve Baalbek camilerinde vaaz ve irşad ile meşgul oldu. Sonunda Fars (Şirâz) topraklarındaki dostlarını özledi; memleketi Şirâz'a dönmek istedi.

Ne güzel bir tesadüf ki o sıralarda Fars bölgesi halkı Salgurluların bilgili padişahı Atabek Muzaffereddin Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî'nin (623-658/1226-1260) himayesinde huzur içinde yaşıyordu. Şirâz şehri de Tatar kılıcından canını kurtaran bilginlerin sığınma yeri hâline gelmişti. Sâdî bu atabeyin sarayında lâyık olduğu mevkiyi buldu. Hele hele Sâdî mahlasını aldığı veliaht Sa'd bin Ebûbekr bu söz ustasına saygı duyuyor, onun için elinden gelen yardımı esirgemiyordu. Sâdî bu huzur sığınağında mutluydu; zamânenin getirebileceği felaketlerden uzakta, eserlerini yazmaya başladı. Öncelikle şahın gösterdiği sevgiye karşılık olarak 655/1257 yılında *Bûstan*'a başladı. On bâblık bu benzersiz eseri Atabek Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî adına, mesnevî tarzında ve mütekârib bahrinde nazmetti. Böylece marifet, ahlâk, uygulamalı felsefe, sosyoloji, kamu yönetimi alanlarında bir gül bahçesi açmış oldu. Bu eserin her beyti, şairin derin düşüncelerini gösteriyor, insanlığı kurtuluşa, zafere götürmek için rehberlik ediyordu. *Bûstan*'ın yazılışının üstünden henüz bir buçuk yıl geçmemişti ki üstat 656/1258 yılı baharında ikinci ünlü eseri *Gülistan*'ı veliaht Sa'd bin Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî adına kaleme aldı.

Gülistan, Sâdî'nin otuz yıllık gezileri süresince karşılaştığı insanların düşünceleri, hâlleri, ahlâkları, gelenek görenekleri üzerindeki görüşlerinin, deneyimlerinin bir ürünüdür. Bu yolculuklarda o insanlarla haşır neşir olmuş, gönül sırlarına ulaşmış, her birinden bir öğüt işitmiş, bir incelik öğrenmiş, gönül hazinesinde bunları depolamıştır. Daha sonra Salgurluların hâkim olduğu birkaç yıllık asayiş döneminde bu parlak incileri dizmiş, söz gelininin saçlarını değerli nâzım ve nesir incileriyle süslemiştir.

Sâdî'nin yazarlıktaki ve şairlikteki dehası *Gülistan*'da açıkça görülür. Üstat bize sadece bu eserini bırakmış olsaydı, bu bile onun ne kadar büyük olduğunu gösteren delil sayılabilirdi. Sâdî *Gülistan*'da akıllı bir öğretmendir. Kâh makâmecilerin tarzıyla masal ve hikâye naklederek kâh tarihe dayalı kanıtlar ileri sürerek erdem arayanlara iyiyi kötüyü ayırt etmekte güç kazandırır. Doğruyu söylemekten çekinmez. Toplumda gördüğü eksiklikleri örtmeye kalkışmaz. Bâkir sözleri felsefîdir, irfanîdir, din ölçülerine uyar; beğenilen ahlâk kurallarıyla örtüşür. Bir bilge, bir psikologdur. Nasihatın acı ilacını zarafet balıyla karıştırmıştır. Bu yüzden kırılgan tabiatlılar bile onun sözlerinden bıkkınlık duymaz.

Sâdî gazel şairliğinde yegâne üstattır. Âşıkane (romantik) gazeli onun kadar coşkulu ve güzel söyleyen bir şair daha çıkmamıştır. Farsça, Arapça kasîdelerinde öğüt vermekten geri kalmamış, övdüğü kişileri adaletli, insaflı olmaya davet etmiş ama öncekiler gibi abartıya kaçmamıştır. Tercîleri, mülemmaları, mersiyeleri, kıtaları, rubaîleri de başlı başına bir değerdir. Bunların yanısıra altı risâlesi de (kitapçık) Sâdî'nin sade, sanatlı ve tasavvufî nesir alanlarındaki üstatlığının birer göstergesidir.

Bu edebiyat güneşinin doğduğu yedinci yüzyılda her biri ayrı bir coğrafyada parlayan yıldızlar vardı. Bunların arasında Mevlânâ Celâleddin, Emir Husrev-i Dihlevî, Ferîdüddin Attâr, Kemâleddin İsmail-i İsfahânî, Mecdeddîn-i Hemger, Hekim Nizârî-i Kuhistânî, filozof, bilim insanı Hâce Nasîruddîn-i Tûsî, Şihâbeddîn-i Suhreverdî, Şemseddin Muhammed Kays-i Râzî'nin adları sayılabilir.

Sâdî yaşadığı devirdeki padişahların, hâkimlerin (vali, bey, emîr), büyüklerin bazılarını övmüştür. Bunlardan birkaçı: Atabek Ebûbekr bin Sa'd bin Zengî, Atabek Sa'd bin Ebûbekr, Atabek Muhammed bin Ebûbekr bin Sa'd-i Zengî, bunun veziri Emîr Fahreddin Ebûbekr bin Ebû Nasr-i Havâyicî, Fars bölgesi Moğol komutanlarından Emîr Enkiyânû, Emîr Muhammed Beyg, İlhan yani Hülâgu, İlhan'ın sahibdivanı ve veziri Şemseddin Muhammed Cuveynî, kardeşi, *Târîh-i Cuveynî*'nin yazarı Alâeddin Atâ Melik Cuveynî.

Sâdî Salgurlular dönemi sona erip de Moğollar Şirâz'a hâkim olunca tekrar yollara düştü. 662/1264 yılında Bağdat'a, oradan da yürüyerek hacca gitti. Mekke dönüşünde Azerbaycan'a geçti. Bu gezisinde meşhur şair Hâce Humâmeddin Tebrîzî, Hâce Şemseddin Muhammed Cuveynî ve kardeşi Atâ Melik Cuveynî ile görüştü.

Bu seyahatini tamamlayan Sâdî Şirâz'a dönerek kendi köşesine çekildi, insanlara rehberlik vazifesinde bulundu. 691/1292 veya 694/1295 yılında Yaradan'a ruhunu teslim etti, ebedî hayata başladı.

"Horrem ten-i û ki çun revâneş
Ez ten bereved, sohen revân est"

(Kutludur o vücut; onun ruhu
Çıksa bedenden, akar durur onun sözü)

Fars edebiyatı nesir tarihine bakıldığında hem Sâdî'den önceki devirlerde hem Sâdî devrinde nesirde iki tür yazı geleneği vardı. Birisi sade yazı geleneğiydi ve daha çok bu nesirle ilmî kitaplar yazılırdı. Eskiden beri "nesr-i Mürsel" denilen ilmî yazı üslûbu bugüne kadar kullanılagelmiştir. Genel kabul gören, gerekli bir nesir türüdür. İkincisi "fennî nesir" de denilen sanatlı nesirdir. Bunun birkaç kolu vardır. "Menşûrnevîsî" denilen ferman yazıcılığı, münşiyâne nesir, secîli nesir ve makâme yazıcılığı. *Kelile ve Dimne*'yi Farsçaya çeviren Ebulmeâlî Nasrullah-i Munşî (çeviri 538-540/1143-1145 yılları arası), Hâce Abdullâh-i Ensârî (396-481/1006-1088) ve Kadı Hamîduddîn-i Belhî (ölümü: 559/1164) bu üslûbun önderleri kabul edilir. Bedî'î ve Harîrî'nin makâmelerini taklit ederek *Makâmât-ı û Hamîdî*'yi yazan Hamîduddîn, Farsça makâme yazıcılığına el attı, sanatlı nesrin her şeklini kullandı ama birkaç husus dışında *Gülistan*'daki o letâfete, güzelliğe erişemedi.

Şunu bilmek gerekir: Sâdî *Gülistan*'ı yazarken Hâce Abdullâh-i Ensârî'nin ve Kadı Hamîduddîn-i Belhî'nin üslûplarından yararlansa bile asla taklit yoluna gitmemiştir. *Gülistan* başından sonuna kadar yazarının sözde yenilik, yaratıcılık ve üstünlük vasıflarına şahitlik eder.

Üstat Allah vergisi zevki, eskilerin eserlerine olan hâkimiyeti sayesinde makâme yazıcılığında yepyeni bir şaheser meydana getirmiştir. *Gülistan* aradan yedi yüz yıl geçmesine rağmen hâlâ tazeliğini, güzelliğini korumaktadır. Sâdî'den sonra yetişen makâme yazarlarının hiçbiri onun seviyesine çıkamamıştır. Üstat, *Gülistan*'da belâgatın, fesâhatın bütün inceliklerini sınırına kadar kullanmış, ne soğuk bir istiareye ne güç kavranılır bir kinâyeye yer vermiştir. Aslâ mânâ lâfza kurban edilmemiştir.

Mecd-i Hâfî 733/1332 yılında Sâdî'nin üslûbunu izleyerek *Ravza-i Huld* (Cennet bahçesi) kitabını kaleme aldı. 735/1334 yılında Muînuddin Cuveynî *Gülistan*'ı taklit ederek *Nigâristân* adlı eserini yazdı. Dokuzuncu yüzyılın büyük şairi Câmî (827-898/1424-1494) *Gülistan* tarzında *Bahâristan* adlı yapıtını verdi. Kâimmakâm-ı Ferâhânî (1193-1251/1779-1835) ile *Perişân* adlı eserin sahibi Kā'ânî (1222-1270/1807-1854) de Sâdî ekolünün öğrencileri oldu.

Halil Hatîb-i Rehber

Gülistan

Dîbâçe
(Giriş)

Bismillâhirrahmânirrahîm

Minnet Hodây râ azze ve cell ki tâ'ateş mûcib-i kurbet est ve be şukr endereş mezîd-i ni'met. Her nefesî ki furû mîreved, mumidd-i heyât est ve çun ber mî âyed, muferrih-i zât. Pes der her nefesî do ni'met mevcûd est ve ber her ni'metî şukrî vâcib.

[Mef'ûlu Mefâîlu Feûlun]
Ez dest u zebân-i ki ber âyed
Kez uhde-i şukreş be der âyed

İ'lemû Âli Dâvûde şukren ve kalîlun min ibâdi'ş-şekûr

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Bende heman bih ki zi taksîr-i hîş
Ozr be dergâh-i Hodây âvered
Verne sezâvâr-i Hodâvendîş
Kes netevâned ki be câ y âvered

Bârân-i rahmet-i bîhisâbeş heme râ resîde ve hân-i ni'met-i bîdirîgeş heme câ keşîde. Perde-i nâmûs-i bendegân be gunâh-i fâhiş nedered ve vazîfe-i rûzî be hatâ-yi munkir nebered

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey kerîmî ki ez hizâne-i gayb
Gebr u tersâ vazîfehor dârî
Dûstân râ kocâ konî mahrûm
Tu ki bâ doşmen in nazar dârî?

Ferrâş-i bâd-i sabâ râ gofte tâ ferş-i zumurrudî begostered ve dâye-i ebr-i behârî râ fermûde tâ benât-i nebât der mehd-i zemîn bepervered. Dirahtân râ be hil'at-i nevrûzî kabâ-yi sebz-i varak der ber girifte ve etfâl-i şâh râ be kudûm-i mevsim-i rebî' kulâh-i şukûfe ber ser nihâde. Usâre-i nâlî be kudret-i û şehd-i fâyik şode ve tohm-i hurmâî be terbiyyeteş nahl-i bâsık geşte

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Ebr u bâd u meh u horşîd u felek der kârend
Tâ tu nânî be kef ârî yu be gaflet nehorî
Heme ez behr-i tu sergeşte vu fermânbordâr
Şart-i insâf nebâşed ki tu fermân neberî

Esirgeyen, Bağışlayan Tanrı'nın Adıyla

Minnetimiz ancak Yüce Tanrı'yadır. O'na ibadet etmek O'na yaklaşmayı sağlar. O'na şükretmek nimet bolluğu getirir. Alınan her nefes hayatı uzatırken, verilen nefesle kişi rahatlar. Demek ki iki nimet var her nefeste. Bu durumda her nimete şükretmemiz gerekir.

Kimin elinden, dilinden gelir hakkıyla Tanrı'ya şükretmek?

"Ey Davud ailesi; şükrederek çalışın. Kullarımdan şükredenler azdır."[1]

Kulun yapabileceği, günahlarından dolayı Tanrı'dan af dilemektir. Yoksa hiç kimse Tanrı'ya şükür borcunu gerektiği gibi ödeyemez.

Tanrı'nın sonsuz rahmet yağmuru herkese ulaşmış ve Tanrı herkesin önüne esirgemediği nimet sofrasını kurmuştur. Büyük günah işleyen kulların günahlarını yüzlerine vurmaz ve çirkin günahları dolayısıyla kullarının rızkını kesmez.

Ey cömert Tanrım; ateşperesti, Hıristiyanı senin gizli hazinenden nasipleniyor. Sen düşmana bile bu denli merhamet ederken, sana inanan dostlarını nasıl yoksun bırakırsın? Mümkün değil.

Sabâ rüzgârının hizmetçisine, yeryüzüne zümrüt rengi halılar döşemesini, bahar bulutunun dadısına da yer beşiğinde bitkinin çocuklarını yetiştirmesini söylemiş. Ağaçlara nevruz hilatı olarak yeşil yapraklı giysiler giydirmiş, bahar geliyor diye dalların çocuklarına tomurcuk şapkası vermiş. Şeker kamışının özsuyu O'nun kudreti ile kaliteli bal olmuş, hurma tohumu O'nun yetiştirme gücü sayesinde kocaman bir hurma ağacı hâline gelmiş.

Bulut, rüzgâr, ay, güneş, felek hep çalışıyor.
Eline bir ekmek geçecek olsa, bunlardan habersiz kalıp yeme sakın!
Bunların tümü senin için avare olmuş, sana itaat ediyor.
Sen de onlar için çalışmazsan, insafa sığmaz yaptığın.

Der haber est ez server-i kâyinât ve mefhar-i mevcûdât ve rahmet-i âlemiyân ve safvet-i âdemiyân ve tetimme-i devr-i zemân Muhammed-i Mustafâ sallallâhu aleyhi ve sellem

[Feûlun Feûlun Feûlun Feûlun]
Şefî'un mutâ'un nebiyyun kerîmun
Kasîmun cesîmun nesîmun vesîmun

[Mefâîlun Mefâîlun Mefâîlun Mefâîlun]
Çi gam dîvâr-i ummet râ ki dâred çun tu poştîbân?
Çi bâk ez mevc-i bahr an râ ki bâşed Nûh keştîbân?

Belega'l-'ulâ bikemâlihi keşfe't-ducâ bicemâlihi
Hasunet cemî' hisâlihi sallû aleyhi ve âlihi

Hergâh ki yekî ez bendegân-i gunehkâr-i perîşânrûzgâr dest-i inâbet be umîd-i icâbet be dergâh-i Hak celle ve 'alâ ber dâred, Îzed Teâlâ der vey nazar nekoned, bâzeş behâned. Bâz i'râz koned bâzeş be tazarru' u zârî behâned. Hak subhânehu ve teâlâ fermâyed: Yâ melâiketî kad istahyeytu min 'abdî ve leyse lehu gayrî fekad gafartu lehu. Da'veteş râ icâbet kerdem ve hâceteş ber âverdem ki ez bisyârî-i duâ vu zârî-i bende hemî şerm dârem

[Feûlun Feûlun Feûlun Feûl]
Kerem bîn u lutf-i hodâvendigâr
Guneh bende kerde est u û şermsâr

'Âkifân-i Ka'be-i celâleş be taksîr-i ibâdet mu'terifki Mâ 'abednâke hakka ibâdetike ve vâsıfân-i hilye-i cemâleş be tehayyur mensûb ki mâ 'arafnâke hakka ma'rifetike

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger kesî vasf-i û zi men porsed
Bîdil ez bînişân çigûyed bâz?
Âşıkân koştegân-i ma'şûkend
Ber neyâyed zi koştegân âvâz

Yekî ez sâhibdilân ser be cîb-i murâkabet furû borde bûd ve der bahr-i mukâşefet mustagrak şode. Hâlî ki ez in muâmele bâz âmed, yekî ez dûstân goft: Ezin bustân ki bûdî, mâ râ çi tuhfe kerâmet kerdî? Goft: Be hâtır dâştem ki çun be diraht-i gul resem, dâmenî por konem hediye-i ashâb râ. Çun beresîdem bûy-i gulem çonan mest kerd ki dâmenem ez dest bereft.

Kâinatın efendisi, varlıkların övünç kaynağı, âlemlere rahmet olan, insanoğullarının seçkini, günlerin kemâle erip tamamlanmasının kaynağı

Şefaatçi, itaat edilen, Tanrı'nın peygamberi, cömert, güzel, boylu boslu, hoş kokulu, peygamberlik mührü sahibi

Dayanağı sen olursan, ümmete ne gam gelir duvardan?
Kaptanı Nuh olan korkar mı denizdeki dalgadan?

-Olgunluğuyla yücelere ağdı, yüzündeki ışıkla karanlığı uzaklaştıran, tüm hasletleri güzel-
Muhammed Mustafa (Tanrı'nın salât ve selâmı onun üzerine olsun) bir hadisinde şöyle der:

Hâli perperişan günahkâr kullardan biri tövbe etmek için ellerini açıp Yüce Tanrı'dan dualarının kabul edilmesini ister de duası kabul edilmezse, kul vazgeçmemeli, yine yalvarıp yakarmalıdır. O zaman Yüce Tanrı "Ey meleklerim; kulumdan hayâ ettim, onun isteklerini geri çevirmeyi uygun bulmadım. Çünkü kulum benden başkasını muhatap edinmedi. Bu yüzden onu bağışladım, duasını kabul ettim ve dileğini yerine getirdim" buyurur.

Tanrı'nın keremine ve lûtfuna bakın bir;
Kul günaha girerken O kuldan utanıyor.

O'nun yücelik Kâbe'sinde ibadet edenler "Gerektiği gibi ibadet edemedik" diye itirafta bulunurlarken, O'nun cemâlinin özelliklerini anlatmaya çalışanlar âcizlik içinde "Seni gerektiği gibi tanıyamadık" derler.

O'nun özelliğini soracak olsa biri bana,
Âşık biri ne diyebilir işareti olmayandan?
Âşıklar öldürülmüştür mâşuk tarafından;
Ses gelmez hiç ölülerden.

Hâlden anlayanlardan biri gönlünü yabancı düşüncelerden arındırıp mükâşefe denizine dalmıştı. Bu hâlden sıyrıldığında dostlarından biri "Oradaki bahçeden hediye olarak ne vereceksin?" diye sordu.

Dedi ki: Aklımdaydı; gül fidanına vardığımda dostlara hediye olarak gül dolduracaktım eteğime. Ama gül kokusundan öyle mest oldum ki eteğim elimden düşmüş.

[Mef'ûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Ey morg-i seher aşk zi pervâne biyâmûz
K'an sûhte râ cân şod u âvâz neyâmed
İn muddeiyân der talebeş bîhaberânend
K'an râ ki haber şod, haberî bâz neyâmed

[Mef'ûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Ey berter ez hiyâl u kıyâs u gumân u vehm
Vez herçi gofte'end u şenîdîm u hânde'îm
Meclis temâm geşt u be âhir resîd omr
Mâ hemçunân der evvel-i vasf-i tu mândeîm

Zikr-i cemîl-i Sa'dî ki der efvâh-i 'avâm uftâde est vasiyyet-i soheneş ki der basît-i zemîn refte ve kasbu'l-ceyb-i hadîseş ki hemçun şeker mîhorend ve ruk'a-i munşeâteş ki çun kâgez-i zer mîberend ber kemâl-i fazl u belâgat-i û haml netevân kerd belki Hodâvend-i cihân ve kutb-i dâyire-i zemân ve kâyimmakâm-i Suleymân ve nâsır-i ehl-i îmân Atabek-i a'zam Muzaffer-u'd-dunyâ ve'd-dîn Ebû Bekr bin Sa'd bin Zengî zıllullâhi teâlâ fî arzihi rabbi arze anhu ve arzihi be ayn-i inâyet nazar kerde est ve tahsîn-i belîg fermûde ve irâdet-i sâdık numûde. Lâcerem kâffe-i enâm ez havâs u avâm be mahabbet-i û gerâîde'end ki en-Nâsu alâ dîni mulûkihim

[Rubai vezni]
Zangeh ki turâ ber men-i miskîn nazar est
Âsârem ez âfitâb meşhûrter est
Ger hod heme aybhâ bedin bende derest
Her ayb ki sultân bepesended, huner est

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Gilî hoşbûy der hemmâm rûzî
Resîd ez dest-i mahbûbî be destem

Bedû goftem ki muşkî yâ 'âbîrî
Ki ez bûy-i dilâvîz-i tu mestem?

Begoftâ men gilî nâçîz bûdem
Velîken muddetî bâ gul nişestem

Kemâl-i hemnişîn der men eser kerd
Vegerne men heman hâkem ki hestem

Ey bülbül;
öğren aşkı pervaneden.
O bağrı yanmışın canı çıktı da
çıtı çıkmadı.
Tanrı'yı tanıma iddiasında bulunanların
yok birşeyden haberi.
Tanrı'yı tanıyandan ise gelmedi bir haber.

Ey hayalden, kıyastan, zandan, kuruntudan uzak olan;
Denilenler, dinlediklerimiz ve okuduklarımızla meclis bitti, ömür sona erdi. Ama biz hâlâ seni vasfetmenin başındayız.

Sâdî'nin halk arasında iyi anılması, sözlerinin yeryüzünde ün salması, şeker kamışı yenilir gibi ilgi görmesi, üstüne yazdığı kâğıtların altın kâğıt işlemi görmesi onun bilgisine ve belâgatine verilemez. Aksine cihan padişahı, varlık âleminin kutbu, Süleyman'ın vekili, inananların yardımcısı, en büyük Atabek[2] Muzafferuddin ve Ebûbekr Sa'd b. Zengî[3] (Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi; Tanrı ondan hoşnut oldu; hoşnut etsin Tanrı da onu) lûtfetmiş, çok beğenmiş, gerçek sevgisini göstermiştir. Bu yüzden gerek seçkin kişiler, gerekse halk tarafından sevilmiştir. Çünkü insanlar padişahlarının yolunda gider.

Ben zavallıya şefkat gösterdiğinden beri
Eserlerim güneşten de aşikâr oldu.
Tüm kusurlar bulunsa da bende,
Hüner sayılır sultanın beğendiği kusur.

Hoş kokulu bir çamur hamamda bir gün
geçti elime bir dilberin elinden.

Dedim: Mis misin, amber misin?
Mest oldum zira güzel kokundan.

Dedi: Naçiz bir çamurdum ben.
Ancak; kaldım bir süre gülle beraber.

Etkiledi beni yanımdakinin olgunluğu
Yoksa, her zamanki çamurum ben.

Allâhumme metti'i'l-muslimîne bitûli hayâtihi ve zâ'if cemîle hasenâtihi v'erfa' derecete eviddâihi ve vulâtihi ve demir alâ a'dâhimi ve şunâtihi bimâ tuliye fi'l-Kur'âni min âyâtihi. Allâhumme âmin beledehu v'ahfez veledehu

Lekad sa'ide'd-dunyâ bihi dâme sa'duhu
Ve eyyedehu'l-mevlâ bielviyeti'n-nasri
Kezâlike yenşâ lînetun huve 'ırkuhâ
Ve hasune nebâti'l-arzi min keremi'l-bezri

Îzed Teâlâ ve tekaddes hıtta-i pâk-i Şîrâz râ be heybet-i hâkimân-i âdil ve himmet-i âlimân-i âmil tâ zemân-i kıyâmet der emân-i selâmet nigehdâred

[Mef'ûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
İklîm-i Pârs râ gam ez âsîb-i dehr nîst
Tâ ber sereş buved çu tuî sâye-i Hodâ

İmrûz ki nişân nedehed der basît-i hâk
Mânend-i âstân-i deret me'men-i rızâ

Ber tust pâs-i hâtır-i bîçâregân u şukr
Ber mâ vu ber Hodâ-yi cihânâferîn cezâ

Yârab zi bâd-i fitne nigehdâr hâk-i Fars
Çendan ki hâk râ buved u bâd râ bekâ

Yek şeb te'emmul-i eyyâm-i gozeşte mîkerdem ve ber omr-i telef kerde te'essuf mîhordem ve seng-i serâçe-i dil be elmâs-i âb-i dîde mîsoftem ve in beythâ munâsib-i hâl-i hod mîgoftem

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herdem ez omr mîreved nefesî
Çun nigeh mîkonem, nemând besî

Ey ki pencâh reft u der hâbî
Meger in penc rûz der yâbî

Hacl ankes ki reft u kâr nesâht
Kûs-i rihlet zedend u bâr nesâht

Hâb-i nûşîn-i bâmdâd-i rahîl
Bâz dâred piyâde râ zi sebîl

Tanrım, onun ömrünün uzun olması sayesinde müslümanların daha çok yararlanmalarını sağla; iyiliklerini kat kat artır; dostlarının, emirlerinin derecelerini yükselt; Kur'ân'da okunan âyetler hakkı için düşmanlarını ve hakkında kötü düşünenleri yok et;

Tanrım; ülkesini esenlikte tut; çocuklarını koru.
Dünya onunla mesut oldu. Tanrı onu muzaffer kılsın daima;
Güç versin zafer sancaklarıyla.
Ağaç oluyor onun soyundan gelen bir fidan.
İyi fidan iyi tohumdan olur zira.

Her kötülükten münezzeh Yüce Tanrım tertemiz Şirâz'ı âdil valilerin görkemi ve ilmini uygulayan bilimadamlarının gayreti sayesinde kıyamete dek esenlik ve güvencede tutsun.

Fars ülkesinin zamanın getireceği felaketlerden ne gamı olabilir ki senin gibi bir Tanrı gölgesi bulundukça başta?

Bugün kimse gösteremez yeryüzünde senin sarayın gibi bir hoşnutluk sarayı.

Biçarelerin hatırını koruduğun için dünyayı yaratan Tanrı'ya şükretmek bize düşer.

Yarabbi; Fars toprağını koru kargaşadan; yaşasın sonsuza dek.

Bir gece geçen günlerimi düşünüyor, telef ettiğim ömrüme üzülüyor ve gönül sarayının taşını gözyaşı elmasıyla delerken hâlime uygun olarak şu beyitleri söylüyordum:

Her an eksiliyor ömründen bir nefes;
bakıyorum da, fazla bir şey yok
geriye kalan.

Elli sene geçmiş ömründen; uykudasın hâlâ.
Keşke bilsen şu beş günün kıymetini!

Yazık hiçbir şey yapmayıp, ahiret yolculuğuna çıkan kişiye!
Yapmamıştır yol hazırlığını henüz
Göç kösü çaldığı hâlde.

Yolculuk günü sabahının tatlı uykusu
eder yolcuyu yolundan.

Her ki âmed imâretî nev sâht
Reft u menzil be dîgerî perdâht

Van diger poht hemçonan hevesî
Vin imâret ber ser nebord kesî

Yâr-i nâpâydâr dûst medâr
Dûstî râ neşâyed in gaddâr

Nîk u bed çun hemî bebâyed mord
Honek an kes ki gûy-i nîkî bord

Berg-i 'îşî be gûr-i hîş firist
Kes neyâred zi pes zi pîş firist

Omr berf est u âfitâb-i temûz
Endekî mând u hâce gırre henûz

Ey tohîdest refte der bâzâr
Tersemet por neyâverî destâr

Her ki mezrû'-i hod behord behîd
Vakt-i harmeneş hûşe bâyed çîd

Ba'd ez te'emmul-i in ma'nî maslahat çonan dîdem ki der nişîmen-i uzlet nişînem ve dâmen-i sohbet ferâhem çînem ve defter ez gofthâ-yi perîşân beşûyem ve min ba'd perîşân negûyem

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zebân borîde be koncî nişeste, summun bukm
Bih ez kesî ki nebâşed zebâneş ender hukm

Tâ yekî ez dûstân ki der kecâve enîs-i men bûd ve der hucre celîs be resm-i kadîm ez der derâmed çendan ki neşât-i mulâ'abet kerd ve bisât-i mudâ'abet gosterd, cevâbeş negoftem ve ser ez zânû-yi te'abbud ber negirif-tem rencîde nigeh kerd u goft

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Kunûnet ki imkân-i goftâr hest
Begû ey berâder be lutf u hoşî
Ki ferdâ çu peyk-i ecel der resed
Be hukm-i zarûret zebân der keşî

Bu dünyada yeni bir bina yapan
giderken bırakır konağını başkasına.

Sonra gelen de kapıldı aynı hevese.
Oysa bitiremez bu binayı kimse.

Dost sayma kalıcı olmayan yâri.
Dost olmaya gelmez bu vefasız yâr.

Madem ki ölecek hem iyi, hem kötü;
iyilik yapana ne mutlu!

Ahiret hayatının azığını gönder mezarına.
Sen gittikten sonra
kimse göndermez bir şey sana.

Ömür benzer Temmuz güneşindeki kara.
Eriye eriye az bir şey kaldı geriye.
Oysa efendi hâlâ gaflet içinde.

Elin boş gitmişsin pazara;
eminim; dolu getirmeyeceksin çıkınını.

Ekinini olgunlaşmadan yiyen kişi
Kuru başak toplar harman vakti.

Bu mânâ üzerinde düşündükten sonra köşeme çekilip oturmayı, eş dostla görüşmeyi bırakmayı, defterimdeki saçma sapan sözleri silmeyi ve artık abuk sabuk konuşmamayı uygun gördüm.

Diline hâkim olup bir köşeye oturan
İyidir diline hâkim olamayandan.

Dostlarımdan biri kecâvenin bir tarafında, ben öbür tarafında oturup yolculuk etmiş, üstelik aynı odayı paylaşmıştık. Her zaman yaptığı gibi içeri girerken şaka yapmaya başladı. Hiç cevap vermedim. Başımı kaldırmayınca kırgın kırgın bana baktı:

"Kardeşim; rahat rahat söyle şimdi konuşma olanağın varken.
Çünkü yarın geldi mi ecel ulağı, ister istemez susacaksın."

Kesî ez mute'allikân-i meneş ber haseb-i vâkıa muttali' gerdânîd ki fulân azm kerde est ve niyyet cezm ki bakiyyet-i omr mu'tekif nişîned ve hâmûşî guzîned tu nîz eger tevânî, ser-i hîş gîr ve râh-i mucânebet pîş. Goftâ: Be izzet-i azîm ve sohbet-i kadîm ki dem ber neyârem ve kadem ber nedârem meger angeh ki sohen gofte şeved be âdet-i me'lûf ve tarîk-i ma'rûf ki âzurden-i dûstân cehl est ve kefâret-i yemîn sehl ve hilâf-i râh-i sevâb est ve naks-i rây-i ûlu'l-elbâb, Zulfekâr-i Alî der niyâm u zebân-i Sa'dî der kâm.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Zebân der dehân ey hiredmend çîst?
Kilîd-i der-i genc-i sâhibhuner

Çu der beste bâşed, çi dâned kesî
Ki cevherfurûş est yâ pîlever?

Egerçi pîş-i hiredmend hâmuşî edeb est
Be vakt-i maslahat an bih ki der sohen kûşî

Do çîz tayre-i akl est, dem furû besten
Be vakt-i goften ve goften be vakt-i hâmûşî

Filcumle zebân ez mukâlemet-i û der keşîden kuvvet nedâştem ve rûy ez muhâvere-i û gerdânîden muruvvet nedânistem ki yâr muvâfık bûd u irâdet sâdık.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu ceng âverî, bâ kesî ber sitîz
Ki ez vey guzîret buved yâ gurîz

Be hukm-i zarûret sohen goftem ve teferruc kunân bîrûn reftîm der fasl-i rebî' ki savlet-i berd âremîde bûd ve eyyâm-i dovlet-i verd resîde.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Pîrâhen-i berg ber dirahtân
Çun câme-i 'iyd-i nîkbahtân

Evvel ordîbihişt mâh-i celâlî
Bulbul-i gûyende ber menâbir-i kuzbân

Ber gul-i sorh ez nem uftâde leâlî
Hemçu arak ber 'izâr-i şâhid-i gazbân

Sevenlerimden biri onu meseleden haberdar etti: "Ömrünün kalan kısmını köşesine çekilip ibadetle geçirmeye ve suskun kalmaya kesin karar verdi. Mümkünse, sen de kendi işine bak ve uzaklaş ondan"

Bunun üzerine dostum:

"Yüce Tanrı'nın azametine ve aramızdaki eski dostluğa yemin ederim. Her zamanki gibi konuşmadığın sürece ne susarım, ne giderim buradan. Malûm ya, dostları incitmek cehalettir. Yeminin kefâretini ödemek kolay. Ama Ali'nin kılıcı Zülfikâr'ın[4] kınında ve Sâdî'nin dilinin ağzında kalıp susması hem doğru değil, hem de akıl sahiplerine ters düşer."

Ey akıl sahibi! Bilir misin
ağızdaki dil nedir?
Hüner sahibinin hazine kapısının anahtarı.

Olunca kapın kapalı nasıl bilinir
mücevherci mi
tuhafiyeci mi?

Akıl sahipleri edep sayarlar susmayı.
Ama konuşmaya çalış gerektiğinde.

Zarar verir iki şey akla:
Konuşulacak zamanda susmak;
Susulacak zamanda konuşmak.

Kısacası, onunla konuşmaktan uzak duracak gücüm yoktu ve böyle bir şey yapmak yiğitliğe sığmazdı. Çünkü dürüst, sadık ve sevdiğim bir dosttu.

Dövüşeceksen, ya hile yapabileceğin ya da elinden kurtulup kaçabileceğin biriyle dövüş.

İster istemez konuşmaya başladım. Dolaşmaya çıktık. Bahar mevsimiydi. Soğuk şiddetini kaybetmiş, gül zamanı gelmişti.

Talihli insanların bayram giysisi gibi ağaçların üstünde yapraktan gömlek var.

Celâlî takvimine göre Ordibehişt'in (Nisan) başı;
Dal minberlerinde bülbül şakıyor.

Öfkeli dilberin yanağındaki ter gibi inciler düşmüş nemden kırmızı gül üstüne.

Şeb râ be bûstân bâ yekî ez dûstân ittifâk-i mebît uftâd. Mevzi'î hoş u hurrem u dirahtân derhem. Goftî ki horde-i mînâ ber hâkeş rîhte ve ıkd-i sureyyâ ez târekeş âvîhte

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ravzatun mâu nehrihâ selsâl
Devhatun sec'u tayrehâ mevzûn

An por ez lâlehâ-yi rengâreng
Vin por ez mîvehâ-yi gûnâgûn

Bâd der sâye-i dirahtâneş
Gosterânîde ferş-i bukalemûn

Bâmdâdân ki hâtır-i bâz âmeden ber rây-i nişesten gâlib âmed. Dîdemeş dâmenî gul u reyhân u sunbul u zaymerân ferâhem âverde ve ragbet-i şehr kerde. Goftem: Gul-i bustân râ çonanki dânî bekâî ve ahd-i gulistân râ vefâî nebâşed ve hukemâ gofte'end: Herçi nepâyed dilbestegî râ neşâyed. Gofta: Tarîk çîst? Goftem: Berâyi nuzhet-i nâzirân ve fushat-i hâzirân kitâb-i *Gulistân* tevânem tasnîf kerden ki bâd-i hazân râ ber varak-i û dest-i tetâvul nebâşed ve gerdiş-i zemân 'îş-i rebî'eş râ be tayş-i harîf mubeddel nekoned.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Be çi kâr âyedet zi gul tabakî
Ez gulistân-i men beber varakî

Gul hemin penc rûz u şeş bâşed
Vin Gulistân hemîşe hoş bâşed

Hâlî ki men in begoftem dâmen-i gul berîht ve der dâmenem âvîht ki el-Kerîmu izâ va'ade vefâ faslî der heman rûz ittifâk-i beyâz uftâd der husn-i muâşeret ve âdâb-i muhâveret der libâsî ki mutekellimân râ be kâr âyed ve muteressilân râ belâgat beyefzâyed. Filcumle henûz ez gul-i *Bustân* bakiyyetî mevcûd bûd ki kitâb-i *Gulistân* temâm şod.

Ve temâm angeh şeved behakîkat ki pesendîde âyed der bârgâh-i şâh-i cihânpenâh, sâye-i kirdigâr ve pertev-i lutf-i perverdigâr, zuhr-i zemân ve kehf-i emân. El-Mueyyedu mine's-semâ, el-Mansûru ale'l-a'dâ', Azudu'd-dovleti'l-kâhire, sırâcu'l-milleti'l-bâhire, cemâlu'l-enâm, mefharu'l-islâm Sa'du'bnu'l-Atâbeki'l-a'zam Şâhenşâhu'l-muazzam, mevlâ mulûki'l-arab ve'l-acem, sultânu'l-berr ve'l-bahr, vâris-i mulk-i Suleymân, Muzaffereddîn Ebî Bekr bin Sa'd bin Zengî edâmallâhu ikbâlehumâ ve zâ'afe celâlehumâ ve ce'ale kullu hayrin meâlehumâ. Ve bikr-i şemme-i lutf-i hodâvendî mutâla'a fermâyed

Geceyi dostlardan birinin bahçesinde geçirdik. Gür ağaçlıklı, yemyeşil, hoş bir mekândı. Sanki yere rengârenk cam kırıkları dökülmüştü ve ağaçlardan Ülker[5] salkımları asılmıştı.

İçinde leziz sular akan, güzel sesli kuşların ötüştüğü bir bahçeydi.

Bağ rengârenk lâlelerle,
Ağaçlık türlü türlü meyvalarla doluydu.

Rüzgâr ağaçların gölgesine adeta Rûm ipeği gibi çiçek ve yeşillik halısını sermişti.

Sabah olunca gitme düşüncem kalma düşünceme ağır bastı. O sırada arkadaşımı gördüm; fesleğen, sümbül ve dağ reyhanından bir demet hazırlamış, şehre gitmeye hazırlanıyor. "Bilirsin, dedim, bahçe çiçekleri çok dayanmaz; gül bahçesinin devri de çok sürmez. Bilgeler 'Dayanıksız şeye bağlanmak doğru değil' demişler."

"Peki, ne yapmak lâzım?" diye sordu.

"Bakanların mutlu olup sevinmesi, mecliste bulunanların şenelmesi için hazan rüzgârının yapraklarına zarar vermeyeceği, zamanın akıp geçişinin bahar sevincini güz öfkesine çevirmeyeceği bir *Gülistan* kitabı hazırlayabilirim" dedim.

Bir tabak gül ne işine yarar?
Benim Gülistan'ımdan al bir gül yaprağı.

Gülün ömrü sürer beş altı gün;
Bu Gülistan ise kalır hep taze.

Ben bunu der demez eteğindeki çiçekleri döktü ve "Kerim olan, sözünde durur" diyerek eteğime sarıldı.

O gün, güzel konuşanların işine yarayacak ve yazarların belâgatini artıracak şekilde kaleme aldığım, iyi geçinme ve konuşma âdâbına ilişkin müsveddelerimi temize çektim.

Kısacası, *Bûstan* kitabının güllerinden kalan bir şeyler varken, *Gülistan* kitabı tamamlanmış oldu.

Aslında, dünyayı koruması altına alan cihan şahı, Tanrı'nın gölgesi, Tanrı'nın lûtfunun ışığı, zamanın zahîresi, güvenle sığınılacak biri olan, gücünü gökten alan, düşmanlar karşısında muzaffer, saltanatın güçlü kolu, dinin aydınlık çerağı, insanların cemâli, müslümanlığın kıvancı, büyük *Atabek'in oğlu Sa'd*, muazzam şehinşah, Arap ve acem meliklerinin efendisi, karaların ve denizlerin sultanı, Süleyman mülkünün vârisi *Muzafferuddîn Ebûbekr b. Sa'd b. Zengî*'nin –Allah ikbalini uzun süre devam ettirsin, görkemini bir kat daha artırsın– beğenisine mazhar olunca ve padişahlık lûtfunun gerektirdiği bakışla göz atınca tamamlanacak.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger iltifât-i hodâvendîş biyârâyed
Nigârhâne-i çînî yu nakş-i ertengîst

Umîd hest ki rûy-i melâl der nekeşed
Ezin sohen ki Gulistân ne cây-i diltengîst

Alelhusûs ki dîbâçe-i humâyûneş
Benâm-i sa'd-i Ebûbekr-i Sa'd bin Zengîst

Dîger arûs-i fikr-i men ez bîcemâlî ser ber neyâred ve dîde-i ye's ez poşt-i pây-i hicâlet ber nedâred ve der zumre-i sâhibdilân mutecellî neşeved meger angeh ki mutehallî gerded be zîver-i kabûl-i emîr-i kebîr-i âlim-i âdil-i mueyyid-i muzaffer-i mansûr, zahîr-i serîr-i saltanat ve muşîr-i tedbîr-i memleket, kehfu'l-fukarâ', melâzu'l-gurebâ, murebbi'l-fuzelâ, muhibbu'l-etkıyâ, iftihâru Âl-i Fâris, yemînu'l-mulk, meliku'l-havâss-i Bârbek, Fahru'd-dovleti ve'd-dîn, gıyâsu'l-islâm ve'l-muslimîn, umdetu'l-mulûki ve's-selâtîn Ebû Bekr bin Ebî Nasrin etâlallâhu omrehu ve eccele kadrehu ve şereha sadrehu ve zâ'afa ecrehu ki memdûh-i ekâbir-i âfâkest ve mecmû'-i mekârim-i ahlâk.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herki der sâye-i inâyet-i ûst
Guneheş tâ'at est u doşmen dûst

Behr-i yek ez sâyir-i bendegân u hevâşî hidmetî mute'ayyin est ki eger der edâ-yi berhî ez an tehâvun ve tekâsul revâ dârend der ma'raz-i hitâb âyend ve der mahall-i 'itâb, meger ber in tâyife-i dervîşân ki şukr-i ni'met-i bozorgân vâcibest ve zikr-i cemîl u duâ-yi hayr ve edâ-yi çonin hidmetî der gaybet evlâter est ki der huzûr ki an be tasannu' nezdîk est ve in ez tekelluf dûr.

[Mufteilun Fâilun Mufteilun Fâilun]
Poşt-i do tâ-yi felek, râst şod ez hurremî
Tâ çu tu ferzend zâd mâder-i eyyâm râ

Hikmet-i mahz est eger lutf-i cihânâferîn
Hâs koned bendeî maslahat-i âm râ

Dovlet-i câvîd yâft her ki nikûnâm zîst
Kez akabeş zikr-i hayr zinde koned nâm râ

Vasf-i turâ ger konend ve nekonend ehl-i fazl
Hâcet-i meşşâte nîst rûy-i dilârâm râ

Eğer zât-ı şâhânelerinin iltifatına mazhar olursa bu eser,
Çin resim atölyesi ile Mani'nin resimlerinin yer aldığı kitap gibi olacaktır.

Umarım şehzade bunları okuyunca yüzünü buruşturmaz.
Çünkü Gülistan adlı bu eser sıkıntı vermez.

Özellikle şehzade Sa'd Ebûbekr Sa'd b. Zengî adına yazılan bu giriş kısmı hiç sıkıcı değildir.

Düşünce gelinim çirkinliğinden başını kaldıramaz, umutsuzluk gözüm utanç ayağının altından kalkıp da görüş sahiplerinin arasına katılamaz; ancak bir şartla: Büyük komutan, bilgin, âdil, güçlü, muzaffer, saltanat tahtının destekleyicisi, ülkenin yönetim danışmanı, fakirlerin ve vatanından uzak düşenlerin sığınağı, bilginleri destekleyen, takvâ sahiplerinin sevdiği, Fars hanedanının kıvancı, saltanatın sağ kolu, saray seçkinlerinin büyüğü, sarayın reisi, devlet ve dinin kıvancı, İslâmın ve müslümanların yardımına koşan, şahların ve sultanların dayanağı *Ebûbekr b. Ebî Nasr*'ın –Tanrı uzun ömür versin, mertebesini yüceltsin, gönlünü hoş tutsun, yaptığı iyi işlerin karşılığını kat kat artırsın– kabulüyle bezenirse.

Kim bu vezirin inayet gölgesinde olursa,
Günahı ibadet sayılır, düşmanı dost olur.

Her kulun ve hizmetkârının belirli bir görevi vardır. Görevlerinde gevşeklik gösterenler uyarılır ve azar işitirler. Sadece dervişler kapsam dışındadır. Onların da büyükleri iyilikle anmaları, hayır duada bulunmaları gerekir. Bu görevin büyüklerin yanında değil de, dışarıda yapılması daha uygundur. Çünkü huzurda yapılan dualar dalkavukluğa ve gösterişe daha yakındır.

Senin gibi bir evlat doğurdu diye sevincinden
Doğruluverdi zamâne annesinin iki büklüm beli.

Dünyayı yaratan Tanrı'nın lûtfu tüm kullarının hayrı için padişahlığa birini seçerse, bu bir hikmettir.

İyi bir şöhret ile yaşayan ebedî devleti bulmuştur.
Böyle birini onun ardından anmak adını yaşatır.

Âlimler seni övse de övmese de farketmez.
Güzelin yüzünü süslemek için bezeyici gerekmez.

Taksîr u tekâudî ki der muvâzebet-i hidmet-i bârgâh-i hodâvendî mî reved binâ ber ânest ki tâyifeî hukemâ-i Hindûstân der fezâil-i Bozorcmihr sohen mî goftend beâher cuz in aybeş nedânistend ki der sohen goften batî' est ya'nî direng-i bisyâr mî koned ve mustemi' râ besî muntezir bâyed bûden tâ takrîr-i sohenî koned. Bozorcmihr beşenîd u goft: Endîşe kerden ki çi gûyem bih ez peşîmânî horden ki çerâ goftem.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Sohendân-i perverde pîr-i kohen
Biyendîşed angeh begûyed sohen

Mezen tâ tevânî begoftâr dem
Nikû gûy ger dîr gûî çi gam?

Biyendîş u angeh berâver nefes
Vezan pîş bes kun ki gûyend bes

Be nutk âdemî bihter est ez devâb
Devâb ez tovbe ger negûî sevâb

Fekeyfe der nazar-i a'yân-i hazret-i hodâvendî azze nasruhu ki mecma'-i ehl-i dilest ve merkez-i ulemâ-yi mutebahhir, eger der siyâkat-i sohen dilîrî konem şûhî kerde bâşem ve bizâ'at-i muzcât be huzûr-i azîz âverde ve şebeh der cevheriyân cevî neyâred ve çerâg pîş-i âfitâb pertevî nedâred ve menâre-i bolend ber dâmen-i kûh-i Elvend pest numâyed.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Her ki gerden be da'vî efrâzed
Hîşten râ be gerden endâzed

Sa'dî uftâde'îst âzâde
Kes neyâyed be ceng-i uftâde

Evvel endîşe vangehî goftâr
Pâybest âmede est u pes dîvâr

Nahlbendî dânem velî ne der bustân u şâhidî furûşem velîken ne der Ken'ân. Lokmân râ gofte'end: Hikmet ez ki âmûhtî? Goft: Ez nâbînâyân ki tâ cây nebînend pây nenihend. Kaddimi'l-hurûce kable'l-vulûci. Merdiyet biyâzmây vangeh zen kun.

Yüce dergâha hizmette kusurum oldu da işimi aksattıysam, bunun nedeni şudur: Hindistanlı bilgeler topluluğu Bozorcmihr'in[6] üstün yanları hakkında konuşuyorlardı. Tek bir kusur bulabilmişlerdi: Çok ağır konuşuyor, yani konuşurken duralıyor ve dinleyenin de çok beklemesi gerekiyor.

Bunu duyan Bozorcmihr:

- "Ne diyeyim" diye düşünmek, "Neden söyledim?" diye pişmanlık duymaktan iyidir.

Eğitimli, söz ustası ihtiyar önce düşünür, sonra söyler.

Mümkün oldukça konuşma fazla.
Konuştun mu, iyi konuş.
Geç söylesen de üzülecek ne var bunda?

Önce düşün, konuş sonra.
Kes, "Yetti artık!" denilmeden önce.

İnsan konuşmasıyla üstündür hayvandan.
Doğru söylemezsen, iyidir hayvan senden.

Gönül erlerinin bir araya geldiği ve büyük bilimadamlarının merkezi olan saray meclisinde konuşursam, bu büyük bir cüretkârlık sayılır ve değerli insanların huzuruna getirdiğim az sermayenin söz mücevherlerinin gözünde bir arpalık bile değeri olmaz. Çerağın vereceği ışık güneş ışığının yanında bir hiçtir ve yüksek minare Elvend dağının yanında alçacık kalır.

İddia ile kasım kasım kasılan kimsenin başı sonunda yere düşer.

Sâdî etliye sütlüye karışmayan, alçakgönüllü biridir. Bu yüzden kimse onunla cedelleşmek istemez.

Nasıl önce temel atılır, sonra üstüne duvar örülürse, aynı şekilde önce düşünmeli, sonra konuşmalı.

Mumdan bahçe çiçekleri ve meyvaları yapmayı bilirim ama bunların olmadığı yerde yaparım. Güzellik satarım ama güzellik timsali Yusuf'un memleketi Ken'ân'da değil.

Lokman'a[7] sordular: "Kimden öğrendin hikmeti?"

Cevap verdi: Körlerden. Çünkü emin olmadan basmazlar ayaklarını.

Çıkışı öncelikli tut girişten.

Dene önce erkekliğini, sonra evlen.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Gerçi şâtır buved hurûs be ceng
Çi zened pîş bâz rûyîn çeng

Gorbe şîrest der giriften-i mûş
Lîk mûşest der mesâff-i peleng

Emmâ be i'timâd-i si'at-i ahlâk-i bozorgân ki çeşm ez 'avâyib-i zîrdestân bepûşend ve der ifşâ-yi cerâim-i kihterân nekûşend, kelimeî çend be tarîk-i ihtisâr ez nevâdir ve emsâl u şi'r u hikâyât ve siyer-i mulûk-i mâzî rahimehumullâh derin kitâb derc kerdîm ve berhî ez omr-i girânmâye berû harc mûcib-i tasnîf-i kitâb in bûd ve billâhi't-tevfîk

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Bemâned sâlhâ in nazm u tertîb
Zi mâ her zerre hâk uftâde câî

Garaz nakşîst kez mâ bâz mâned
Ki hestî râ nemî bînem bekâî

Meger sâhibdilî rûzî be rahmet
Koned der kâr-i dervîşân duâî

İm'ân-i nazar der tertîb-i kitâb ve tehzîb-i ebvâb, îcâz-i sohen maslahat dîd tâ ber in ravza-i gannâ ve hadîka-i galbâ çun bihişt-i heşt bâb ittifâk uftâd ez an muhtasar âmed tâ be melâl neyencâmed

Bâb-i evvel der sîret-i pâdişâhân
Bâb-i dovvom der ahlâk-i dervîşân
Bâb-i sevvom der fazîlet-i kanâ'at
Bâb-i çihârom der fevâyid-i hâmûşî
Bâb-i pencom der aşk u cevânî
Bâb-i şeşom der za'f u pîrî
Bâb-i heftom der te'sîr-i terbiyyet
Bâb-i heştom der âdâb-i sohbet

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Derin muddet ki mâ râ vakt hoş bûd
Zi hicret şeşsad u pencâh u şeş bûd

Murâd-i mâ nasîhat bûd u goftîm
Hevâlet bâ Hodâ kerdîm u reftîm

Horoz dövüşte çok kıvraktır ama
Çelik pençeli doğan karşısında ne yapabilir?

Fare tutarken arslan kesilir kedi;
Fareye döner ama kaplanla dövüşte.

Kendinden küçüklerin kusurlarını görmezden gelen ve suçlarını ifşa etmemeye çalışan büyüklerin engin hoşgörüsüne sığınarak bu kitapta kısaca özlü sözlere, fıkralara, öykülere, şiire ve eski padişahların - Tanrı onlara rahmet etsin- gidişlerine yer verdik; kıymetli ömrümüzün bir kısmını bu uğurda harcadık. Kitabı hazırlayışımızın nedeni buydu. Başarı Tanrı'dan gelir.

Toprak olan bedenimizin her zerresi bir yere dağılsa da, hazırlanan bu kitap yaşasın yıllarca.

Amacım, bizden söz kalıbında bir iz kalması.
Çünkü hayat ebedî değil.

Belki bir gönül eri çıkar da biz Tanrı fakirlerine dua edip rahmet gönderir.

Okuyucuyu sıkmaması için enikonu düşünüp kitabın düzeni ve bölüm başlıkları itibarıyla kısa tutulmasını uygun gördük. Bu gür ağaçlıklı bahçenin, sekiz kapılı Cennet gibi sekiz bâb hâlinde tertibine karar verdik.

Birinci Bâb: Padişahların Gidişi
İkinci Bâb: Dervişlerin Ahlâkı
Üçüncü Bâb: Kanaatin Üstünlüğü
Dördüncü Bâb: Susmanın Yararları
Beşinci Bâb: Aşk ve Gençlik
Altıncı Bâb: Zayıflık ve Yaşlılık
Yedinci Bâb: Terbiyenin Etkisi
Sekizinci Bâb: Konuşma ve Görgü Kuralları

Hoşça vakit geçirdiğimiz bu sıralarda hicretin 656. yılındaydık.

Amacımız öğüt vermekti. Verdik de.
Ve seni Tanrı'ya emanet edip gittik.

Bâb-i Evvel / Birinci Bâb
Der Sîret-i Pâdişâhân
(Padişahların Gidişi)

HİKÂYET 1

Pâdişâhî râ şenîdem be koşten-i esîrî işâret kerd. Bîçâre der an hâlet-i nevmîdî melik râ doşnâm dâden girift ve sakat goften ki gofte'end: Her ki dest ez cân beşûyed, herçi der dil dâred, begûyed

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Vakt-i zarûret çu nemâned gurîz
Dest begîred ser-i şemşîr-i tîz

İzâ ye'ise'l-insânu tâle lisânuhu
Kesinnevri maglûbin yesûlu ale'l-kelbi

Melik porsîd: Çi mî gûyed? Yekî ez vuzerâ-yi nîkmahzar goft: Ey hodâvend hemî gûyed: Ve'l-kâzimîne'l-gayze ve'l-âfîne ani'n-nâs. Melik râ rahmet âmed ve ez ser-i hûn-i der gozeşt. Vezîr-i dîger ki zıdd-i û bûd goft: Ebnâ-yi cins-i mâ râ neşâyed der hazret-i pâdişâhân cuz be râstî sohen goften. İn melik râ doşnâm dâd u nâsezâ goft. Melik rûy ezin sohen derhem âverd u goft: An durûg-i vey pesendîdeter âmed merâ ezin râst ki tu goftî. Ki rûy-i an der maslahatî bûd ve binâ-yi in ber hubsî. Ve hiredmendân gofte'end: Durûgî maslahatâmîz bih ki râstî-i fitne-engîz.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Herki şâh an koned ki û gûyed
Heyf bâşed ki cuz nikû gûyed

Ber tâk-i eyvân-i Ferîdûn nibişte bûd

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Cihân ey berâder nemâned be kes
Dil ender cihânâferîn bend u bes

Mekun tikye ber mulk-i dunyâ vu poşt
Ki bisyâr kes çun tu perverd u koşt

Çu âheng-i reften koned cân-i pâk
Çi ber taht morden çi ber rûy-i hâk

1. HİKÂYE

Duyduğuma göre padişahın biri bir esirin öldürülmesini emretti. Umutsuzluk hâlindeki biçare, padişaha ağzına geleni söylemeye, sövüp saymaya başladı. "Canından umudunu kesen, içinde ne varsa, söyler" demişler.

Kaçma zamanı kalmayınca el,
tutar kılıcın keskin yanını.

Umutsuz kaldı mı insan, uzatır dilini.
saldırır köpeğin üstüne köşeye sıkışan kedi.

Padişah "Ne diyor?" diye sordu. İyi yaratılışlı vezirlerden biri:
- Efendim, "Onlar öfkelerini yenenler ve insanlardaki haklarından bağışlama ile vazgeçenlerdir."[1] âyetini okuyor.
Padişah bunun üzerine merhamet ederek esirin kanını dökmekten vazgeçti. Buna muhalif olan öbür vezir:
- Bizim gibilerin padişahların huzurunda ancak doğruyu söylemesi gerekir. Bu adam padişaha küfretti, ileri geri konuştu.
Bu sözleri duyan padişah yüzünü buruşturdu:
- Onun yalanı senin doğru sözünden makbul geldi bana! Çünkü onun sözü hayra yönelikti; oysa seninki kötülük üstüne oturtulmuş. Akıl sahipleri ne demişler: Hayır için söylenen yalan fitne koparan doğru sözden yeğdir.

Her dediğini padişah yerine getiriyorsa
Yazıktır iyi söz dışında bir laf ediyorsa.

Feridun'un[2] oturduğu mihraba şöyle yazılmıştı:

Kardeşim, dünya kalmaz kimseye.
Gönlünü dünyayı Yaratan'a bağla; yeter sana.

Dünya mülküne sırtını verip güvenme.
Çünkü senin gibi nicesini yetiştirip öldürdü.

Temiz canın niyet etmesin bir kez gitmeye;
Ha tahtta ölmüşsün, ha toprakta.

HİKÂYET 2

Yekî ez mulûk-i Horâsân Mahmûd-i Sebuktegîn râ be hâb çonan dîd ki cumle vucûd-i û rîhte bûd u hâk şode meger çeşmân-i û ki hemçonan der çeşmhâne hemî gerdîd ve nazar mî kerd. Sâyir-i hukemâ ez te'vîl-i in furû mândend meger dervîşî ki be cây âverd u goft: Henûz nigerânest ki mulkeş bâ digerânest.

[Mef'ûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Bes nâmver be zîr-i zemîn defn kerde'end
Kez hestiyeş be rûy-i zemîn ber nişân nemând

Van pîr-i lâşe râ ki sipurdend zîr-i gil
Hâkeş çonan behord kezû ustuhân nemând

Zinde est nâm-i ferruh-i Nûşînrevân be hayr
Gerçi besî gozeşt ki nûşîn revân nemând

Hayrî kun ey fulân u ganîmet şomâr omr
Zan pîşter ki bang ber âyed fulân nemând

HİKÂYET 3

Melikzâdeî râ şenîdem ki kûtâh bûd u hakîr ve dîger berâderân bolend u hûbrûy. Bârî peder be kerâhet u istihkâr derû nazar mî kerd. Peser be firâset u istibsâr be cây âverd u goft: Ey peder kûtâh-i hiredmend bih ki nâdân-i bolend. Ne herçi be kâmet mihter be kıymet bihter. Eş-Şâtu nazîfetun ve'l-fîlu cîfetun.

Ekallu cibâli'l-arzi Tûrun ve ennehu
Le a'zamu indallâhi kadren ve menzilen

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
An şenîdî ki lâgarî dânâ
Goft bârî be eblehî ferbih

Esb-i tâzî veger zaîf buved
Hemçunan ez tavîle-i her bih

Peder behandîd u erkân-i dovlet pesendîdend ve berâderân be cân berencîdend

2. HİKÂYE

Horasan padişahlarından biri Sebüktegin'in oğlu Mahmud'u[3] düşünde gördü. Bütün vücudu çürüyerek dağılmış, toprak olmuştu. Sadece gözleri yuvasında fır fır dönüyor ve bakıyordu. Bir derviş dışında bilginlerin hiçbiri bu rüyayı yorumlayamadı. Derviş dedi ki:
- Ülkesi kimlerin elinde diye özlemle bakıyor hâlâ.

Nice ünlü toprağa gömülmüş ve yeryüzünde
Kalmamıştır onların varlığından iz bile.

O ihtiyar ceset toprağa verildikten sonra
toprak onu öyle yedi ki
kalmadı geriye kemik bile.

Nûşinrevan'ın[4] ölümünün üstünden çok geçse de
Onun kutlu adı yaşamaktadır hayırla.

Ey falanca! Bir iyilik yap ve ganimet bil ömrü;
"Filan da kalmadı" denilmeden önce.

3. HİKÂYE

Duyduğuma göre, bir şehzade kısa boylu ve çelimsizdi. Diğer kardeşleri ise uzun boylu ve yakışıklı. Her neyse; babası iğrenerek ve küçümseyerek bakardı ona. Bir gün oğlu bu bakışların anlamını sezdi ve açıkyüreklilikle "Babacığım; boyu kısa akıllı insan, uzun boylu cahilden iyidir. Her uzun boylunun değerli insan olduğunu sanma. Koyun temizken fil pistir." dedi.

Tûr dağı yeryüzündeki dağların en küçüğüdür ama Tanrı katında değeri en fazla olanıdır.

Hiç duydun mu? Sıska bir bilgin
şişman bir aptala dedi ki bir gün:

Zayıf da olsa, Arap atı
iyidir bir tavla dolusu eşekten.

Bu söz üzerine babası güldü; orada bulunan devlet erkânı da beğendi bu sözleri ama kardeşlerinin yüreğine oturdu.

[Mef'ûlu Mefâilun Feûlun]
Tâ merd sohen negofte bâşed
Ayb u hunereş nihufte bâşed

Her pîse gomân meber nihâlî
Bâşed ki peleng hofte bâşed

Şenîdem ki melik râ der an kurb doşmenî sa'b rûy numûd. Çun leşker ez her do taraf rûy der hem âverdend evvel kesî ki be meydân der âmed in peser bûd. Goft

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
An ne men bâşem ki rûz-i ceng bînî poşt-i men
An menem ger der miyân-i hâk u hûn bînî serî

Kanki ceng âred, be hûn-i hîş bâzî mî koned
Rûz-i meydân vanki begorîzed be hûn-i leşkerî

İn begoft u ber sipâh-i doşmen zed ve tenî çend merdân-i kârî biyendâht. Çun pîş-i peder âmed, zemîn-i hidmet bebûsîd u goft

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey ki şahs-i menet hakîr numûd
Tâ doroştî huner nepindârî

Esb-i lâgarmiyân be kâr âyed
Rûz-i meydân ne gâv-i pervârî

Âverde'end ki sipâh-i doşmen bisyâr bûd ve înân endek. Cemâ'atî âheng-i gorîz kerdend. Peser na're zed u goft: Ey merdân bekûşîd yâ câme-i zenân bepûşîd. Sevârân râ be goften-i û tehevvur ziyâdet geşt ve beyekbâr hamle âverdend. Şenîdem ki hem der an rûz ber doşmen zafer yâftend. Melik ser u çeşmeş bebûsîd ve der kinâr girift ve her rûz nazar bîş kerd tâ velîahd-i hîş kerd. Berâderân hased bordend ve zehr der ta'âmeş kerdend. Hâher ez gurfe bedîd, derîçe berhem zed. Peser deryâft ve dest ez ta'âm keşîd u goft: Muhâlest ki hunermendân bemîrend ve bîhunerân cây-i îşân begîrend

İnsan söyleyeceği sözü söylemedikçe,
ayıbı da saklı kalır, hüneri de.

Gördüğün her alaca şeyi av sanma.
Belki uyumuş bir kaplandır.

Duyduğuma göre, o yakınlarda bulunan zorlu bir düşman padişaha saldırmıştı. İki ordu karşı karşıya gelince er meydanına çıkan ilk asker bu çocuktu. Dedi ki:

Savaş günü kaçarken sırtımı göremezsin benim.
Toprak ve kana bulanmış birini görürsen, işte o benim.

Savaşan kişi savaş günü kendi canıyla oynar.
Ama kaçan yok mu;
bir ordunun canıyla oynar.

Bunu söyler söylemez düşman ordusuna saldırdı; birkaç savaşçıyı yere serdikten sonra babasının yanına geldi; saygıyla eğildi:

Bedenimi küçük gören babacığım!
İriliği hüner sayma sakın!

Savaş günü ince belli at işe yarar;
değil besili öküz.

Rivayete göre düşman askeri çok, bunlar ise sayıca azdı. Bir grup asker kaçmaya yeltenince oğlan bastı nârayı:
- Behey yiğitler! Ya gayret edin ya kadın elbisesi giyin!
Bu söz üzerine süvariler yüreklenip birlikte saldırdılar. O gün düşmana karşı zafer kazandılar.
Bunun üzerine padişah, çocuğunun yüzünü gözünü öpüp bağrına bastı. Ona karşı ilgisi günden güne artarak sonunda kendine veliaht tayin etti.
Kardeşleri onu çekemeyip yemeğine zehir koydular. Üst katta bunu gören kızkardeşi pancurları hızla çarptı. Durumu anlayan çocuk yemekten elini çekti ve "Hünerliler ölsün, hünersizler onların yerini alsın; yok öyle yağma!" dedi.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Kes neyâyed be zîr-i sâye-i bûm
Ver humây ez cihân şeved ma'dûm

Peder râ ez in hâl âgehî dâdend. Berâderâneş râ behând u gûşmâlî bevâcib bedâd. Pes her yekî râ ez etrâf-i bilâd hisse muayyen kerd tâ fitne bineşist u nizâ' ber hâst, ki deh dervîş der gilîmî behosbend u do pâdişâh der iklîmî negoncend.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Nîm nânî ger hored merd-i Hodâ
Bezl-i dervîşân koned nîmî diger

Mulk-i iklîmî begîred pâdişâh
Hemçonan der bend-i iklîmî diger

HİKÂYET 4

Tâyife-i dozdân-i arab ber ser-i kûhî nişeste bûdend ve menfez-i kârvân beste ve raiyyet-i buldân ez mekâyid-i îşân mer'ûb ve leşker-i sultân maglûb. Behukm-i anki melâzî menî' ez kulle-i kûhî girifte bûdend ve melce' u me'vâ-yi hod sâhte. Mudebbirân-i memâlik-i an taraf der def'-i mazarrat-i îşân muşâveret hemî kerdend ki eger in tâyife hem berin nesak rûzgârî mudâvemet numâyend mukâvemet mumteni' gerded

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Dirahtî ki eknûn giriftest pây
Be nîrû-yi merdî ber âyed zi cây

Veger hemçonan rûzgârî hilî
Be gerdûneş ez bîh ber negsilî

Ser-i çeşme şâyed giriften be bîl
Çu por şod neşâyed gozeşten be pîl

Sohen ber in mukarrer şod ki yekî be tecessus-i îşân ber gumâştend ve furset nigâh mî dâştend tâ vaktî ki ber ser-i kavmî rânde bûdend ve makâm hâlî mânde. Tenî çend merdân-i vâkıadîde-i cengâzmûde râ befiristâdend tâ der şi'b-i cebel pinhân şodend. Şebângâhî ki dozdân bâz âmedend sefer kerde vu gâret âverde. Silâh ez ten beguşâdend ve raht u ganîmet benihâdend. Nohostîn doşmenî ki ber ser-i îşân tâhten âverd hâb bûd. Çendan ki pâsî ez şeb der gozeşt

Zümrüdüanka yok olsa da dünyada,
Kimse gidip girmez baykuşun gölgesi altına.

Babasını bu durumdan haberdar ettiler. Diğer kardeşlerini çağırıp ağızlarının payını veren padişah her birine ülkenin bir yerini verdi. Böylece fitneyi bastırmış oldu. On derviş bir kilimde uyurken iki padişah bir ülkeye sığmaz.

Allah adamı yerse ekmeğin yarısını,
verir diğer yarısını yoksullara.

Padişah fethederse bir ülkeyi,
kalkar bir başka ülkeyi fethe.

4. HİKÂYE

Birtakım Arap haydutları bir dağa çıkarak kervan yolunu tutmuştu. Şehirliler onların şerrinden korkuyor ve sultanın askerleri yenik düşüyordu. Çünkü dağın doruğundaki sağlam bir kaleyi kendilerine sığınak yapmışlardı. O bölgelerdeki aklı başında insanlar bu belayı başlarından nasıl savacaklarını tartışıyorlardı:
- Bir süre daha böyle giderse bu haydutlara karşı koymak olanaksızlaşacak.

Henüz kök salmaya başlayan bir ağaç
sökülebilir bir insan gücüyle.

Bırakırsan bir süre kendi hâline,
sökülmez kökünden çeksen arabayla.

Suyu baştan kesmek mümkündür belle
Dolup taştı mı geçilemez fille.

Sonunda, keşifte bulunmak ve fırsat kollamak üzere biri görevlendirildi. Haydutların baskına gidip mevzilerini boşalttıkları sırada savaş deneyimi olan birkaç kişi gönderildi. Bunlar dağın sarp yollarında pusuya yattılar. Akşamüstü, baskın verip yağmayla dönen haydutlar bellerinden silahlarını çıkarıp eşyalarını ve ganimetleri yere bıraktılar. Onlara ilk saldıran düşman, uyku oldu ve böylece geceden bir süre geçti:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Kurs-i horşîd der siyâhî şod
Yûnus ender dehân-i mâhî şod

Merdân-i dilâver ez kemîn be der cestend ve dest-i yekân yekân ber ketf bestend ve bâmdâdân be dergâh-i melik hâzir âverdend, heme râ be koşten işâret fermûd.
İttifâken der an miyân cevânî bûd mîve-i unfuvân-i şebâbeş nev resîde ve sebze-i gulistân-i izâreş nev demîde. Yekî ez vuzerâ pây-i taht-i melik râ bûse dâd u rûy-i şefâ'at ber zemîn nihâd u goft: İn peser henûz ez bâg-i zindegânî ber nehorde ve ez reye'ân-i cevânî temettu' neyâfte. Tevakku' be kerem u ahlâk-i hodâvendîst ki bebahşîden-i hûn-i û ber bende minnet nihed. Melik rûy ezin sohen derhem keşîd ve muvâfık-i rây-i bolendeş neyâmed u goft:

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Pertev-i nîkân negîred herki bunyâdeş bed est
Terbiyyet-i nâehl râ çun girdekân ber gonbed est

Nesl-i fesâd-i înân munkati' kerden evlâter est ve bîh-i tebâr-i îşân ber âverden, ki âteş nişânden u ahger gozâşten ve ef'î koşten u beççe nigeh dâşten kâr-i hiredmendân nîst.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ebr eger âb-i zindegî bâred
Hergiz ez şâh-i bîd ber nehorî

Bâ furûmâye rûzgâr meber
Kez ney-i bûryâ şeker nehorî

Vezîr in sohen beşenîd. Tav'an ve kerhen bepesendîd ve ber husn-i rây-i melik âferîn hând u goft: Ançi hodâvend dâme mulkuhu fermûd ayn-i hakîkat est ki eger der sohbet-i an bedân terbiyyet yâftî tabîat-i îşân giriftî ve yekî ez îşân şodî, emmâ bende umîdvâr est ki der sohbet-i sâlihân terbiyyet pezîred ve hûy-i hiredmendân gîred ki henûz tıfl est ve sîret-i bagy u inâd der nihâd-i û mutemekkin neşode ve der haber est: Kullu mevlûdin yûledu ale'l-fıtrati fe'ebvâhu yuhevvidânihi ve yunassirânihi ve yumeccisânihi.

Yunus[5] nasıl balığın karnında kaybolduysa,
yusyuvarlak güneş de öylece dalıp gitti karanlığa.

Savaşçılar pusularından fırlayıp haydutların ellerini birer birer omuzlarından bağladılar ve sabah erkenden padişahın huzuruna çıkardılar. Padişah hepsinin öldürülmesini buyurdu.
Tesadüf bu ya; haydutların arasında bıyıkları yeni terlemiş bir genç vardı. Vezirlerden biri padişahın tahtını öperek şefaat etmeye başladı:
- Bu çocuk henüz hayatının meyvasını yememiş ve gençliğinin nasibini almamış. Zât-ı şâhâneleri kerem edip bunun kanını dökmekten vazgeçerlerse, bendenizi minnet altında bırakırlar.
Bu sözü işiten padişah yüzünü ekşitti; bu fikir aklına yatmamıştı:

Cibilliyetsiz olanı eğitmek, benzer kubbe üstünde ceviz durdurmaya.
İyilerin eğitim ışığından etkilenmez kimin temeli kötüyse.

Bunların fesat neslini kesip köklerini kurutmak daha doğrudur. Çünkü ateşi söndürüp köz bırakmak ve yılanı öldürüp yavrusunu bırakmak akıllı adamın işi değildir.

Abıhayat[6] yağsa buluttan,
söğüt ağacının meyvasını yiyemezsin.

Alçaklarla geçirme zamanını.
Hasır kamışından şeker yiyemezsin.

Vezir bu sözleri duyunca istemeye istemeye beğenmek ve padişahın fikrini alkışlamak zorunda kaldı:
- Zât-ı şâhânelerinin - Tanrı saltanatını dâim etsin - buyurdukları, gerçeğin ta kendisi. Kötülerin yanında yetişseydi, onların huyunu kapar, onlardan biri olurdu. Ama bendeniz, iyi insanların yanında yetişirse, bu çocuğun onların iyi huylarını alacağını umuyorum. Çünkü hâlâ bir çocuk. İtaatsizlik ve haydutluk henüz onun tabiatına yerleşmemiş. Nitekim hadis-i şerifte buyurulmuştur: Her çocuk İslâm yaratılışı üzerine doğar. Sonra ana babası onu yahudi, hıristiyan veya ateşperest yapar.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Bâ bedân yâr geşt hemser-i Lût
Hânedân-i nubuvveteş gom şod

Seg-i Ashâb-i Kehf rûzî çend
Pey-i nîkân girift u merdum şod

İn begoft u tâyifeî ez nudemâ-yi melik bâ vey be şefâ'at yâr şodend tâ melik ez ser-i hûn-i û der gozeşt u goft: Bahşîde egerçi maslahat nedîdem

[Rubai]
Dânî ki çi goft Zâl bâ Rostem-i gord
Doşmen netevân hakîr u bîçâre şomord

Dîdîm besî ki âb-i serçeşme-i hord
Çun bîşter âmed şotor u bâr bebord

Filcumle peser râ be nâz u ni'met ber âverdend ve ustâdân be terbiyyet-i û nasb kerdend tâ husn-i hitâb u redd-i cevâb ve âdâb-i hidmet-i mulûkeş der âmûhtend ve der nazar-i hemgonân pesendîde âmed. Bârî vezîr ez şemâyil-i û der hazret-i melik şemmeî mî goft ki terbiyyet-i âkilân der û eser kerde est ve cehl-i kadîm ez cibillet-i û be der borde. Melik râ tebessum âmed u goft:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Âkıbet gorgzâde gorg şeved
Gerçi bâ âdemî bozorg şeved

Sâlî do berin ber âmed. Tâyife-i ovbâş-i mahallet bedû peyvestend ve akd-i muvâfakat bestend tâ be vakt-i fursat vezîr ve her do pesereş râ bekoşt ve ni'met-i bîkıyâs ber dâşt ve der megâre-i dozdân be cây-i peder benişest u âsî şod. Melik dest-i tehayyur be dendân gezîden girift u goft:

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Şemşîr-i nîk ez âhen-i bed çun koned kesî?
Nâkes be terbiyyet neşeved ey hekîm kes

Bârân ki der letâfet-i tab'eş hilâf nîst
Der bâg-i lâle rûyed ve der şûrebûm hes

Lût'un eşi kötülerle düşüp kalktığı için,
onun nübüvvet hanedanı kayboldu gitti.

Ashâb-ı Kehf'in[7] köpeği bir müddet iyi insanların peşinden gittiği için
köpekliği terkedip insan oldu.

Vezir bunları söyleyince, padişahın bazı nedimleri de şefaatte vezire yardımcı oldular. Böylece padişah o çocuğun kanını dökmekten vazgeçti ve "Doğru bulmasam da bağışladım" dedi.

Bilir misin ne dedi Zâl,[8] Rüstem Pehlivana:
Düşman küçümsenip zavallı görülemez asla.

Çok gördük küçük bir suyun taşıp da
deveyi yuttuğunu yüküyle.

Uzun sözün kısası, çocuğu bolluk içinde yetiştirdiler, konuşma sanatını öğrenmesi için hocalar tuttular, padişahlara nasıl hizmet edileceğini öğrettiler ve bu çocuk sonunda herkesin takdirini kazanır oldu.
Bir fırsatı geçince vezir padişaha çocuğun özelliklerini anlattı; aklı başında insanlardan etkilendiğini ve yaratılışındaki o eski cahilliğin kalmadığını söyledi.
Padişah gülümseyerek:

Bir insanın yanında büyümüş olsa da
Kurt yavrusu kurt olur sonunda.

Bu olayın üstünden bir iki yıl geçti. Derken o bölgenin ayaktakımı çocukla bir oldu ve aralarında anlaşma yaptılar. Fırsat bulunca bu delikanlı iki oğluyla birlikte veziri öldürdü; ne var ne yok bütün değerli eşyalarını alıp haydutların inine gitti ve babasının yerine geçerek asi oldu. Şaşkınlığından ağzı açık kalan padişah şöyle dedi:

Kötü demirden kim yapabilir iyi kılıç?
Ey bilge,
adam olmaz terbiyeyle hiçbir soysuz.

Yağmurun temiz tabiatında yokken aykırılık,
bahçede lâle biter,
kıraç toprakta diken.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Zemîn-i şûre sunbul ber neyâred
Derû tohm u amel zâyi' megerdân

Nikûî bâ bedân kerden çonânest
Ki bed kerden be cây-i nîkmerdân

HİKÂYET 5

Serhengzâdeî râ ber der-i serây-i Ugulmuş dîdem ki akl u kiyâsetî ve fehm u firâsetî zâyidu'l-vasf dâşt hem ez ahd-i hordî âsâr-i bozorgî der nâsiye-i û peydâ

[Mefûlu Mefâîlun Feûlun]
Bâlâ-yi sereş zi hûşmendî
Mî tâft sitâre-i bolendî

Filcumle makbûl-i nazar-i sultân âmed ki cemâl-i sûret u ma'nî dâşt ve hiredmendân gofte'end: Tevângerî be huner est ne be mâl u bozorgî be akl ne be sâl. Ebnâ-yi cins-i û ber mansıb-i û hased bordend ve be hiyânetî muttehem kerdend ve der koşten-i û sa'y-i bîfâyide numûdend. Doşmen çi zened çu mihrbân bâşed dûst? Melik porsîd ki mûcib-i hasmî-i înân der hakk-i tu çîst? Goft: Der sâye-i dovlet-i hodâvendî dâme mulkuhu hemgonân râ râzî kerdem meger hasûd râ ki râzî nemî şeved illâ be zevâl-i ni'met-i men ve ikbâl u dovlet-i hodâvend bâd.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Tevânem an ki neyâzârem enderûn-i kesî
Hasûd râ çi konem kû zi hod be renc derest

Bemîr tâ berehî ey hasûd k'in rencîst
Ki ez meşakkat-i an cuz be merg netevân rest

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Şûrbahtân be ârizû hâhend
Mukbilân râ zevâl-i ni'met u câh

Ger nebîned berûz şebperre çeşm
Çeşme-i âfitâb râ çi gunâh?

Râst hâhî, hezâr çeşm-i çonan
Kûr bihter ki âfitâb siyâh

Kıraç toprak bitirmez sümbül.
Ziyan etme orada tohum ile emeği.

Ha kötülere iyilik yapmak,
Ha iyilere kötülük yapmak.

5. HİKÂYE

Bir subay çocuğunu Uğulmuş'un[9] sarayının kapısında görev yaparken gördüm. Çok akıllı, kıvrak zekalı, anlayışlı ve sezgiliydi. Zaten çocukluğundan beri alnında büyüklük izleri görülüyordu.

Akıllılığından başının üstünde parlıyordu büyüklük yıldızı.

Kısacası, iç ve dış güzelliği ile sultanın dikkatini çekti. Akıl sahipleri "Zenginlik malda değil, hünerde; büyüklük yaşta değil, baştadır." demişler. Yaşıtları bulunduğu mevkiden dolayı onu kıskandılar. İhanetle suçlayıp onu öldürtmek için boşuna uğraşıp durdular. Dost şefkatli olunca düşman ne yapabilir ki?
Padişah:
- Bunlar neden düşman kesildi sana?
- Tanrı mülkünü dâim etsin, zât-ı şâhânelerinin gölgesinde beni kıskananlar dışında herkesi memnun bıraktım. Elimdeki nimet yok olmadıkça yakamı bırakmayacaklar. Efendimizin ikbal ve devleti dâim olsun.

Kimseyi incitmemeye gücüm yetiyor.
Gelgelelim, kıskancı ne yapacağım?
Zaten kendisi kendisinden azap çekiyor.

Hey kıskanç, öl de kurtul bari.
Bu öyle bir azap ki ölüm dışında kurtulamazsın ondan.

Talihsizler can ü gönülden isterler
talihlilerin nimet ile makamının yok olmasını.

Yarasanın gözü gündüz görmüyorsa,
Güneşin ne günahı var bunda?

Doğrusunu istersen, böyle bin kör göz
iyidir güneşin kararıp
dünyanın karanlıkta kalmasından.

HİKÂYET 6

Yekî râ ez mulûk-i acem hikâyet konend ki dest-i tetâvul be mâl-i raiyyet derâz kerde bûd ve covr u eziyyet âgâz kerde. Tâ be câî ki halk ez mekâyid-i fi'leş be cihân bereftend ve ez kurbet-i covreş râh-i gurbet giriftend. Çun raiyyet kem şod, irtifâ'-i vilâyet noksân pezîruft ve hizâne tohî mând ve doşmenân zûr âverdend.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Herki feryâdres-i rûz-i musîbet hâhed
Gû der eyyâm-i selâmet be cevânmerdî kûş

Bende-i halka begûş er nenevâzî bereved
Lutf kun lutf ki bîgâne şeved halkabegûş

Bârî be meclis-i û der kitâb-i Şâhnâme hemî hândend der zevâl-i memleket-i Zehhâk ve ahd-i Ferîdûn. Vezîr melik râ porsîd: Hîç tevân dânisten ki Ferîdûn ki genc u mulk u haşem nedâşt, çigûne berû memleket mukarrer şod? Goft: Ançonanki şenîdî halkî berû be taassub gird âmedend ve takviyyet kerdend ve pâdişâhî yâft. Goft: Ey melik, çu gird âmeden-i halkî mûcib-i pâdişâhîst, tu mer halk râ perîşân berâyi çi mî konî meger ser-i pâdişâhî kerden nedârî?

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Heman bih ki leşker be cân perverî
Ki sultân be leşker koned serverî

Melik goft: Mûcib-i gird âmeden-i sipâh u raiyyet çi bâşed? Goft: Pâdişeh râ kerem bâyed tâ berû gird âyend u rahmet, tâ der penâh-i dovleteş îmen nişînend ve turâ in her do nîst.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Nekoned covr pîşe sultânî
Ki neyâyed zi gorg çûpânî

Pâdişâhî ki tarh-i zulm efkened
Pây-i dîvâr-i mulk-i hîş bekened

Melik râ pend-i vezîr-i nâsih muvâfık-i tab'-i muhâlif neyâmed. Rûy ezin sohen der hem keşîd ve be zindâneş firistâd. Besî ber neyâmed ki benî 'amm-i sultân be munâza'at hâstend ve mulk-i peder hâstend. Kavmî ki ez dest-i tetâvul-i û be cân âmede bûdend ve perîşân şode, ber îşân gird âmedend u takviyyet kerdend tâ mulk ez tasarruf-i in be der reft u ber ânân mukarrer şod.

6. HİKÂYE

Hikâye edildiğine göre Fars padişahlarından biri halkına zulüm ve eziyet etmeye başlamıştı. Sonunda onun kötü davranışından bıkıp usanan insanlar dünyanın dört bir yanına kaçışıp gurbette yaşamaya başladılar. Nüfus azalınca, kalkınma hızını kesti, hazine tamtakır kaldı ve düşmanlar bastırmaya başladı.

Felaket günü imdada koşacak birini arayan,
çalışsın esenlik günlerinde cömert olmaya.

Kölene iyi davranmazsan, kaçar gider.
Lûtfet, lûtuf. Yabancı, köle olsun sana.

Her neyse; padişahın meclisinde Şahnâme'den Zahhâk'in[10] ülkesinin yok oluşu ve Feridun dönemine ait bölüm okunuyordu. Vezir, padişaha sordu:
- Hazinesi, saltanatı, kulu, tebası olmayan Feridun'un nasıl ülkenin başına geçtiğini biliyor musun?
- Duyduğun gibi, halkı büyük bir sevgiyle çevresinde toplanıp onu destekledi. Böylece padişah oldu.
- Padişahım, madem ki halkın bir insanın çevresinde toplanması padişahlığı getiriyor, siz neden halkı perişan ediyorsunuz? Padişahlık yapmak istemiyor musunuz yoksa?

Askeri canı gibi beslemeli
ki sultanlık etsin sultan askeriyle.

- Orduyu ve halkı çevremde tutmak için ne yapmalıyım?
- Padişah kerem sahibi ve bağışlayıcı olmalı. Böyle olursa, insanlar çevresinde toplanır; onun devletinin sayesinde, güvenlik içinde otururlar. Oysa sizde ikisi de yok.

Saltanat süremez, meslek edinen zulmü
Hiç kurttan çoban olur mu?

Atarsa padişah zulmün temelini
Kazar saltanatının temelini.

Vezirin öğütleri aykırı tabiatlı padişaha uygun gelmedi. Suratı asıldı, veziri zindana tıktı.
Bu olayın üstünden çok geçmeden padişahın amca çocukları düşmanlığa başlayıp babalarının saltanatını istediler. Padişahın zulmünden canı burnuna gelen ve perişan olan halk onların çevresinde toplanıp destek verdiler. Böylece saltanat bunun elinden çıkıp onlarda karar kıldı.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Pâdişâhî kû revâ dâred sitem ber zîrdest
Dûstdâreş rûz-i sahtî doşmen-i zûrâverest

Bâ raiyyet sulh kun vez ceng-i hasm îmen nişîn
Zanki şâhenşâh-i âdil râ raiyyet leşkerest

HİKÂYET 7

Pâdişâhî bâ gulâmî acemî der keştî nişest ve gulâm dîger deryâ râ nedîde bûd ve mihnet-i keştî neyâzmûde. Girye vu zârî der nihâd u lerze ber endâmeş ûftâd. Çendanki mulâtafat kerdend ârâm nemî girift ve 'îş-i melik ezû munaggas bûd. Çâre nedânistend. Hekîmî der an keştî bûd. Melik râ goft: Eger ferman dihî, men û râ be tarîkî hâmuş gerdânem. Goft: Gâyet-i lutf u kerem bâşed. Befermûd tâ gulâm be deryâ endâhtend. Bârî çend govta hord, mûyeş giriftend u pîş-i keştî âverdend. Be do dest der sukkân-i keştî âvîht. Çun ber âmed, be gûşeî benişest u karâr yâft. Melik râ aceb âmed. Porsîd: Derin çi hikmet bûd? Goft: Ez evvel mihnet-i garka şoden nâçeşîde bûd ve kadr-i selâmet-i keştî nemî dânist. Hemçonin kadr-i âfiyet kesî dâned ki be musîbetî giriftâr âyed.

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Ey sîr turâ nân-i cevîn hoş nenumâyed
Ma'şûk-i men est anki be nezdîk-i tu zişt est

Hûrân-i bihiştî râ dûzeh buved a'râf
Ez dûzahiyân pors ki a'râf bihiştest

Fark est miyân-i anki yâreş der ber
Tâ anki do çeşm-i intizâreş ber der

Halkına zulmü reva gören padişaha,
bir zamanlar onu sever görünenler
zorlu düşman kesilir.

Halkla barış
bu sayede düşmanla savaştan emin ol.
Çünkü âdil padişahın halkı, onun askeridir.

7. HİKÂYE

Padişahın biri Arap olmayan bir köleyle aynı gemiye binmişti. Köle daha önceden deniz görmemiş ve geminin sıkıntısını çekmemişti. Ağlayıp zırlamaya, zangır zangır titremeye başladı. Ne kadar uğraştılarsa da sakinleşmedi bir türlü. Padişahın da iyiden iyiye keyfi kaçmıştı. Kimse ne yapacağını bilemedi. Gemide bulunan bir bilge, padişaha:
- Emir buyurursanız, bir yolunu bulup sustururum onu.
Padişah:
- Lûtfedersiniz.
Bunun üzerine köleyi denize attırdı. Köle birkaç kez dalıp çıktıktan sonra saçından tutup gemiye yanaştırdılar. Köle iki eliyle dümene sarıldı. Yukarı çıkınca bir köşeye ilişti, sakinleşti.
Padişah sordu:
- Bundaki hikmet neydi?
- Önceden boğulmanın sıkıntısını çekmemişti ve gemideki esenliğin değerini bilmiyordu.
Afiyetin değerini belaya uğrayan bilir.

Ey tok;
hoşuna gitmez arpa ekmeği.
Sana çirkin gelen, sevgilimdir benim.

Cennet hûrîlerine cehennem gelir Âraf.
Sor bir de cehennemdekilere.
Cennet gelir Âraf.

Fark olur elbet
Sevgilisi kucağında olanla
İki gözü kapıda bekleyen arasında.

HİKÂYET 8

Hurmuz râ goftend: Vezîrân-i peder râ çi hatâ dîdî ki bend fermûdî? Goft: Hatâ'î ma'lûm nekerdem velîken dîdem ki mehâbet-i men der dil-i îşân bîkerân est ve ber ahd-i men i'timâd-i kullî nedârend. Tersîdem ez bîm-i gezend-i hîş âheng-i helâk-i men konend. Pes kovl-i hukemâ râ kâr bestem ki gofte'end:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Ez an kez tu tersed beters ey hekîm
Veger bâ çunû sad ber âyî be ceng

Ez an mâr ber pây-i râ'î zened
Ki tersed sereş râ bekûbed be seng

Nebînî ki çun gorbe âciz şeved
Ber âred be çengâl çeşm-i peleng

HİKÂYET 9

Yekî ez mulûk-i arab rencûr bûd der hâlet-i pîrî ve umîd-i zindegânî kat' kerde, ki sevârî ez der der âmed ve beşâret dâd ki fulân kal'e râ be dovlet-i hodâvend guşâdîm ve doşmenân esîr âmedend ve sipâh u raiyyet-i an taraf becumlegî mutî'-i fermân geştend. Melik nefesî serd ber âverd u goft: İn mujde merâ nîst doşmenânem râst ya'nî vârisân-i memleket.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Bedîn umîd beser şod, dirîg, omr-i azîz
Ki ançi der dilem est ez derem ferâz âyed

Umîd-i beste ber âmed velî çi fâyide zank
Umîd nîst ki omr-i gozeşte bâz âyed

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Kûs-i rıhlet bekûft dest-i ecel
Ey do çeşmem vidâ'-i ser bekonîd

Ey kef-i dest u sâ'id u bâzû
Heme tevdî'-i yekdiger bekonîd

8. HİKÂYE

Hürmüz'e[11] sordular:
- Ne hata gördün de babanın vezirlerini hapse attırdın?
- Bir hata görmedim. Ama baktım, heybetim yüreklerine korku salmış ve benim andıma tam anlamıyla güvenmiyorlar. Başlarına benden bela geleceği korkusuyla beni öldürmeye kalkışırlar diye düşündüm. Bilgelerin şu sözünü uyguladım ben de.

Ey bilge! Kork senden korkandan;
Gelsen de savaşta onlar gibi yüzünün hakkından.

Başını taşla ezer korkusuyla
sokar yılan çobanın ayağını.

Görmez misin;
Âciz kaldı mı kedi;
Çıkarır pençesiyle kaplanın gözünü.

9. HİKÂYE

Yaşlı Arap meliklerinden biri hastalanmış, hayattan umudunu kesmişti. Derken içeri bir atlı girip müjde verdi:
- Zât-ı şâhânelerinin devleti sayesinde filan kaleyi ele geçirdik; düşmanlar tutsak edildi. Ordusu, halkı tümüyle emirlerimize boyun eğdi.
Melik iç geçirdikten sonra:
- Bu müjde benim değil, düşmanlarımın, yani saltanat vârislerinin.

Yüreğimdekilerin gerçekleşmesi umuduyla
geçti gitti değerli ömrüm! Yazık!

Gerçekleşti kestiğim ümit. Ama ne çare?
Yok umut geçen ömrün geri gelmesine.

Ecelin eli göçüş kösünü çaldı
İki gözüm! Veda edin başıma.

Avuçlarım, kollarım;
Vedalaşın birbirinizle.

Ber men-i ûftâde doşmenkâm
Âhir ey dûstân gozer bekonîd

Rûzgârem beşod benâdânî
Men nekerdem, şomâ hazer bekonîd

HİKÂYET 10

Ber bâlîn-i turbet-i Yahyâ peygâmber aleyhisselâm mu'tekif bûdem der câmi'-i Dimaşk ki yekî ez mulûk-i arab ki be bî insâfî mensûb bûd ittifâken be ziyâret âmed ve nemâz u duâ kerd ve hâcet hâst.

[Rubai]
Dervîş u ganî bende-i in hâk derend
V'ânân ki ganîterend muhtâcterend

Angeh merâ goft ez ancâ ki himmet-i dervîşânest u sıdk-i muâmelet-i îşân, hâtırî hemrâh-i men konend ki ez doşmenî sa'b endîşnâkem. Goftemeş ber raiyyet-i zaîf rahmet kun tâ ez doşmen-i kavî zahmet nebînî

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun fa'lun]
Be bâzuvân-i tuvânâ ve kuvvet-i serdest
Hatâst pence-i miskîn-i nâtevân şikest

Netersed anki ber uftâdegân nebahşâyend?
Ki ger zi pây der âyed keseş negîred dest

Her anki tohm-i bedî kişt u çeşm-i nîkî dâşt
Dimâg-i bîhude poht u hiyâl-i bâtıl best

Zi gûş penbe burûn âr u dâd-i halk bidih
Veger tu mî nedihî dâd, rûz-i dâdî hest

Düşmanın istediği gibi ölüyorum.
Affedin beni dostlar.

Cahillikle geçti hayatım.
Ben yapamadım;
siz sakının bari.

10. HİKÂYE

Şam'da Yahya Peygamber'in[12] türbesinde itikâfa çekilmiştim. İnsafsızlığıyla tanınan Arap meliklerinden biri tesadüfen ziyarete geldi; namaz kılıp dua etti, hacette bulundu.

Zengin olsun, yoksul olsun, herkes bu dergâhın kuludur.
Zengin olanlar ise daha da muhtaçtır.

Sonra bana:
- Dervişler himmetleri, dürüstlükleri ile tanınır. Bu arada beni de hatırlayıp dua edin. Çünkü çetin bir düşman dolayısıyla kaygı çekmekteyim.
- Zayıf halkına karşı merhametli davran da güçlü düşman yüzünden sıkıntı çekme.

Hatadır güçlü el kol ile
güçsüz, zavallı insanın elini kırmak.

Korkmaz mı acaba
Düşkünleri bağışlamayan insan,
elden ayaktan düşünce elinden tutan olmayacak?

Kötülük tohumu ekip de iyilik bekleyen kişi
boşuna heveslenmiş,
saçma sapan hayallere kapılmıştır.

Çıkar kulağından pamuğu;
ver halkın hakkını.
Sen vermezsen,
Var hakların verildiği bir kıyamet günü.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Benî âdem a'zâ-yi yekdîgerend
Ki der âferînîş zi yek govherend

Çu uzvî ber derd âvered rûzgâr
Diger uzvhâ râ nemâned karâr

Tu kez mihnet-i dîgerân bîgamî
Neşâyed ki nâmet nihend âdemî

HİKÂYET 11

Dervîşî mustecâbu'd-da've der Bagdâd pedîd âmed. Haccâc-i Yûsuf râ haber kerdend. Behândeş u goft: Duâ-yi hayrî ber men bekun. Goft: Hodâyâ câneş besitân. Goft: Ez behr-i Hodây in çi duâst? Goft: İn duâ-yi hayrest turâ ve cumle muselmânân râ.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ey zeberdest-i zîrdestâzâr
Germ tâ key bemâned in bâzâr?
Be çi kâr âyedet cihândârî?
Mordenet bih ki merdumâzârî

HİKÂYET 12

Yekî ez mulûk-i bî insâf pârsâî râ porsîd: Ez ibâdethâ kodâm fâzılter est? Goft: Turâ hâb-i nîmrûz tâ der an, yek nefes halk râ neyâzârî.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Zâlimî râ hofte dîdem nîmrûz
Goftem in fitne est, hâbeş borde bih

Vanki hâbeş bihter ez bîdârîst
An çonan bed zindegânî, morde bih

İnsanoğlu birbirinin eli koludur.
Çünkü yaratılışta aynı cevherden gelir.

Zaman bir uzuva dert getirirse,
Ne huzur kalır, ne dur durak diğer uzuvlarda.

Başkalarının sıkıntısını umursamıyorsun.
Bu durumda denilmese gerek sana insan.

11. HİKÂYE

Bağdat'ta duası kabul edilen bir derviş çıktı ortaya. Haccâc-ı Yusuf'a[13] haber verdiler. Haccac çağırttı onu:
- Bana bir hayır duada bulun.
- Tanrım, şunun canını al.
- Allahaşkına, bu ne biçim dua böyle?
- Bu hem senin, hem bütün müslümanlar için hayır duadır.

Ey güçsüzleri inciten zorba!
Bu zulüm ne zamana dek sürecek?
Ne işine yarayacak dünyaya hükmetmek?
Halkı incitmektense, daha iyidir ölmek.

12. HİKÂYE

Zâlim padişahlardan biri dindar bir adama sordu:
- İbadetlerden hangisi üstündür?
- Senin için öğle uykusudur. Hiç olmazsa o bir nefeslik zamanda halkı incitmezsin.

Bir zâlimi uyur gördüm de öğle üstü,
Dedim: Fitnedir bu;
uyusun; daha iyi.
Uykusu uyanıklığından hayırlı olan
zâlimin uyuması daha iyi.

HİKÂYET 13

Yekî ez mulûk râ şenîdem ki şebî der işret rûz kerde bûd ve der pâyân-i mestî mî goft:

[Rubai]
Mâ râ be cihân hoşter ezin yek dem nîst
Kez nîk u bed endîşe vez kes gam nîst

Dervîşî be sermâ burûn hofte bûd u goft:

[Rubai]
Ey anki be ikbâl-i tu der âlem nîst
Gîrem ki gamet nîst, gam-i mâ hem nîst?

Melik râ hoş âmed. Surreî hezâr dînâr ez revzen burûn dâşt ki dâmen bedâr ey dervîş. Goft: Dâmen ez kocâ ârem ki câme nedârem? Melik râ ber hâl-i zaîf-i û rikkat ziyâdet şod ve hil'atî ber an mezîd kerd u pîşeş firistâd. Dervîş mer an nakd u cins râ be endek zemân behord u perîşân kerd u bâz âmed.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Karâr ber kef-i âzâdegân negîred mâl
Ne sabr der dil-i âşık ne âb der gırbâl

Der hâletî ki melik râ pervâ-yi û nebûd, hâl begoftend. Behem ber âmed u rûy ezû derhem keşîd vezincâ gofte'end ashâb-i fıtnat u hibret ki ez hiddet u sevret-i pâdişâhân berhazer bâyed bûden ki gâlib-i himmet-i îşân be muazzemât-i umûr-i memleket muteallik bâşed ve tehammul-i izdihâm-i evâm nekoned.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Herâmeş buved ni'met-i pâdişâh
Ki hengâm-i fursat nedâred nigâh

Mecâl-i sohen tâ neyâbî zi pîş
Be bîhûde goften meber kadr-i hîş

Goft: İn gedâ-yi şûh-i mubezzir râ ki çendan ni'met be çendîn muddet ber endâht, berânîd ki hizâne-i beytulmâl lokme-i mesâkîn est ne tu'me-i ihvânu'ş-şeyâtîn.

13. HİKÂYE

Duydum da, padişahlardan biri geceyi âlem yaparak geçirmişti; sarhoş kafayla hep şu beyti söylüyordu:

Dünyada bizim için bundan güzel bir an yok.
İyiydi, kötüydü düşüncesi yok;
kimseden dolayı gamımız yok.

Dışarıda soğukta yatan bir derviş cevap verdi:

Dünyada senin ikbalinde biri yok.
Tut ki gamın yok;
Bize üzülmek de mi yok?

Padişah bunu duyunca hoşuna gitti. Pencereden bin dinarlık bir kese sarkıttı.
- Derviş! Aç eteğini.
- Giysim yok, eteği nereden bulayım?
Padişah onun hâline çok acıdı. Paraya bir de hilat ekleyip gönderdi. Derviş hilat ile parayı kısa zamanda yedi, saçtı savurdu; yine geldi.

Büyük insanların elinde mal durmaz;
Nasıl ki âşığın gönlünde sabır,
kalburda su durmaz.

Hiç dinleyecek vakti olmadığı bir sırada durumu padişaha ilettiler. Birden padişahın yüzü döndü, suratı asıldı. Akıllı, zeki ve bilgili kimseler padişahların hiddet ve öfkesinden sakınmalıdır. Çünkü padişahlar zamanlarının çoğunu memleket işine ayırır ve insanların izdiham yaratmasına katlanamazlar.

Fırsatı kollamayana
Haram olur padişahın nimeti

Bulmadınsa sözünü söyleyecek fırsatı,
Yersiz konuşarak düşürme değerini.

Padişah:
- Bu kadar nimeti şu kadar zamanda silip süpüren şu arsız savruk dilenciyi kovun. Devlet hazinesi fakir fukaranın lokmasıdır; şeytan dostlarının arpalığı değil.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Eblehî kû rûz-i rûşen şem'-i kâfûrî nihed
Zûd bînî keş be şeb rovgen nebâşed der çerâg

Yekî ez vuzerâ-yi nâsih goft: Ey hodâvend, maslahat an bînem ki çonin kesân râ vech-i kifâf be tefârîk mucrâ dârend tâ der nafaka isrâf nekonend. Emmâ ançi fermûdî ez zecr u men', munâsib-i hâl-i erbâb-i himmet nîst, yekî râ be lutf ûmîdvâr gerdânîden ve bâz be nevmîdî haste kerden.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be rûy-i hod der-i tammâ' bâz netvân kerd
Çu bâz şod, be doroştî ferâz netvân kerd

Kes nebîned ki teşnegân-i Hicâz
Be ser-i âb-i şûr gird âyend

Her kocâ çeşmeî buved şîrîn
Merdum u morg u mûr gird âyend

HİKÂYET 14

Yekî ez pâdişâhân-i pîşîn der riâyet-i memleket sostî kerdî ve leşker be sahtî dâştî. Lâcerem doşmenî sa'b rûy nihâd, heme poşt bedâdend

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu dârend genc ez sipâhî dirîg
Dirîg âyedeş dest be morden be tîg

Yekî râ ez ânân ki gadr kerdend bâ men dem-i dûstî bûd, melâmet kerdem u goftem: Dûnest u bîsipâs u sifle ve nâhakşinâs ki be endek tegayyur-i hâl ez mahdûm-i kadîm ber gerded ve hukûk-i ni'met-i sâlhâ der neverded. Goft: Er be kerem ma'zûr dârî, şâyed ki esbem derin vâkıa bîcev bûd ve nemedzîn be girev ve sultân ki be zer ber sipâhî bahîlî koned, bâ û be cân cevânmerdî netevân kerd

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Zer bidih merd-i sipâhî râ tâ ser benihed
Ve gereş zer nedihî, ser benihed der 'âlem

İzâ şebî'a'l-kemiyyu yesûlu batşen
Ve hâvi'l-batni yebtuşu bi'l-firâr

Günlük güneşlik havada yakarsa hoş kokulu,
kıymetli kâfûrî mum eblehin biri
Görürsün yakında geceleri
kandilinde yakacak yağ kalmadığını.

Tedbirli vezirlerden biri:
- Efendimiz, bu gibilere gündelik ödeme yapılırsa, hazine israf edilmez. Ama kovup azarlamanıza gelince, birini lûtf ile umutlandırıp sonra umutsuz bırakarak kalbini kırmak himmet sahiplerine yakışmaz.

Hırslı birine tamah kapısı açılamaz.
Bir kere açıldı mı, kabalıkla kapatılamaz.

Hicaz yolcularını tuzlu suyun başında toplanmış görmez kimse.

İnsanlar, kuşlar, karıncalar başına toplanır
Nerede bir tatlı su varsa.

14. HİKÂYE

Eski padişahlardan biri memleket işlerinde gevşeklik gösterip askerleri yokluk içinde tutardı. Bu yüzden zorlu bir düşman üstlerine yürüyünce hepsi sırtını dönüp kaçtı.

Askerden esirgendi mi para,
Askerin eli varmaz kılıca.

Mağdur olanlardan biriyle dostluk kurdum; ayıpladım onu:
- Durum biraz değişti diye efendisinden yüz çeviren ve eski hak hukuku bir defterde silen kişi alçak ve nankördür.
- Kerem et, mazur gör beni. Bu savaşta atım arpasızdı, sırtımdaki keçe de rehindi. Askerinden parayı esirgeyen sultana yürekten hizmet edilmez.

Askere para ver; başını koysun uğruna.
Vermezsen para, kaçar dört bir yana.

Yiğitin karnı tok oldu mu,
yaman saldırır düşman üstüne.
Boş bırakırsan midesini, kaçar cesaretle.

HİKÂYET 15

Yekî ez vuzerâ ma'zûl şod ve be halka-i dervîşân der âmed. Eser-i bereket-i sohbet-i îşân derû sirâyet kerd ve cem'iyyet-i hâtıreş dest dâd. Melik bâr-i dîger berû dil hoş kerd ve amel fermûd. Kabûleş neyâmed u goft: Ma'zûlî be nezd-i hiredmendân bihter ki meşgûlî.

[Rubai]
Ânân ki be konc-i âfiyet benişestend
Dendân-i seg u dehân-i merdum bestend
Kâgez bederîdend u kalem beşikestend
Vez dest-i zebân-i harfgîrân restend

Melik goftâ: Her âyine mâ râ hiredmendî kâfî bâyed ki tedbîr-i memleket râ beşâyed. Goft: Ey melik nişân-i hiredmend-i kâfî cuz an nîst ki beçonin kârhâ ten nedehed

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Humây ber heme morgân ez an şeref dâred
Ki ustuhân hored u cânver neyâzâred

Siyehgûş râ goftend: Turâ mulâzemet-i şîr be çi vech ihtiyâr uftâd? Goft: Tâ fazle-i saydeş mî horem ve zi şerr-i doşmenân der penâh-i savlet-i û zindegânî mî konem. Goftendeş: Eknûn ki be zıll-i himâyeteş der âmedî ve be şukr-i ni'meteş i'tirâf kerdî çerâ nezdîkter neyâî tâ be halka-i hâssânet der âred ve ez bendegân-i muhliset şomâred? Goft: Hemçunan ez batş-i û 'imen nîstem.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger sad sâl gebr âteş furûzed
Eger yek dem derû ufted, besûzed

Ufted ki nedîm-i hazret-i sultân râ zer beyâyed ve bâşed ki ser bereved ve hukemâ gofte'end: Ez televvun-i tab'-i pâdişâhân ber hazer bâyed bûden ki vaktî be selâmî berencend ve dîger vakt be doşnâmî hil'at dihend ve âverde'end ki zerâfet-i bisyâr kerden huner-i nedîmân est ve ayb-i hekîmân.

[Rubai]
Tu ber ser-i kadr-i hîşten bâş u vekâr
Bâzî yu zerâfet be nedîmân begozâr

15. HİKÂYE

Vezirlerden biri görevden alınınca gitti, dervişlere katıldı. Onlarla sohbet sayesinde gönül huzurunu buldu. Padişah yine ona karşı şefkat duyup çalışmasını istedi. Vezir kabul etmedi ve "Akıllılara göre azledilmiş olmak, çalışmaktan yeğdir" dedi.

Selâmet köşesinde oturanlar
İnsan suratlı köpeklerin, namertlerin ısırmasından kurtuldular.
Yırttılar kâğıdı, kırdılar kalemi;
Tenkitçilerin şerrinden kurtuldular.

Padişah:
- Memleketin işlerini yürütecek yetenekli, akıllı birine ihtiyaç var mutlaka.
Vezir:
- Padişahım; yetenekli, dirayetli kişiler böyle işlere razı olmaz.

Kemik yiyip incitmediği için hiçbir canlıyı
bütün kuşlardan şereflidir hüma kuşu.

Karakulağa sordular:
- Nasıl oldu da arslanla arkadaş oldun?
Karakulak:
- Avının artıklarını yerim ve düşmanların şerrinden onun heybetine sığınarak yaşarım.
- Madem onun himayesine girdin ve bu nimete şükrediyorsun, seni kendi yakınları arasına alıp has kullarından sayması için neden biraz daha yaklaşmıyorsun?
- Onun saldırmayacağından emin değilim.

Ateşperest yüz yıl ateş yaksa da,
düşerse bir an içine,
yanıverir o anda.

Sultanın nedimleri zaman olur para alırlar, zaman olur başlarından olurlar. Bilgeler "Padişahların tabiatlarındaki değişmelerden sakınmak gerek. Bazen bir selâmla incinirler, bazen bir küfüre hilat verirler" demişler. Ve yine "Çok zarafet nedimlerin hüneri, bilgelerin ayıbıdır" denilmiştir.

Kendi değerini bil, ol ağırbaşlı.
Nedimlere bırak oyunla zarafeti.

HİKÂYET 16

Yekî ez refîkân şikâyet-i rûzgâr-i nâmusâid be nezd-i men âverd ki kefâf-i endek dârem ve iyâl-i bisyâr ve tâkat-i bâr-i fâka nemî ârem ve bârhâ ber dilem âmed ki be iklîmî dîger nakl konem tâ der her an sûret ki zindegânî kerde şeved, kesî râ ber nîk u bed-i men ittilâ' nebâşed.

[Rubai]
Bes gursine hoft u kes nedânist ki kîst
Bes cân be leb âmed ki ber û kes negirîst

Bâz ez şemâtet-i a'dâ ber endîşem ki be ta'ne der kafâ-yi men behandend ve sa'y-i merâ der hakk-i iyâl ber adem-i muruvvet haml konend ve gûyend:

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Mebîn an bîhamiyyet râ ki hergiz
Nehâhed dîd rûy-i nîkbahtî

Ki âsânî guzîned hîşten râ
Zen u ferzend begozâred besahtî

Ve der ilm-i musâhabet çonan ki ma'lûm est çîzî dânem veger be câh-i şomâ cihetî mu'ayyen şeved ki mûcib-i cem'iyyet-i hâtır bâşed, bakiyyet-i omr ez uhde-i şukr-i an ni'met burûn âmeden netevânem. Goftem: Amel-i pâdişâh, ey berâder, do taraf dâred. Ya'nî umîd-i nân u bîm-i cân ve hilâf-i rây-i hiredmendân bâşed, bedan umîd mute'arriz-i in bîm şoden.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Kes neyâyed be hâne-i dervîş
Ki harâc-i zemîn u bâg bidih

Yâ be teşvîş u gusse râzî bâş
Yâ cigerbend pîş-i zâg binih

Goft: İn munâsib-i hâl-i men negoftî ve cevâb-i su'âl-i men neyâverdî. Neşenîde'î ki herki hiyânet verzed, poşteş ez hisâb belerzed.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Râstî mûcib-i rizâ-yi Hodâst
Kes nedîdem ki gom şod ez reh-i râst

Ve hukemâ gûyend: Çâr kes ez çâr kes be cân be rencend. Harâmî ez sultân u dozd ez pâsbân ve fâsık ez gammâz u rûsbî ez muhtesib. Ve an râ ki hisâb pâk est ez muhâsib çi bâk est?

16. HİKÂYE

Arkadaşlardan biri sızlanıp duruyordu:
- Kazancım az, çoluk çocuk fazla; fakirliğe dayanamıyorum. Kaç defa aklımdan geçti, kimsenin benim yaşantımla ilgilenmeyeceği bir başka diyara gidip yaşayayım dedi.

Nice insan açtı ama kimse bilmedi kim olduğunu.
Nicesinin canı burnuna geldi; kimse dönüp bakmadı.

Düşmanların ardımdan kıskıs gülüp beni suçlamalarından, aileme karşı bu hareketimi mürüvvetsizliğime vermelerinden kaygılanıyorum. Diyecekler ki:

Bırak şu hamiyetsizi!
Görmeyecek asla mutluluk yüzü.

Kendi rahatını seçerek,
zora sokacak çoluk çocuğunu.

Malûm ya, muhasebe işini bilirim. Sayenizde beni rahat ettirecek bir yol bulabilirsem, ömür boyu minnettar kalırım.
- Kardeşim, padişah yanında çalışmanın iki tarafı var. Biri ümit, diğeri korku. Yani ekmek umudu ve can korkusu. Bu korkuya talip olmak akıl sahiplerinin düşüncesine ters düşer.

Kimse gelmez yoksulun evine
tarlanın, bağın vergisini ver diye.

Ya razı ol fakirlik sıkıntısına, kedere,
Ya ömür törpüsü saray işini seç kendine.

- Dediğin, hâlime uygun düşmediği gibi soruma da cevap vermedin. Duymadın mı, hiyanet edenin sırtı ürperir hesaptan.

Dürüstlük kazandırır Tanrı rızasını.
Görmedim dürüstlük yolunda kaybolan birini.

Bilgeler der ki: Dört kişi dört kişiden çok korkar: Harami, sultandan; hırsız, bekçiden; fitneci, gammazdan; orospu, muhtesipten. Hesabı temiz olan neden korksun müfettişten?

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Mekun ferâhrevî der amel, eger hâhî
Ki vakt-i ref'-i tu bâşed mecâl-i doşmen teng

Tu pâk bâş u medâr ez kes, ey berâder, bâk
Zenend câme-i nâpâk gâzurân ber seng

Goftem: Hikâyet-i an rûbâh munâsib-i hâl-i tust ki dîdendeş gurîzân ve bîhîşten uftân u hîzân. Kesî gofteş: Çi âfet est ki mûcib-i mehâfet est? Goftâ: Şenîde'em ki şotor râ be suhre mî gîrend. Goft: Ey sefih! Şotor râ bâ tu çi munâsebet est ve tu râ bedû çi muşâbehet? Goftâ: Hâmûş ki eger hasûdân be garaz gûyend şotor est ve giriftâr âyem kirâ gam-i tahlîs-i men dâred tâ teftîş-i hâl-i men koned ve tâ tiryâk ez 'ırâk âverde şeved mârgezîde morde buved. Turâ hemçonin fazl est u diyânet u takvâ vu emânet emmâ mute'annitân der kemînend ve muddeiyân gûşenişîn. Eger ançi husn-i sîret-i tust be hilâf-i an takrîr konend ve der ma'raz-i hitâb-i pâdişâh uftî der an hâlet mecâl-i makâlet bâşed? Pes maslahat an bînem ki mulk-i kanâ'at râ hirâset konî ve terk-i riyâset gûyî.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Be deryâ der menâfi' bîşomâr est
Veger hâhî selâmet, ber kenâr est

Refîk in sohen beşenîd ve behem ber âmed ve rûy ez hikâyet-i men derhem keşîd ve sohenhâ-yi rencişâmîz goften girift. Kin çi akl u kifâyet est ve fehm u dirâyet? Kovl-i hukemâ dorost âmed ki gofte'end: Dûstân be zindân be kâr âyend ki ber sufre heme doşmenân dûst numâyend

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Dûst meşomâr an ki der-i ni'met zened
Lâf-i yârî yu berâderhândegî

Dûst an dânem ki gîred dest-i dûst
Der perîşânhâlî yu dermândegî

Dîdem ki mutegayyir mî şeved ve nasîhat be garaz mî şineved be nezdîk-i sâhibdîvân reftem be sâbıka-i ma'rifetî ki der miyân-i mâ bûd ve sûret-i hâleş beyân kerdem ve ehliyyet u istihkâkeş begoftem tâ be kârî muhtasareş nasb kerdend. Çendî berin ber âmed lutf-i tab'eş râ bedîdend ve husn-i tedbîreş râ bepesendîdend ve kâreş ez an der gozeşt ve be mertebetî vâlâter ez an mutemekkin şod. Hemçonin necm-i se'âdeteş der terakkî bûd tâ be evc-i irâdet beresîd ve mukarrib-i hazret ve muşârun ileyh ve mu'temed aleyh geşt. Ber selâmet-i hâleş şâdmânî kerdem u goftem:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Zi kâr-i beste meyendîş u dil şikeste medâr
Ki âb-i çeşme-i heyvân derûn-i târîkîst

Haddini aşma işinde, istemezsen eğer
düşmanın kalsın çaresiz seni şikayette.

Temiz kal kardeşim, kimseden korkma
Çırpıcılar vurur kirli çamaşırı taşa.

- Şu Tilki hikâyesi tam senin hâline göre. Tilkiyi yıldırım hızıyla kaçarken gördü biri. "Nedir seni böyle korkutan?" diye sordu. Dedi: "Angarya için deve yakalıyorlar." Dedi: "Be salak, ne ilgin var senin deveyle? Sen neree, deve nere!" Dedi: "Sus, aman, beni kıskananlar, garaz edip, deve olduğumu söylerler, bir de yakalanırsam, kim kurtarmaya çalışacak beni, kim arayıp soracak beni? Irak'tan panzehir gelene kadar yılanın soktuğu ölür çoktan." Sen bilgili, dini bütün, takvâ sahibi, güvenilir bir insansın. Ama kötü niyetliler pusuda, gammazlar köşeyi tutmuş. Bu kadar iyi huylu olmana rağmen, ters bir şey olur da, padişahın sorgusuna ve azarına maruz kalırsan, bu durumda bir şey söyleyecek hâlin olacak mı? Bana kalırsa, kanaat padişahlığını korumaya çalış ve yükselme davasından vazgeç.

Denizde vardır sayısız yarar.
Esenlik istiyorsan, kıyıda var.

Bu sözleri duyan arkadaşım öfkelendi, anlattığım hikâyeden dolayı surat ekşitti, kırıcı sözler etmeye başladı:
- Bu nasıl akıl, nasıl anlayış, nasıl dirayet? Bilgelerin dediği çıkıyor yine: Dostlar zindanda işe yarar. Dost görünür her düşman sofrada.

Dost sayma bolluk zamanı dostluktan,
kardeşlikten dem vuranı.

Dost derim ona ben ki tutar dostun elini
âcizken, perişanken hâli.

Baktım öfkeleniyor ve öğütlerimi garaz olarak algılıyor, kalkıp gittim eski ahbabım olan maliye vezirine. Anlattım dostumun durumunu; işindeki liyakatinden söz ettim. Bunun üzerine önemsiz bir işe yerleştirdiler. Zamanla onun yumuşak huylu biri olduğunu görüp, işe olan vukûfunu beğendiler. İşi daha da ileri gitti ve daha yüksek bir dereceye terfi etti. Böylece saadet yıldızı parlamaya devam etti ve istediği en yüksek mevkiye kadar yükseldi. Sarayın ve deminki vezirin gözdeleri arasına girdi; köşebaşındaki memurlardan biri oldu. Onun esenlik içindeki hâline sevindim ve şöyle dedim:

İmkânsız görünen işlerin çekme kaygısını;
olma umutsuz.
Karanlıktadır çünkü hayat suyu.

Elâ lâ yec'erenne ehu'l-beliyyeti
Feli'r-rahmâni eltâfun hafiyyetun

[Rubai]
Menşin turuş ez gerdiş-i eyyâm ki sabr
Telh est velîken ber-i şîrîn dâred

Der an kurbet merâ bâ tâyifeî yârân ittifâk-i sefer uftâd. Çun ez ziyâret-i Mekke bâz âmedem do menzilem istikbâl kerd, zâhir-i hâleş râ dîdem, perîşân ve der hey'et-i dervîşân. Goftem: Çi hâlet est? Goft: Ançonan ki tu goftî tâyifeî hased bordend ve be hiyânetem mensûb kerdend ve melik dâme mulkuhu der keşf-i hakîkat-i an istiksâ nefermûd ve yârân-i kadîm ve dûstân-i hamîm ez kelime-i hak hâmûş şodend ve sohbet-i dîrîn ferâmûş kerdend

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Nebînî ki pîş-i hodâvend-i câh
Niyâyiş konân dest ber dest nihend

Eger rûzgâreş der âred zi pây
Heme âlemeş pây ber ser nihend

Filcumle be envâ'-i ukûbet giriftâr bûdem tâ der in hefte ki mujde-i selâmet-i huccâc beresîd, ez bend-i girânem halâs kerd ve mulk-i mevrûsem hâs. Goftem: An novbet işâret-i men kabûlet neyâmed ki goftem: Amel-i pâdişâhân çun sefer-i deryâst hatarnâk ve sûdmend yâ genc ber gîrî yâ der tılısm bemîrî.

[Mef'ûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Yâ zer beher do dest koned hâce der kenâr
Yâ mevc-i rûzî efkenedeş morde ber kenâr

Maslahat nedîdem ezin bîş rîş-i derûneş be melâmet herâşîden ve nemek pâşîden. Bedin kelime ihtisâr kerdîm

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Nedânistî ki bînî bend ber pây
Çu der gûşet neyâmed pend-i merdum?

Diger reh çun nedârî tâkat-i nîş
Mekun enguşt der sûrâh-i kejdom

Belaya uğrayan, ağlayıp sızlamasın sakın;
Gizli lûtufları vardır kuluna Tanrı'nın.

Ekşitme suratını, bakıp zamanın akışına.
Acıdır sabır, tatlıdır meyvası ama.

O günlerde bazı arkadaşlarımla hac yolculuğuna çıkıp Mekke ziyaretinden dönmüştüm. İki konaklık uzaklıktan karşılamaya geldi beni. Hâli perişandı, üstü başı dökülüyordu. "Ne oldu sana?" dedim.
- Senin dediğin gibi bazıları kıskandı, hainlikle suçladılar beni. Padişah –Tanrı mülkünü dâim etsin– gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmadı. Eski dostlar ve can dostlarım doğru söylemek yerine susmayı tercih ettiler ve eski hak hukuku unuttular.

Görmez misin mevki sahiplerinin huzurunda
elleri göğsünde dua ederler.

Felek ederse alaşağı onu,
ayaklar altına alırlar.

Kısaca, başıma gelmedik kalmadı. Nihayet bu hafta hacıların selâmetle geldikleri müjdesi ulaşınca, padişah zincirlerimi çözdürüp serbest bıraktı ve bana miras kalan mala da el koydu.
- Hani o zaman söylediklerimi kabul etmemiştin. Padişahların hizmetinde çalışmak deniz yolculuğu gibi hem tehlikeli hem yararlıdır. Ya hazine elde edersin ya hazinenin tılsımına kapılıp ölürsün.

Deniz taciri ya iki eliyle kucağına doldurur parayı,
Ya bir gün atar dalga sahile cesedini.

Daha fazla yarasını deşmek istemedim. Şunu söylemekle yetindim:

Ayağına zincir vurulacağını görmedin mi
etmeyince kulağına küpe nasihatı?

Dayanamayacaksan bir kez daha sokmasına
sokma akrep yuvasına parmağını.

HİKÂYET 17

Tenî çend ez revendegân der sohbet-i men bûdend. Zâhir-i îşân be salâh ârâste ve yekî râ ez bozorgân der hakk-i in tâyife husn-i zannî belîg ve idrârî muayyen kerde. Tâ yekî ez înân hareketî kerd ne munâsib-i hâl-i dervîşân. Zann-i an şahs fâsid şod ve bâzâr-i înân kâsid. Hâstem tâ be tarîkî kifâf-i yârân mustahles konem. Âheng-i hidmeteş kerdem, derbânem rehâ nekerd u cefâ kerd ve ma'zûreş dâştem ki latîfân gofte'end:

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Der-i mîr u vezîr u sultân râ
Bî vesîlet megerd pîrâmûn

Seg u derbân çu yâftend garîb
İn girîbâneş gîred, an dâmen

Çendan ki mukarribân-i hazret-i an bozorg ber hâl-i vukûf-i men vukûf yâftend, be ikrâm der âverdend ve berter makâmî muayyen kerdend emmâ be tevâzu' furûter nişestem u goftem:

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Bugzâr ki bende-i kemînem
Tâ der saf-i bendegân nişînem

Goft: Allah Allah! Çi cây-i in sohen est?

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Ger ber ser u çeşm-i mâ nişînî
Bâret bekeşem ki nâzenînî

Filcumle benişestem ve ez her derî sohen peyvestem tâ hadîs-i zellet-i yârân der miyân âmed u goftem:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Çi curm dîd hodâvend-i sâbıku'l-'inân
Ki bende der nazar-i hîş hâr mî dâred

Hodây râst musellem bozorgvârî yu hukm
Ki curm bîned u nân ber karâr mî dâred

17. HİKÂYE

Salah ve takvâ sahibi birkaç dervişim vardı. Bunlar hakkında iyi duygular besleyen ileri gelenlerden biri onlara maaş bağladı. Dervişlerden biri nasıl olduysa dervişliğe yakışmayan bir harekette bulundu. O şahsın bunlar hakkındaki düşüncesi değiştiği gibi, maaşlarını da kesti. Bir yolunu bulup dostlarımın maaşlarını kurtarmak istedim. Kalkıp evine gittim. Kapıcı bırakmadı beni içeri; çok kaba davrandı. Mazur gördüm onu. Çünkü zarif insanlar şöyle demişlerdir:

Sebepsiz yere dolaşma emir,
vezir,
sultan kapısında.

Köpek ile kapıcı buldular mı geleni yabancı,
biri yakasına sarılır,
çeker öbürü eteğini.

O büyük insanın yakınları kapıda durduğumu görünce, izzet ikramla aldılar beni içeri; yüksekte bir yer gösterdiler. Ama alçakgönüllülük gösterip daha aşağıda bir yere oturdum.

- Bırakın, küçük bir kulum ben.
İzin verin, kulların yerinde otura yım ben.

Dedi:
- Allah Allah! Olur mu öyle şey?

Başımız üstünde yerin var.
Değerlisin bizim için.

Her neyse, oturdum; şurdan burdan konuştum. Derken dostlarımın uygunsuz davranışından söz açıldı.

Ne gördü de, velinimetimiz küçük düşürdü kullarını?

Yücelik ve hükmün tek sahibi Tanrı bile
kesmez kullarının ekmeğini, suçunu görür de.

Hâkim in sohen râ azîm pesendîd ve esbâb-i ma'âş-i yârân fermûd tâ ber kâide-i mâzî muheyyâ dârend me'ûnet-i eyyâm-i ta'tîl vefâ konend. Şukr-i ni'met begoftem ve zemîn-i hidmet bebûsîdem ve ozr-i cesâret behâstem ve der vakt-i burûn âmeden goftem:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Çu Ka'be kıble-i hâcet şod, ez diyâr-i ba'îd
Revend halk be dîdâreş ez besî ferseng

Turâ tehammul-i emsâl-i mâ bebâyed kerd
Ki hîçkes nezened ber diraht-i bîberg seng

HİKÂYET 18

Melikzâdeî genc-i ferâvân ez peder mîrâs yâft. Dest-i kerem ber guşâd ve dâd-i sehâvet bedâd ve ni'met-i bîdirîg ber sipâh u raiyyet berîht.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Neyâsâyed meşâm ez tabla-i 'ûd
Ber âteş nih, ki çun anber bebûyed

Bozorgî bâyedet, bahşendegî kun
Ki dâne tâ neyefşânî, nerûyed

Yekî ez culesâ-yi bîtedbîr nasîhateş âgâz kerd ki mulûk-i pîşîn merin ni'met râ be sa'y endûhte'end ve berâyi maslahatî nihâde. Dest ez in hareket kûtâh kun ki vâkı'ehâ der pîş est ve doşmenân ez pes. Nebâyed ki vakt-i hâcet furû mânî.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Eger gencî konî, ber 'âmiyân bahş
Resed her kedhodâî râ birincî

Çerâ nestânî ez her yek cevî sîm
Ki gird âyed turâ her vakt gencî?

Melik rûy ezin sohen behem âverd ve merû râ zecr fermûd u goft: Merâ Hodâvend-i Teâlâ mâlik-i in memleket gerdânîde est tâ behorem u bebahşem ne pâsbân ki nigâh dârem

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Kârûn helâk şod ki çihil hâne genc dâşt
Nûşînrevân nemord ki nâm-i nikû gozâşt

Bu yüce insan sözümü çok beğendi. Dostlarımın maaşlarının eskisi gibi verilmesini, ödenmeyen günlerin parasının da ödenmesini buyurdu. Nimete şükredip saygılarımı sundum; cesaretimden dolayı özür diledim ve çıkarken şöyle dedim:

Kâbe olunca hacet kıblesi,
gelir fersah fersah uzaktan halk onu görmeye.

Katlanmak gerek bizim gibilere.
Meyvasız ağacı taşlamaz kimse.

18. HİKÂYE

Bir şehzadeye babasından büyük miktarda hazine kaldı. Cömertlik elini açtı, bonkörlüğün hakkını verdi, askerine ve halkına esirgemeden para dağıttı.

Kutusundayken ûd,
Varamaz kimse zevkine
Ateşe koy ki amber gibi versin koku.

Büyüklük istiyorsan, cömert ol, zira
Tohum, yeşermez ekmediğin sürece.

Tedbirsiz sohbet arkadaşlarından biri öğüt vermeye başladı:
- Eski padişahlar bu nimeti çalışıp çabalayarak biriktirdiler ve ileride lâzım olur diye bir kenara koydular. Bu işten vazgeç. Çünkü önümüzde zorlu işler, ardımızda düşman var. İhtiyaç duyulduğu zaman çaresiz kalmamalısın.

Hazineyi dağıtırsan halka,
Bir pirinç tanesi düşer her ev sahibine.

Her zaman bir hazinenin olması için
Neden almıyorsun bir arpa kadar gümüş her birinden?

Bu söz üzerine padişah yüzünü buruşturup azarladı onu:
- Yüce Tanrı bekçi gibi saklamak için değil, yiyip bağışlamak için bu ülkenin sahibi yaptı beni!

Helâk oldu kırk oda dolusu hazinesi olan Kârun.[14]
Ölmedi geriye iyi isim bırakan Nûşinrevan.

HİKÂYET 19

Âverde'end ki Nûşînrevân-i âdil râ der şikârgâhî sayd kebâb kerdend ve nemek nebûd. Gulâmî be rustâ reft tâ nemek âred. Nûşînrevân goft: Nemek be kıymet besitân tâ resmî neşeved ve dih herâb negerded. Goftend: Ezin kadar çi halel âyed? Goft: Bunyâd-i zulm der cihân evvel endekî bûde est. Herki âmed, ber û mezîdî kerde tâ bedin gâyet resîde.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Eger zi bâg-i ra'iyyet melik hored sîbî
Ber âverend gulâmân-i û diraht ez bîh

Be penc beyze ki sultân sitem revâ dâred
Zenend leşkeriyâneş hezâr morg be sîh

HİKÂYET 20

Gâfilî râ şenîdem ki hâne-i ra'iyyet herâb kerdî tâ hizâne-i sultân âbâd koned bîhaber ez kovl-i hekîmân ki gofte'end: Her ki Hodây râ azze ve celle biyâzâred tâ dil-i halkî be dest âred, Hodâvend-i Teâlâ heman halk râ berû gomâred tâ demâr ez rûzgâreş ber âred.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Âteş-i sûzân nekoned bâ sipend
Ançi koned dûd-i dil-i derdmend

Ser-i cumle-i heyvânât gûyend ki şîr est ve ezell-i cânverân her ve be ittifâk her-i bârber bih ki şîr-i merdumder.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Miskîn her egerçi bîtemîz est
Çun bâr hemî bered, azîz est

Gâvân u herân-i bârberdâr
Bih zi âdemiyân-i merdumâzâr

Bâz âmedîm be hikâyet-i vezîr-i gâfil. Melik râ zemâim-i ahlâk-i û be karâ'in ma'lûm şod. Der şikence keşîd ve be envâ'-i ukûbet bekoşt.

19. HİKÂYE

Rivayete göre âdil Nûşinrevan için avlakta bir av kebabı yaptılar ama tuz yoktu. Tuz getirmek üzere bir adam gönderdi köye.
Nûşinrevan:
- Tuzu değeriyle al ki âdet hâline gelip köy harap olmasın.
- Bu kadarıyla ne zarar gelebilir ki?
- Dünyada zulmün temeli başlangıçta küçüktü ama her gelen ona bir şeyler ekledi ve bu hâle geldi.

Padişah bir elma yerse halkın bağından,
Adamları söker ağacı kökünden.

Sultan reva görürse beş yumurta için zulmü,
Askerleri şişe geçirir bin tavuğu.

20. HİKÂYE

Sultanın hazinesini doldurmak için halkın evini harabeye çeviren bir gafil duydum. Bilgelerin şu sözünden haberi yoktu: "Kim halkın gönlünü kazanmak için Yüce Tanrı'yı incitirse, Tanrı aynı halkı onun canına okumakla görevlendirir."

Dertli gönlün çıkardığı dumanı,
üzerlikten bile çıkaramaz yakıcı ateş.

Bütün hayvanların başının arslan, en zelilinin de eşek olduğu söylenir. Ama yük taşıyan eşeğin insan parçalayan arslandan iyi olduğunda görüş birliğine varılmıştır.

Temyiz sahibi olsa da zavallı eşek,
yük çektiği için azizdir.

Sırtında yük taşıyan öküz ile eşek
insan inciten adamlardan iyidir.

Yine dönelim gafil vezir hikâyesine:
Padişah onun kötü huylarını öğrenince işkence ettirerek öldürttü.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Hâsıl neşeved rizâ-yi sultân
Tâ hatir-i bendegân necûî

Hâhî ki Hodây ber tu bahşed
Bâ halk-i Hodây kun nikûî

Âverde'end ki yekî ez sitemdîdegân ber ser-i û begozeşt ve der hâl-i tebâh-i û te'emmul kerd u goft:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ne her ki kuvvet-i bâzû-yi mansıbî dâred
Be saltanat behored mâl-i merdumân be gezâf

Tevân be halk furû borden ustuhân-i doroşt
Velî şikem be derd çun begîred ender nâf

Nemâned sitemkâr-i bedrûzgâr
Bemâned berû la'net-i pâydâr

HİKÂYET 21

Merdumâzârî râ hikâyet konend ki sengî ber ser-i sâlihî zed. Dervîş râ mecâl-i intikâm nebûd. Seng râ nigâh hemî dâşt tâ zemânî melik râ ber an leşkerî haşm âmed u der çâh kerd. Dervîş ender âmed ve seng der sereş kûft. Goftâ: Tu kîstî ve merâ in seng çerâ zedî? Goft: Men fulânem ve in hemân seng est ki der fulân târîh ber ser-i men zedî. Goft: Çendîn rûzgâr kocâ bûdî? Goft: Ez câhet endîşe mî kerdem. Eknûn ki der çâhet dîdem, furset ganîmet dânistem.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Nâsezâî râ ki bînî baht yâr
Âkilân teslîm kerdend ihtiyâr

Çun nedârî nâhun-i derrende tîz
Bâ dedân an bih ki kem gîrî sitîz

Kulların gönlünü almadıkça,
hoşnut edemezsin sultanı.

İstersen Tanrı'nın bağışlamasını,
iyilik et Tanrı'nın yarattıklarına.

Rivayete göre zulmüne uğrayanlardan biri cesedinin yanından geçerken şöyle dedi:

Bulunduğu makam dolayısıyla kudret sahibi olanlar,
insanların malını elindeki güç nedeniyle çarçur etmemeli.

İri bir kemik parçasını yutmasına yutarsın ama
takıldı mı kemik bir yere, parçalar mideni.

Zâlimlere de kalmaz bu dünya.
Ebedî kalan ise lânettir ancak.

21. HİKÂYE

Anlatıldığına göre zâlim askerin biri yoksul bir adamın başına taş vurdu. Yoksulda intikam alacak güç yoktu. Taşı sakladı ama. Gel zaman git zaman, padişah o askere sinirlendi, kuyuya attırdı. Yoksul da sakladığı taşı aldı, gelip onun başına attı.
Asker:
- Kimsin sen? Neden attın taşı başıma?
- Ben filancayım. Bu da filan tarihte başıma vurduğun taş.
- Eee, şimdiye kadar neredeydin?
- Bulunduğun makam dolayısıyla kaygılıydım. Ama şimdi seni kuyuda görünce, fırsatı ganimet bildim.

Lâyık olmayan birini görürsen
bahtı yâver gitmede,
Uğraşma onunla akıllıların yaptığı gibi.

Yok madem yırtıcı tırnakların,
Çok uğraşma yırtıcılarla,
daha iyi.

Herki bâ pûlâd bâzû pence kerd
Sâ'id-i miskîn-i hod râ rence kerd

Bâş tâ desteş bebended rûzgâr
Pes be kâm-i dûstân magzeş ber âr

HİKÂYET 22

Yekî râ ez mulûk marazî hâyil bûd ki i'âdet-i zikr-i an nâkerden evlâ. Tâyife-i hukemâ-yi Yûnân muttefik şodend ki merin derd râ devâî nîst meger zehre-i âdemî be çendîn sıfat mevsûf. Befermûd taleb kerden. Dihkân peserî yâftend ber an sûret ki hekîmân gofte bûdend. Pedereş râ ve mâdereş râ behând ve be ni'met-i bîkerân hoşnûd gerdânîdend ve kâzî fetvî dâd ki hûn-i yekî ez ra'iyyet rîhten selâmet-i şeh râ, revâ bâşed. Cellâd kasd kerd. Peser ser sûy-i âsmân ber âverd u tebessum kerd. Melik porsîdeş ki der in hâlet çi cây-i handîden est? Goft: Nâz-i ferzendân ber pederân u mâderân bâşed ve da'vî pîş-i kâzî berend ve dâd ez pâdişeh hâhend. Eknûn peder u mâder be illet-i hutâm-i dunyâ merâ be hûn der sipordend ve kâzî fetvî dâd ve sultân mesâlih-i hîş ender helâk-i men hemî bîned, becuz Hodây azze ve celle penâhî nemî bînem.

[Rubai]
Pîş-i ki ber âverem zi destet feryâd?
Hem pîş-i tu ez dest-i tu ger hâhem dâd

Sultân râ dil ezin sohen behem ber âmed ve âb der dîde begerdânîd ve goft: Helâk-i men evlâter est ez hûn-i bîgunâhî rîhten.

Ser u çeşmeş bebûsîd u der kenâr girift ve ni'met-i bîendâze bahşîd u âzâd kerd. Ve gûyend hem der an hefte şifâ yâft.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Hemçunan der fikr-i an beytem ki goft
Pîlbânî ber leb-i deryâ-yi Nîl

Zîr-i pâyet ger bedânî hâl-i mûr
Hemçu hâl-i tust zîr-i pây-i pîl

Çelik kollu biri ile cedelleşen,
incitir sonunda zayıf kolunu.

Sabret,
bağlasın zaman onun ellerini.
Sonra dağıt dostun istediği gibi beynini.

22. HİKÂYE

Padişahlardan biri korkunç bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığın adı söylenmese daha iyi olur. Yunanlı hekimler bu hastalığa filan filan özellikteki insan ödünden başkasının derman olmayacağını söylediler. Padişah araştırma yapılmasını emretti. Hekimlerin aradığı şartları hâiz olan bir çiftçi çocuğu buldular. Padişah oğlanın anasını babasını çağırttı, sayısız mal mülk vererek onları razı etti. Kadı da "Padişahın sağlığı için halktan birinin kanını dökmek caizdir" diye fetva verdi. Cellat çocuğu öldürecekken çocuk başını gökyüzüne kaldırıp gülümsedi.
Padişah:
- Şimdi gülünecek zaman mı?
- Babalar, analar evlatlarının nazını çeker. Dava kadıya götürülür, adalet ise padişahtan beklenir. Bakıyorum da anam babam geçici dünya malı uğruna beni cellada teslim etti; kadı ölümüm için fetva verdi ve padişah kendi çıkarını benim ölmemde görüyor. Yüce Tanrı'dan başka sığınacak birini görmüyorum bu durumda.

Senin elinden senden adalet istemem gerek, bak şimdi!.
Kime şikayet edeyim seni, bilmem ki?

Padişah çok etkilendi bu sözden; gözleri doldu. "Benim ölümüm günahsız birinin kanını dökmekten yeğdir" dedi.

Yüzünü gözünü öpüp çocuğu kucakladı; sayısız bağışlarda bulundu, serbest bıraktı.
Denildiğine göre padişah o hafta sağlığına kavuştu.

Hâlâ düşünürüm Nil kenarında filcinin dediği beyti:

Bilmek istersen ayağının altındaki karıncanın hâlini;
Filin ayağı altında farzet kendini.

HİKÂYET 23

Yekî ez bendegân-i Amr-i Leys gurîhte bûd. Kesân der akabeş bereftend u bâz âverdend. Vezîr râ bâ vey garazî bûd ve işâret be koşten fermûd tâ diger bendegân çonin fi'l revâ nedârend. Bende pîş-i Amr ser ber zemîn nihâd u goft.

[Mufteilun Fâilun Mufteilun Fâilun]
Herçi reved ber serem çun tu pesendî revâst
Bende çi da'vî koned? Hukm hodâvend râst

Emmâ be mûcib-i anki perverde-i ni'met-i in hânedânem, nehâhem ki der kıyâmet be hûn-i men giriftâr âyî. İcâzet fermây tâ vezîr râ bekoşem, angeh be kısâs-i û befermây hûn-i merâ rîhten tâ behak koşte başî? Melik râ hande girift. Vezîr râ goft: Çi maslahat mî bînî? Goft: Ey hodâvend-i cihân, ez behr-i Hodây in şûhdîde râ be sadakât-i gûr-i peder âzâd kun tâ merâ der belâyî neyefkened. Gunâh ez men est ve kovl-i hukemâ mu'teber ki goft'eend:

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Çu kerdî bâ kolûhendâz peygâr
Ser-i hod râ be nâdânî şikestî

Çu tîr endâhtî ber rûy-i doşmen
Çonin dân k'ender âmâceş nişestî

HİKÂYET 24

Melik-i Zevzen râ hâceî bûd kerîmu'n-nefs, nîkmahzar ki hemgonân râ der muvâcehe-i hidmet kerdî ve der gaybet nikûî goftî. İttifâken ezû hareketî der nazar-i sultân nâpesend âmed; musâdere fermûd ve ukûbet kerd ve serhengân-i melik be sevâbik-i ni'met-i û mu'terif bûdend ve be şukr-i an murtehin. Der muddet-i tevkîl-i û mulâtafat kerdendî ve zecr u mu'âkabet revâ nedâştendî.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Sulh bâ doşmen eger hâhî hergeh ki turâ
Der kafâ ayb koned, der nazareş tahsîn kun

23. HİKÂYE

Amr-ı Leys'in[15] kölelerinden biri kaçmıştı. Peşine adam salındı, yakalanıp getirildi. Vezirin garazı vardı ona. Diğer köleler de aynı şeyi yapmasın diye öldürülmesini emretti. Köle Amr'ın huzurunda başını yere koydu:

- Ne gelirse gelsin başıma;
sen uygun buldun madem,
doğrudur.
Nasıl itiraz eder kul?
Efendimizindir hüküm.

Ama bu hanedanın nimeti sayesinde eğitildiğim için kıyamet günü sana kısas yapılmasını istemem. İzin ver, şu veziri öldüreyim, sonra kısas yapıp dök benim kanımı ki haklı olarak öldürmüş olasın.
Padişah bu söze güldü ve vezirine:
- Sen ne dersin bu işe?
- Aman hünkârım, Allahaşkına babanızın hakkı için şu edepsizi âzâd edin de sokmasın başımı belaya. Kabahat bende zaten. Ne demiş bilgeler:

Kesek atanlarla kavgaya girersen,
Kırarsın kafanı cahilliğinden.

Ok atarsan düşmana karşı
Ok hedefinde say kendini.

24. HİKÂYE

Zevzen[16] padişahının cömert, herkesin iyiliğini düşünen, herkesi karşısına alıp konuşan, herkesin arkasından iyi şeyler söyleyen bir veziri vardı. Nasıl olduysa oldu, vezirin bir hareketi padişahın hoşuna gitmedi. Mallarına el koydurup cezalandırdı. Padişahın subayları vaktiyle onun iyiliğini görmüşlerdi; bu yüzden şükran borçluydular ona. Hapiste bulunduğu sürece onunla ilgilenmek üzere görevlendirilenler, sevgi ve yumuşaklıkla davranıyorlar, işkence etmeyi uygun bulmuyorlardı.

Barışık olmak istersen düşmanla,
ardından kötü sözler etse de,
sen onun yüzüne karşı iyi şeyler söyle.

Sohen âhir be dehân mîgozered muezzî râ
Soheneş telh nehâhî, deheneş şîrîn kun

Ançi mazmûn-i hitâb-i melik bûd ez uhde-i ba'zî be der âmed ve be bakiyetî der zindân bemând. Âverde'end ki yekî ez mulûk-i nevâhî der hufye peyâmeş firistâd ki mulûk-i an tarafkadr-i çonan bozorgvâr nedânistend ve bi 'izzetî kerdend. Eger rây-i azîz-i fulân ahsenallâhu halâsehu be cânib-i mâ iltifâtî koned, der ri'âyet-i hâtıreş herçi temâmter sa'y kerde şeved ve a'yân-i in memleket be dîdâr-i û muftekirend ve cevâb-i in harf râ muntezir.

Hâce ber in vukûf yâft ve ez hatar endîşîd ve der hâl cevâbî muhteser, çonanki maslahat dîd, ber kafâ-yi varak nibişt u revân kerd.

Yekî ez mute'allikân vâkıf şod ve melik râ i'lâm kerd ki fulân râ ki habs fermûdî bâ mulûk-i nevâhî murâsele dâred. Melik behem ber âmed ve keşf-i in haber fermûd. Kâsıd râ begiriftend u risâlet behândend. Nibişte bûd ki husn-i zann-i bozorgân bîş ez fazîlet-i mâst ve teşrîf-i kabûlî ki fermûdend bende râ imkân-i icâbet nîst, behukm-i anki perverde-i ni'met-i in hânedân est ve be endek mâye tegayyur bâ velînî'met bîvefâî netevân kerd. Çonanki gofte'end:

[Rubai]
An râ ki be cây-i tust herdem keremî
Ozreş binih er koned be omrî sitemî

Melik râ sîret-i hakşinâsî ez û pesend âmed ve hil'at u ni'met bahşîd ve ozr hâst ki hatâ kerdem turâ bîcurm u hatâ âzurdem. Goft: Ey hodâvend, bende der in hâlet mer hodâvend râ hatâ nemî bîned. Takdîr-i Hodâvend-i Teâlâ bûd ki merin bende râ mekrûhî beresed pes be dest-i tu evlâter ki sevâbık-i ni'met ber in bende dârî ve eyâdî-i minnet. Ve hukemâ gofte'end:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ger gezendet resed zi halk, merenc
Ki ne râhet resed zi halk ne renc

Ez Hodâ dân hilâf-i doşmen u dûst
Kin dil-i her do der tasarruf-i ûst

Gerçi tîr ez kemân hemî gozered
Ez kemândâr bîned ehl-i hired

İnsanları inciten, diliyle incitir ya;
sen de acı sözler duymak istemezsen,
tatlandır onun ağzını iyilikle.

Vezir, padişahın biçtiği tazminatın bir kısmını ödeyebildi; gerisini de hapis yatarak ödemeye başladı.
Derler ki, o bölgedeki meliklerden biri gizlice bir mesaj gönderdi ona. "Oradaki melik sizin gibi değerli bir insanın kadrini bilememiş, saygısızlık etmiş. Allah kurtarsın; eğer bize iltifat ederseniz, hürmette kusur edilmeyecek. Üstelik memleketin ileri gelenleri sizi görmek istiyor ve cevabınızı bekliyorlar."

Vezir mesajı okuyunca bir tehlikenin söz konusu olabileceğini düşündü. Derhal kâğıdın arkasına uygun ve kısa bir cevap yazıp gönderdi.

Padişahın adamlarından biri durumu farketti ve "Hapse attığın filan kişi bölgedeki meliklerle yazışıyor" diye haber verdi. Padişahın keyfi kaçtı; bu haberin doğruluğunun araştırılmasını buyurdu. Ulağı yakalayıp mektubu okudular. Mektupta şöyle yazılıydı:
"Yüce padişah bize değerimizden fazla kıymet veriyorlar. Gönderdiğiniz hilatı kabul etmem olanaksızdır. Çünkü ben bu hanedanın nimetiyle yetiştim. Biraz kızdı diye velinimetime vefasızlık edemem. Nitekim bu konuda şöyle demişlerdir:

Sana her an kerem eden biri,
bir ömür iyilikten sonra bir kez sitem ederse,
hoş gör onu.

Padişah onun hakbilirliğini takdir etti, hilat ve nimet bağışladı. "Suçun olmadığı hâlde seni incitmekle hata ettim" diyerek özür diledi.
Vezir:
- Bu durumda hünkârımda bir hata görmüyorum. Bu tatsızlığın başıma gelmesi Yüce Tanrı'nın takdiridir. Üstelik bu uygulamanın sizin tarafınızdan yapılması daha iyi. Çünkü ben kulunuza çok iyilik ettiniz, ihsanlarda bulundunuz. Bilgeler ne demiş:

Gelirse halktan sana bir zarar, üzülme.
Çünkü halktan ne zarar gelir ne bir rahatlık.

Dostun veya düşmanın aykırı bir davranışıyla karşılaşırsan, Tanrı'dan bil.
Çünkü her ikisinin gönlü de Tanrı'nın tasarrufundadır.

Ok yaydan çıksa da, akıl sahipleri
bilir oku atanın okçu olduğunu.

HİKÂYET 25

Yekî ez mulûk-i arab şenîdem ki mute'allikân râ hemî goft: Mersûm-i fulân râ çendan ki hest muzâ'af konîd ki mulâzim-i dergâh est ve mutarassid-i fermân ve dîger hidmetgârân be lehv u la'ib meşgûlend ve der edâ-yi hidmet mutehâvin. Sâhibdilî beşenîd ve feryâd u hurûş ez nihâdeş ber âmed. Porsîdendeş: Çi dîdî? Goft: Merâtib-i bendegân be dergâh-i Hodâvend-i Teâlâ hemin misâl dâred.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Do bâmdâd ger âyed kesî be hidmet-i şâh
Siyom herâyine der vey koned be lutf nigâh

Mihterî der kabûl-i fermân est
Terk-i fermân delîl-i hirmân est

Herki sîmâ-yi râstân dâred
Ser-i hidmet ber âstân dâred

HİKÂYET 26

Zâlimî râ hikâyet konend ki hîzum-i dervîşân harîdî be heyf ve tevângerân râ dâdî be tarh. Sâhibdilî ber û gozer kerd u goft:

[Rubai]
Mârî tu ki her kirâ bebînî, bezenî
Yâ bûm ki her kocâ nişînî, bekenî

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Zûret er pîş mî reved bâ mâ
Bâ Hodâvend-i gaybdân nereved

Zûrmendî mekun ber ehl-i zemîn
Tâ duâî ber âsmân nereved

25. HİKÂYE

Duydum ki Arap meliklerinden biri etrafındakilere şöyle diyordu:
- Filanın aylığını iki katına çıkarın. Çünkü dergâhta sürekli bulunuyor, emirlerimi bekliyor. Oysa diğer hizmetkârlar dalga geçmekle meşgul; hizmeti ağırdan almaktalar.
Bir gönül ehli bunu duyunca, içinden gelen bir coşkuyla bağırdı.
Sordular:
- Ne gördün?
- Yüce Tanrı'nın katında kulların durumu da bunun gibidir.

Birisi gelse iki sabah şahın huzuruna,
üçüncü gün lûtufla bakar şah mutlaka ona.

Büyüklük emre itaatte.
Mahrumluğun delili, itaatsizlik ise

Dürüst insanların yüzüne sahip olan kişiler,
hizmet ettikleri dergâhın eşiğine baş koyarlar.

26. HİKÂYE

Anlatıldığına göre zâlim valinin biri yoksulların elindeki odunu yok pahasına alır, zenginlere aşırı fiyatla satardı. Oradan geçen bir gönül eri:

Her gördüğünü sokan yılan mısın sen?
Konduğu yeri harabeye çeviren baykuş musun sen?

Gücün yetse de bize,
boy ölçüşemezsin gaybı bilen Tanrı ile.

Zorbalık etme dünya halkına;
ki kalkmasın eller havaya.

Hâkim ez goften-i û berencîd ve rûy ez nasîhat-i û derhem keşîd ve ber û iltifât nekerd. Tâ şebî ki âteş-i matbah der enbâr-i hîzumeş uftâd ve sâyir-i emlâkeş besûht vez bister-i nermeş be hâkister-i germ nişând. İttifâken heman şahs ber û gozeşt ve dîdeş ki bâ yârân hemî goft: Nedânem in âteş ez kocâ der serây-i men uftâd. Goft: Ez dil-i dervîşân.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Hazer kun zi derd-i derûnhâ-yi rîş
Ki rîş-i derûn âkıbet ser koned

Behem ber mekun tâ tevânî dilî
Ki âhî cihânî behem ber koned

Ber tâc-i Keyhusrov nibişte bûd:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Çi sâlhâ-yi ferâvân u omrhâ-yi derâz
Ki halk ber ser-i mâ ber zemîn behâhed reft

Çendan ki dest be dest âmede est mulk be mâ
Be desthâ-yi diger hemçonin behâhed reft

HİKÂYET 27

Yekî der san'at-i koştî giriften ser âmede bûd. Sîsad u şast bend-i fâhir bedânistî ve her rûz be nev'î ez an koştî giriftî. Meger gûşe-i hâtıreş bâ cemâl-i yekî ez şâgirdân meylî dâşt. Sîsad u pencâh u nuh bendeş der âmûht meger yek bend ki der ta'lîm-i an def' endâhtî ve te'hîr kerdî. Filcumle peser der kuvvet u san'at ser âmed ve kesî râ der zemân-i û bâ û imkân-i mukâvemet nebûd tâ be haddî ki pîş-i melik-i an rûzgâr gofte bûd: Ustâd râ fazîletî ki ber men est ez rûy-i bozorgîst u hakk-i terbiyyet, vegerne be kuvvet ezû kemter nîstem ve be san'at bâ û berâberem.

Melik râ in sohen doşhâr âmed. Fermûd tâ musâra'at konend. Makâmî muttesi' tertîb kerdend ve erkân-i dovlet u a'yân-i hazret ve zûrâverân-i rûy-i zemîn hâzir şodend. Peser çun pîl-i mest ender âmed, be sadmetî ki eger kûh-i rûyîn bûdî, ez cây ber kendî. Ustâd dânist ki cevân be kuvvet ezû berter est. Bedan bend-i garîb ki ez vey nihân dâşte bûd bâ û der âvîht. Peser def"-i an nedânist, behem ber âmed. Ustâd be do dest ez zemîneş bâlâ-yi ser bord u furû kûft. Garîv ez halk ber hâst. Melik fermûd, ustâd râ hil'at u ni'met dâden ve peser râ zecr u melâmet kerd ki bâ perverde-i hîş da'vî-i mukâvemet kerdî ve beser nebordî. Goft: Ey pâdişâh-i rûy-i zemîn! Be zûrâ-

Vali bu sözlerden alındı, onun öğüdüne kulak vermediği gibi yüzüne de bakmadı.
Bir gece mutfaktaki ocağın ateşinden bir kıvılcım düştü odun ambarına; bütün malı mülkü yandı; yumuşak yatağından kızgın küle oturdu.
Tesadüfen o gönül eri oradan geçiyordu. Valinin dostlarına şöyle yakındığını işitti:
-Nereden düştü evime bu ateş, bilmiyorum?
- Yoksulların yüreğinden.

Sakın yaralı gönüllerin derdinden!
Gönül yarası sonunda bitirir insanı.

Geldikçe elinden, dağlama hiçbir yüreği.
Yürekten gelen âh yerle bir eder dünyayı.

Şöyle yazılmıştı Keyhusrev'in[17] tacına:

Nice yıllar, nice ömürler boyu insanlar
mezarımızın üstüne basıp geçecek.

Nasıl elden ele geçip geldiyse bize saltanat,
yine elden ele geçip gidecek.

27. HİKÂYE

Birisi güreş sanatında başpehlivan olmuştu. Üç yüz altmış güreş oyunu bilir ve her gün bu oyunlardan birini kullanarak güreşirdi. Her nasılsa öğrencilerinden birinin yüz güzelliği onu etkilemiş olacak ki, üç yüz elli dokuz oyunu öğretti öğrencisine; yalnız bir oyunu öğretmeyi geciktirdi.
Kısacası, oğlan gerek güç gerek güreş tekniği bakımından zirveye yükseldi. Kimse onunla güreşemez oldu. Bir defasında zamanın padişahına "Ustamın benden üstünlüğü sadece büyüğüm ve ustam olmasından ileri geliyor. Yoksa kuvvet bakımından ondan geri kalmam; güreş tekniğinde de onunla baş ederim" dedi.

Bu söz padişahın hiç hoşuna gitmedi ve hemen güreş tutulmasını buyurdu. Geniş bir meydan hazırlandı; devlet erkânı ve dünyanın ünlü pehlivanları meydana geldi.
Oğlan sarhoş fil heybetiyle meydana girdi. Demirden bir dağ olsa, kökünden sökecekti sanki. Usta, güç bakımından delikanlının üstün olduğunu anladı ve o zamana kadar gizlediği güreş oyunundan yararlandı. Oğlan bu oyundan kurtulamayınca öfkelendi. Derken ustası iki eliyle onu başının üzerine kadar kaldırıp yere çaldı. Halktan bir coşkudur yükseldi.
Padişah ustaya hilat ve birçok nimet verilmesini buyurdu ve oğlanı azarladı:

verî ber men dest neyâft, belki merâ ez ilm-i koştî dakîkaî mânde bûd ve heme omr ez men dirîg hemî dâşt. İmrûz bedan dakîka ber men gâlib âmed. Goft ez behr-i çonin rûzî ki zîrekân gofte'end:

Dûst râ çendan kuvvet medih ki eger doşmenî koned, tevâned. Neşenîdeî ki çi goft anki ez perverde-i hîş cefâ dîd?

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Yâ vefâ hod nebûd der âlem
Yâ meger kes derin zemâne nekerd

Kes neyâmûht ilm-i tîr ez men
Ki merâ âkıbet nişâne nekerd

HİKÂYET 28

Dervîşî mucerred be gûşeî nişeste bûd. Pâdişâhî ber û begozeşt. Dervîş ez ancâ ki ferâg-i mulk-i kanâ'at est, ser ber neyâverd u iltifât nekerd. Sultân ez ancâ ki satvet-i saltanat est, berencîd u goft: İn tâyife-i hırkapûşân emsâl-i heyvânend ve ehliyyet u âdemiyyet nedârend. Vezîr nezdîkeş âmed u goft: Ey cevânmerd, sultân-i rûy-i zemîn ber tu gozer kerd; çerâ hidmetî nekerdî ve şart-i edeb be cây neyâverdî? Goft: Sultân râ begûy tevakku'-i hidmet ez kesî dâr ki tevakku'-i ni'met ez tu dâred ve dîger bedân ki mulûk ez behr-i pâs-i ra'iyyetend ne ra'iyyet ez behr-i tâ'at-i mulûk.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pâdişeh pâsbân-i dervîş est
Gerçi râmiş be ferr-i dovlet-i ûst

Gûspend ez berâyi çûpân nîst
Belki çûpân berâyi hidmet-i ûst

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Yekî imrûz kâmrân bînî
Dîgerî râ dil ez mucâhede rîş

Rûzekî çend bâş tâ behored
Hâk magz-i ser-i hiyâlendîş

- Seni yetiştiren insanla boy ölçüşmeye kalktın ve beceremedin!
- Padişahım, gücüyle yenmedi beni. Güreş tekniğinde öğretmediği bir oyun daha kalmış ve ömür boyu gizlemişti benden. Bugün o oyunla yendi beni.
Ustası:
- Böyle bir gün için öğretmedim. Ne demiş akıl sahipleri:

Dostunu kuvvetlendirme o kadar. Çünkü istediği takdirde düşmanlık yapar. Kendi yetiştirdiğinden cefa görenin ne dediğini duymadın mı?

Ya dünyanın baştan yoktu vefası,
Ya zamanımızda kimse vefalı olmadı.

Kim öğrendiyse benden ok atma ilmini
Sonunda beni okuna hedef etti.

28. HİKÂYE

Dünyadan elini eteğini çekmiş bir derviş bir köşede otururken yanından bir padişah geçti. Derviş, kanaat saltanatının verdiği huzurla başını kaldırıp da bakmadı bile. Padişah saltanatın verdiği üstünlüğü dolayısıyla bu hareketten alındı:
- Şu hırka giyenler tayifesi yok mu, hayvan gibiler! Ne görgüleri var, ne insanlıkları!
Bunun üzerine vezir dervişin yanına gitti:
- Yiğidim, yeryüzünün sultanı yanından geçti de neden saygıyla selâmlayıp edep kurallarına uymadın?
- Söyle padişaha; saygıyla selâmlamayı kendisinden nimet umanlardan beklesin. Şunu da bil ki padişahlar halkı gözetmek için vardır, halk padişahlara eğilip selâm vermek için değil.

Padişah yoksulların gözeticisidir.
Fakat onların huzuru da padişahın ikbali sayesindedir.

Koyun çoban için değil,
çoban koyuna hizmet için vardır.

Birini mutlu görürsün,
ötekinin gönlü sıkıntıda yaralanmış.

Bekle birkaç gün hele
yesin toprak hayalcinin beynini.

Fark-i şâhî yu bendegî ber hâst
Çun kazâ-yi nibişte âmed pîş

Ger kesî hâk-i morde bâz koned
Nenumâyed tevânger u dervîş

Melik râ goft-i dervîş ustuvâr âmed. Goft: Ez men temennâ bekun. Goft: An hemî hâhem ki diger bâre zahmet-i men nedihî. Goft: Merâ pendî dih. Goft:

[Rubai]
Der yâb, kunûn ki ni'metet hest be dest
K'in dovlet u mulk mî reved dest be dest

HİKÂYET 29

Yekî ez vuzerâ pîş-i Zunnûn-i Mısrî reft u himmet hâst ki rûz u şeb be hidmet-i sultân meşgûlem ve be hayreş umîdvâr ve ez ukûbeteş tersân. Zunnûn begirîst u goft: Eger men Hodây râ azze ve celle çonin perestîdemî ki tu sultân râ, ez cumle-i sıddîkân bûdemî.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Gerne ûmîd u bîm-i râhet u renc
Pây-i dervîş ber felek bûdî

Ver vezîr ez Hodâ betersîdî
Hemçonan kez melik, melek bûdî

Tayin edilen kaza gelip çattı mı
fark kalmaz padişahla kul arasında.

Açıp baksa biri mezarı,
seçemez zengin hangisi, yoksul hangisi.

Padişah, dervişin sözlerini doğru buldu. "Dile benden ne dilersen" dedi.
Derviş:
- Bir daha beni rahatsız etmemeni istiyorum.
Padişah:
-Öyleyse bir öğüt ver bana.
Derviş:

-Elindeyken şimdi nimet, bil ganimet.
Elden ele gidecek zira bu mülk ile devlet.

29. HİKÂYE

Vezirlerden biri Zünnûn-i Mısrî'nin yanına gitti; "Gece gündüz sultanın hizmetindeyim. İyiliğini umut ediyor, cezalandırmasından korkuyorum." diyerek himmet istedi.
Zünnûn ağlayarak:
- Senin sultandan korktuğun kadar ben de Allah'tan korkup ibadet etsem, sıddıklardan olurdum.

Olmasa rahatlık umudu ile ızdırap korkusu,
Yükselirdi dervişin ayakları feleğe.

Korksaydı vezir Tanrı'dan,
korktuğu kadar melikten,
olurdu melek.

HİKÂYET 30

Pâdişâhî be koşten-i bîgunâhî fermân dâd. Goft: Ey melik! Be mûcib-i haşmî ki tu râ ber men est, âzâr-i hod mecûy ki in ukûbet ber men be yek nefes be ser âyed ve beze-i an ber tu câvîd bemâned

[Rubai]
Devrân-i bekâ çu bâd-i sahrâ begozeşt
Telhî yu hoşî yu zişt u zîbâ begozeşt
Pindâşt sitemger ki cefâ ber mâ kerd
Der gerden-i û bemând u ber mâ begozeşt

Melik râ nasîhat-i û sûdmend âmed ve ez ser-i hûn-i û ber hâst.

HİKÂYET 31

Vuzerâ-yi Nûşînrevân der muhimmî ez mesâlih-i memleket endîşe hemî kerdend ve her yekî ez îşân digergûne rây hemî zedend ve melik hemçonin tedbîrî endîşe kerd. Bozorcmihr râ rây-i melik ihtiyâr âmed. Vezîrân der nihâneş goftend: Rây-i melik râ çi meziyyet dîdî ber fikr-i çendîn hekîm? Goft: Be mûcib-i anki encâm-i kârhâ ma'lûm nîst ve rây-i hemgunân der meşiyyet est ki sevâb âyed yâ hatâ. Pes muvâfakat-i rây-i melik evlâter est tâ eger hilâf-i sevâb âyed be illet-i mutâba'at ez mu'âtebet îmen bâşem.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Hilâf-i rây-i sultân rây costen
Be hûn-i hîş bâşed dest şosten

Eger hod rûz râ gûyed şeb est in
Bebâyed goften: Ank Mâh u Pervîn

30. HİKÂYE

Padişahın biri suçsuz birinin öldürülmesini emretti. Suçsuz insan:
- Ey padişah; bana öfkelendin diye kendini incitme. Bana verdiğin ceza, bir nefeste geçip gidecek, oysa senin günahın sonsuza dek sürecek.

Yaşam sırası geçti sahra rüzgârı gibi
Geçti acılar,
mutluluklar,
çirkinlikler,
güzellikler.
Zâlim sandı ki cefa etti bize.
Zulmü geçti bizden,
kaldı onun boynunda.

Onun nasihatı padişah üzerinde etkisini gösterdi ve kanını dökmekten vazgeçti.

31. HİKÂYE

Nûşirvan'ın vezirleri memleket sorunları ile ilgili önemli bir konuda düşünüyor, herbiri başka görüş ileri sürüyordu. Padişah da kendi görüşünü açıkladı. Bozorcmihr padişahın görüşüne katıldı. Vezirler gizlice sordu ona:
- Bu kadar bilge insanın görüşleri varken ne ayrıcalık gördün de padişahın görüşüne katıldın?
- Çünkü işlerin nereye varacağı belli değil. Herkesin görüşü Tanrı'nın takdirine bağlı. Doğru da çıkabilir, yanlış da. Bu durumda padişahın görüşü önceliklidir. Çünkü herkesin düşündüğünün aksi çıkarsa, padişahın azarlamasından kurtulmuş olurum.

Sultanın görüşüne aykırı görüş peşinde olmak,
canına susamak demek.

Padişah gündüze gece derse,
"İşte Ay, işte Pervin" demeli.

HİKÂYET 32

Şeyyâdî ki gîsuvân bâft ya'nî alevîst ve bâ kâfile-i Hicâz be şehrî der âmed ki ez hac hemî âyem ve kasîdeî pîş-i melik bord ki men gofte'em. Ni'met-i bisyâreş fermûd ve ikrâm kerd tâ yekî ez nudemâ-yi hazret-i pâdişâh ki der an sâl ez sefer-i deryâ âmede bûd, goft: Men û râ 'îd-i azhâ der Basra dîdem. Ma'lûm şod ki hâcî nîst. Dîgerî goftâ: Pedereş nasrânî bûd der Malatiyye. Pes û şerîf çigûne sûret bended ve şi'reş râ be Dîvân-i Enverî der yâftend. Melik fermûd tâ bezenendeş ve nefy konend tâ çendin durûg derhem çerâ goft. Goft: Ey hodâvend-i rûy-i zemîn! Yek sohenet dîger der hidmet begûyem. Eger râst nebâşed be her ukûbetî ki fermâî sezâvârem. Goft: Begû tâ an çîst? Goft:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Garîbî geret mâst pîş âvered
Do peymâne âb est u yek çemçe dûg

Eger râst mî hâhî, ez men şinev
Cihândîde bisyâr gûyed durûg

Melik râ hande girift u goft: Ezin râstter sohen tâ omr-i û bûde bâşed, negofte est. Fermûd tâ ançi me'mûl-i ûst muheyyâ dârend ve be hoşî bereved.

HİKÂYET 33

Yekî ez vuzerâ ber zîrdestân rahm kerdî ve salâh-i îşân râ be hayr tevassut numûdî. İttifâken be hitâb-i melik giriftâr âmed. Hemgunân der mevâcib-i istihlâs-i û sa'y kerdend ve muvekkilân der mu'âkabeteş mulâtafat numûdend ve bozorgân şukr-i sîret-i hûbeş be efvâh begoftend tâ melik ez ser-i itâb-i û dergozeşt. Sâhibdilî berin ittilâ' yâft u goft:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Tâ dil-i dûstân be dest ârî
Bûstân-i peder furûhte bih

Pohten-i dîg-i nîkhâhân râ
Herçi raht-i serâst sûhte bih

Bâ bedendîş hem nikûî kun
Dehen-i seg be lokme dûhte bih

32. HİKÂYE

Şarlatanın biri Alevîler gibi saçlarını ördü ve kendine hacdan dönüyormuş süsü vererek Hicaz kervanı ile birlikte şehre girdi. Padişahın huzuruna çıkarak "Bir kasidem var" dedi. Padişah ona birçok nimet verilmesini buyurdu, ikramda bulundu. Tesadüfen o yıl deniz seferinden dönen ve huzurda bulunan nedimlerden biri "Ben onu kurban bayramında Basra'da gördüm. Hacı olmadığı anlaşılıyor." dedi. Diğeri "Babası Malatya'da oturan bir hıristiyandı. Bu durumda nasıl şerif olabilir?" dedi. Okuduğu şiiri de *Enverî Dîvânı*'nda buldular. Padişah bunun üzerine "Neden bunca yalanı bir arada söyledi? Dövüp şehirden kovsunlar şunu!" deyince şarlatan:
- Ey yeryüzünün efendisi; size arzedecek bir sözüm daha var. Doğru değilse, vereceğiniz her cezaya hazırım.
- Söyle bakalım neymiş?

- Garibin biri getirse sana ayran,
İki bardak su ile bir kepçe yoğurttur aslında.

Doğrusunu istersen, dinle beni.
Çok gezen, söyler çok yalan.

Padişahın gülmesi tuttu:
- Her hâlde ömründe bundan daha doğru bir söz etmemiştir.
İstediği şeyin hazırlanıp memnun olarak gönderilmesini emretti.

33. HİKÂYE

Vezirlerden biri kendinden küçük olanlara karşı merhametli davranır, işlerinin halledilmesi için elinden gelen iyiliği yapardı. Tesadüfen padişah tarafından azarlandı. Herkes onu kurtarmaya çalıştı. Onu cezalandırmakla görevli bulunanlar incitmemeye özen gösterdi. İleri gelenler her yerde onun iyi huyunu övdü. Bunun üzerine padişah veziri cezalandırmaktan vazgeçti. Hâlden anlayan biri bu durumdan haberdar olunca şöyle dedi:

Dostların gönlünü kazanmak için
babanın bağını bahçesini satsan, yeridir.

Dostlarına ziyafet vermek için
evindeki tüm eşyayı satsan, yeridir.

Hakkında kötü düşünene de iyilik et.
Köpeğin ağzını lokmayla kapatsan, yeridir.

HİKÂYET 34

Yekî ez peserân-i Hârûnu'r-reşîd pîş-i peder âmed haşmâlûd ki fulân ser-hengzâde merâ doşnâm-i mâder dâd. Hârûn erkân-i dovlet râ goft: Cezâ-yi çonin kes çi bâşed? Yekî işâre be koşten kerd ve dîgerî be zebân borîden ve dîgerî be musâdere vu nefy. Hârûn goft: Ey peser kerem ân est ki afv konî ve ger netevânî tu nîzeş doşnâm-i mâder dih. Ne çendan ki intikâm ez had der gozered. Angâh zulm ez taraf-i mâ bâşed ve da'vî ez kıbel-i hasm.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ne merd est ân be nezdîk-i hiredmend
Ki bâ pîl-i demân peykâr cûyed

Belî merd ankes est ez rûy-i tahkîk
Ki çun haşm âyedeş, bâtıl negûyed

HİKÂYET 35

Bâ tâyife-i bozorgân be keştî der nişeste bûdem, zevrakî der pey-i mâ gark şod. Do berâder be girdâbî der uftâdend. Yekî ez bozorgân goft mellâh râ ki begîr in her dovân râ ki behr-i yekî pencâh dînâret dihem. Mellâh der âb uftâd ve tâ yekî râ berehânîd, an dîger helâk şod.

Goftem: Bakiyyet-i omreş nemânde bûd. Ez in sebeb der giriften-i û er te'hîr kerd ve der an diger ta'cîl. Mellâh behandîd u goft: Ançi tu goftî yakîn est ve diger meyl-i hâtır be rehânîden-i in bîşter bûd ki vaktî der beyâbânî mânde bûdem ve merâ ber şotorî nişânde ve zi dest-i an diger tâziyâneî horde'em der tıflî. Goftem sadakallâhu. Men 'amile sâlihan felinefsihi ve men esâ'e fe'aleyhâ.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Tâ tevânî derûn-i kes mehırâş
K'enderîn râh hârhâ bâşed

Kâr-i dervîş-i mustmend ber âr
Ki turâ nîz kârhâ bâşed

34. HİKÂYE

Harun Reşid'in[18] oğullarından biri öfkeyle çıktı babasının huzuruna:
- Filan subayın oğlu anneme küfretti!
Harun devlet erkânına sordu:
- Böyle birine nasıl karşılık vermeli?
Biri öldürülmesini, öbürü dilinin kesilmesini, bir başkası da mallarına el konulup sürgün edilmesini önerdi.
Harun oğluna:
- Onu affetmen büyüklüktür. Edemeyeceksen, sen de onun annesine küfret. Ama intikamını alırken ölçüyü kaçırma. Kaçırırsan, biz zulmetmiş oluruz; bu kez karşı taraf mağdur düşer.

Azgın fille boğuşmaya kalkışan,
yiğit sayılmaz akıl sahiplerince.

Öfkelendi mi zırvalayıp ağzını bozmayan kişidir
yiğit aslında.

35. HİKÂYE

Bir takım ileri gelen kişilerle birlikte gemideydik. Derken arkamızda bir kayık alabora oldu ve iki kardeş suya düştü. Büyüklerden biri:
- Şu ikisini tutarsan, her biri için elli dinar veririm sana.
O sırada gemici suya atlayıp birini kurtardı; öbürü ise boğuldu.

- Ömrü bu kadarmış. Bu yüzden onu kurtarmakta işi ağırdan aldı ama öbürü için elini çabuk tuttu, dedim.
Gemici gülerek:
- Dediğin doğru. Bunu kurtarma isteğim daha ağır bastı. Çünkü vaktiyle bir çölde çaresiz kaldığımda beni devesine bindirmişti. Ama çocukken öbürü beni kamçılamıştı.
Şu âyeti okudum hemen:
"Kim salih bir amelde bulunursa, kendi lehinedir; kim kötülük ederse, o da kendi aleyhinedir."[19]

Geldikçe elinden, kırma kimsenin kalbini.
Çünkü bu yolda dikenler var.

Muhtaç olan insanların işini hallediver.
Çünkü senin de muhtaç olacağın şeyler var.

HİKÂYET 36

Do berâder yekî hidmet-i sultân kerdî ve dîger be zûr-i bâzû nân hordî. Bârî, in tevânger goft dervîş râ ki çerâ hidmet nekonî tâ ez meşakkat-i kâr kerden berehî? Goft: Tu çerâ kâr nekonî tâ ez mezellet-i hidmet rehâî yâbî? Ki hi-redmendân gofte'end: Nân-i hod horden u nişesten bih ki kemer-i şemşîr-i zerrîn be hidmet besten.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Be dest âhek-i tefte kerden hamîr
Bih ez dest ber sîne pîş-i emîr

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Omr-i girânmâye derin sarf şud
Tâ çi horem sayf u çi pûşem şitâ

Ey şikem-i hîre be tâî besâz
Tâ nekonî poşt be hidmet do tâ

HİKÂYET 37

Kesî mujde pîş-i Enûşîrvân-i Âdil âverd. Goft: Şenîdem ki fulân doşmen-i tu râ Hodây azze ve celle berdâşt. Goft: Hîç şenîdî ki merâ begozâşt?

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Eger bemord 'adû, cây-i şâdmânî nîst
Ki zindegânî-i mâ nîz câvidânî nîst

36. HİKÂYE

İki kardeşten biri sultana hizmet eder, öteki rızkını bileğinin gücünden çıkarırdı. Bir keresinde zengin olanı yoksul kardeşine:
- Çalışma zahmetinden kurtulmak için neden sen de hizmet etmiyorsun?
- Peki sen ne diye hizmet düşkünlüğünden kurtulmak için çalışmıyorsun?
Ne demiş akıl sahipleri: Kendi ekmeğini yiyip oturmak, altın kılıç kuşanıp el pençe divan durmaktan iyidir.

Emir huzurunda el pençe divan durmaktan
Yeğdir el ile kızgın kireç yoğurmak

Geçti gitti aziz ömrüm
Ne yiyeyim yaz,
ne giyeyim kış diye.

Hey arsız mide,
yetin bir ekmekle.
Olma iki büklüm
birine hizmet etmekle.

37. HİKÂYE

Biri müjde verdi âdil Enûşirvan'a:
- Duydum da, filan düşmanını helâk etmiş Yüce Allah.
- Duydun mu peki beni ölümsüz kıldığını?

Öldüyse düşman, yeri mi sevinmenin?
Değil zira bizim hayatımız da ebedî.

HİKÂYET 38

Gurûhî hukemâ be hazret-i Kisrâ der be maslahatî sohen hemî goftend ve Bozorgmihr ki mihter-i îşân bûd hâmûş. Goftendeş: Çerâ bâ mâ der in bahs sohen negûî? Goft: Vezîrân ber misâl-i etibbâend ve tabîb dârû nedehed cuz sakîm râ. Pes çu bînem ki rây-i şomâ ber sevâb est ber ser-i an goften hikmet nebâşed.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Çu kârî bîfuzûl-i men ber âyed
Merâ der vey sohen goften neşâyed

Veger bînem ki nâbînâ vu çâh est
Eger hâmûş benişînem, gunâh est

HİKÂYET 39

Hârûnu'r-reşîd râ çun melik-i diyâr-i Mısr musellem şod, goft: Be hilâf-i an tâgî ki be gurûr-i mulk-i Mısr da'vî-i hodâî kerd, nebahşem in memleket râ meger be hasîsterîn-i bendegân. Siyâhî dâşt nâm-i û Hasîb der gâyet-i cehl. Mulk-i Mısr be vey erzânî dâşt ve gûyend: Akl u dirâyet-i û tâ be câî bûd ki tâyifeî herrâs-i Mısr şikâyet âverdendeş ki penbe kâşte bûdîm, bârân-i bî-vakt âmed u telef şod. Goft: Peşm bâyestî kâşten.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger dâniş be rûzî der fuzûdî
Zi nâdân tengrûzîter nebûdî

Be nâdânân çonan rûzî resând
Ki dânâ ender an âciz bemând

[Fâilâtun Mefâîlun Fa'lun]
Baht u dovlet be kârdânî nîst
Cuz be te'yîd-i âsmânî nîst

Ûftâde est der cihân bisyâr
Bîtemîz ercmend u âkil hâr

Kîmiyâger be gosse morde vu renc
Ebleh ender herâbe yâfte genc

38. HİKÂYE

Bilgeler topluluğu Kisrâ'nın huzurunda bir konu üzerinde konuşuyor, makamca hepsinden üstün olan Bozorgmihr ise susuyordu.
Sordular:
- Neden sen de bu konuda bir şey demiyorsun?
- Vezirler hekime benzer. Hekim ancak hastaya ilaç verir. Bakıyorum da dediklerinizin hepsi doğru. Bu konuda bir şey söylemem hikmet sayılmaz.

Bir iş çıkarsa benim müdaheleme gerek olmayan,
Düşmez bana burada söz söylemek.

Görürsem bir körü kuyu başında
ve susup otursam,
günahtır bu günah!

39. HİKÂYE

Harun Reşid Mısır'ı aldığı zaman dedi ki:
- Mısır'a bakıp da tanrılık davasına kalkışan şu serkeş adama nispet, Mısır yönetimini en değersiz köleme vereceğim.
Hasîb adında cahil mi cahil, bir zenci kölesi vardı. Tuttu, Mısır'ı ona verdi. Onun akılsızlığı ve dirayetsizliği hakkında şöyle derler: Mısırlı çiftçiler grubu şikayete geldiler ona:
- Pamuk ektik. Yağmur vakitsiz yağdı, ürünümüz telef oldu.
- Siz de yün dikseydiniz.

İnsanın rızkı bilgisiyle artsaydı,
cahilden rızıksızı olmazdı.

Cahillere öyle rızık verir ki
bilgin bile buna şaşar kalır.

Baht ve devlet işbilirlikle gelmez.
Gelir ancak ilahî yardım ile.

Dünyada çok sık görülmüştür
hödüğe değer verildiği,
akıllının hor görüldüğü.

Kimyacı öldü üzüntü, acı içinde
Ebleh hazine buldu harabede.

HİKÂYET 40

Yekî râ ez mulûk kenîzekî Çînî âverdend. Hâst der hâlet-i mestî bâ vey cem' âyed. Kenîzek mumâna'at kerd. Melik der haşm reft ve merû râ be siyâhî bahşîd ki leb-i zeberîneş ez perre-i bînî der gozeşte bûd ve zîrîneş be girîbân furû hişte. Heykelî ki sahru'l-cin ez tal'ateş beremîdî ve aynu'l-katr ez bagaleş begendîdî.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Tu gûî tâ kıyâmet ziştrûî
Berû hatm est u ber Yûsuf nikûî

Çonanki zarîfân gofte'end:

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Şahsî ne çonan kerîhmanzar
Kez ziştî-i û haber tevân dâd

Angeh bagalî, neûzubillâh
Murdâr be âfitâb-i Mordâd

Âverde'end ki siyeh râ der an muddet nefs tâlib bûd u şehvet gâlib. Mihreş beconbîd u muhreş berdâşt. Bâmdâdân ki melik kenîzek râ cost u neyâft, hikâyet begoftend. Haşm girift u fermûd tâ siyâh râ bâ kenîzek ustuvâr bebendend ve ez bâm-i cevsak be ka'ri hendek der endâzend. Yekî ez vuzerâ-yi nîkmahzar rûy-i şefâ'at ber zemîn nihâd u goft: Siyâh-i bîçâre râ derin hatâî nîst ki sâyir-i bendegân u hidmetgârân be nevâziş-i hodâvendî mute'avvidend. Goft: Eger der mufâveze-i û şebî te'hîr kerdî çi şodî ki men û râ efzûn ez kıymet-i kenîzek dildârî kerdemî. Goft: Ey hodâvend-i rûy-i zemîn, neşenîdeî?

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Teşne-i sûhte der çeşme-i rûşen çu resîd
Tu mepindâr ki ez pîl-i demân endîşed

Mulhid-i gurisne der hâne-i hâlî ber hân
Akl bâver nekoned kez Ramazân endîşed

Melik râ in latîfe pesend âmed u goft: Eknûn siyâh turâ bahşîdem. Kenîzek râ çikonem? Goft: Kenîzek siyâh râ bahş ki nîmhorde-i û hem ûrâ şâyed.

40. HİKÂYE

Padişahlardan birine Çinli bir halayık getirdiler. Padişah sarhoş kafayla halayıkla yatmak istediyse de halayık yanaşmadı buna. Öfkelenen padişah onu bir zenci köleye bağışladı. Bu zencinin üst dudağı burun kanatlarını geçmiş, alt dudağı yakasına kadar sarkmıştı. Koltuk altları katrandan beter kokar, çirkinliğiyle meşhur Sahru'l-cin (Sahre) bile onu görse ürkerdi.

Kıyamete kadar sanki
noktalanmıştı çirkinlik onda,
güzellik de Yusuf'da.

Nitekim zarif kişiler şöyle demişlerdir:

Mümkün değil anlatmak böyle birinin çirkinliğini.

Hele koltuk altları,
aman Allah!
Güneşte kalmış leşten beter!

Derler ki zenci bu arada halayığı istiyor, şehveti kabardıkça kabarıyordu. Derken tutamadı kendini, bozdu halayığın bekâretini. Sabahleyin padişah halayığı arayıp da bulamayınca, olup bitenleri anlattılar ona. Öfkelenen padişah zenci ile halayığın bağlanıp saraydan hendeğe atılmasını emretti.
İyi kalpli vezirlerden biri şefaatçi oldu:
- Zavallı zencinin bir günahı yok bunda. Çünkü bütün kullarınız efendimizin bağışlamasına alışmıştır.
- İşini bir gece erteleseydi, n'olurdu sanki?! Ben ona halayığın değerinden fazla bağışta bulunurdum.
- Duymadınız mı hiç hünkârım:

Susamış varırsa berrak pınar başına,
azgın fili düşünür sanma.

Aç zındık boş evde bulursa bir sofra,
Ramazanı düşüneceğini sanma.

Padişah bu zarif sözden hoşlandı:
- Zenciyi sana bağışladım; peki halayığı ne yapayım?
- Halayığı zenciye bağışlayın. Çünkü onun artığı ona düşer.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Hergiz an râ be dûstî mepesend
Ki reved cây-i nâpesendîde

Teşne râ dil nehâhed âb-i zulâl
Nîmhord-i dehân-i gendîde

HİKÂYET 41

İskender-i Rûmî râ porsîdend: Diyâr-i maşrık u magrib be çi giriftî ki mulûk-i pîşîn râ hezâyin u omr u mulk u leşker bîş ez in bûde est ve îşân râ çonin fethî muyesser neşode. Goftâ: Be 'avn-i Hodây-i azze ve celle her memleketî râ ki giriftem ra'iyyeteş neyâzurdem ve nâm-i pâdişâhân cuz be nikûî nebordem.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Bozorgeş nehânend ehl-i hired
Ki nâm-i bozorgân be zişti bered

Dost sayma sakın uygunsuz yerlere gideni!

Susamış bile istemez
kokmuş ağzın atığı berrak suyu.

41. HİKÂYE

Büyük İskender'e[20] sordular:
- Doğudaki, Batıdaki ülkeleri ne ile aldın? Önceki padişahların hazineleri, toprakları, askerleri seninkinden fazlaydı. Yine de bu kadar fetih yapmak onlara nasip olmamıştır.
- Tanrı'nın yardımıyla aldığım ülkelerin halklarını incitmedim ve padişahlarını iyilikle yâd ettim.

Büyük demez akıl sahipleri
büyükleri kötü yâd edene.

Bâb-i Dovom / İkinci Bâb

Der Ahlâk-i Dervîşân
(Dervişlerin Ahlâkı)

HİKÂYET 1

Yekî ez bozorgân goft pârsâî râ: Çi gûyî der hakk-i fulân 'âbid ki dîgerân der hakk-i vey be ta'ne sohenhâ gofte'end?
Goft: Ber zâhireş ayb nemî bînem ve der bâtıneş gayb nemî dânem.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Her ki râ câme pârsâ bînî
Pârsâ dân u nîkmerd engâr

Ver nedânî ki der nihâneş çîst
Muhtesib râ derûn-i hâne çi kâr?

HİKÂYET 2

Dervîşî râ dîdem, ser ber âstân-i Ka'be hemî mâlîd u mî goft: Ya gafûr yâ rahîm; tu dânî ki ez zalûm-i cehûl çi âyed.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ozr-i taksîr-i hidmet âverdem
Ki nedârem be tâ'at istizhâr

Âsiyân ez gunâh tovbe konend
Ârifân ez ibâdet istigfâr

Âbidân cezâ-yi tâ'at hâhend ve bâzergânân behâ-yi biżâ'at. Men bende umîd âverde'em ve tâ'at ve be deryûze âmede'em ne be ticâret. Isnâ' bî mâ ente eh-luhu

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ber der-i Ka'be sâ'ilî dîdem
Ki hemî goft u mî girîstî heş

Mî negûyem ki tâ'atem bepezîr
Kalem-i afv ber gunâhem keş

1. HİKÂYE

Büyüklerden biri bir dindara:
- Filan zâhit hakkında sen ne dersin? Çünkü başkaları onun hakkında ileri geri konuşuyor.
- Görünüşte bir kusurunu bulamıyorum ama iç hâlini bilemem.

Kimi görürsen dindar kisvesinde,
Bil dindar,
say iyi bir insan.

Bilmiyorsan iç hâlini,
Ne karışır muhtesip ev içine?

2. HİKÂYE

Bir derviş gördüm. Başını Kâbe'nin eşiğine koymuş, şöyle diyordu:
- Ey mağfiret, merhamet sahibi Tanrım. Sen de bilirsin, kendine zulmeden zırcahilin elinden ne gelebileceğini.

Özür dilemeye geldim ibadette ettiğim kusurdan,
Yok çünkü ibadetime fazla itimadım.

Günahlarından tövbe eder âsiler
İstiğfar eder ârifler ibadetlerinden

İbadet edenler ibadetlerinin karşılığını, tüccarlar mallarının bedelini ister. Ben kulun, ümit getirdim, değil ibadet; dilenmeye geldim, değil ticarete. Yüceliğine yaraşan iyiliği yap bana.

Bir dilenci gördüm Kâbe kapısında.
Hem söylüyor hem ağlıyordu hüngür hüngür.

Demiyorum ben, kabul et ibadetimi;
Çekiver günahlarıma af kalemini.

HİKÂYET 3

Abdulkâdir-i Gîlânî râ rahmetullâhi aleyhi dîdend der Harem-i Ka'be rûy ber hasbâ nihâde hemî goft: Ey Hodâvend, bebahşây veger herâyine mustevcib-i 'ukûbetem. Der rûz-i kıyâmetem nâbînâ ber engîz tâ der rûy-i nîkân şermsâr neşevem.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Rûy ber hâk-i acz, mî gûyem
Her sehergeh ki bâd mî âyed

Eyki hergiz ferâmuşet nekonem
Hîçet ez bende yâd mî âyed?

HİKÂYET 4

Dozdî be hâne-i pârsâî der âmed. Çendan ki cost çîzî neyâft, dilteng şod. Pârsâ haber şod. Gilîmî ki ber an hofte bûd, der râh-i dozd endâht tâ mahrûm neşeved.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Şenîdem ki merdân-i râh-i Hodây
Dil-i doşmenân râ nekerdend teng

Tu râ key muyesser şeved in makâm
Ki bâ dûstânet hilâf est u ceng?

Meveddet-i ehl-i safâ, çi der rûy u çi der kafâ, ne çonan kez peset ayb gîrend u pîşet bîş mîrend

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Der berâber çu gûspend-i selîm
Der kafâ hemçu gorg-i merdumhâr

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Her ki ayb-i dîgerân pîş-i tu âverd u şomord
Bîgomân ayb-i tu pîş-i dîgerân hâhed bord

3. HİKÂYE

Allah rahmet eylesin, Abdülkâdir-i Gîlânî'yi[1] Kâbe Harem'inde yüzünü çakıllara koymuş gördüler. "Tanrım, bağışla beni. Mutlaka cezalandırılacaksam, beni kıyamet günü kör olarak uyandır da iyi amellilerin yüzüne bakıp utanmayayım." diye yalvarıyordu.

Sürerim yüzümü âcizlik içinde toprağa;
Derim her seher vakti rüzgâr esince:

Ey seni hiç unutamadığım,
Oluyor mu hiç kulunu hatırladığın?

4. HİKÂYE

Hırsızın biri dindar bir adamın evine girdi. Ne kadar aradı taradıysa da, çalacak bir şey bulamadı; canı sıkıldı. Dindar adam bu durumdan haberdar olunca, üstünde yattığı kilimi, mahrum kalmasın diye hırsızın yoluna atıverdi:

Duyduğuma göre Tanrı yolunun erleri,
Sıkmadılar düşmanların canını.

Nasıl elde edersin bu makamı?
Çekişmedesin çünkü dostlarınla.

Yüreği temiz kişiler ne arkandan konuşur, ne yüzüne karşı can feda ederler.

Karşında hâlim selim, koyun gibi.
Ardında yırtıcı, tıpkı kurt gibi.

Kim sayıp dökerse başkalarının ayıbını sana,
Kuşkusuz sayıp dökecek senin kusurunu başkalarına.

HİKÂYET 5

Tenî çend ez revendegân muttefik-i siyâhat bûdend ve şerîk-i renc u râhet. Hâstem tâ murâfakat konem. Muvâfakat nekerdend. Goftem: İn ez kerem-i ahlâk-i bozorgân bedî' est rûy ez musâhabet-i miskînân tâften ve fâyide vu bereket dirîg dâşten. Ki men der nefs-i hîş in kudret u sur'at mî şinâsem ki der hidmet-i merdân yâr-i şâtır bâşem ne bâr-i hâtır.

İn lem ekun râkibetu'l-mevâşî
Es'â lekum hâmile'l-gavâşî

Yekî zan miyân goft: Ezin sohen ki şenîdî dil teng medâr ki derin rûzhâ dozdî be sûret-i dervîşân ber âmede, hod râ der silk-i sohbet-i mâ muntazam kerd.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çi dânend merdum ki der hâne kîst?
Nuvîsende dâned ki der nâme çîst?

Ve ez ancâ ki selâmet-i hâl-i dervîşân est, gomân-i fuzûleş nebordend ve be yârî kabûleş kerdend.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Sûret-i hâl-i ârifân delk est
İn kadar bes, çu rûy der halk est

Der amel kûş ve herçi hâhî pûş
Tâc ber ser nih u alem ber dûş

Der kajâkend merd bâyed bûd
Ber muhannes silâh-i ceng çi sûd?

Rûzî tâ be şeb refte bûdîm u şebângeh be pây-i hisâr hofte ki dozd-i bîtevfîk ibrîk-i refîk berdâşt ki be tahâret mî reved ve be gâret mî reft.

5. HİKÂYE

Sûfilerden birkaç kişi birlikte seyahate çıkmaya ve yolculuğun sıkıntılarını paylaşmaya karar vermişlerdi. Onlara katılmak istedimse de kabul etmediler. "Bunu kabul etmek yüce insanların ahlâkına yaraşır. Dervişlerle konuşmaktan kaçınmak ve onların faydalanmasını istememek yakışmaz size. Çünkü size hizmette eli kıvrak biri olacağımdan, yürek üzüntüsü vermeyeceğimden eminim" dedim.

Olamazsam şimdi sizle beraber süvari,
Taşırım sizin eyer örtünüzü.

İçlerinden biri:
- Duyduğun sözleri ciddiye alıp üzülme. Bugünlerde hırsızın biri derviş kılığına girdi. Dostumuzmuş gibi aramıza katıldı.

İnsanlar ne bilir evde kim olduğunu?
Yazan bilir mektupta ne olduğunu.

Uzun sözün kısası, dervişliğin verdiği safdillikle fazla şüpheye kapılmadılar ve beni yoldaşlığa kabul ettiler.

Bakarsan dervişlerin görünüşüne,
Bir çuha vardır üstlerinde.
Yetmez mi bu kadarı?
Halka dönük çünkü yüzleri.

İyi davranmaya bak sen,
Giyin ne istersen.
Ha taç giymişsin başına,
Ha saltanat âlemi omuzunda.

Kaftanın içinde olmalıdır yiğit.
Namert kuşanmış silahını;
Ne çare?

Bir gün akşama kadar yol almış, akşamüstü bir kalenin dibinde yatmıştık. İyilik yapmanın ne demek olduğunu bilmeyen bir hırsız, hacetini görmek için arkadaşın ibriğini alıp gitti. Gidiş o gidiş.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pârsâ bîn ki hırka der ber kerd
Câme-i Ka'be râ cul-i her kerd

Çendan ki ez nazar-i dervîşân gâyib şod, be burcî reft u durcî bedozdîd. Tâ rûz rûşen şod, an tarîk meblagî râh refte bûd ve refîkân-i bîgunâh hofte. Bâmdâdân heme râ be kal'e der âverdend u bezedend ve be zindân kerdend. Ez an târîh terk-i sohbet goftîm u tarîk-i uzlet giriftîm. Ve's-selâmetu fi'l-vahdeti.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Çu ez kavmî yekî bîdânişî kerd
Ne kih râ menzilet mând ne mih râ

Şenîdestî ki gâvî der 'alefhâr
Biyâlâyed heme gâvân-i dih râ

Goftem: Sipâs u minnet Hodây râ azze ve celle ki ez bereket-i dervîşân mahrûm nemândem, gerçi ez sohbet vahîd uftâdem. Bedin hikâyet ki goftî mustefîd geştem ve emsâl-i merâ heme omr in nasîhat be kâr âyed

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Be yek nâterâşîde der meclisî
Berenced dil-i hûşmendân besî

Eger birkeî por konend ez gulâb
Segî der vey ufted, koned mincelâb

HİKÂYET 6

Zâhidî mihmân-i pâdişâhî bûd. Çun be ta'âm benişestend, kemter ez an hord ki irâdet-i û bûd ve çun be nemâz ber hâstend, bîş ez an kerd ki âdet-i û bûd tâ zann-i selâhiyyet der hakk-i û ziyâdet konend.

[Rubai]
Tersem, neresî be Ka'beî a'râbî
K'in reh ki tu mî revî be Turkistân est

Bak şu zahide;
Geçirdi üstüne hırkasını;
Eşeğine çul yaptı Kâbe örtüsünü.

Dervişlerin gözünden kaybolur kaybolmaz hisardan içeri daldı ve bir mücevher kutusu çaldı. Gün ağardığında o feleksiz epey yol almış, oysa arkadaşları masum masum uykuya dalmıştı. Sabahleyin hepimizi kaleye götürdüler; dövüp attılar zindana. O günden beri konuşmayı bırakıp uzlet köşesine çekildim. Ne demişler: Esenlik, yalnızlıktadır.

Cahillik ederse topluluktan biri,
Ne büyükte onur kalır,
ne küçükte.

Duydun mu
Girse hasta öküzün biri otlağa,
Bulaştırır hastalığı bütün köy öküzlerine.

Dedim: Şükürler olsun Tanrı'ya! Kaldımsa da sohbetlerinden uzak, kalmadım dervişlerin bereketinden mahrum. Faydalandım anlattığın bu hikâyeden. Yeter benim gibilere ömür boyu bu hikâye.

Bir yontulmamış yüzünden mecliste
kırılır kalbi nice akıl sahiplerinin.

Doldursalar bir havuzu gülsuyuyla,
Düşse bir köpek içine,
eder suyu murdar.

6. HİKÂYE

Dindar biri padişahın konuğuydu. Yemeğe oturulunca, istediğinden az yedi. Namaza kalkıldığı vakit, dindarlığı hakkındaki düşünceler artsın diye her zamankinden fazla namaz kıldı.

Behey bedevî!
Varamayacaksın Kâbe'ye
Gittiğin bu yol götürür seni Türkistan'a.

Çun be makâm-i hîş âmed, sufre hâst tâ tenâvulî koned. Peserî sâhibfirâset dâşt; goft: Ey peder, bârî be meclis-i sultân der, ta'âm nehordî? Goft: Der nazar-i îşân çîzî nehordem ki be kâr âyed. Goft: Nemâz râ hem kazâ kun ki çîzî nekerdî ki be kâr âyed

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey hunerhâ girifte ber kef-i dest
Aybhâ ber girifte zîr-i bagal

Tâ çi hâhî harîden ey magrûr
Rûz-i dermândegî be sîm-i dagal

HİKÂYET 7

Yâd dârem ki der eyyâm-i tufûliyyet mute'abbid bûdemî yu şebhîz ve mûli'-i zuhd u perhîz. Şebî der hidmet-i peder rahmetullâhi aleyhi nişeste bûdem ve heme şeb dîde ber hem nebeste ve Mushaf-i azîz ber kenâr girifte ve tâyifeî gird-i mâ hofte. Peder râ goftem: Ez înân yekî ser ber nemî dâred ki dogâniyî begozâred. Çonan hâb-i gaflet borde'end ki gûyî nehofte'end ki morde'end. Goft: Cân-i peder, tu nîz eger behoftî bih ez an ki pûstîn-i halk uftî.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Nebîned muddeî cuz hîşten râ
Ki dâred perde-i pindâr der pîş

Geret çeşm-i Hodâbînî bebahşend
Nebînî hîçkes âcizter ez hîş

HİKÂYET 8

Yekî râ ez bozorgân be mahfilî ender hemî sutûdend ve der evsâf-i cemîleş mubâlaga mî kerdend. Ser ber âverd u goft: Men ânem ki men dânem

Kefeyte ezâ yâ men ye'uddu mehâsinî
'Alâniyetî hâzâ velem tedri mâ batan

Evine geldiğinde sofra kurdurttu. Bedevînin kıvrak zekalı bir oğlu vardı.
- Baba, padişahın meclisinde yemek yemedin mi?
- İleride bir işe yarar diye yemedim.
- Öyleyse kaza et namazını. Çünkü işe yarayacak bir şey yapmamışsın!

Hey sen!
Almışsın hünerlerini ele;
Saklamışsın kusurlarını koltuğuna.

Be mağrur adam!
Ne alacaksın çaresiz kaldığın gün
kalp para ile?

7. HİKÂYE

Hatırımdadır; çocukken ibadete pek düşkündüm. Geceleri ibadete kalkar, zühdü, takvâyı elden bırakmazdım.
Bir gece rahmetli babamın yanında oturuyordum. Gece boyunca gözümü kırpmamıştım. Kur'ân-ı Kerîm de yanımdaydı. Etrafımdakiler yatmış, uyuyordu.
"Şunlardan biri kalkıp da iki rekat namaz kılmıyor. Öyle bir gaflet uykusuna dalmışlar ki uyumuyorlar da ölmüşler sanki" dedim babama.
"Babasının canı, sen de uyusaydın, başkalarını çekiştirmekten iyi olurdu" dedi babam.

Görmez iddiacı kendinden başkasını
Tutar önünde hep zan perdesini.

İstersen Tanrı'yı gören göz sahibi olmayı,
Görme aman kendinden âciz kimseyi!

8. HİKÂYE

Bir mecliste ileri gelenlerden birini övüyor, güzel vasıflarını dile getirirken abartıyorlardı.
Başını kaldırıp "Kim olduğumu ben bilirim" dedi.

Yeter üzmen
ey meziyetlerimi sayan.
Dış görünüşüm bu;
bilemezsin içimi sen.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Şahsem be çeşm-i âlemiyân hûbmanzar est
Vez hubs-i bâtınem ser-i hiclet futâde pîş

Tâvus râ be nakş u nigârî ki hest halk
Tahsîn konend u û hacil ez pây-i zişt-i hîş

HİKÂYET 9

Yekî ez sulehâ-yi Lubnân ki makâmât-i û der diyâr-i arab mezkûr bûd ve kerâmât meşhûr, be câmi'-i Dımaşk der âmed ve ber kenâr-i birke-i kellâse tahâret mî sâht. Pâyeş belagzîd ve be havz uftâd ve be meşakkat ez an câygeh halâs yâft. Çun ez nemâz beperdâhtend, yekî ez ashâb goft: Merâ muşkilî hest. Eger icâzet-i porsîden est. Goft: An çîst? Goft: Yâd dârem ki şeyh ber rûy-i Deryâ-yi Magrib bereft ve kademeş ter neşod. İmrûz çi hâlet bûd ki derin kâmetî âb ez helâk çîzî nemând? Şeyh enderin fikret furû reft ve pes ez te'emmul-i bisyâr ser ber âverd u goft:

Neşenîdeî ki hâce-i âlem aleyhisselâm goft: Lî ma'allâhi vaktun lâ yese'unî fîhi melekun mukarrebun velâ nebiyyun murselun ve negoft ale'd-devâmi. Vaktî çonin ki fermûd be Cibrîîl u Mîkâîl neperdâhtî ve dîger vakt bâ Hafsa vu Zeyneb der sâhtî. Muşâhedetu'l-ebrârî beyne't-tecellî ve'l-istitâr. Mî numâyend ve mî rubâyend.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Dîdâr mî numâyî yu perhîz mî konî
Bâzâr-i hîş u âteş-i mâ tîz mî konî

Uşâhidu men ehvâ bigayri vesîletin
Feyelhakunî şe'nun edallu tarîkan

Dışardan iyi görünürüm herkese
Utanırım içimdeki habislikten;
başım hep yerde.

Güzeldir tavus kuşunun süsü, deseni,
Bayılır insanlar buna;
Hep çirkin ayağından utanır ama.

9. HİKÂYE

Arap topraklarında manevî makamı bilinen ve kerametleri ile meşhur olan Cebel-i Lubnan velilerinden biri Dımaşk camiine gelerek Kellâse denilen havuz kenarında abdest almaya başladı. Derken ayağı kayıp havuza düştü ve zar zor havuzdan çıkıp kurtuldu. Namaz kılındıktan sonra dostlarından biri:
- Çözemediğim bir problem var. Soru sormama izin verir misiniz?
- Sor bakalım.
- Hatırlıyorum; Akdeniz üstünde yürümüştünüz de ayağınız ıslanmamıştı. Oysa bugün bir boy derinliğindeki havuzda az daha boğulacaktınız. Bu ne hâldir?
Şeyh düşünceye daldı; derin derin düşündükten sonra başını kaldırdı:

- Hazreti Peygamber'in bir sözü var: "Allah ile benim öyle zamanım olur ki ne yakın (mukarreb) melekler, ne mürsel nebîler bana engel olabilir." Peygamber "her zaman" demedi; "kimi zaman" dedi. Peygamber böyle zamanlarda Cebrail[2] ve Mikail[3] ile konuşmaz, diğer vakitlerini eşleri Hafsa[4] ve Zeyneb[5] ile geçirirdi.
Tanrı velîlerinin müşahedesi görünme (tecellî) ve gözden kaybolma (istitâr) arasındadır. Görünürler ve gözden kaybolurlar.

Gösterirsin yüzünü,
uzak durursun bizden.
Yüzünün güzelliği ile
ateş düşürürsün yüreğimize.

Sevdiğimi görürüm ben vasıtasız
Bir hâl olur sonra bana,
Kaybederim yolumu.

HİKÂYET 10

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Yekî porsîd ez an gom kerde ferzend
Ki ey rûşenguher pîr-i hiredmend

Zi Mısreş bûy-i pîrâhen şenîdî
Çerâ der çâh-i Kenʾâneş nedîdî

Begoft ehvâl-i mâ berk-i cehânest
Demî peydâ vu dîger dem nihân est

Gehî der târem-i aʾlâ nişînem
Gehî ber poşt-i pây-i hod nebînîm

Eger dervîş der hâlî bemândî
Ser-i dest ez do âlem ber feşândî

HİKÂYET 11

Der câmiʾ-i Baʾalbek vaktî kelimeî hemî goftem be tarîk-i vaʾz bâ cemâʾatî efsurde, dil morde, reh ez âlem-i sûret be âlem-i maʾnî neborde, dîdem ki nefesem der nemî gîred ve âteşem der hîzûm-i ter eser nemî koned. Dirîg âmedem terbiyyet-i sutûrân ve âyinedârî der mahallet-i kûrân. Velîken der-i maʾnî bâz bûd ve silsile-i sohen derâz. Der meʾânî-i in âyet ki ve nahnu akrebu ileyhi min hablil-verîd. Sohen be câyî resânîde ki goftem:

[Fâilâtun Feilâtun Feilun]
Dûst nezdîkter ez men be men est
Vint muşkil ki men ez vey dûrem

Çikonem bâ ki tevan goft ki û
Der kenâr-i men ve men mehcûrem

Men ez şerâb-i in sohen mest ve fuzâle-i kadeh der dest ki revendeî ber kenâr-i meclis gozer kerd ve devr-i âhir der û eser kerd ve naʾreî zed ki dîgerân be muvâfakat-i û der hurûş âmedend ve hâmân-i meclis be cûş. Goftem: Ey subhânallâhi! Dûrân-i bâhaber der huzûr ve nezdîkân-i bîbasar dûr

10. HİKÂYE

Sordu biri evladını kaybeden Yakub'a:
Ey gönlü aydın, akıllı ihtiyar.

Aldın da gömlek kokusunu Mısır'dan
Nasıl görmedin onu Ken'an'daki[6] kuyuda?

Dedi: Çakan şimşeğe benzer hâllerimiz.
Bazen çıkarız ortaya, bazen gizleniriz.

Otururuz bazen en yüce otağlarda
Bazen ayağımızın altını görmeyiz.

Derviş kalsaydı hep aynı hâlde,
İterdi her iki cihanı elinin tersiyle.

11. HİKÂYE

Vaktiyle Ba'lebek[7] Camiinde yüreği soğuk, gönül gözü kör, sûretler âleminden mânâlar âlemine yol bulamamış bir cemaate vaaz veriyordum. Baktım, ne sözüm etkili oluyor, ne heyecan ateşim onların ıslak odununu tutuşturuyor. Hayvan tabiatlıları eğitip körler mahallesinde ayna tutmak zor geldi bana. Ancak mânâ kapısı açılmıştı ve söylenecek daha birçok söz vardı. "Biz insana şah damarından daha yakınız"[8] âyeti üzerine konuşuyordum. Lafı gediğine getirip dedim ki:

Dost benden yakın bana
Sorun işte burada.
Ben uzağım ona.

Ne yapayım?
Ne denilebilir?
O benim yanımda;
Ben ondan uzakta.

Bu söz şarabıyla mest olmuştum; elimde ise kadehin kalıntıları vardı. Derken meclisin yanından geçen ve son sözlerimi duyan biri bir nâra attı. Ötekiler de ona uydu ve meclisteki ham ahlatları bir coşkudur aldı.
"Fesüphanallah! Şu işe bak. Gönlü uyanık ve uzakta olanlar huzurda, bana yakın olan şu basiretsizler ise uzakta!" dedim.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Fehm-i sohen çun nekoned mustemi'
Kuvvet-i tab' ez mutekellim mecûy

Fushat-i meydân-i irâdet biyâr
Tâ bezened merd-i sohengûy gûy

HİKÂYET 12

Şebî der biyâbân-i Mekke ez bîhâbî pây-i reftenem nemând. Ser benihâdem ve şotorbân râ goftem: Dest ez men bedâr

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Pây-i miskîn piyâde çend reved?
Kez tehammul sutûh şod bohtî

Tâ şeved cism-i ferbihî lâgar
Lâgarî morde bâşed ez sahtî

Goft: Ey berâder, Harem der pîş est u harâmî der pes. Eger reftî, bordî veger hoftî, mordî.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Hoş est zîr-i mugîlân be râh-i bâdiye hoft
Şeb-i rahîl velî terk-i cân bebâyed goft

HİKÂYET 13

Pârsâî râ dîdem ber kenâr-i deryâ ki zahm-i peleng dâşt ve be hîç dârû bih nemî şod. Muddethâ der an rencûr bûd ve şukr-i Hodây azze ve celle aled-devâm goftî. Porsîdendeş ki şukr-i çi mî gûyî? Goft: Şukr-i anki be musîbetî giriftârem ne be ma'siyyetî.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Ger merâ zâr be koşten dihed an yâr-i azîz
Tâ negûyî ki der an dem gam-i cânem bâşed

Gûyem: Ez bende-i miskîn çi guneh sâdır şod?
Kû dilâzurde şod ez men; gam-i ânem bâşed

Anlamıyorsa dinleyenler sözleri
Aramaya kalkma hatipte konuşma gücünü.

Sen aç hele şu istek meydanını
Vursun hatip o zaman söz topuna çevgeni.

12. HİKÂYE

Mekke çölünde yürürken bir gece uykusuzluktan yürüyecek hâlim kalmadı. Başımı koyup yattım ve deveciye "Beni rahat bırak" dedim.

Devenin bile kalmazsa yürüyecek hâli,
Ne kadar dayanır yürüyerek giden zavallı?

Güçlükler karşısında zayıflayana kadar şişman
Zayıf ölmüş olur çoktan.

Deveci:
- Önümüzde Harem, ardımızda harami var. Gidersen buradan, kurtulursun; yok, uyur kalırsan, ölürsün.

Hoştur yolculuk gecesi,
çölde,
dikenli çalı altında uyumak.
Ama bil ki,
candan vazgeçmek gerek.

13. HİKÂYE

Bir dindar gördüm deniz kıyısında. Kaplan yarası almıştı ve hiçbir ilaçla iyileşmiyordu. Uzun zamandır acı çekse de sürekli Yüce Tanrı'ya şükrediyordu. Sordular ona:
- Neden şükrediyorsun?
- Masiyet değil, musibete uğradığım için.

O sevgili dost öldürtse beni zâr zâr
Sakın deme o anda canımda gam var!

Derim: Ne günah etti şu zavallı kulun
Yâr gücendi bana; işte budur gamım.

HİKÂYET 14

Dervîşî râ zarûretî pîş âmed. Gilîmî ez hâne-i yârî bedozdîd. Hâkim fermûd ki desteş be der konend. Sâhib-i gilîm şefâ'at kerd ki men û râ bihil kerdem. Goftâ: Be şefâ'at-i tu hadd-i şer' furû negozârem. Goft: Ançi fermûdî, râst goftî. Velîken her ki ez mâl-i vakf çîzî bedozded, kat'eş lâzim neyâyed. Ve'l-fakru lâ yemliku. Herçi dervîşân râst vakf-i muhtâcânest. Hâkim dest ezû be dâşt ve melâmet kerden girift ki cihân ber teng âmede bûd ki dozdî nekerdî ez hâne-i çonin yârî. Goft: Ey hodâvend, neşenîdeî ki gûyend: Hâne-i dûstân berûb ve der-i doşmenân mekûb

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Çun be sahtî der bemânî, ten be acz ender medih
Doşmenân râ pûst ber ken, dûstân râ pûstîn

HİKÂYET 15

Pâdişâhî pârsâî râ dîd, goft: Hîçet ez mâ yâd âyed? Goft: Belî, vaktî ki Hodâ râ ferâmûş mî konem

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Her sû deved ankeş zi ber-i hîş berâned
Van râ ki behâned, be der-i kes nedevâned

HİKÂYET 16

Yekî ez cumle-i sâlihân be hâb dîd pâdişâhî râ der bihişt ve pârsâî der dûzeh. Porsîd ki mûcib-i derecât-i in çîst ve sebeb-i derekât-i an? Ki merdum be hilâf-i in mu'tekid bûdend. Nidâ âmed ki in pâdişeh be irâdet-i dervîşân be bihişt ender est ve in pârsâ be tekarrub-i pâdişâhân der dûzeh.

14. HİKÂYE

Dervişin biri şiddetli sıkıntıya düştü ve mecburen bir dostunun evinden kilim çaldı. Yargıç elinin kesilmesini emretti. Kilimin sahibi "Ben vazgeçtim, affettim onu" deyip şefaatte bulunduysa da yargıç "Sen şefaat ettin diye yasaları uygulamaktan vazgeçemem" dedi.
Kilim sahibi:
- Buyurduğunuz doğru; ancak vakıf malı çalan birinin elinin kesilmesi gerekmez. Yoksul zaten hiçbir şeye sahip değildir. Sûfilerin sahip oldukları da ihtiyaç sahiplerine vakıftır.
Yargıç bu söz üzerine onu bıraktı ama paylamaya başladı:
- Dünya sana dar mı gelmişti de bula bula böyle bir dostun evinde hırsızlık yaptın?
- Efendim, şu sözü duymadınız mı? Dostların evini süpür de, düşmanların kapısını çalma.

Güçlük karşısında kalırsan eğer,
koyuverme kendini.
Yüz düşmanların derisini,
al dostların kürkünü.

15. HİKÂYE

Padişah dindar birine sordu:
- Hiç bizi hatırladığın oluyor mu?
- Evet; Tanrı'yı unuttuğum zaman.

Her yana koşar durur Tanrı'nın kovduğu.
El kapısına muhtaç olmaz Tanrı'nın çağırdığı.

16. HİKÂYE

Salih kişilerden biri rüyasında bir padişahı cennette, bir dervişi de cehennemde gördü. "Neden bu cennette, öbürü cehennemde? Oysa insanlar bunun aksine inanırlardı." diye sordu.
Bir ses geldi:
- Dervişlere sevgi gösterdiği için bu padişah cennete, padişahlara yaklaşmaya çalıştığı için de bu derviş cehenneme girdi.

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Delket be çi kâr âyed u mishî yu murakka'
Hod râ zi amelhâ-yi nikûhîde berî dâr

Hâcet be kulâh-i berekî dâştenet nîst
Dervîşsıfat bâş u kulâh-i Teterî dâr

HİKÂYET 17

Piyâdeî ser u pâ birehne bâ kârvân-i Hicâz ez Kûfe be der âmed ve hemrâh-i mâ şod ve ma'lûmî nedâşt. Hırâmân hemî reft u mî goft:

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Fâilâtun]
Ne be ester ber, sevârem ne çu zîr-i bârem
Ne hodâvend-i raiyyet ne gulâm-i şehriyârem

Gam-i mevcûd u perîşânî-i ma'dûm nedârem
Nefesî mî zenem âsûde vu omrî mî gozârem

Oştorsevârî gofteş: Ey dervîş, kocâ mî revî? Ber gerd ki be sahtî bemîrî. Neşenîd u kadem der beyâbân nihâd u bereft. Çun be Nahle-i Mahmûd der resîdîm, tevânger râ ecel ferâ resîd. Dervîş be bâlîneş ferâz âmed u goft

Mâ be sahtî benemordîm u tu ber bohtî bemordî

[Rubai]
Şahsî heme şeb ber ser-i bîmâr girîst
Çun rûz âmed, bemord u bîmâr bezîst

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey besâ esb-i tîzrev ki bemând
Ki her-i leng cân be menzil bord

Bes ki der hâk tendorostân râ
Defn kerdîm u zahm horde nemord

Ne işine yarayacak sırtındaki hırka,
ayağındaki mest,
üstündeki cübbe?
Kötü davranışlardan uzak tut kendini.

Gerek yok deve tüyü külah giymene.
Derviş sıfatlı ol da
Giy Tatar kalpağı.

17. HİKÂYE

Başı açık, ayağı çıplak biri Kûfe'den kalkan Hicaz kervanına yaya olarak katıldı. Yanında ne parası vardı, ne malı. Salına salına giderken şunları söylüyordu:

Ne katır üstündeyim,
Ne deve gibi yük altında.
Ne bir halkın hükümdarıyım,
ne bir hükümdarın kulu.

Ne varlığımdan kaygım var,
Ne yokluktan perişanım.
Gönül huzuruyla nefes alıp,
geçiriyorum ömrümü.

Deveye binmiş olan yolcu:
- Be derviş, nereye gidiyorsun böyle? Dön geri; yoksa zorluğa katlanamaz, ölürsün.
Derviş tınmadı bile. Çölde yürümeye devam etti. Nahle-i Mahmûd mevkiine geldiğimizde deveye binen zenginin eceli geldi. Derviş başucuna gidip:

Katlandık sıkıntıya ama ölmedik.
Bindin sen deveye ama öldün işte.

Ağladı adamın biri gece boyunca hasta başında.
Gün ağarınca öldü adam;
kendine geldi hasta.

Nice hızlı koşan at kaldı yolda.
Kurtardı canını topal eşek;
erişti menzile.

Gömdük toprağa nice sağlıklı insanı;
Ölmedi amma, yaralı insan yaşadı.

HİKÂYET 18

Âbidî râ pâdişâhî taleb kerd. Endîşîd ki dâruvî behorem tâ zaîf şevem. Meger i'tikâdî ki dâred der hakk-i men ziyâdet koned. Âverde'end ki dârû-yi kâtil behord u bemord

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Anki çun piste dîdemeş heme magz
Pûst ber pûst bûd hemçu piyâz

Pârsâyân-i rûy der mahlûk
Poşt ber kıble, mî konend nemâz

Çun bende Hodâ-yi hîş hâned
Bâyed ki becuz Hodâ nedâned

HİKÂYET 19

Kârvânî der zemîn-i Yûnân bezedend ve ni'met-i bîkıyâs bebordend. Bâzergânân girye vu zârî kerdend ve Hodâ vu Peyember şefî' âverdend ve fâyide nebûd

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu pîrûz şod dozd-i tîrerevân
Çi gam dâred ez girye-i kârvân?

Lokmân Hekîm ender an kârvân bûd. Yekî gofteş ez kârvâniyân: Meger înân râ nasîhatî konî ve mev'izeyî gûyî tâ tarafî ez mâl-i mâ dest bedârend ki dirîg bâşed çendîn ni'met ki zâyi' şeved. Goft: Dirîg kelime-i hikmet bâ îşân goften.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Âhenî râ ki mûriyâne behord
Netevan bord ez û be saykal zeng

Bâ siyehdil çi sûd goften-i va'z?
Nereved mîh-i âhenî der seng

Hemânâ ki curm ez taraf-i mâst

18. HİKÂYE

Padişah bir sofuyu çağırdı yanına. Sofu "Bir ilaç içer de perişan görünürsem belki padişahın hakkımdaki iyi düşünceleri daha da artar" diye düşündü. Rivayet bu ya, öldürücü bir ilaç içti ve ölüverdi.

Fıstık içi gibi öz olarak gördüğüm,
Soğan gibi kat kat kabukmuş meğer.

Yaratılmışa yüzünü dönen sofular
Kılarlar namazı sırtı kıbleye dönük.

Seslendi mi kul, Tanrısına,
Dönmez Tanrı'dan başkasına.

19. HİKÂYE

Yunan topraklarında bir kervan basıldı, hadsiz hesapsız mal soyuldu. Tacirler ağlayıp zırlamaya, Allah'ı, Peygamber'i şefaatçi getirmeye başladılarsa da, artık yararı yoktu.

Muzaffer oldu mu kalbi kara hırsız,
Kervan ehlinin ağlamasına olur kayıtsız.

Lokman Hekim de bu kervandaydı. Biri dedi ki:
- Şunlara bir nasihat edersen belki malımızın bir kısmını geri verirler. Yoksa bunca malın göz göre göre elden gitmesi yazıktır!
Lokman Hekim:
- Asıl, onlara hikmetli sözler söylemek yazık!

Paslanan demir cilayla da parlatılmaz.

Yüreği karaya ne kâr eder vaaz?
Demir çivi asla taşa işlemez.

Gerçekten de kabahat bizde.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be rûzgâr-i selâmet şikestegân der yâb
Ki cebr-i hâtır-i miskîn belâ begerdâned

Çu sâil ez tu be zârî taleb koned çîzî
Bidih vegerne sitemger be zûr besitâned

HİKÂYET 20

Çendan ki merâ Şeyh-i ecell Ebu'l-ferec bin Cevzî rahmetullâhi aleyhi terk-i simâ' fermûdî ve be halvet u uzlet işâret kerdî, unfuvân-i şebâbem gâlib âmedî ve hevâ vu heves tâlib. Nâçâr be hilâf-i rây-i murebbî kademî bereftemî ve ez simâ' u mucâleset hazzî ber giriftemî ve çun nasîhat-i şeyhem yâd âmedî, goftemî:

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Kâzî er bâ mâ nişîned, ber feşâned dest râ
Muhtesib ger mey hored, ma'zûr dâred mest râ

Tâ şebî be mecma'-i kavmî beresîdem ki der miyân-i mutribî dîdem

[Fâilâtun Faîlâtun Fâilâtun Fa'lun]
Gûyî reg-i cân mî guseled zahme-i nâsâzeş
Nâhoşter ez âvâze-i merg-i peder âvâzeş

Gâhî enguşt-i harîfân ezû der gûş u gehî ber leb ki hâmûş.

Nuhâcu ilâ savti'l-egânî letîbehâ
Ve ente mugannin in sekette natîbu

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Nebîned kesî der simâ'et hoşî
Meger vakt-i morden ki dem der keşî

Esenlik gününde tut muhtacın elinden.
Gelir yoksa kaba güç.
Garîplerin gönlü defeder belayı.

Dilenci isterse yalvararak senden bir şey
Ver hemen ver.
Alır senden zorba zorla;
vermezsen eğer.

20. HİKÂYE

Şeyhim Ebu'l-Ferec b. Cevzî[9] (Tanrı rahmet eylesin) bana eğlence meclislerini terkedip halvet ve uzlete çekilmemi söylerdi. Serde gençlik var ya, nefsimin isteklerine uyardım. Beni eğiten bu insanın görüşlerinin aksine hareket eder, eğlence meclislerine katılmaktan zevk alırdım. Şeyhimin nasihati aklıma gelince:

Oturacak olsa kadı bizimle
başlar alkış tutmaya.
Şarabı yasaklayan muhtesip içerse meyi,
mazur görür o zaman mesti.

Bir keresinde yine böyle bir meclise katıldım ve aralarında hem çalıp hem söyleyen bir çalgıcı gördüm.

Usûlsüz mızrap vuruşu, kötü saz çalışıyla
insanı gırtlaklıyordu sanki.
Sesi ise beterdi
babasının öldüğü sıradaki böğürtüsünden.

Meclisteki dostlar bazen kulaklarını tıkıyor, bazen sus işareti yapıyorlardı.

Severiz güzel sesi, geliriz heyecana.
Sen şarkıcısın amma
susarsan eğer
o zaman geliriz heyecana.

Sesini duymaktan zevk almaz kimse
Ecelin gelip sustuğun an dışında.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Çun der âvâz âmed an berbetserây
Kedhodâ râ goftem: Ez behr-i Hodây

Zeybakem der gûş kun tâ neşnevem
Yâ derem bugşây tâ bîrûn revem

Filcumle pâs-i hâtır-i yârân râ muvâfakat kerdem ve şebî be çend mucâhede be rûz âverdem.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Muezzin bang-i bîhengâm berdâşt
Nemî dâned ki çend ez şeb gozeşte est

Derâzî-i şeb ez mujgân-i men pors
Ki yekdem hâb der çeşmem negeşte est

Bâmdâdân be hukm-i teberruk destârî ez ser ve dînârî ez kemer beguşâdem ve pîş-i muganni nihâdem ve der kenâreş giriftem ve besî şukr goftem. Yârân irâdet-i men der hakk-i û hilâf-i âdet dîdend ve ber hiffet-i aklem haml kerdend. Yekî zan miyân zebân-i ta'arruz derâz kerd ve melâmet kerden âgâz ki in hareket munâsib-i rây-i hiredmendân nekerdî. Hırka-i meşâyih be çonin mutribî dâden ki der heme omreş diremî ber kef nebûde est ve kurâzeî der def.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Mutribî dûr ezin hoceste serây
Kes dobâreş nedîde der yek cây

Râst çun bangeş ez dehen berhâst
Halk râ mûy ber beden berhâst

Morg-i eyvân zi hovl-i û beperîd
Magz-i mâ bord u halk-i hod bederîd

Goftem: Zebân-i ta'arruz maslahat ân est ki kûtâh konî ki merâ kerâmet-i in şahs zâhir şod. Goft: Merâ ber keyfiyyet-i an vâkıf negerdânî tâ meneş hem tekarrub nekonem ve ber mutâyebetî ki kerdem istigfâr gûyem? Goftem: Belî, be illet-i anki şeyh-i ecelem bârhâ be terk-i simâ' fermûde est ve mev'ize-i belîg gofte ve der sem'-i kabûl-i men neyâmede. İmşebem tâlî'-i meymûn ve baht-i humâyûn bedin buk'a rehberî kerd tâ be dest-i in tovbe kerdem ki bakiyyet-i zindegânî gird-i simâ' u muhâlatat negerdem

O çalgıcı başlayınca şarkı söylemeye
Dedim ev sahibine:
Allah aşkına

Ya cıva dök kulağıma;
duymayayım şunun sesini;
Ya aç bana kapıyı,
çıkayım dışarı.

Her neyse; dostların hatırına dayandım ve büyük bir sıkıntı içinde gecemi geçirdim.

Zamansız ezana başladı müezzin.
Bilmiyor oysa geceden ne kadar geçtiğini.

Gecenin uzunluğunu kir piklerime sor.
Kırpmadım çünkü bir an gözümü.

Sabahleyin uğur olsun diye sarığımı ve belimden çıkardığım bir dinarı çalgıcının önüne koydum. Çalgıcıyı kucakladım, teşekkürler ettim. Dostlarım her zamankinin aksine bir davranış sergilediğimi görünce keçileri kaçırdığımı sandılar. Hatta içlerinden biri daha ileri giderek verip veriştirmeye başladı:
- Yaptığını aklı başında biri yapmaz. Ömründe avucuna bir dirhem geçmeyen ve tefine bir mangır bile düşmeyen böyle bir çalgıcıya şeyh hırkası vermek olacak şey değil doğrusu!

Böyle mübarek mekândan uzak olsun aman!
Gören olmadı böyle çalgıcıyı bir mecliste iki defa.

Ağzını açıp bağırmaya görsün!
Diken diken olur tüyleri halkın.

Ev kuşu uçup gitti can havliyle.
Yırtarken gırtlağını
ne kafa bıraktı bizde
ne beyin!

Dedim ki:
- Fazla yüklenmeyin bana. Bu şahsın kerametini gördüm çünkü.
- Meseleyi bana da anlatmaz mısın? Ben de yaklaşayım ona ve yaptığım şakalar için özür dileyim bari.
- Peki, peki; şeyhim defalarca eğlence meclislerini bırakmamı söylemiş, nasihat etmişti bana. Oysa hiç kulak asmamıştım bu sözlere. İşte bu gece talihim yaver gitti de şu çalgıcı vesilesiyle, ömrümün kalan kısmında bir daha eğlence meclislerine katılmaya tövbe ettim.

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Âvâz-i hoş ez kâm u dehân u leb-i şîrîn
Ger nagme ver nekoned dil befirîbed

Ver perde-i uşşâk u horâsân u hicâz est
Ez hancere-i mutrib-i mekrûh nezîbed

HİKÂYET 21

Lokmân râ goftend: Edeb ez ki âmûhtî? Goft: Ez bîedebân. Herçi ez îşân der nazarem nâpesend âmed ez fi'l-i an perhîz kerdem.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Negûyend ez ser-i bâzîçe harfî
Kezan pendî negîred sâhib-i hûş

Veger sad bâb hikmet pîş-i nâdân
Behânend, âyedeş bâzîçe der gûş

HİKÂYET 22

Âbidî râ hikâyet konend ki şebî deh men ta'âm behordî ve tâ seher hatmî der nemâz bekerdî. Sâhibdilî şenîd u goft: Eger nîm nânî behordî ve behoftî, bisyâr ez in fâzilter bûdî

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Enderûn ez ta'âm hâlî dâr
Tâ derû nûr-i ma'rifet bînî

Tohî ez hikmetî be illet-i an
Ki porî ez ta'âm tâ bînî

Tatlı dudaklı, şirin ağızlı bir çalgıcı
cezbeder insanı kendine
okusa da bir nağmeyi,
okumasa da.

Hoş gelmez kulağa
çirkin,
kötü sesli çalgıcının nağmesi
ister olsun makamı uşşak,
ister horasan,
isterse hicaz.

21. HİKÂYE

Sordular Lokman Hekim'e:
- Kimden öğrendin edebi?
Dedi:
- Edepsizlerden. Beğenmediğim davranışlarını uygulamaktan kaçındım.

Lâtife yollu söylenmeyegörsün bir söz,
Ders çıkarır ondan kendine akıl sahibi.

Okunsa felsefeden yüz bâb cahile,
Gelir onun kulağına lâtife.

22. HİKÂYE

Anlatıldığına göre sofunun biri bir gecede on batman yemek yer; seher vaktine kadar namaz kılarken Kur'ân'ı da hatim indirirdi. Bir gönül ehli onun durumunu öğrenince "Yarım batman ekmek yiyip yatsa, ecri bundan fazla olurdu" dedi.

Doldurma yemekle mideni,
Gör içinde marifet nurunu.

Bomboş için hikmetten yana.
Doldurmuşsun mideyi ta buruna.

HİKÂYET 23

Bahşâyiş-i İlâhî gom şodeî râ der menâhî çerâg-i tevfîk ferâ râh dâşt tâ be halka-i ehl-i tahkîk der âmed be yumn-i kadem-i dervîşân ve sıdk-i nefes-i îşân zemâ'im-i ahlâkeş be hamâid mubeddel geşt, dest ez hevâ vu heves kûtâh kerde ve zebân-i tâ'înân der hakk-i û hemçonan derâz; ki ber kâide-i evvel est ve zuhd u tâ'ateş nâmu'avvel.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be ozr u tovbe tevan resten ez azâb-i Hodây
Velîk mî netevan ez zebân-i merdum rest

Tâkat-i covr-i zebânhâ neyâverd ve şikâyet pîş-i pîr-i tarîkat bord. Cevâbeş dâd ki şukr-i in ni'met çigûne gozârî ki bihter ez ânî ki pindârendet.

[Fâilâtun Feilâtun Feilun]
Çend gûyî ki bedendîş u hasûd
Aybcûyân-i men-i miskînend?

Geh be hûn rîhtenem ber hîzend
Geh be bed hâstenem benişînend

Nîk bâşî yu bedet gûyed halk
Bih ki bed bâşî yu nîket bînend

Lîken merâ ki husn-i zann-i hemgunân der hakk-i men be kemâl est ve men der ayn-i noksân revâ bâşed endîşe borden u tîmâr horden

İnnî lemustetirun min ayni cîrânî
Vallâhu ya'lemu isrârî ve i'lânî

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Der beste be rûy-i hod zi merdum
Tâ ayb negosterend mâ râ

Der beste çi sûd u âlimu'l-gayb
Dânâ-yi nihân u âşikârâ

23. HİKÂYE

İlahî bağış, yasaklanmış yollarda kaybolan birine hidayet çırasını tuttu da Tanrı'ya tapanlar arasına katıldı. Dervişlerin ayaklarının uğuru ve nefislerindeki doğruluk sayesinde kötü huyları iyi huylara dönüştü; nefsinin isteklerine uymaktan vazgeçti vazgeçmesine ama hakkında kötü düşünenlerin dilleri yine uzun kaldı. "Yine eskisi gibi; ne dindarlığına güvenilir, ne ibadetine" diyorlardı.

Özürle, tövbeyle mümkün kurtulmak Tanrı azabından
Ancak mümkün değil kurtulmak halk dilinden.

Dayanamadı arkasından söylenenlere; çıktı tarikat pîrine. Cevap verdi pîr: "Durumun sandığından iyi değil. Nasıl şükredeceksin bu nimete?"

Niceye dek diyeceksin
"Kıskancı, kötü düşüncelisi
arar dururlar ben zavallının ayıbını?

Zaman olur,
kalkarlar kanımı dökmeye;
zaman olur;
başlarlar kötülüğümü istemeye.

İyi ol sen;
varsın kötü söylesin halk.
İyidir kötü olup "iyidir" denilmekten.

Herkes benim hakkımda çok iyi şeyler düşünürdü ama eksiklerim vardı benim. Bu durumda düşünüp üzülsem, yeridir.

Görmez konu komşunun gözü içimi.
Bilir ama Tanrım açık gizli işimi.

Kapattım elâlemin yüzüne kapımı
vurmasın dışarı diye ayıbımı.

Kapatmışsın kapını;
neye yarar?
Gizlini saklını bilen biri var.

HİKÂYET 24

Pîş-i yekî ez meşâyih gile kerdem ki fulân be fesâd-i men guvâhî dâde est. Goftâ be salâheş hacil kun.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Tu nîkûreviş bâş tâ bedsegâl
Be naks-i tu goften neyâbed mecâl

Çu âheng-i berbet buved mustakîm
Key ez dest-i mutrib hored gûşmâl?

HİKÂYET 25

Yekî râ ez meşâyih-i Şâm porsîdend ez hakîkat-i tasavvuf, goft: Pîş ez in tâyifeî der cihân bûdend be sûret perîşân ve be ma'nî cem'. Eknûn cemâ'atî hestend be sûret cem' u be ma'nî perîşân.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feulun]
Çu her sâ'at ez tu be câyî reved dil
Be tenhâyî ender, sefâî nebînî

Veret câh u mâlest ve zer' u ticâret
Çu dil bâ Hodây est, halvet nişînî

24. HİKÂYE

Şeyhlerden birine sızlandım:
"Filan kişi benim kötü yolda olduğuma ilişkin tanıklık etmiş!"
"İyiliklerinle utandır onu" dedi.

İyi huylu ol sen hele;
Kusurunu saymak için
kötü düşünceli
fırsat geçirmesin ele.

Yerinde olursa sazın akordu,
çalgıcı büker mi hiç kulağını!?

25. HİKÂYE

Şam'daki şeyhlerden birine tasavvufun gerçek şeklinin ne olması gerektiğini sordular.
- Eskiden dünyada görünüşte dağınık ama iç dünyaları derli toplu olan bir grup vardı. Oysa şimdikilerin dış görünüşleri derli toplu ama iç dünyaları dağınık!

İkide bir olursa bir başka yerde aklın,
Yalnız kaldın mı,
yüreğinde temizlik bulamazsın.

Olsa da mevki'in,
malın,
çiftçilik ile ticaret
uğraşın,
olunca yüreğinde Tanrın,
bil ki halvette kaldın.

HİKÂYET 26

Yâd dârem ki şebî der kârvânî heme şeb refte bûdem ve seher der kenâr-i bîşeî hofte. Şûrîdeî ki der an sefer hemrâh-i mâ bûd, na'reî ber âverd ve râh-i beyâbân girift ve yek nefes ârâm neyâft. Çun rûz şod, goftemeş: An çi hâlet bûd? Goft: Bulbulân râ dîdem ki benâliş der âmede bûdend ez diraht ve kebkân ez kûh u gûkân der âb u behâyim ez bîşe; endîşe kerdem ki muruvvet nebâşed heme der tesbîh u men be gaflet hofte.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Dûş morgî be subh mî nâlîd
Akl u sabrem bebord u tâkat u hûş

Yekî ez dûstân-i muhlis râ
Meger âvâz-i men resîd be gûş

Goft: Bâver nedâştem ki tu râ
Bang-i morgî çonin koned medhûş

Goftem: İn şart-i âdemiyyet nîst
Morg tesbîhgûy u men hâmûş

HİKÂYET 27

Vaktî der sefer-i Hicâz tâyifeî cevânân-i sâhibdil hemdem-i men bûdend u hemkadem. Vakthâ zemzemeî bekerdendî ve beytî muhakkikâne begoftendî ve âbidî der sebîl, munkir-i hâl-i dervîşân bûd ve bîhaber ez derd-i îşân. Tâ beresîdîm be hayl-i Benî Hilâl. Kûdekî siyâh ez hayy-i arab be der âmed ve âvâzî ber âverd ki morg ez hevâ der âverd. Oştor-i âbid râ dîdem ki be raks ender âmed ve âbid râ biyendâht u bereft. Goftem: Ey şeyh der heyvânî eser kerd ve turâ hemçonan tefâvut nemî koned.

[Mustefilun Feilun Mustefilun Feilun]
Dânî çi goft merâ an bulbul-i seherî?
Tu hod çi âdemiyî kez aşk bîhaberî?

26. HİKÂYE

Hatırlıyorum da, bir gece bir kervanla gece boyunca yol almış; şafak vakti bir orman kenarında yatmıştık. Derken bizimle birlikte yolculuk eden coşkulu mu coşkulu biri bastı nârayı ve sakinleşmek bilmedi bir an. Gün ağarınca "Neydi o hâlin?" diye sordum.
"Baktım da, bülbüller ağaçlarda, keklikler dağlarda, kurbağalar sularda ve yabanî hayvanlar ormanda inlemeye başladı. Bütün canlılar Tanrı'yı anarken gaflet uykusunda olmanın yakışık almayacağını düşündüm."

Dün gece bir kuş gördüm:
inliyordu sabaha kadar.
Götürdü aklımı,
ne sabır bıraktı bende,
ne takat,
ne karar.

Her nasılsa,
işitmiş sesimi muhlis dostlardan biri.

Dedi: İnanmazdım dehşete düşüreceğine seni
böyle bir kuş sesinin.

Dedim: Sığmaz insanlığa
kuş, Tanrı'yı anarken
suskun kalayım ben!

27. HİKÂYE

Vaktiyle Hicaz yolculuğu sırasında zevk sahibi gençlerle birlikte olmuştum. Zaman zaman bir şeyler mırıldanır, arada bir ârifane bir beyit söylerlerdi. Aynı yolculukta bulunan sofunun biri onların hâlini akılcı bulmadığı gibi dertlerinden de habersizdi. Gide gide Benî Hilal Hurmalığı'na vardık. Buradaki küçük Arap kabilesinden bir siyahî çıktı ve öyle bir şarkı söyledi ki kuşlar bile havada uçamaz oldu. O sırada devenin raksetmeye başlayarak sofuyu yere çalıp uzaklaştığını gördüm. "Şeyh Efendi; şu nağme deveyi bile etkiledi ama bakıyorum da sende hiç değişiklik yok!" dedim.

Bilir misin ne dedi bana
seher vakti öten bülbül?
Ne biçim adamsın sen!
Yok hiç aşktan haberin!

Oştor be şi'r-i arab der hâlet est u tarab
Ger zevk nîst turâ, kejtab' cânverî

Ve inde hubûbi'n-nâşirâti ale'l-himâ
Temîlu gasûnu'l-bâni lâ el-haceru's-saldu

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Be zikreş herçi bînî der hurûş est
Dilî dâned derin ma'nî ki gûş est

Ne bulbul ber guleş tesbîhhânîst
Ki her hârî be tesbîheş zebânîst

HİKÂYET 28

Yekî râ ez mulûk muddet-i omr siperî şod. Kâyimmakâmî nedâşt, vasiyyet kerd ki bâmdâdân nohostîn kesî ki ez der-i şehr ender âyed, tâc-i şâhî ber ser-i vey nihend ve tefvîz-i memleket bedû konend. İttifâken evvel kesî ki der âmed gedâî bûd heme omr lokme endûhte ve ruk'a dûhte. Erkân-i dovlet ve a'yân-i hazret vasiyyet-i melik be cây âverdend ve teslîm-i mefâtîh-i kılâ' ve hazâyin bedû kerdend ve muddetî mulk rând tâ ba'zî umerâ-yi dovlet gerden ez tâ'at-i û bepîçânîdend ve mulûk ez her taraf be munâza'at hâsten giriftend ve be mukâvemet leşker ârâsten. Filcumle sipâh u raiyyet behem ber âmedend ve berhî taraf-i bilâd ez kabz-i tasarruf-i û be der reft. Dervîş ezin vâkı'a hastehâtir hemî bûd tâ yekî ez dûstân-i kadîmeş ki der hâlet-i dervîşî karîn bûd ez seferî bâz âmed ve der çonan mertebe dîdeş. Goft: Minnet Hodây râ azze ve celle ki gulet ez hâr ber âmed ve hâr ez pây be der âmed ve baht-i bolendet rehberî kerd ve ikbâl u sa'âdet yâverî tâ bedin pâye resîdî. İnne ma'a'l-'usri yusren.

Coştu deve bile Arabın şiiriyle.
Yoksa sende bir şey zevk diye
tabiatı bozuk birisin!

Esmeye görsün meltem çimene,
eğilir bân ağacının dalları
o yana
bu yana.
Kalır ancak katı taş.

Coşuyor bak, gördüğün her şey,
O'nu zikreden.
Bilir ancak bunun mânâsını
kulağı olan.

Yalnız bülbül değil O'nu zikreden.
Gül üstündeki her diken
olmuş bir dil,
O'nu zikreden.

28. HİKÂYE

Hükümdarlardan biri ömrünün sonuna yaklaşmıştı. Yerine geçecek bir halefi olmadığı için, sabah şehrin kale kapısından girecek ilk kişinin başına şahlık tacının geçirilmesini ve ülke yönetiminin ona bırakılmasını vasiyet etti. Tesadüf bu ya; ilk içeri giren, dilenerek bir lokma ekmek edinen ve yırtık giyisisine yama üstüne yama vuran bir dilenciydi. Devlet erkânı ve saray mensupları hükümdarın vasiyetini yerine getirdiler; kalelerin ve hazinelerin anahtarlarını ona teslim ettiler.
Dilenci bir süre ülkeyi yönettikten sonra bazı devlet amirleri ona itaatsizlik ettikleri gibi dört bir yandaki hükümdarlar da ayaklandılar ve askerî sevkiyata giriştiler.
Kısacası, askerler ve halk öfke kusarken kimi sınır şehirleri kaybedildi. Adamcağızın bu olaylar yüzünden yüreği tükenirken, dilenciliğe devam eden eski dostlarından biri çıktığı yolculuktan geri döndü o sıra. Arkadaşını böyle yüksek bir makamda bulunca:
- Tanrı'ya şükür! Gülün dikenden arınmış, diken ayağından çıkmış. Bahtın açılmış, talihin yaver gitmiş ve bu makama gelmişsin. "Gerçekten güçlükle beraber kolaylık vardır"[10]

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Şikûfe gâh şikufte est u gâh hûşîde
Diraht vakt birehne est u vakt pûşîde

Goft: Ey yâr-i azîz, ta'ziyetem kon ki cây-i tehniyet nîst. Angeh ki tu dîdî, gam-i nânî dâştem ve imrûz teşvîş-i cihânî.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Eger dunyâ nebâşed, derdmendîm
Veger bâşed, be mihreş pâybendîm

Hicâbî zin derûn âşûbter nîst
Ki renc-i hâtır est er hest u ger nîst

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Metaleb ger tevângerî hâhî
Cuz kanâ'at ki dovletîst henî

Ger ganî zer be dâmen efşâned
Tâ nazar der sevâb-i û nekonî

Kez bozorgân şenîde'em bisyâr
Sabr-i dervîş bih ki bezl-i ganî

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Eger biryân koned Behrâm gûrî
Ne çun pây-i meleh bâşed zi mûrî

HİKÂYET 29

Ebû Hureyre raziyallâhu anhu her rûz be hidmet-i Mustafâ sallallâhu aleyhi âmedî. Goft: Yâ Ebâ Hureyretin zurnî gıbben, tezded hubben. Her rûz meyâ tâ mahabbet ziyâdet şeved.

Sâhibdilî râ goftend: Bedin hûbî ki âfitâb est neşenîdeîm ki kes û râ dûst girifte est ve aşk âverde. Goft: Berâyi inki her rûz mî tevân dîd meger der zemistân ki mahcûb est u mahbûb

Çiçek açmıştır bazen
bazen kurumuş.
Ağaç çıplaktır bazen
bazen bürünmüş.

- Aziz dostum; taziyetlerini söyle bana; etme tebrik. Son görüşmemizde bir ekmek derdim vardı; bugün ise bir dünyanın tasası.

Olmasa dünyanın malı, nimeti
üzülürüz.
Olduğu zaman sevgisine bağlanırız.

Rahatlık kaçırtan bir şey yok dünyadan başka.
Varlığı bir dert,
Yokluğu bir dert.

İstersen zenginlik,
iste ancak kanaat.
Çünkü kanaat
büyük bir devlet.

Altın saçsa zengin eteğine,
bakma sen onun sevabına, iyiliğine.

Çok duydum ben büyüklerden:
Dervişin sabrı iyidir zenginin bahşişinden.

Behrâm-ı Gûr kebap etse,
dağıtsa
yaban eşeğini,
bir karıncanın getirdiği çekirge bacağı kadar
olmaz değeri.

29. HİKÂYE

Ebû Hureyre[11] (Tanrı ondan razı olsun) her gün Hz. Muhammed'in (Tanrı'nın selâmı ona olsun) huzuruna çıkardı. Bir gün Hz. Muhammed "Ebû Hureyre, beni gün aşırı ziyaret et. Sevgin artmış olur böylece" dedi.

Bir gönül adamına "Güneş o kadar güzel olduğu hâlde, onu aşkla seven kimse çıkmadı" dediler. O da "Çünkü kış dışında her gün görülebilir. Kışın ise bulut perdesinin ardında olduğu için sevilir" cevabını verdi.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Be dîdâr-i merdum şoden ayb nîst
Velîken ne çendan ki gûyend: Bes

Eger hîşten râ melâmet konî
Melâmet nebâyed şenîdet zi kes

HİKÂYET 30

Yekî râ ez bozorgân bâdî muhâlif der şikem pîçîden girift ve tâkat-i zabt-i an nedâşt ve bî-ihtiyâr ezû sâdır şod. Goft: Ey dûstân, merâ der ançi kerdem ihtiyârî nebûd bezeî ber men nenuviştend ve râhatî be vucûd-i men resîd; şomâ hem be kerem ma'zûr dârîd

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Şikem zindân-i bâd est ey hiredmend
Nedâred hîç âkil bâd der bend

Çu bâd ender şikem pîçed, furû hil
Ki bâd ender şikem bâr est ber dil

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Harîf-i turşrûy-i nâsâzgâr
Çu hâhed şoden, dest pîşeş medâr

HİKÂYET 31

Ez sohbet-i yârân-i Dımaşkî melâletî pedîd âmede bûd. Ser der beyâbân-i Kuds nihâdem ve bâ heyvânât uns giriftem tâ vaktî ki esîr-i fereng şodem. Der hendek-i Tırablus bâ cuhûdânem be kâr-i gil bedâştend. Yekî ez ru-esâ-yi Haleb ki sâbıkaî miyân-i mâ bûd gozer kerd u beşinâht u goft: Ey fulân! İn çi hâlet est? Goftem: Çi gûyem?

İnsanları ziyaret etmek değil ayıp,
Dedirtme amma: Yetti artık!

Kendine bulabilirsen ayıp
Kimseden duymayacaksın
bir söz ayıp.

30. HİKÂYE

Tanınmış adamlardan birinin karnı şiddetle burmaya başladı ve kendi iradesi dışında gaz çıkardı. "Dostlar elimde değildi; ama çok rahatladım doğrusu. Siz de kerem edip bağışlayın beni." dedi.

Yelin zindanıdır karın
ey akıl sahibi.
Yelini tutayım demez hiç
akıl sahibi.

Burmaya görsün karnın;
koy gitsin.
Yük olur gönlüne
karnındaki yelin.

Geçimsiz, suratı turşu satan
Gidecekse eğer,
engel olma aman!

31. HİKÂYE

Sıkılmıştım Şam'daki dostlarla düşüp kalkmaktan; çevirdim yolumu Beytülmukaddes'e; hayvanlarla dostluk kurdum. Derken esir düştüm Frenklere. Trablusşam hendeğinde Yahudilerle birlikte çamur, toprak taşıtıyorlardı bana. Aramızda eski hukuk olan Halep eşrafından biri oradan geçerken tanıdı beni. "Hey filanca; bu ne hâl yahu?" diye sordu. "Ne desem bilmem ki?!" dedim.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Hemî gurîhtem ez merdumân be kûh u deşt
Ki ez Hodây nebûdem be âdemî perdâht

Kıyâs kun ki çi hâlem bûd derin sa'at
Ki der tavîle-i nâmerdumem bebâyed sâht

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Pây der zencîr pîş-i dûstân
Bih ki bâ bîgânegân der bûstân

Ber hâlet-i men rahmet âverd ve be deh dînâr ez kaydem halâs kerd ve bâ hod be Haleb bord ve dohterî ki dâşt be nikâh-i men der âverd be kâbîn-i sad dînâr. Muddetî ber âmed; bedhûy u sitîzerûy, nâfermân bûd; zebân-derâzî kerden girift u 'îş-i merâ munaggas dâşten.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Zen-i bed der serây-i merd-i nikû
Hem derin âlem est dûzeh-i û

Zinhâr ez karîn-i bed, zinhâr
Ve kınâ rabbenâ azâbe'n-nâr

Bârî zebân-i te'annut derâz kerde hemî goft: Tu an nîstî ki peder-i men turâ ez fereng bâz harîd? Goftem: Belî, men ânem ki be deh dînâr ez kayd-i ferengem bâz harîd ve be sad dînâr be dest-i tu giriftâr kerd

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Şenîdem gûspendî râ bozorgî
Rehânîd ez dehân u dest-i gorgî

Şebângeh kârd der hulkeş bemâlîd
Revân-i gûspend ez vey benâlîd

Ki ez çengâl-i gorgem der rubûdî
Çu dîdem âkıbet, hod gorg bûdî

Kaçıyordum insanlardan dağa, çöle.
Yoktu meşgul olduğum Tanrı'dan öte.

Kıyas et, gör hâlimi şu an.
İnsan kılıklı hayvanlar tavlası
kalmam gereken mekân!

Yabancılarla kalmaktan bahçede
Yeğdir olman dostlar yanında,
pranga ayağında.

Hâlime acıdı da on dinara zincirden kurtarıp Halep'e götürdü; yüz dinar mehirle kızına nikâhladı. Gel zaman git zaman kızı huysuz mu huysuz, kavgacı, çirkef biri çıktı. Başladı dilini uzatıp hayatı bana zehir etmeye.

İyi adamın evindeki fena kadın
Cehennemidir hem bu dünyada onun.

Elaman kötü hanımdan, elaman!
"Rabbimiz, koru bizi ateşin azabından!"[12]

Bir defasında yine kınamaya başlamıştı beni. "Babamın Frenklerden satın aldığı herif değil misin sen?" diye sordu.
"Evet, on dinara Frenk zincirinden alıp yüz dinara senin eline düşürdüğü adamım ben!" dedim.

Duydum da bir koyunu eşraftan biri
kurtardı kurtun ağzından.

Dayadı bıçağı akşam boğazına.
Başladı ondan koyunun canı yanmaya.

Dedi: Kurtardın beni kurtun pençesinden.
Bakıyorum da zaten kurtmuşsun sen!

HİKÂYET 32

Yekî ez pâdişâhân âbidî râ porsîd ki 'iyâlân dâşt: Evkât-i azîz çigûne mî gozered? Goft: Heme şeb der munâcât u seher der duâ-yi hâcât ve heme rûz der bend-i ihrâcât. Melik râ mazmûn-i işâret-i âbid ma'lûm geşt. Fermûd tâ vech-i kifâf-i vey muayyen dârend ve bâr-i 'iyâl ez dil-i û ber hîzed

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey giriftâr-i pâybend-i iyâl
Dîger âsûdegî mebend hiyâl

Gam-i ferzend u nân u câme vu kût
Bâzet âred ki zi seyr der melekût

Heme rûz ittifâk mî sâzem
Ki be şeb bâ Hodây perdâzem

Şeb çu akd-i nemâz mî bendem
Çi hored bâmdâd ferzendem?

HİKÂYET 33

Yekî ez mute'abbidân der bîşe zindegânî kerdî ve berg-i dirahtân hordî. Pâdişâhî be hukm-i ziyâret be nezdîk-i vey reft u goft: Eger maslahat bînî be şehr ender berâyi tu makâmî besâzem ki ferâg-i ibâdet ez in be dest dihed ve dîgerân hem be bereket-i enfâs-i şomâ mustefîd gerdend ve be salâh-i a'mâl-i şomâ iktidâ konend. Zâhid râ in sohen kabûl neyâmed ve rûy ber tâft. Yekî ez vezîrân gofteş: Pâs-i hâtır-i melik râ revâ bâşed ki çend rûzî be şehr ender âyî ve keyfiyyet-i mekân ma'lûm konî. Pes eger sefâ-yi vakt-i azîzân râ ez sohbet-i agyâr kudûretî bâşed, ihtiyâr bâkîst. Âverde'end ki âbid be şehr ender âmed ve bustânserây-i hâss-i melik râ bedû perdâhtend makâmî dilguşâ-yi revânâsây.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Gul-i sorheş çu ârız-i hûbân
Sunbuleş hemçu zulf-i mahbûbân

Hemçonan ez nehîb-i berd-i acûz
Şîr nâhorde tıfl-i dâye henûz

Ve efânînu aleyhâ culenâr
'Ulket bi'ş-şeceri'l-ahzari nâr

32. HİKÂYE

Padişahlardan biri çoluk çocuk sahibi bir sofuya sordu:
- Nasıl geçiyor değerli vakitlerin?
- Gece boyunca Tanrı'ya yakarıyor, seher oldu mu ihtiyaçlarım için dua ediyor, gün boyu ise masrafların derdine düşüyorum.
Padişah sofunun ne demek istediğini anlayıverdi. Geçimini temin edecek şekilde maaşa bağlanmasını buyurdu. Böylece sofu çıkaracaktı aklından geçim telaşını.

Hey, çoluk çocuğa karışan adam,
Kurma artık rahatlık hayalini.

Çocuk, ekmek, üst baş, azık tasası
Alıkor melekûtta dolaşmaktan seni.

Gün boyu kurarım kendi kendime
Geceleri Tanrı ile meşgul olmayı.

Gece olup da durdum mu namaza
"Çocuğum yarın ne yiyecek?" tasası alır beni.

33. HİKÂYE

İbadet edenlerden biri ormanda yaşar ve ağaç yapraklarını yerdi. Bir padişah onu ziyaret etti. "Uygun görürsen, şehre gel; sana rahatça ibadet edebileceğin bir yer hazırlayayım. Böylece başkaları da nefeslerinin bereketinden yararlanır, iyi amellerinin peşinden gider" dedi. Dindar adam bu öneriyi kabul etmedi.
Vezirlerden biri "Padişahın hatırı için birkaç günlüğüne şehre gelip yer tayin etmen iyi olur. Başkalarıyla oturup konuşmaktan sıkılırsan, yine geri dönebilirsin." dedi.
Denildiğine göre ibadet eden adam şehre geldi. Padişahın has bahçesini ona tahsis ettiler. İnsana huzur veren, ferah bir yerdi.

Güzellerin yanağı gibi kırmızı gülü
Dilberlerin zülfü gibi sümbülü.

Kocakarı soğuğu korkusundan
İçmemiş sütünü bulut dadısının çocukları.

Dallarda nar çiçekleri adeta
Ateş parçaları konulmuş yeşil ağaçlara.

Melik der hâl kenîzekî hûbrûy pîş firistâd

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ezin mehpâreî, âbidfirîbî
Melâyiksûretî, tâvuszîbî

Ki ba'd ez dîdeneş sûret nebended
Vucûd-i pârsâyân râ şekîbî

Hemçonin der akabeş gulâmî bedî'u'l-cemâl, latîfu'l-i'tidâl

Heleke'n-nâsu havleh ataşen
Vehve sâkin yerâ velâ yeskâ

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Dîde ez dîdeneş negeştî sîr
Hemçunan kez furât, musteskâ

'Âbid ta'âmhâ-yi lezîz horden girift ve kisvethâ-yi latîf pûşîden ve ez fevâkih u meşmûm ve halâvât temettu' yâften ve der cemâl-i gulâm u kenîzek nazar kerden ve hiredmendân gofte'end: Zulf-i hûbân zencîr-i pây-i aklest u dâm-i morg-i zîrek.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Der ser-i kâr-i tu kerdem dil u dîn bâ heme dâniş
Morg-i zîrek be hakîkat menem imrûz u tu dâmî

Fi'l-cumle dovlet-i vakt-i mecmû' be rûz-i zevâl âmed çonanki şâir gûyed

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herki hest ez fakîh u pîr u murîd
Vez zebânâverân-i pâknefes

Çun be dunyâ-yi dûn furûd âyed
Be asel der, bemând pây-i meges

Padişah hemen güzel yüzlü bir cariye gönderdi onun yanına.

Bir ay parçası,
sofuların gönlünü çalan.
Melek yüzlü,
tavus gibi süslü.

Bir görseler yüzünü
çözüverir sofunun vücudunu.

Derken, ardından güzel yüzlü, düzgün vücutlu bir köle daha gönderdi.

Helâk eder çevresindekini susuzluktan.
Sakidir o; görür ama
geri durur su vermekten.

Göz görmeye doyamaz
Nasıl duymazsa istiska hastası Fırat'a.

İbadet eden adam leziz yemekler yemeye, latif giysiler giymeye, meyvaların, tatlıların, misklerin tadına varmaya, köle ile cariyenin güzel yüzlerine bakmaya başladı.
Ne demiş akıl sahipleri:
Güzellerin zülfü aklın ayağına zincir, zeki kuşa öksedir.

Senin uğrunda verdim gönlümü,
dinimi,
tüm bilgimi.
Akıllı kuş benim aslında bugün
ve sen
bir tuzaksın.

Sözün kısası, Tanrı ile meşgul olup gönlüne hâkim olma devri geçti gitti. Hani şair demiş ya:

Fakîhi, pîri, mürîdi
Nefesi temiz ünlüsü

İndi mi şu sefil dünyaya
Benzer bala saplanmış sineğe.

Bâz dîger melik be dîden-i û ragbet kerd. Âbid râ dîd ez hey'et-i nohostîn begerdîde ve sorh u sepîd ber âmede ve ferbih şode ve ber bâliş-i dîbâ tikye zede ve gulâm-i perîpeyker be mirvaha-i tâvusî bâlâ-yi ser îstâde ber selâmet-i hâleş şâdmânî kerd ve ez her derî sohen goftend. Tâ melik be encâm-i sohen goft: Çonin ki men in her do tâyife râ dûst dârem der cihân kes nedâred ki yekî ulemâ ve dîger zuhhâd râ. Vezîr-i feylesûf-i cihândîde-i hâzık ki bâ û bûd, goft: Ey hodâvend, şart-i dûstî ân est ki bâ her do tâyife nikûî konî. Âlimân râ zer bidih tâ dîger behânend ve zâhidân râ çîzî medih tâ zâhid bemânend.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Hâtûn-i hûbsûret-i pâkîzerûy râ
Nakş u nigâr u hâtem-i pîrûze gû mebâş

Dervîş-i nîksîret-i pâkîzehûy râ
Nân-i ribât u lokme-i deryûze gû mebâş

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Tâ merâ hest u dîgerem bâyed
Ger nehânend zâhidem, şâyed

HİKÂYET 34

Mutâbık-i in sohen, pâdişâhî râ muhimmî pîş âmed. Goft: Eger in hâlet be murâd-i men ber âyed, çendin direm dihem zâhidân râ. Çun hâceteş ber âmed ve teşvîş-i hâtıreş bereft, vefâ-yi nezreş be vucûd-i şart lâzim âmed. Yekî râ ez bendegân-i hâs kîse-i direm dâd tâ sarf koned ber zâhidân. Gûyend: Gulâmî âkil-i huşyâr bûd heme rûz begerdîd ve şebângeh bâz âmed ve diremhâ bûse dâd ve pîş-i melik benihâd u goft: Zâhidân râ çendan ki gerdîdem, neyâftem. Goft: İn çi hikâyet est? Ançi men dânem derin mulk çihâr sad zâhid est. Goft: Ey hodâvend-i cihân, anki zâhid est, nemî sitâned ve anki mî sitâned, zâhid nîst. Melik behandîd ve nedîmân râ goft: Çendan ki merâ der hakk-i Hodâperestân irâdet est u ikrâr. Merin şûhdîde râ adâvet est u inkâr ve hak be cânib-i ûst.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Zâhid ki direm girift u dînâr
Zâhidter ezû yekî be dest âr

Padişah bir kere daha görmek istedi ve dindar adamı eski görünümünden uzak buldu. Yüzü pespembe olup toplamış, atlas yastıklara dayanmış, peri yüzlü bir köle, elinde yelpaze, başında durmuş. Onu böyle sağlıklı görünce memnun oldu; dereden tepeden konuşmaya başladılar. Padişah son söz olarak "Ben dünyada iki gruptaki insanları severim. Biri âlimler, diğeri zâhitler" dedi.
Bunun üzerine padişahın yanında bulunan görmüş geçirmiş, bilge ve zeki veziri "Efendim, dostluğun şartı uyarınca iki gruba da iyilik edin. Âlimlere para verin; yine okusun dursunlar. Ama zâhitlere zırnık vermeyin ki zâhit kalsınlar" dedi.

Kadın güzel yüzlü, temiz olunca,
Süsü, firuze yüzüğü varsın olmasın.

Derviş iyi huylu, temiz sîretli olunca
Tekke ekmeği ile dilendiği lokması varsın olmasın.

Malım var da istiyorsam yine,
Zâhit denilmezse bana,
lâyığım buna.

34. HİKÂYE

Aynı bahse devam edelim.
Padişahlardan birinin bir sorunu çıktı. "Şu sorun istediğim gibi hallolursa, zâhitlere para vereceğim" dedi. Sorunu çözülüp de gönlü rahata erince adağını yerine getirmesi gerekti. Has kullarından birine zâhitlere dağıtmak üzere bir kese para verdi. Denildiğine göre, çok akıllı ve açıkgöz olan bu köle gün boyu dolaştı, dolaştı ve gece vakti geri döndü; para kesesini öpüp padişahın önüne bıraktı.
- Ne kadar aradım taradımsa da zâhit bulamadım.
- Bu da ne demek? Benim bildiğim, sırf bu ülkede dört yüz zâhit var!
- Ey dünyanın efendisi; gerçek zâhit para almıyor. Alan da zâhit değil zaten.
Padişah gülerek nedimlerine:
- Nasıl benim zâhitlere karşı ilgim ve sevgim varsa, şu hergelenin de bir o kadar düşmanlığı var. Ama haklı olan da o.

Zâhit alırsa dinarla dirhemi.
Bul ondan daha zâhit birini.

HİKÂYET 35

Yekî râ ez ulemâ-yi râsih porsîdend: Çi gûyî der nân-i vakf? Goft: Eger nân ez behr-i cem'iyyet-i hâtır mî sitâned, helâl est ve eger cem' ez behr-i nân mî nişîned, harâm.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Nân ez berâyi konc-i ibâdet girifte'end
Sâhibdilân ne konc-i ibâdet berâyi nân

HİKÂYET 36

Dervîşî be makâmî der âmed ki sâhib-i an buk'a kerîmu'n-nefs bûd. Tâyife-i ehl-i fazl u belâgat der sohbet-i û. Her yekî bezle vu latîfe hemî goftend. Dervîş râh-i beyâbân kerde bûd ve mânde ve çîzî nehorde. Goft: Merâ çun dîgerân fazl u edebî nîst ve çîzî nehânde'em. Yek beyt ez men kanâ'at konîd. Hemgunân be ragbet goftend. Begûy. Goft:

[Rubai]
Men gursine der berâberem sufre-i nân
Hemçun azebem ber der-i hemmâm-i zenân

Yârân nihâyet-i acz-i û bedânistend ve sufre pîş âverdend. Sâhib-i da'vet goft: Ey yâr, zemânî tevakkuf kun ki perestârânem kûfte biryân mî sâzend. Dervîş ser ber âverd u goft:

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Kûfte ber sufre-i men gû mebâş
Gursine râ nân-i tohî kûfte est

35. HİKÂYE

Güvenilir âlimlerden birine sordular:
- Vakıf malı hakkında ne dersin?
- Vakıf malından gönül huzuru ile ibadet edebilmek için ekmek alıyorsa, helaldir. Bir ekmek bulup karnını doyurmak için bir köşede beklemeye koyuluyorsa, haramdır.

Ekmek almış gönül erleri
ibadet köşesi için.
İbadet köşesi tutmamış
ekmek için.

36. HİKÂYE

Dervişin biri cömert sahibi olan bir yere geldi. Bilginlerden ve şairlerden oluşan bir topluluk ev sahibiyle sohbet ediyor, herkes bir fıkra veya lâtife anlatıyordu. Derviş çölü aşmış, aç ezber, bitkin düşmüştü. Bu arada biri zariflik olsun diye "Sen de bir şeyler söyle" dedi. Derviş "Ben diğerleri gibi bilgili değilim, edebiyattan anlamam. Okumuşluğum da yoktur. Sadece bir beyit okuyayım, yetinin bunla." dedi. "Söyle hele" dediler.

Açım ben;
karşımda ekmek sofrası.
Bekârım sanki ben;
Yerim kadınlar hamamı karşısı.

Oradakiler dervişin sıkıntısını anladılar ve önüne sofra kurdular.
Ev sahibi "Az dayan; hizmetçilerim köfte kızartıyor" deyince derviş başını kaldırdı da dedi ki:

Ne çıkar soframda köfte olmasa.
Kuru ekmek köfte gelir açạ.

HİKÂYET 37

Murîdî goft pîr râ: Çi konem kez halâyık be renc enderem ez bes ki be ziyâret-i men hemî âyend ve evkât-i merâ ez tereddud-i îşân teşvîş mî bâşed. Goft: Herçi dervîşânend mer îşân râ vâmî bidih ve ançi tevângerânend ez îşân çîzî behâh ki dîger yekî gird-i tu negerdend

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Ger gedâ pîşrev-i leşker-i islâm buved
Kâfir ez bîm-i tevakkuʾ bereved tâ der-i Çîn

HİKÂYET 38

Fakîhî peder râ goft: Hîç ezin sohenân-i rengîn-i dilâvîz-i mutekellimân der men eser nemî koned. Be hukm-i anki nemî bînem mer îşân râ fi'lî muvâfık-i goftâr.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Terk-i dunyâ be merdum âmûzend
Hîşten sîm u galle endûzend

Âlimî râ ki goft bâşed u bes
Herçi gûyed, negîred ender kes

Âlim ankes buved ki bed nekoned
Ne begûyed be halk u hod nekoned

Etâ murûne'n-nâse bi'l-birri ve tensevne enfusekum?

[Mefûlu Fâilâtu Mefâilu Fâilun]
Âlim ki kâmrânî yu tenperverî koned
Ü hîşten gom est, kirâ rehberî koned?

Peder goft: Ey peser, be mucerred-i hiyâl-i bâtıl neşâyed rûy ez terbiyyet-i nâsihân begerdânîden ve ulemâ râ be dalâlet mensûb kerden ve der taleb-i âlem ma'sûm ez fevâyid-i ilm mahrûm mânden, hemçun nâbînâyî ki şebî der vahal uftâde bûd ve mî goft: Âhir, yekî ez muselmânân çerâgî ferâ râh-i men dârîd. Zenî fârice beşenîd u goft: Tu ki çerâg nebînî, be çerâg çi bînî? Hemçonin meclis-i vaʾz çu kulbe-i bezzâz est, ancâ tâ nakdî nedihî bizâʾatî nesitânî ve incâ tâ irâdetî neyârî, saʾâdetî neberî

37. HİKÂYE

Bir mürit sızlandı şeyhine:
- İnsanlar rahatsız ediyor beni. O kadar çok ziyaretime geliyorlar ki onların gelip gitmeleri yüzünden vaktim heba oluyor. Ne yapayım?
- Ne kadar derviş varsa, borç ver hepsine. Zenginlerden de bir şeyler iste ki bir daha yanına uğramasınlar.

Dilenci olursa islâm ordusunun rehberi,
Bir şeyler ister diye kâfir Çin'e çekilir geri.

38. HİKÂYE

Fıkıhçılardan biri babasına dedi ki:
- Şu vaizlerin şatafatlı sözleri beni hiç etkilemiyor. Çünkü dedikleri ile yaptıklarının birbirini tuttuğunu görmüyorum.

İnsanlara öğretirler dünyaya boş vermeyi
Kendileri biriktirir gümüşü, buğdayı.

Ağzı kalabalık âlim olursa amelsiz
Sözleri insanlarda olur etkisiz.

Âlim dediğin kötülük etmez.
Kötü söylemez insana;
Kendisi kötü söz etmez.

"Siz insanlara iyiliği emrederken, kendinizi unutuyor musunuz?"[13]

Keyfine bakar,
düşünürse bir âlim kendini;
kaybetmiştir kendini.
Olur mu hiç başkasının rehberi?

Babası:
- Oğlum, bu yanlış düşünceye bakıp nasihat edenlerin sözlerine kulak asmamak, bilginleri yoldan çıkmakla suçlamak, her şeyiyle dört dörtlük âlim arayayım derken ilmin faydalarından mahrum kalmak şu körün hikâyesine benzer: Hani kör bir gece çamura saplanır ve "Yoluma kandil tutacak bir müslüman yok mu?" der. Bu sözleri duyan hafifmeşrep bir kadın "Sen kandili göremezsin; kandille ne göreceksin?" diye sorar. Vaaz meclisi de kumaşçı dükkanına benzer. Para vermedikçe mal alamazsın. Buraya sevgi ve istekle bağlanmadıkça saadet götüremezsin.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Goft-i âlim be gûş-i cân bişnev
Ver nemâned be goftenes kirdâr

Bâtıl est ançi muddeî gûyed
Hofte râ hofte key koned bîdâr?

Merd bâyed ki gîred ender gûş
Ver nuvişte est pend ber dîvâr

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Sâhibdilî be medrese âmed zi hânekâh
Beşkest ahd-i sohbet-i ehl-i tarîk râ

Goftem miyân-i âlim u âbid çi fark bûd
Tâ ihtiyâr kerdî ez an in ferîk râ?

Goft: An gilîm-i hîş be der mî bered zi mevc
V'in cehd mî koned ki begîred garîk râ

HİKÂYET 39

Yekî ber ser-i râhî mest hofte bûd ve zimâm-i ihtiyâr ez dest refte. Âbidî ber vey gozer kerd ve der an hâlet-i mustakbeh-i û nazar kerd. Cevân ez hâb-i mestî ser ber âverd u goft: İzâ merrû bi'l-lagvi merrû ikrâmen

İzâ reèyte esîmen kun sâtiren ve halîmen
Yâ men tukabbihu emrî lim lâ temurru kerîmen

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Metâb ey pârsâ rûy ez gunehkâr
Be bahşâyendegî der vey nazar kun

Eger men nâcevânmerdem be kirdâr
Tu ber men çun cevânmerdân gozer kun

Uymasa da yaptığı, dediğini
Can kulağıyla dinle âlimin dediğini.

Batıldır iddiacının her dediği
Görülmüş mü uyuyanın
uyuyana
uyan dediği?

Adam dediğin kulağına eder küpe,
Öğüt duvara dahi yazılmış ise.

Bir gönül eri geldi tekkeden medreseye
Bozdu ahdini ehl-i tarikat ile.

Dedim: Ne fark vardı âlim ile abid arasında?
Ki tercihin onda değil de bunda?

Dedi: Kilimini kurtarır o, dalgadan.
Çekmeye çalışır oysa bu, boğulanı sudan.

39. HİKÂYE

Genç bir sarhoş yola uzanmış yatıyordu ve kendine hâkim değildi. O sırada bir sofu geçti yanından ve geçerken onun bu nahoş durumuna hakaretle baktı. Genç adam sarhoşluğun verdiği uyku hâli arasında başını kaldırarak "Ki onlar boş ve yararsız sözle karşılaştıkları zaman onurlu olarak geçenlerdir."[14] ayetini okudu.

Görürsen bir günahkârı;
görmezden gel,
yumuşak davran.
Neden cömert değilsin bana
ey kabahatimi bulan?

Hey sofu,
çevirme günahkârdan yüzünü
Bağışlayıcı gözle gör sen onu.

Yaptığım sığmıyorsa adamlığa,
Sen bari adam gibi davran bana.

HİKÂYET 40

Tâyife-i rindân be hilâf-i dervîşî be der âmedend ve sohenân-i nâsezâ goftend u bezedend ve berencânîdend. Şikâyet ez bîtâkatî pîş-i pîr-i tarîkat bord ki çonin hâlî reft. Goft: Ey ferzend, hırka-i dervîşân câme-i rızâst. Herki derin kisvet tehammul-i bîmurâdî nekoned mudde'îst ve hırka ber û harâm

[Rubai]
Der yâ-yi ferâvân neşeved tîre be seng
Ârif ki berenced tonok âbest henûz

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger gezendet resed, tehammul kun
Ki be afv ez gunâh pâk şevî

Ey berâder çu hâk hâhî şod
Hâk şev, pîş ez anki hâk şevî

HİKÂYET 41

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
İn hikâyet şinev ki der Bagdâd
Râyet u perde râ hilâf uftâd

Râyet ez gerd-i râh u renc-i rikâb
Goft bâ perde ez tarîk-i 'itâb

Men u tu her do hâcetâşânîm
Bende-i bârgâh-i sultânîm

Men zi hidmet demî neyâsûdem
Gâh u bîgâh der sefer bûdem

40. HİKÂYE

Allah'tan korkmaz bir grup sefil bir dervişe cephe aldılar; ağıza gelmez sözler ettiler, dövüp incittiler. Takatsiz kalan derviş şeyhine gidip "Böyle böyle oldu" diye sızlandı.
Şeyhi:
- Evladım, derviş hırkası razılık giysisidir. Bunu kuşanıp da muratsızlığa katlanamayan sadece iddiacı olarak kalır ve hırkası da haramdır ona.

Engin deniz bulanmaz taşla.
İncinen ârif sığ kalmıştır hâlâ.

Gelirse başına musibet,
dayan.
Af ile zira temiz olursun.

Kardeşim;
olacaksın madem toprak;
Olmadan önce sen toprak,
oluver toprak.

41. HİKÂYE

Dinle şu öyküyü:
Bağdat'da
anlaşmazlık çıktı sancak ile
perde arasında.

Yolun tozu üstünde,
Üzenginin zahmeti bir yanda
dedi sancak bir hışımla:

Ben ve sen
kuluz aynı efendiye.

Bir an olsun geri kalmadım hizmette.
Zamanlı zamansız bulundum hep seferde.

Tu ne renc âzmûdeî ne hisâr
Ne beyâbân u bâd u gerd u gubâr

Kadem-i men be sa'y pîşterest
Pes çerâ izzet-i tu bîşterest?

Tu ber-i bendegân mehrûyî
Bâ gulâmân-i yâsemen bûyî

Men futâde be dest-i şâgirdân
Be sefer pâybend u sergerdân

Goft: Men ser ber âstân dârem
Ne çu tu ser ber âsmân dârem

Herki bîhûde gerden efrâzed
Hîşten râ be gerden endâzed

HİKÂYET 42

Yekî ez sâhibdilân zûrâzmâyî râ dîd, behem ber âmede ve kef ber demâg endâhte. Goft: İn râ çi hâlet est? Goftend: Fulân doşnâm dâdeş. Goft: İn furûmâye hezâr men seng ber mî dâred ve tâkat-i sohenî nemî âred.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Lâf-i serpencegî yu da'vî-i merdî begozâr
Âciz-i nefs-i furûmâye çi merdî çi zenî

Geret ez dest ber âyed, dehenî şîrîn kun
Merdî an nîst ki moştî bezenî ber dehenî

Ne sıkıntı çektin ki sen;
Ne gördün kuşatmayı,
Ne çölü,
Ne rüzgârı,
Ne toz toprağı.

Çalışmaya bakarsan,
kıdemliyim ben senden.
Ama neden gördüğün izzet çok benden?

Senin yanında ay yüzlü kullar,
yasemin kokulu oğlanlar.

Düşmüşüm ben hizmetçiler eline.
Ayağım bağlı sefere,
başım avare.

Dedi: Benim başım eşikte.
Senin gibi değil hep gökte.

Kim kaldırırsa boş yere başını,
bulur zillet toprağında boynunu,
başını.

42. HİKÂYE

Gönül erlerinden biri öfkelenmiş ve hiddetinden ağzı köpürmüş bir pehlivan gördü. "Nesi var bunun?" diye sordu. "Filanca küfretti de ona" dediler. "Şu alçak herife bak hele! Bin batman taşı kaldırıyor da bir sözü kaldıramıyor!" dedi.

Bırak pehlivanlık ağzını,
yiğitlik davasını.
Âcizsen aşağılık nefis elinde
İster erkek ol,
ister kadın;
fark nerede?

Geliyorsa elinden,
bir ağzı tatlandır.
Bir ağıza yumruk indirmek
değil mertlik.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger hod ber dered pîşânî-i pîl
Ne merd est anki der vey merdumî nîst

Benî Âdem sirişt ez hâk dâred
Eger hâkî nebâşed, âdemî nîst

HİKÂYET 43

Bozorgî râ porsîdem ez sîret-i İhvân-i sefâ. Goft: Kemîne anki murâd-i hâtır-i yârân ber mesâlih-i hîş mukaddem dâred ve hukemâ gofte'end: Berâder ki der bend-i hîşest ne berâder u ne hîşest.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Hemrâh eger şitâb koned der sefer. Tu bîst
Dil der kesî mebend ki dil beste-i tu nîst

[Fâilun Mefâilun Mefâilun Fa'lun]
Çun nebûd hîş râ diyânet u takvâ
Kat'-i rahm bihter ez meveddet-i kurbâ

Yâd dârem ki derin beyt ber kovl-i men i'tirâz kerde bûd ve gofte: Hak Teâlâ der Kitâb-i Mecîd ez kat'-i rahm nehy kerde est ve be meveddeti zilkurbâ fermûde ve inçi tu goftî, munâkız-i ânest. Goftem: Galat kerdî ki muvâfık-i Kur'ânest. Ve in câhedâke alâ en tuşrike bî mâ leyse leke bihi ilmun felâ tuti'humâ

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Hezâr hîş ki bîgâne ez Hodâ bâşed
Fidâ-yi yek ten-i bîgâne k'âşnâ bâşed

Parçalasa filin alnını,
adam değildir o
yoksa içinde mertlik.

İnsanın mayası toprak.
Adam değildir o
olmazsa toprak gibi gönlü alçak.

43. HİKÂYE

Büyüklerden birine İhvân-ı safâ denilen yüreği saf, temiz yaratılışlı kişilerin tutumları hakkında soru yönelttim.
"Bunların en sıradan davranışları, kendilerini bırakıp dostlarının arzularına öncelik tanımaktır. Ne demiş bilgeler: Sadece kendini düşünen kardeş, ne akrabadır ne kardeş."

Yoldaşın acele ederse yolda,
duruver sen.
Verme gönlünü kimseye;
vermemişse gönlünü sana.

Olmayınca akrabada dindarlık ve takvâ
Akraba sevgisinden iyidir ilgiyi koparma.

Hatırlıyorum da, iddiacı bu beyitteki sözüme itiraz etti:
- Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de akraba bağını koparmayı yasakladığı gibi, akrabaya sevgi gösterilmesini emretmiştir. Oysa dediğin bununla çelişmekte.
- Yanılıyorsun, dedim, Kur'ân'a uygundur. "(Biz insana anne ve babasına karşı güzelliği ilke edinmesini tavsiye ettik) Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyle bana ortak koşman için sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda onlara itaat etme."[15]

Tanrı'ya yabancı bir akraba
feda olsun
Tanrı'ya aşina bir yabancıya.

HİKÂYET 44

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pîrmerdî latîf der Bagdâd
Dohterek râ be kefşdûzî dâd

Merdek-i sengdil çonan begezîd
Leb-i dohter ki hûn ezû beçekîd

Bâmdâdân peder çonan dîdeş
Pîş-i dâmâd reft u porsîdeş

K'ey furûmâye, in çi dendânest?
Çend hâyî lebeş? Ne enbânest

Be mizâhet negoftem in goftâr
Hezl bugzâr u cidd ezû ber dâr

Hûy-i bed der tabîatî ki nişest
Nedehed cuz be vakt-i merg ez dest

HİKÂYET 45

Âverde'end ki fakîhî dohterî dâşt begâyet zişt, be cây-i zenân resîde ve bâ vucûd-i cihâz u ni'met, kesî der munâkehet-i û ragbet nemî numûd.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zişt bâşed debîkî yu dîbâ
Ki buved ber arûs-i nâzîbâ

Filcumle behukm-i zarûret akd-i nikâheş bâ zarîrî bebestend. Âverde'end ki hekîmî der an târîh ez Serendîb âmede bûd ki dîde-i nâbînâ rûşen hemî kerd. Fakîh râ goftend: Dâmâd râ çerâ ilâc nekonî?
Goft: Tersem ki bînâ şeved ve dohterem râ talâk dihed. Şûy-i zen-i ziştrûy nâbînâ bih.

44. HİKÂYE

Bağdat'ta hoşmeşrep bir ihtiyar vardı.
Tuttu, kızını kunduracıya verdi.

Taş yürekli adam kızın dudağını ısırdı.
Isırmasıyla kızın dudağından kan fışkırdı.

Babası o hâlde görünce kızı sabah vakti
Gitti damadın yanına; soru yöneltti.

Behey alçak, bu nasıl dişleme?
Ne zamana kadar ısıracaksın?
Değil bu kösele!

Sana mizah yollu demedim bu sözü.
Bırak şakayı;
ciddiye al bu sözü.

Kötü huy insan tabiatına girince
Çıkmaz asla ve kat'a can vermeyince.

45. HİKÂYE

Anlatırlar ya; bir fakirin gelinlik yaşı gelmiş, çirkin mi çirkin bir kızı vardı. Çeyizi, malı mülkü olsa da onu almaya yanaşan yoktu.

Hoş durmaz üstünde ipekli güzel giysiler
Gelin hanım eğer olmazsa güzel.

Her ne hâl ise; bir kör ile nikâhını kıymak zorunda kaldılar. O sıralarda Serendib'den körlerin gözünü açabilen hâzık bir hekim gelmişti. "Niçin damadını tedavi ettirmiyorsun?" diye sordular fakîhe.
"Korkarım, gözü açılır da kızımı boşar. Çirkin kadının kocası kör olsun aman, böylesi daha iyi!" dedi.

HİKÂYET 46

Pâdişâhî be dîde-i istihkâr der tâyife-i dervîşân nazar kerd. Yekî zan miyân be firâset be cây âverd u goft: Ey melik, mâ derin dunyâ be ceyş ez tu kemterîm ve be 'îş hoşter ve be merg berâber ve be kıyâmet bihter.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger kişverhodâ-yi kâmrânest
Veger dervîş-i hâcetmend-i nânest

Der an sâ'at ki hâhend în u an mord
Nehâhend ez cihân bîş ez kefen bord

Çu raht ez memleket ber best hâhî
Gedâyî bihterest ez pâdişâhî

Zâhir-i dervîşî câme-i jende est ve mûy-i siturde ve hakîkat-i an dil-i zinde vu nefs-i morde.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Ne anki ber der-i da'vî nişîned ez halkî
Veger hilâf konendeş, be ceng ber hîzed

Eger zi kûh furû galted âsyâsengî
Ne ârifest ki ez râh-i seng ber hîzed

Tarîk-i dervîşân zikrest u şukr u hidmet u tâ'at u îsâr u kanâ'at u tevhîd u tevekkul u tehammul.

Herki bedin sıfethâ ki goftem mevsûfest behakîkat dervîşest veger der kabâst. Emmâ herzegerdî bînemâz, hevâperest, hevesbâz ki rûzhâ be şeb âred der bend-i şehvet u şebhâ rûz koned der hâb-i gaflet ve behored herçi der miyân âyed ve begûyed herçi ber zebân âyed, rindest veger der 'abâst.

46. HİKÂYE

Bir padişah bir dervişler topluluğuna küçümseyerek baktı. İçlerinden biri onun bakışını farkediverdi.
"Padişahım, dedi, şu dünyada senin kadar askerimiz yok ama, senden daha huzurlu yaşıyoruz. Ölürken ikimiz de eşitiz. Kıyamette ise üstünüz senden!"

İster keyfince yaşayan bir padişah ol
İster ekmeğe muhtaç bir derviş.

Geldi mi ecel vakti
hem onun
hem bunun,
Dünyadan götüreceği bir kefen.

Toplayacaksın madem pılını pırtını bu dünyadan
Yoksulluk iyidir padişahlıktan.

Derviş görünür dışardan:
Yırtık pırtık üst başı,
Kesilmiş bıyığı, kazınmış kaşı.
Bak hakikatine:
Yüreği canlı, nefsi ölü.

Derviş değil,
halkın karşısında oturan
ve marifetten dem vuran
ve işitince aykırı bir laf,
halkla savaşa duran.

Yuvarlansa dağdan bir değirmen taşı
ârif değil taşın yolundan kalkmayan.

Dervişlerin yolu zikir ve şükür,
hizmet ve ibadet,
saçmak ve kanaat,
tevhid ve tevekkül,
teslim ve tahammül.

Üstünde kaftan da olsa, bu sıfatlara sahip olandır derviş. Aylak aylak dolaşmak, beynamazlık, nefsinin isteklerine uymak, gündüzleri şehvet peşinde, geceleri gaflet uykusunda geçirmek, önüne geleni yiyip, ağzına geleni söylemek, üstünde abası olsa da rintliktir, değil dervişlik.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ey derûnet birehne ez takvâ
Kez burûn câme-i riyâ dârî

Perde-i heft reng der meguzâr
Tu ki der hâne bûryâ dârî

HİKÂYET 47

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Dîdem gul-i tâze çend deste
Ber gonbedî ez giyâh roste

Goftem: Çi buved giyâh-i nâçîz
Tâ der saf-i gul nişîned û nîz?

Bigrîst giyâh u goft: Hâmûş
Sohbet nekonedkerem ferâmûş

Ger nîst cemâl u reng u bûyem
Âhir ne giyâh-i bâg-i ûyem?

Men bende-i hazret-i kerîmem
Perverde-i ni'met-i kadîmem

Ger bîhunerem u ger hunermend
Lutfest umîdem ez Hodâvend

Bâ anki bizâ'atî nedârem
Sermâye-i tâ'atî nedârem

Û çâre-i kâr-i bende dâned
Çun hîç vesîleteş nemâned

Resmest ki mâlikân-i tahrîr
Âzâd konend bende-i pîr

Hey sen,
İçin bomboş takvâdan yana.
Üstünde var riyâ giysisi.

Altında varken hasır,
Yedi renkli perde asma kapına!

47. HİKÂYE

Bir sırtta,
otlar arasında
taze gül gördüm birkaç deste.

Dedim: Güller arasında duran
şu otun ne değeri var?

Ağladı ot; dedi:
Sus, aman,
Kerem sahibi çıkarmaz dostluğu aklından.

Yoktur gerçi güzelliğim,
rengim,
kokum,
Yine de onun bahçesindeki bir otum.

Kerim Tanrı'nın bir kuluyum ben.
Kadim nimetiyle yetişen biriyim ben.

Hünersiz olsam,
olsam veya hünerli,
Lûtuftur umudum Tanrı'dan.

Olmasa da elimde malım,
ibadet sermayem.

Bulur o kulun işine bir çare,
Kalmasa da ortada bir vesile.

Âdettir;
köle sahipleri
âzat eder yaşlı köleleri.

Ey Bâr-i Hodây-i âlemârây
Ber bende-i pîr-i hod bebahşây

Sa'dî reh-i Ka'be-i rızâ gîr
Ey merd-i Hodâ, der-i Hodâ gîr

Bedbaht kesî ki ser betâbed
Zin der ki derî diger beyâbed

HİKÂYET 48

Hekîmî râ porsîdend: Ez sehâvet u şucâ'et kodâm bihter est? Goft: Anki râ sehâvet est be şucâ'at hâcet nîst.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Nemând Hâtem-i Tâî velîk tâ be ebed
Bemând nâm-i bolendeş be nîkuvî meşhûr

Zekât-i mâl be der kun ki fazla-i rez râ
Çu bâgbân bezened, bîşter dehed engûr

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Nibişte est ber gûr-i Behrâm-i Gûr
Ki dest-i kerem bih zi bâzû-yi zûr

Ey âlemi süsleyen Yüce Tanrı,
Bağışla şu yaşlı kulunu.

Sâdî,
rıza Kâbesinin yolunu tut.
Ey Tanrı eri;
Tanrı'nın kapısını tut.

Bedbahttır o;
bu kapıdan çevirir başını
bulmak için başka kapıyı.

48. HİKÂYE

Sordular bir bilgeye:
- Cömertlik mi üstündür, yiğitlik mi?
Dedi:
- Cömert olanın yiğitliğe ihtiyacı yoktur.

Kalmadı Hâtem-i Tâî[16]
fakat kalacak sonsuza dek
yüce adı iyilikle meşhur.

Ver malının zekâtını.
Fazla üzüm versin diye ziraa
budar bahçıvan asmanın fazlasını.

Yazılmış Behrâm-ı Gûr'un kabrine:
Kerem eli ağır basar kol gücüne.

Bâb-i Sevvom / Üçüncü Bâb
Der Fazl-i Kanâ'at
(Kanaatin Üstünlüğü)

HİKÂYET 1

Hâhende-i magribî der saf-i bezzâzân-i Haleb mî goft: Ey hodâvendân-i ni'met, eger şomâ râ insâf bûdî ve mâ râ kanâ'at, resm-i suâl ez cihân ber hâstî.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ey kanâ'at, tevângerem gerdân
Ki verâ-yi tu hîç ni'met nîst

Konc-i sabr, ihtiyâr-i Lokmân est
Her kirâ sabr nîst, hikmet nîst

HİKÂYET 2

Do emîrzâde der Mısr bûdend. Yekî ilm âmûht u dîgerî mâl endûht. Âkıbe-tu'l-emr an yekî allâme-i asr geşt ve in yekî azîz-i Mısr şod. Pes in tevânger be çeşm-i hakâret der fakîh nazar kerdî yu goftî: Men be saltanat resîdem ve in hemçonan der meskenet bemânde est. Goft: Ey berâder, şukr-i ni'met-i bârî azze'smuhu hemçunan efzûnter est ber men ki mîrâs-i peygamberân yâftem ya'nî ilm ve turâ mîrâs-i Fir'avn u Hâmân resîd ya'nî mulk-i Mısr.

[Mefâilun Mefêilun Feûlun]
Men an mûrem ki der pâyem bemâlend
Ne zenbûrem ki ez destem benâlend

Kocâ hod şukr-i in ni'met gozârem
Ki zûr-i merdumâzârî nedârem?

HİKÂYET 3

Dervîşî râ şenîdem ki der âteş-i fâka mî sûht ve ruk'a ber hırka hemî dûht u teskîn-i hâtır-i miskîn râ hemî goft:

[Mafâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be nân-i hoşk kanâ'at konîm u câme-i delk
Ki bâr-i mihnet-i hod bih ki bâr-i minnet-i halk

1. HİKÂYE

Mağribli bir dilenci Halep kumaşçılar çarşısında "Ey zenginler; sizde insaf, bizde kanaat olsa, yeryüzünden dilencilik kalkardı" diyordu.

Ey kanaat,
beni zengin et.
Yok çünkü senden başka nimet.

Sabır köşesini seçti Lokman.
Kimde yoksa sabır,
yok onda hikmet.

2. HİKÂYE

İki emirzade vardı Mısır'da. Biri ilim öğrendi; öbürü mal biriktirdi. Sonunda ilki zamanın allâmesi, diğeri Mısır'ın azizi oldu. Aziz[1] olan, küçümseyerek bakardı bilimadamı olana.
Bir gün "Ben saltanata geldim; sen ise hep fakir kaldın" dedi.
Öbürü cevap verdi:
"Kardeşim, ben Yüce Tanrı'ya her gün daha çok şükrediyorum. Çünkü peygamberlerin mirasına yani ilme sahip oldum. Oysa sen Firavun ile Hâmân'ın mirasına yani Mısır mülküne oturdun."

Ayak altında çiğnenen karıncayım ben.
Elimden herkesin inlediği arı değilim ben.

Nasıl şükredeyim bu nimete ben?
İnsan incitecek kadar güçlü değilim ben.

3. HİKÂYE

Duyduğuma göre dervişin biri fakirlik içinde kıvranıyor ve hırkasına yama üstüne yama vururken miskin gönlünü yatıştırmak için şöyle diyordu:

Kanaat ederim kuru ekmekle yırtık giysiye
Yeğdir zira kendi mihnetini çekmek
halka minnet etmeye.

Kesî gofteş: Çi nişînî ki fulân derin şehr tab'î kerîm dâred ve keremî 'amîm, miyân be hidmet-i âzâdegân beste ve ber der-i dilhâ nişeste. Eger ber sûret-i hâl-i tu çonanki hest vukûf yâbed, pâs-i hâtır-i azîzân dâşten minnet dâred ve ganîmet şomâred. Goft: Hâmûş ki der pesî morden bih ki hâcet pîş-i kesî borden.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Hem ruk'a dûhten bih u ilzâm-i konc-i sabr
Kez behr-i câme ruk'a ber-i hâcegân nibişt

Hakkâ ki bâ ukûbet-i dûzeh berâberest
Reften be pâymerdî-i hemsâye der bihişt

HİKÂYET 4

Yekî ez mulûk-i acem tabîbî hâzık be hidmet-i Mustafâ sallallâhu aleyhi ve sellem firistâd. Sâlî der diyâr-i arab bûd ve kesî tecrube pîş-i û neyâverd ve muâlece ez vey nehâst. Pîş-i peygamber âmed ve gile kerd ki merin bende râ berâyi muâlecet-i ashâb firistâde'end ve derin muddet kesî iltifâtî nekerd tâ hidmetî ki ber bende muayyen est, be cây âvered. Resûl aleyhisselâm goft: İn tâyife râ tarîkatîst ki tâ iştihâ gâlib neşeved, nehorend ve henûz iştihâ bâkî bûd ki dest ez ta'âm bedârend. Hekîm goft: Înest mûcib-i tendorostî. Zemîn bebûsîd u bereft.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Sohen angeh koned hekîm âgâz
Yâ ser-i enguşt sûy-i lokme, derâz

Ki zi nâgofteneş, halel zâyed
Yâ zi nâhordeneş, be cân âyed

Lâcerem hikmeteş bûd, goftâr
Hordeneş tendorostî âred bâr

Birisi:
- Ne oturuyorsun? Filan şehirde kerim tabiatlı biri var. Özgür yaratılışlı insanlara vakfetmiş kendini ve taht kurmuş gönüllere. Senin hâline vâkıf olursa, elinden geleni yapmayı ganimet bilecektir.
- Sus, sus; birinin önüne ihtiyaçları sunmak için gitmektense, arkada kalıp ölmek iyidir.

Yama vurup sabır köşesinde oturmak
İyidir zenginlere pusula yazmaktan.

Komşu şefaatiyle Cennete gitmek
Eşittir Cehennem azabına gerçekten.

4. HİKÂYE

İran hükümdarlarından biri Hz. Muhammed Mustafa'ya (Tanrı'nın selâmı ona olsun) hâzık bir hekim gönderdi. Hekim bir yıldır Arap topraklarındaydı ama ne bir idrar şişesi getiren olmuştu, ne tedavi olmak isteyen çıkmıştı. Sonunda Peygamber'e gelip yakındı:
- Ben ashâbın tedavisi için gönderilmiştim. Bu zamana kadar görevimi yapacağım bir kişi bile çıkmadı.
Hz. Resûl (Tanrı'nın selâmı ona olsun):
- Bu insanların izlediği bir yol var. İştahı ağır basmadıkça bir şey yemezler ve henüz iştahları varken yemekten el çekerler.
Hekim "Sağlık için gerekli olan da bu zaten" dedi ve saygıyla yeri öpüp gitti.

Başlar bilge kişi konuşmaya
veya elini uzatmaya.

Zarar gelecekse konuşmamasından,
Yemeyince gelecekse canı ağzına,

Hikmet vardır kuşkusuz konuşmasında;
Sağlık vardır mutlak yemesinde.

HİKÂYET 5

Der sîret-i Erdeşîr-i Bâbekân âmede est ki hekîm-i arab râ porsîd ki rûzî çi mâye ta'âm bâyed horden? Goft: Sad direm-i seng kifâyetest. Goft: İn kadar çi kuvvet dihed? Goft: Hâze'l-mikdâru yahmiluke ve mâzâde alâ zâlike fe'ente hâmiluhu, ya'nî in mikdâr turâ ber pây hemî dâred ve herçi berin ziyâdet konî, tu hemmâl-i ânî.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Horden berâyi zîsten ve zikr kerdenest
Tu mu'tekid ki zîsten ez behr-i hordenest

HİKÂYET 6

Do dervîş-i Horâsânî mulâzim-i sohbet-i yekdîger sefer kerdendî. Yekî za'îf bûd ki her be do şeb iftâr kerdî ve dîgerî kavî ki rûzî se bâr hordî. İttifâken ber der-i şehrî be tohmet-i câsûsî giriftâr âmedend. Her do râ der hâneî kerdend ve be gil ber âverdend. Ba'd ez do hefte ma'lûm şod ki bîgunâhend. Der râ goşâdend, kavî râ dîdend morde ve za'îf cân be selâmet borde. Merdum derin aceb mândend. Hekîmî goft: Hilâf-i in aceb bûdî. An yekî bisyârhâr bûde est, tâkat-i bînevâî neyâverd ve besahtî helâk şod vin diger hîştendâr bûde est. Lâcerem ber 'âdet-i hîşten sabr kerd ve be selâmet mând.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Çu kem horden tabîat şod kesî râ
Çu sahtî pîşeş âyed, sehl gîred

Veger tenperver est ender ferâhî
Çu tengî bîned, ez sahtî bemîred

5. HİKÂYE

Erdeşîr-i Bâbekân'ın[2] sîreti hakkında yazılan bir kitapta şöyle anlatılır:
Erdeşîr bir Arap hekime sordu:
- Bir günde ne kadar yemek yenilmeli?
- Yüz taş dirhemlik yiyecek yeter.
- Bu kadar ne kuvvet verir ki?!
- Bu kadarı seni taşır, ayakta tutar. Bunun üstüne eklersen, bu sefer sen onu taşırsın.

Yaşamak ve ibadet etmek için yemek.
Sana kalırsa;
yemek için yaşamak!

6. HİKÂYE

İki Horasanlı derviş konuşa konuşa seyahat ediyorlardı. Birisi zayıftı ve iki gecede bir iftar ederdi. Güçlü olan öbürü günde üç öğün yerdi. Tesadüf bu ya, bir şehrin giriş kapısında casusluk suçuyla yakalandılar. İkisini de bir odaya tıkıp kapıyı balçıkla sıvadılar.
İki hafta sonra suçsuz oldukları anlaşıldı. Kapıyı açtıklarında güçlü kuvvetli olanın ölmüş olduğunu, zayıf olanın ise canını kurtardığını gördüler. Ahali bu işe şaştı kaldı.
Bir bilge "Bunun aksi olsa, şaşılırdı. Güçlü olan çok yemek yediği için açlığa dayanamadı, feci şekilde can verdi. Öbürü kendisini denetleyebiliyordu. Her zamanki gibi dayandı ve hayatta kaldı" dedi.

Az yemeği getiren âdet hâline
Karşılaşınca açlıkla;
kolay atlatır.

Bolluk içinde,
düşerse boğazına,
Görünce açlığı,
sıkıntıyla can verir.

HİKÂYET 7

Yekî ez hukemâ peser râ nehy hemî kerd ez bisyâr horden ki sîrî merdum râ rencûr koned. Goft: Ey peder gorisnegî halk râ bekoşed. Neşenîdeî ki zarîfân gofte'end: Be sîrî morden bih ki gorisnegî borden. Goft: Endâze nigehdâr. Kulû veşrebû velâ tusrifû

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Ne çendan behor kez dehânet ber âyed
Ne çendanki ez za'f cânet ber âyed

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Bâ anki der vucûd-i ta'âmest 'îş-i nefs
Renc âvered ta'âm ki bîş ez kadar buved

Ger gulşeker horî be tekelluf, ziyân koned
Ver nân-i hoşk dîr horî, gulşeker buved

Rencûrî râ goftend: Dilet çi mî hâhed? Goft: Anki dilem çîzî nehâhed.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Mi'de çu kec geşt u şikem derd hâst
Sûd nedâred heme esbâb, râst

HİKÂYET 8

Bakkâlî râ diremî çend ber sûfîyân gird âmede bûd der Vâsıt, her rûz mutâlebet kerdî ve sohenân-i bâ huşûnet goftî. Ashâb ez te'annut-i vey hastehâtır hemî bûdend ve ez tehammul çâre nebûd. Sâhibdilî der an miyân goft: Nefs râ va'de dâden be ta'âm âsânter est ki bakkâl râ be direm.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Terk-i ihsân hâce evlâter
K'ihtimâl-i cefâ-yi bevvâbân

Be temennâ-yi gûşt, morden bih
Ki tekâzâ-yi zişt-i kassâbân

7. HİKÂYE

Bilgelerden biri oğluna çok yemek yemeyi yasakladı:
- Çok yemek hasta eder insanı.
- Ama baba, açlık da öldürür insanı! Duymadın mı, ne demiş zarifler: Açlık çekeceğine, tokken öl, daha iyi.
- Ölçüyü kaçırma sen. Kur'ân ne der bak: "Yiyin, için ve israf etmeyin."[3]

Yeme ağzından çıkacak kadar.
Kalma ama açlıktan ölecek kadar.

Bulunsa da yemekte nefsin rahatı,
Azap verir yemek, kaçırırsan ölçüyü.

Zorla yersen gül şekeri, ziyan olur.
Açken yersen kuru ekmeği, gül şekeri olur.

Sormuşlar hastaya:
- Ne istiyor canın?
"Ber şey istemiyor" demiş.

Dolup sarktı mı, ağrısı tutar midenin.
Faydası olmaz o zaman ne ilacın,
ne düzenin.

8. HİKÂYE

Vâsıt'ta[4] bir bakkalın sofularda birkaç dirhem alacağı vardı. Hergün alacağını ister ve sert sözler ederdi. Sofular da onun bu kırıcı sözlerinden alınırlardı ya sineye çekmekten başka çareleri yoktu. İçlerinde hâlden anlayan biri:
- Nefse yemek vaat etmek, bakkala parayı ödeyeceğini vaat etmekten kolaydır.

Büyüklerin ihsanını terketmek
Yeğdir kapıcının cefasına katlanmaktan.

Canın et çekerken ölmek
Yeğdir kasabın çirkin alacak talebinden.

HİKÂYET 9

Cevânmerdî râ der ceng-i Tâtâr cirâhatî hovl resîd. Kesî goft: Fulân bâzergân nûşdârû dâred. Eger behâhî, bâşed ki dirîg nedâred. Gûyend: An bâzergân be buhl ma'rûfbûd

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Ger be cây-i nâneş ender sufre bûdî âfitâb
Tâ kıyâmet rûz-i rûşen kes nedîdî der cihân

Cevânmerd goft: Eger hâhem dârû dihed yâ nedihed veger dihed menfa'at koned yâ nekoned. Bârî, hâsten ezû zehr-i koşende est.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Herçi ez dûnân be minnet hâstî
Der ten efzûdî yu ez cân kâstî

Ve hekîmân gofte'end: Âb-i heyât eger furûşend fî'l-mesel be âb-i rûy, dânâ nehared ki morden be illet bih ez zindegânî be mezellet.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Eger hanzal horî ez dest-i hoşhûy
Bih ez şîrînî ez dest-i torşrûy

HİKÂYET 10

Yekî ez ulemâ horende-i bisyâr dâşt ve kefâf-i endek. Yekî râ ez bozorgân ki derû mu'tekid bûd, begoft. Rûy ez tevakku'-i û der hem keşîd ve ta'arruz-i suâl ez ehl-i edeb der nazareş kabîh âmed.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zi baht rûy torş kerde, pîş-i yâr-i azîz
Merev ki îş berû nîz telh gerdânî

Be hâcetî ki revî, tâzerûy u handân rev
Furû nebended kâr-i guşâdepîşânî

9. HİKÂYE

Bir delikanlı Tatarlarla yapılan savaşta ağır yaralanmıştı. "Filanca tüccarda panzehir var. İstersen, esirgemez senden; verir belki" dedi biri. O tüccarın cimriliğiyle meşhur olduğu söylenirdi.

Ekmek yerine güneş olsa sofrasında
Güneş yüzü görmezdi kimse
kıyamete dek cihanda.

"İlaç istersem, verir mi vermez mi, bilemem. Verirse, faydası olur mu olmaz mı; onu da bilemem. Bildiğim bir şey varsa, o da öldürücü bir zehirdir ondan bir şey istemek" dedi delikanlı.

İstersen minnetle bir şey alçaklardan
Eklersin vücuduna,
amma eksiltirsin canından.

Bilgeler ne demiş:
Tut ki yüzsuyuyla hayat suyu satılıyor; kendini bilen satın almaz asla. Çünkü illet içinde ölmek yeğdir mezellet içinde yaşamaktan.

İyi huylunun elinden acı karpuz yemek
Yeğdir somurtkanın elinden
tatlı yemekten.

10. HİKÂYE

Bilginlerden birinin evinde boğaz çok ama gelir azdı. Ona saygı duyan büyüklerden birine gidip durumunu anlattı. Adam, bilginin isteği karşısında suratını buruşturdu; bir bilimadamının kendisinden istekte bulunmasını hoş karşılamadı.

Bahtından ekşitip suratını
gitme bir dost yanına.
Kaçırırsın zira onun da keyfini.

Gideceksin madem, isteme bir şey
Olsun yüzün güleç.
Geri çevrilmez işi,
bir insan olunca güleç.

Âverde'end ki endekî der vazîfe-i û ziyâdet kerd ve bisyârî ez irâdet kem. Dânişmend çun pes ez çend rûz meveddet-i ma'hûd ber karâr nedîd, goft:

[Mustefilun Feilun Mustefilun Fa'lun]
Bi'se'l-metâ'imu hîne'z-zullu yeksibuhâ
El-Kıdru muntasabun ve'l-kadru mahfûdun

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Nânem efzûd u âbirûyem kâst
Bînevâî bih ez mezellet-i hâst

HİKÂYET 11

Dervîşî râ zarûretî pîş âmed. Kesî goft: Fulân ni'metî dâred bîkıyâs. Eger ber hâcet-i tu vâkıf gerded, hemânâ ki der kazâ-yi an tevakkuf revâ nedâred. Goft: Men û râ nedânem. Goft: Menet rehberî konem. Desteş begirift tâ be menzil-i an şahs der âverd. Yekî râ dîd leb furû hişte ve tond nişeste; ber geşt u sohen negoft. Kesî gofteş: Çi kerdî? Goft: 'Etâ-yi û râ be likâ-yi û bahşîdem.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Meber hâcet be nezdîk-i toroşrûy
Ki ez hûy-i bedeş fersûde gerdî

Eger gûyî gam-i dil, bâ kesî gûy
Ki ez rûyeş be nakd âsûde gerdî

HİKÂYET 12

Hoşksâlî der İskenderiyye 'inân-i tâkat-i dervîş ez dest refte bûd, derhâ-yi âsumân ber zemîn beste ve feryâd-i ehl-i zemîn be âsmân peyveste.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilâtun]
Nemând cânver ez vahş u tayr u mâhî yu mûr
Ki ber felek neşod ez bîmurâdî efgâneş

Denildiğine göre adam, bilginin maaşına biraz zam yaptı ama sevgi ve saygısı da eksildi. Bilgin bir süre kendisine her zamanki saygı ve sevginin gösterilmediğini görünce şöyle dedi:

Yediğin yemek ne fena!
Kazanıyorsun onu zilletle.
Tencere kaynıyor askısında,
Kalmamış ama kaderin ortada.

Arttı ekmeğim, azaldı şerefim.
Yoksulluk yeğdir isteme zilletinden.

11. HİKÂYE

Bir dervişin ihtiyacı oldu. "Filanın hadsiz hesapsız malı var. Senin ihtiyacından haberdar olsa, gerekeni yapmaktan geri durmayacaktır" dedi biri.
Derviş "Ben tanımam onu" deyince, "Sana yol göstereyim" deyip elinden tuttu ve zengin adamın evine kadar götürdü.
Derviş, somurtup asabi asabi oturan birini görünce karşısında, hiçbir şey demeden geri döndü.
Birisi "Eee, ne yaptın?" diye sorunca "Vereceğini onun suratına bağışladım!" yanıtını verdi.

Söyleme hacetini suratı turşu satana.
Kötü huyu bezdirir canından seni.

Açacaksan derdini, aç yüzü gülene.
Güleryüzüyle huzurlu hisset kendini.

12. HİKÂYE

Bir kıtlık yılı İskenderiye'de artık yoksulların dayanacak gücü kalmamıştı. Gökyüzünün kapıları yeryüzüne kapanmış, yerdekilerin feryadı göklere çıkmıştı.

Bir tek hayvan kalmadı
kurdu, kuşu, balığı, karıncası
Muratsızlıktan feryadı göklere çıkmayan.

Aceb ki dûd-i dil-i halk cem' mî neşeved
Ki ebr gerded u seylâb-i dîde bârâneş

Der çonin sâl muhannesî dûr ez dûstân ki sohen der vasf-i û terk-i edebest hâsse der hazret-i bozorgân ve be tarîk-i ihmâl ez an der gozeşten hem neşâyed, ki tâyifeî ber acz-i gûyende haml konend, berin do beyt iktisâr konîm ki endek delîl-i bisyârî bâşed ve moştî numûdâr-i hervârî

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger Teter bokşed in muhannes râ
Teterî râ diger nebâyed koşt

Çend bâşed çu cisr-i Bagdâdeş
Âb der zîr u âdemî der poşt

Çonin şahsî ki yek taraf ez na't-i û şenîdî derin sâl ni'metî bîkerân dâşt. Tengdestân râ sîm u zer dâdî ve musâfirân râ sufre nihâdî. Gurûhî dervîşân ez covr-i fâka be tâkat resîde bûdend. Âheng-i da'vet-i û kerdend ve muşâveret be men âverdend. Ser ez muvâfakat bâz zedem u goftem:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Nehored şîr nîmhorde-i seg
Ver bemîred be sahtî ender gâr

Ten be bîçâregî yu gorisnegî
Binih u dest pîş-i sifle medâr

Ger Ferîdûn şeved be ni'met u mulk
Bîhuner râ be hîçkes meşomâr

Perniyân u nesîc ber nâehl
Lâciverd u telâst ber dîvâr

HİKÂYET 13

Hâtem-i Tâî râ goftend: Ez tu bozorghimmetter der cihân dîdeî yâ şenîdeî? Goft: Belî. Rûzî çihil şotor kurbân kerde bûdem umerâ-yi arab râ. Pes be gûşe-i sahrâî be hâcetî burûn refte bûdem. Hârkenî râ dîdem poşte ferâhem âverde. Goftemeş: Be mihmânî-i Hâtem çerâ nerevî ki halkî ber simât-i û gird âmede'end. Goft:

Şaşılacak şey doğrusu:
Toplanmıyor halkın gönül dumanı
Bulut olup
gözyaşı yağmuru yağdırmaya!

İşte o yıl, yaramaz bir adam vardı. Aman, dostlardan uzak! Ondan söz edecek olsam, edebe aykırı olur; hele hele böyle büyük insanların huzurunda. Ama anlatmayıp geçersem, o da doğru değil. Yoksa âcizliğime hamleder bazıları. Sadece şu iki beyitle yetineceğim. Çünkü az, çoğun ve bir avuç, bir eşek yükünün delilidir.

Öldürse bir Tatar bu yaramaz herifi,
Kısas yapıp öldürmek gerekmez Tatarı.

Bağdat Köprüsü'ne benzer:
Altından sular akar.
Üstünde insanlar yürür.

Bunca kötü huylarını dinlediğiniz ve o yıl hadsiz hesapsız serveti olan bu adam yoksullara para verir, yolculara sofra açardı.
Yoksulluk bazı dervişlerin canına tak etmişti. Onun davetine katılmaya niyetlenip danıştılar bana. Uygun görmedim ve şöyle dedim:

Yemez arslan köpeğin artığını
acından ölse de mağarada.

Razı ol açlığa, biçareliğe.
Açma elini fakat sefillere.

Bollukta, nimette Feridun olsa
Hünersiz adamı koyma adam yerine.

Giyse de Çin ipeği, sırmalı üstüne.
Bir kütük,
benzer duvardaki boya ile nakışa.

13. HİKÂYE

Hâtem-i Tâî'ye sordular:
- Dünyada senden yüce himmetli birini gördün mü, duydun mu?
- Eveeet. Bir gün Arap emirleri için kırk deve kesmiştim. Derken bir iş için kırın bir tarafına gitmiştim. Dikenleri üstüste yığmış bir dikenci gördüm. "Niçin Hâtem'in ziyafetine katılmıyorsun? Sofrasına bir sürü insan toplanmış" dedim.

[Fâilâtun Feilâtun Feilun]
Herki nân ez amel-i hîş hored
Minnet-i Hâtem-i Tâî nebered

Men û râ be himmet u cevânmerdî ez hod berter dîdem.

HİKÂYET 14

Mûsâ aleyhisselâm dervîşî râ dîd ez birehnegî be rîg ender şode. Goft: Ey Mûsâ! Duâ kun tâ Hodâ azze ve celle merâ kefâfî dihed ki ez bîtâkatî be cân âmedem. Mûsâ duâ kerd u bereft. Pes ez çend rûz ki bâz âmed ez munâcât, merd râ dîd giriftâr ve halkî enbûh berû gird âmede. Goft: İn çi hâlet est? Goftend: Hamr horde ve arbede kerde ve kesî râ koşte. Eknûn be kısâs fermûde'end ve latîfân gofte'end:

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Gorbe-i miskîn eger per dâştî
Tohm-i goncişk ez cihân ber dâştî

[Rubai]
Âciz bâşed ki dest-i kuvvet yâbed
Ber hîzed u dest-i âcizân ber tâbed

Velev basatallâhu'r-rızka li'ibâdihi lebegav fî'l-ardi
Mûsâ aleyhisselâm be hikmet-i cihânâferîn ikrâr kerd ve ez tecâsur-i hîş istigfâr.

[Mustefilun Feilun Mustefilun Feilun]
Mâzâ ehâdake yâ magrûru fi'l-hatari
Hattâ helekte feleyte'n-nemle lem yetıri

[Mufteilun Mufteilun Feilun]
Bende çu câh âmed u sîm u zereş
Sîlî hâhed be zarûret sereş

An neşenîdî ki Felâtûn çigoft
Mûr heman bih ki nebâşed pereş?

Kim yerse el emeğiyle ekmeğini,
Hâtem-i Tâî'de bırakmaz minnetini

dedi. İşte o adamı kendimden daha yüce himmetli ve cömert buldum.

14. HİKÂYE

Hz. Musâ çıplak olduğu için kuma girmiş bir yoksul gördü. "Ey Musâ, Yüce Allah'a dua et de bana rızık versin. Takatim tükendi artık" dedi yoksul.
Musâ dua ettikten sonra adamın yanından ayrıldı.
Birkaç gün sonra Tanrı'ya yakarıştan geri dönerken adamın başının belada olduğunu gördü. Başına kalabalık toplanmıştı. "Bu ne hâl böyle?" diye sordu.
"İçki içip hır çıkarmış ve birini öldürmüş. Şimdi kısas yapacaklar" dediler.
Zarifler ne demiş:

Kanadı olsaydı miskin kedinin,
Kuruturdu dünyada serçe soyunu.

Âciz bulmaya görsün kuvvet,
Kalkar da büker âcizin kolunu.

"Eğer Allah, kullar için rızkı (sınırsızca) geniş tutup yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı."[5]
Hz. Musâ, âlemi yaratanın hikmetini ikrar etti ve gösterdiği cüret yüzünden bağışlanma diledi.

Hey aldanmış!
ne düşürdü seni uçuruma da
yok oldun böyle?
Keşke uçmasaydı karınca!

Kul bulunca mevkiyi,
parayı pulu,
İster mutlak ensesine tokatı.

Duymadın mı ne dedi Eflatun?
Olmasın karıncanın kanadı;
daha iyi.

Peder râ asel bisyârest velî peser germîdârest

[Rubai]
Ankes ki tevângeret nemî gerdâned
Û maslahat-i tu ez tu bihter dâned

HİKÂYET 15

A'râbî râ dîdem der halka-i cevheriyân-i Basra ki hikâyet hemî kerd ki vaktî der beyâbânî râh gom kerde bûdem ve ez zâd-i ma'nî çîzî bâ men nemânde ve dil ber helâk nihâde ki hemî nâgâh kîseî yâftem por morvârîd. Hergiz an zevk u şâdî ferâmûş nekonem ki pindâştem gendum-i biryânest, bâz an telhî yu nevmîdî ki ma'lûm kerdem ki morvârîdest.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Der beyâbân-i hoşk u rîg-i revân
Teşne râ der dehân çi dur çi sadef

Merd-i bîtûşe k'ûftâd ez pây
Ber kemerbend-i û çi zer çi hazef

HİKÂYET 16

Yekî ez arab der beyâbânî ez gâyet-i teşnegî mî goft:

Yâ leyte kable meniyyetî yevmen afûzu bimunyetî
Nehren tulâtimu rukbetî ve ezallu emle'u kırbetî

Babanın balı çok ama oğlunun da harareti çok.

Etmiyorsa Tanrı zengin seni,
Bilir senin için hayırlısını senden iyi.

15. HİKÂYE

Basra kuyumcularını başına toplamış bir bedevî gördüm. Şöyle anlatıyordu:
- Vaktiyle bir çölde yolumu kaybetmiştim. Yanımda azık denilecek bir şey kalmamıştı. Artık ölüme teslim olmuştum. Derken, içi inci dolu bir kese buldum. O sevincimi, tattığım zevki hiç unutmam. Çünkü kavruk bulgur sanmıştım. İçindekinin inci olduğunu anlayınca acıya düştüm, umutsuzluğa kapıldım.

Kumlar akan kuru çölde
Ne farkeder susuzun ağzında
inci olsa
sedef olsa?

Azıksız adam duramaz olsa ayakta,
Ne farkeder bel kuşağında
altın olsa,
tuğla olsa?

16. HİKÂYE

Çölde kalmış bir Arap susuzluktan şöyle diyordu:

Ölmeden önce keşke
erseydim bir gün muradıma.
Doldursaydım kırbamı
dalgalar çarparken dizime.

HİKÂYET 17

Hemçonin der kâ'-i basît musâfirî gom şode bûd ve kût u kuvveteş be âher âmede ve diremî çend ber miyân dâşt. Bisyârî begerdîd ve reh be cây nebord. Pes be sahtî helâk şod. Tâyifeî porsîdend ve diremhâ dîdend pîş-i rûyeş nihâde ve ber hâk nibişte:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger heme zerr-i ca'ferî dâred
Merd-i bîtûşe ber negîred gâm

Der beyâbân fakîr-i sûhte râ
Şalgam-i pohte bih ki nokre-i hâm

HİKÂYET 18

Hergiz ez devr-i zemân nenâlîde bûdem ve rûy ez gerdiş-i âsumân der hem nekeşîde, meger vaktî ki pâyem birehne mânde bûd ve istitâ'at-i pâypûşî nedâştem, be câmi'-i Kûfe der âmedem dilteng. Yekî râ dîdem ki pây nedâşt. Sipâs-i ni'met-i Hak be cây âverdem ve ber bîkefşî sabr kerdem.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Morg-i biryân be çeşm-i merdum-i sîr
Kemter ez berg-i terre ber hân est

Vanki râ destgâh u kuvvet nîst
Şalgam-i pohte morg-i biryân est

HİKÂYET 19

Yekî ez mulûk bâ tenî çend hâsân der şikârgâhî be zemistân ez imâret dûr uftâdend. Tâ şeb der âmed, hâne-i dihkânî dîdend. Melik goft: Şeb ancâ revîm tâ zahmet-i sermâ nebâşed. Yekî ez vuzerâ goft: Lâyık-i pâdişâh nîst be hâne-i dihkânî ilticâ kerden. Hem incâ hayme zenîm ve âteş konîm. Dihkân râ haber şod, mâhazarî tertîb kerd u pîş âverd ve zemîn bûsîd u goft: Kadr-i bolend-i sultân nâzil neşodî velîken nehâstend ki kadr-i dihkân bolend gerded. Sultân râ sohen goften-i û matbû' âmed. Şebângâh be menzil-i û nakl kerdend. Bâmdâdâneş hil'at u ni'met fermûd. Şenîdendeş ki kademî çend der rikâb-i sultân hemî reft ve mî goft:

17. HİKÂYE

Uçsuz bucaksız bir düzlükte yolcunun biri kaybolmuş, azığı tükenmiş, kuvvetinin sonuna gelmişti. Belinde de birkaç dirhem parası vardı.
Yolcu ne kadar döndü dolaştıysa da bir yere yol bulamadı ve feci bir şekilde can verdi.
Oradan geçenler, adamcağızın paraları gözünün önüne koymuş ve toprağa şunları yazmış olduğunu gördüler.

Olsa da yükü som altın
Azıksız adam atmaz adım.

Bağrı yanmış fakir için çölde
Pişmiş şalgam iyidir ham gümüşten.

18. HİKÂYE

Günlerin akıp geçişinden sızlanıp felek yüzünden somurttuğum olmadı hiç. Ancak bir defasında ayağım çıplak kalmıştı. Bir ayakkabı alacak gücüm de yoktu. Can sıkıntısıyla Kûfe Camii'ne girdim. İçerde ayaksız birini görünce Allahıma şükürler ettim ve ayakkabısızlığa dayandım.

Tokun gözüne kızarmış tavuk
Sofradaki tere yaprağından az görünür.

Yok yoksul adama pişmiş şalgam
kızarmış tavuk görünür.

19. HİKÂYE

Hükümdarlardan biri birkaç has adamıyla birlikte kış vakti ava çıkmış, saraydan uzak düşmüştü. Hava kararınca bir köy evi gördüler. Hükümdar "Geceyi şurada geçirelim de soğuktan rahatsız olmayalım" dedi. Vezirlerden biri "Bir köylünün evine sığınmak efendimizin şanına yaraşmaz. Şuracıkta çadır kurar, ateş yakarız" dedi.
Her nasılsa köylünün haberi oldu, yiyecek bir şeyler hazırlayarak padişaha getirdi. Yeri öptükten sonra "Sultanımın şanı eksilmezdi ama bir köylünün şerefyâb olmasını istemediler" dedi. Onun bu konuşma tarzı hükümdarın hoşuna gitti ve gece vakti köylünün evine taşındılar. Sabah olunca hükümdar köylüye hilat ve para verilmesini buyurdu.
Köylünün sultanın rikâbında birkaç adım yürürken şöyle dediğini duymuşlar:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zi kadr u şevket-i sultân negeşt çîzî kem
Ez iltifât be mihmânserây-i dihkânî

Kulâhgûşe-i dihkân be âfitâb resîd
Ki sâye ber sereş endâht çun tu sultânî

HİKÂYET 20

Gedâî hovl râ hikâyet konend ki ni'metî vâfir endûhte bûd. Yekî ez pâdişâhân gofteş: Hemî numâyend ki mâl-i bikerân dârî ve mâ râ muhimmî hest. Eger be berhî ez an destgîrî konî, çun irtifâ' resed, vefâ kerde şeved ve şukr gofte. Goft: Ey hodâvend-i rûy-i zemîn! Lâyık-i kadr-i bozorgvâr-i pâdişâh nebâşed dest-i himmet be mâl-i çun men gedâyî âlûde kerden ki cev cev be gedâî ferâhem âverde'em. Goft: Gam nîst ki be kâfir mî dihem. el-Habîsâtu li'l-habîsîn.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Ger âb-i çâh-i nasrânî ne pâk est
Cuhûd-i morde mî şûyî çi bâk est?

Kâlû 'acînu'l-kilsi leyse bitâhirin
Kulnâ nesuddu bihi şukûka'l-mebrezi

Şenîdem ki ser ez fermân-i melik bâz zed ve huccet âverden girift ve şûhçeşmî kerden. Befermûd tâ mazmûn-i hitâb ezû be zecr u tevbîh muhallas kerdend.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be letâfet çu ber neyâyed kâr
Ser be bîhurmetî keşed nâçâr

Herki ber hîşten nebahşâyed
Ger nebahşed kesî berû, şâyed

Eksilmedi bir şey sultanın şevketinden,
kadrinden,
bir köylünün evinde misafir olmaktan.

Senin gibi bir sultan salınca gölgesini üstüne
Köylünün şapkası güneşe erişti şereften.

20. HİKÂYE

Çok zengin olmuş bir dilenciden bahsedilir. Padişahlardan biri buna dedi ki:
- Hadsiz hesapsız malın olduğu söyleniyor. Bizim önemli bir işimiz çıktı. Paranın bir kısmıyla bize destek verirsen, vergi toplanınca borcun ödenir ve sana minnettar kalırız.
Dilenci:
- Ey yeryüzünün efendisi; benim gibi bir dilenciden bunu isteyerek elinizi kirletmeyin. Ben kuruş kuruş dilenerek bu servetin sahibi oldum.
Padişah:
- Önemli değil. Ben de kâfire verecektim zaten. "Pislik pislere yaraşır."

Temiz değilmiş nasranî kuyusunun suyu.
Sorun değil;
cehûd ölüsü yıkayacaktık zaten.

Dediler ki: Temiz olmaz kireç harcı.
Dedik: Hela duvarını onaracaktık zaten.

Duyduğuma göre dilenci, hükümdarın emrine itaat etmeyip ipe un sermeye, edepsizlik etmeye başladı. Bunun üzerine padişah emir verdi, tartaklayarak zorla istenilen parayı aldılar.

Tatlı dil yaramayınca işe,
İş varır sonunda edepsizliğe.

Kim ki etmez kendine merhamet,
Kimse ona merhamet etmese gerek.

HİKÂYET 21

Bâzergânî râ şenîdem ki sad u pencâh şotor bâr dâşt ve çihil bende-i hidmetgâr. Şebî der cezîre-i Kîş merâ be hucre-i hîş der âverd. Heme şeb neyâremîd ez sohenhâ-yi perîşân goften ki fulân enbâzem be Turkistân u fulân bizâ'at be Hindûstân est ve in kıbâle-i fulân zemîn est ve fulân çîz râ fulân, zamîn. Gâh goftî hâtır-i İskenderiye dârem ki hevâî hoş est. Bâz goftî: Ne ki Deryâ-yi Magrib muşevveş est. Sa'diyâ, seferî dîgerem der pîş est. Eger an kerde şeved, be kıymet-i omr-i hîş be gûşe benişînem. Goftem: An kodâm sefer est? Goft: Gûgerd-i pârsî hâhem borden be Çîn ki şenîdem kıymetî azîm dâred ve ez ancâ kâse-i Çînî be Rûm ârem ve dîbâ-yi Rûmî be Hind ve fûlâd-i Hindî be Haleb ve âbgîne-i Halebî be Yemen ve berd-i Yemânî be Pars vezan pes terk-i ticâret konem ve be dukkânî benişînem. İnsâf, ez in mâhûlyâ çendan furû goft ki bîş tâkat-i gofteneş nemând. Goft: Ey Sa'dî, tu hem sohenî begûy ez anhâ ki dîdeî yu şenîdeî. Goftem:

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
An şenîdestî ki der aksâ-yi Gûr
Bâr-i sâlârî beyuftâd ez sutûr

Goft: Çeşm-i teng-i dunyâdûst râ
Yâ kanâ'at por koned yâ hâk-i gûr

HİKÂYET 22

Mâldârî râ şenîdem ki be buhl çonan ma'rûf bûd ki Hâtem-i Tâî der kerem. Zâhir-i hâleş be ni'met-i dunyâ ârâste ve hisset-i nefs-i cibillî der vey hemçonan mutemekkin. Tâ be câyî ki nânî be cânî ez dest nedâdî ve gorbe-i Bû Hureyre râ be lokmeî nenevâhtî ve seg-i Ashâbi'l-kehf râ ustuhânî neyendâhtî. Filcumle hâne-i û râ kes nedîdî der guşâde ve sufre-i û râ ser guşâde.

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Dervîş becuz bûy-i ta'âmeş neşenîdî
Morg ez pes-i nân horden-i û, rîze neçîdî

21. HİKÂYE

Bir tüccarın yüz elli devenin taşıyabileceği ticarî malı ve kırk hizmetkârı vardı. Bir gece Kîş adasındaki[6] evine götürdü beni. Gece boyunca saçmaladı durdu:
"Filan ortağım Türkistan'da, falan malım Hindistan'da. Şu, falan çiftliğin tapusu, şu da falan malın filan kefili."
Bir ara da şöyle dedi:
"İskenderiye'ye gitmek niyetindeyim. İklimi güzeldir."
Yine bir ara "Yok, yok. Akdeniz şimdi fırtınalı olur. Sâdî; çıkacağım bir sefer daha var. Bunu da bitirirsem, artık ömrümün kalan kısmında köşeme çekileceğim." dedi.
"Neymiş bu sefer?" dedim.
"Fars kükürtünü Çin'e götüreceğim. Çok para ediyormuş. Oradan çini kâse alıp Rûm'a, Rûm ipeğini Hindistan'a, Hint çeliğini Halep'e, Halep şişesini Yemen'e, Yemen kumaşını Fars'a götürdükten sonra ticareti bırakıp bir dükkanda oturacağım."
İnsaf artık; bu ham hayallerden o kadar bahsetti ki konuşacak hâli kalmadı.
"Sâdî, sen de gördüklerinden, duyduklarından bir şeyler anlat" dedi.
Dedim ki ben de:

Duydun mu hiç
Gûr'un ötelerinde
düştü katırdan bir kervanbaşı.

Dedi:
Dünya düşkünü harisin gözünü
doldurur ya kanaat
ya mezar toprağı.

22. HİKÂYE

Zengin birinin hikâyesini dinledim. Hâtem-i Tâ'î nasıl cömertlikte meşhursa, o da cimrilikte ün salmıştı. Dışardan bakıldığında, dünya nimetlerine garkolmuş biriydi, oysa pespâyelik ruhuna yerleşmişti. Canı pahasına da olsa, ekmeğini kaptırmaz, Ebû Hureyre'nin kedisi olsa, bir lokma yiyecekle okşamaz, Ashâb-i Kehf'in köpeği olsa önüne bir kemik atmazdı. Uzun sözün kısası, kapısının açık, sofrası serilmiş olduğunu kimseler görmemişti.

Derviş almazdı yemeğinin kokusundan başka
Kırıntı toplamazdı kuş, sofrasından sonra.

Şenîdem ki be Deryâ-yi Magrib ender, râh-i Mısr ber girifte bûd ve hiyâl-i fir'avnî der ser. Hattâ izâ edrekehu'l-garaku bâdî muhâlif-i keştî ber âmed.

[Meûlu Mefâilu Mefâilu Feûlun]
Bâ tab'-i melûlet çi koned, herki nesâzed?
Şurta heme vaktî nebuved lâyık-i keştî

Dest-i duâ ber âverd ve feryâd-i bîfâyide hânden girift. Veizâ rakibû fi'l-fulki da'ûllâhe muhlisîni lehu'd-deyn

[Mufteilun Fâilun Mufteilun Fâilun]
Dest-i tazarru' çi sûd bende-i muhtâc râ
Vakt-i duâ ber Hodây, vakt-i kerem der bagal?

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ez zer u sîm, râhatî beresân
Hîşten hem temettu'î ber gîr

Vangeh in hâne kez tu hâhed mând
Hıştî ez sîm u hıştî ez zer gîr

Âverde'end ki der Mısr ekârib-i dervîş dâşt. Be bakiyyet-i mâl-i û tevânger şodend ve câmehâ-yi kohen be merg-i û bederîdend ve hezz u dimyâtî borîdend. Hem der an hefte yekî râ dîdem ez îşân ber bâdpâyî revân, gulâmî der pey devân.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Veh ki ger morde bâz gerdîdî
Be miyân-i kabîle vu peyvend

Redd-i mîrâs sahtter bûdî
Vârisân râ zi merg-i hîşâvend

Be sâbıka-i ma'rifetî ki miyân-i mâ bûd, âstîneş giriftem u goftem:

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Behor, ey nîksîret-i seremerd
K'an nigûnbaht gird kerd u neherd

Duyduğuma göre, Akdeniz'de Mısır'a doğru yol alıyor ve firavunluk hayalleri kuruyordu. "Sular onu boğacak düzeye erişince"[7] âyetinde olduğu gibi gemiye aykırı bir rüzgâr çıktı.

Ne yapsın huysuzluğuna alışamayan?
Rüzgâr esmez her zaman gemiye lâyık.

Kaldırdı ellerini duaya ve boşu boşuna feryad etmeye başladı. "Onlar gemiye bindikleri zaman, Allah'a can ü gönülden yalvarıp yakarırlar."[8]

Neye yarar muhtaç kulun yalvarması
Havadaysa eli Tanrı'ya yakarırken;
Koltuğundaysa eli cömertlik zamanı.

Altın ile, gümüş ile
ulaştır rahatlık
Kendin de gör yararını.

Geriye bırakacağın bu evin
altın say bir kerpicini,
gümüş say bir kerpicini.

Söylenildiğine göre bu adamın Mısır'da yoksul akrabası vardı ve ölümünden sonra ondan miras kalan malla zengin oldular; üstlerindeki eski giysileri yırttılar, ipekli giysiler giydiler; Dimyat kumaşından elbise yaptırdılar.
Daha o hafta bunlardan birini gördüm; rüzgâr gibi koşan bir küheylana binmiş, bir köle de peşinden koşturuyordu.

Vay vay vay!
Geri dönseydi ölü
Kabilesi, akrabası arasına,

Ne zor olurdu reddimiras etmek
akrabanın ölümünden sonra vârislere!

Eskiden beri tanıştığım için bu vârisin yenini tuttum da dedim ki:

Yemeye bak ey iyi huylu adam!
Şu bahtı kara biriktirdi de yemedi!

HİKÂYET 23

Sayyâdî zaîf râ mâhî-i kavî be dâm ender uftâd, tâkat-i hıfz-i an nedâşt. Mâhî berû gâlib âmed ve dâm ez desteş der rubûd u bereft.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Şod gulâmî ki âb-i cûy âred
Cûy-i âb âmed u gulâm bebord

Dâm her bâr mâhî âverdî
Mâhî in bâr reft u dâm bebord

Dîger sayyâdân dirîg hordend ve melâmeteş kerdend ki çonin saydî der dâmet uftâd ve nedânistî nigâh dâşten.
Goft: Ey berâderân, çi tevân kerden? Merâ rûzî nebûd ve mâhî râ hemçonan rûzî mânde bûd.

Sayyâd-i bîrûzî der Dicle negîred ve mâhî-i bîecel ber hoşk nemîred.

HİKÂYET 24

Dest u pâ borîdeî hezârpâî bekoşt. Sâhibdilî berû gozer kerd u goft: Subhânallâh, bâ hezârpây ki dâşt çun eceleş ferâ resîd ez bî dest u pâyî gorîhten netevânist.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu âyed zi pey doşmen-i cânsitân
Bebended ecel pây-i esb-i devân

Der an dem ki doşmen peyâpey resîd
Kemân-i Kiyânî neşâyed keşîd

23. HİKÂYE

Zayıf bir balıkçının ağına büyük bir balık takıldı ama balıkçı onunla baş edemedi. Balık baskın çıktı ve ağı da çekip götürdü.

Irmaktan su getirmeye gitti bir köle
Irmağın suyu yükseldi;
götürdü köleyi.

Her defasında balık getirirdi ağ
Bu kez balık gitti;
götürdü hem ağı.

Diğer balıkçılar hayıflanıp balıkçıya yüklendiler:
-Ağına böyle bir balık düştü de zaptedemedin ha!
-Kardeşler, elden ne gelir? Rızkım değilmiş. Balığın daha yaşayacak ömrü varmış!

Nasipsiz balıkçı Dicle'de tutamaz balığı.
Gelmemişse eceli balığın,
ölmez karada olsa.

24. HİKÂYE

Eli ayağı kesik biri bir kırkayak öldürdü. Oradan geçen bir gönül adamı "Allah Allah! Şu işe bak! Kırk ayağı olduğu hâlde, eceli gelince elsiz ayaksız birinden kaçamadı!" dedi.

Can alıcı düşman gelince arkadan
bağlar ecel koşan atın ayağını.

Sökün ederken düşman peşpeşe
çekilemez şah yayı;
hiç işe yarar mı?

HİKÂYET 25

Eblehî râ dîdem semîn, hil'atî semîn der ber ve merkebî tâzî der zîr ve kasabî Mısrî ber ser. Kesî goft: Sa'dî, çigûne hemî bînî in dîbâ-yi mu'lem ve berin heyvân-i lâya'lem? Goftem:

Kad şâbehe bi'l-verâ himârun
'İclen ceseden lehu huvârun

Yek hilkat-i zîbâ bih ez hezâr hil'at-i dîbâ

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be âdemî netevan goft mând in heyvân
Meger durâe vu destâr u nakş-i bîrûneş

Be gird der heme esbâb u mulk u hestî-i û
Ki hîç çîz nebînî helâl cuz hûneş

HİKÂYET 26

Dozdî gedâî râ goft: Şerm nedârî ki dest ez berâyi cevî sîm pîş-i her le'îm derâz mî konî? Goft:

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Dest, derâz ez pey-i yek habbe sîm
Bih ki beberend bedangî yu nîm

HİKÂYET 27

Moştzenî râ hikâyet konend ki ez dehr-i muhâlif be figân âmede ve halk-i ferâh ez dest-i teng be cân resîde. Şikâyet pîş-i peder bord ve icâzet hâst ki azm-i sefer dârem, meger be kuvvet-i bâzû dâmen-i kâmî ferâ çeng ârem.

[Müfteilün Fâilün Mufâaletün Fa']
Fazl u huner zâyi' est tâ nenumâyend
'Ûd ber âteş nihend u muşk besâyend

25. HİKÂYE

Sırtında kaftan, altında Arap atı, başında Mısır keteninden sarık bulunan şişman bir ahmak gördüm. Birisi dedi ki:
-Sâdî, şu cahil hayvanın üstündeki süslü ipeği nasıl buluyorsun?

-İnsan kılığında bir eşek. Öküz gibi böğüren bir dana!

Güzel bir yüz bin kaftandan iyidir.

Denilemez buna insan;
olsa olsa bir hayvan.
Benzese de dıştan cübbesi sarığıyla adama.

Araştır üstünü başını,
varını, yoğunu,
malını, mülkünü.
Bulamazsın helal bir şey
dökmekten başka kanını.

26. HİKÂYE

Hırsızın biri dilenciye "Üç kuruş uğruna önüne gelen mendebura el açmaya utanmıyor musun?" dedi.
Dilenci:

Üç kuruş için uzatılan el
İyidir birkaç parça için kesilen elden.

27. HİKÂYE

Hikâye bu ya; pehlivanın birisine felek vurmuştu. Çok yemeğe alışkın boğazından yoksulluk feryatları çıkar olmuştu. Gitti, babasına sızlandı. "Gurbete çıkmaya niyetliyim; olur da kol gücümle muradıma ererim belki" diye izin istedi.

Yitiktir gösterilmezse bilgi ile hüner.
Ateşe koyarlar ûdu; ezerler miski.

Peder goft: Ey peser, hiyâl-i muhâl ez ser be der kun ve pây-i kanâ'at der dâmen-i selâmet keş ki bozorgân goftе'end: Dovlet ne be kûşîden est, çâre kem cûşîden est.

[Mufteilun Fâilun Mufteilun Fâilun]
Kes netevâned girift dâmen-i dovlet be zûr
Kûşiş-i bîfâyide est vesme ber ebrû-yi kûr

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Eger be her ser-i mûît sad hired bâşed
Hired be kâr neyâyed çu baht bed bâşed

Peser goft: Ey peder, fevâid-i sefer bisyâr est ez nuzhet-i hâtır ve cerr-i menâfî' ve dîden-i acâ'ib ve şenîden-i garâib ve teferruc-i buldân ve mucâveret-i hullân ve tahsîl-i câh u edeb ve mezîd-i mâl u mukteseb ve ma'rifet-i yârân ve tecrubet-i rûzgârân, çonanki sâlikân-i tarîkat goftе'end:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Tâ be dukkân u hâne der girevî
Hergiz ey hâm âdemî neşevî

Berev ender cihân teferruc kun
Pîş ezan rûz kez cihân berevî

Peder goft: Ey peser, menâfi'-i sefer çonin ki goftî bîşomârest velîken muselлem penc tâyife râst: Nohostîn bâzergânî ki bâ vucûd-i ni'met u miknet gulâmân u kenîzân dâred dilâvîz ve şâgirdân-i çâbuk. Her rûz be şehrî ve her şeb be makâmî ve her dem be teferrucgâhî ez na'îm-i dunyâ mutemettî'

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Mun'im be kûh u deşt u beyâbân garîb nîst
Hercâ ki reft hayme zed u hâbgâh sâht

V'anrâ ki ber murâd-i cihân nîst destres
Der zâd u bûm-i hîş garîbest u nâşinâht

Dovom âlimî ki be mantık-i şîrîn ve kuvvet-i fesâhat ve mâye-i belâgat hercâ ki reved, be hidmet-i û ikdâm numâyend ve ikrâm konend.

Babası:
-Oğlum; çıkar şu olmayacak hayalleri kafandan, kanaat yolunu seç. Ne demiş büyükler: Çalışmakta değil devlet; çaresi: Az şikayet et.

Tutamaz kimse zorla talihin eteğini
Boşuna uğraştır körün kaşına çekmek sürmeyi.

Her tel saçında yüz akıl olsa
İşe yaramaz aklın,
olunca bahtın kara.

Oğlu:
-Ama baba, seyahatin nice faydası var: Gönüle ferahlık verir, kazanç sağlar, ilginç şeyler görülür, tuhaf şeyler işitilir, şehirlerde gezilir, dostluklar kurulur, mal mülk artar, çalışarak kazanılır, yeni dostlarla tanışılır, deneyim sahibi olunur. Dervişlerin dediği gibi:

Evinle dükkanında oldukça demirbaş
olamazsın asla adam
ey ham!

Git haydi; dolaş dünyayı
Terketme zamanı gelmeden
bu dünyayı.

Babası:
-Oğlum; dediğin gibi seyahatin faydası çoktur ama beş sınıf insan için çoktur. Birincisi; tüccar takımı. Malları, mülkleri, köleleri, güzel cariyeleri, canıtez uşakları vardır. Her gün bir şehirde, her akşam bir başka yerdedirler. Ya gezmektedirler ya dünya nimetlerinden yararlanmakta.

Garip değildir zengin
dağda, kırda, bayırda.
Gittiği yerde kurar çadırını;
serer yatağını.

Dünyalık ihtiyaçlarını karşılayamazsa biri,
Kalır kendi yurdunda hem garip
hem yabancı.

İkincisi; âlimlerdir. Bir âlim, güzel sözleri, fesahat gücü ve etkileyiciliği ile nereye giderse gitsin hizmet ve ikram görür.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Vucûd-i merdum-i dânâ misâl-i zerr-i telâst
Ki her kocâ bereved kadr u kıymeteş dânend

Bozorgzâde-i nâdân be şehr vâmâned
Ki der diyâr-i garîbeş behîç nesitânend

Siyom hûbrûyî ki derûn-i sâhibdilân be muhâletet-i û meyl koned ki bozorgân gofte'end: Endekî cemâl bih ez bisyârî-i mâl ve gûyend: Rûy-i zîbâ merhem-i dilhâ-yi haste est ve kilîd-i derhâ-yi beste. Lâcerem sohbet-i û râ heme cây ganîmet şinâsend ve hidmeteş râ minnet dânend.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Şâhid ancâ ki reved, hurmet u izzet bîned
Ver berânend be kahreş peder u mâder-i hîş

Per-i tâvus der evrâk-i mesâhif dîdem
Goftem: İn menzilet ez kadr-i tu mî bînem bîş

Goft: Hâmûş ki herkes ki cemâlî dâred
Her kocâ pây nihed, dest nedârendeş pîş

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Çun der peser muvâfıkî yu dilberî buved
Endîşe nîst, ger peder ez vey berî buved

Û govher est, gû sadefeş der cihân mebâş
Durr-i yetîm râ heme kes muşterî buved

Çihârom hoşâvâzî ki be hancere-i dâvudî âb ez cereyân u morg ez tayerân bâz dâred. Pes be vesîlet-i in fazîlet dil-i muştâkân sayd koned ve erbâb-i ma'nî be munâdemet-i û ragbet numâyend ve be envâ'-i hidmet konend

Sem'î ilâ husni'l-egânî
Men zellezî habbese'l-mesânî?

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Çi hoş bâşed âheng-i nerm-i hazîn
Be gûş-i harîfân-i mest-i sabûh

Âlim insanın varlığı benzer halis altına.
Bilinir kadri kıymeti her nereye varsa.

Cahil bir asilzade benzer geçmez akçeye.
Gurbet elde mal verilmez o akçeye.

Üçüncüsü; güzel yüzlü insanlardır. Hâlden anlayanlar ona meylederler. Büyükler "Az güzellik çok maldan yeğdir" demişler. Yine derler ki: "Güzel yüz yaralı gönüllerin merhemi, kapalı kapıların anahtarıdır." Gerçekten de her yerde böyle biriyle konuşmaya can atılır.

Kahredip kovsa anası babası güzeli,
Gittiği yerde görür hürmet ile izzeti.

Kur'ân'ın arasında gördüm tavus tüyünü.
Dedim: Bu mevki senin kadrinden çok doğrusu.

Dedi: Sus hele sen;
kimin varsa güzelliği,
ayak bastığı yerde
demezler:
Dur beri!

Varsa iyi huy ile güzellik bir oğulda,
Babası uzak dursa da,
kaygılanmak boşuna.

Bir incidir o,
olmasa da sedefi.
Eşi bulunmaz incidir;
olur herkes müşterisi.

Dördüncüsü; suyu akmaktan, kuşu uçmaktan alıkoyan davudî bir sestir. Bu meziyeti sayesinde sevenlerinin gönlünü avlar ve irfan sahipleri ona hizmete koşar, ellerinden geleni yaparlar.

Kulağım meftun güzel sese.
Kim dokunur iki telli saza?

Ne hoştur yumuşak, hazin bir ses!
Sabah şarabı içen mestlerin
kulağındaki ses.

Bih ez rûy-i zîbâst âvâz-i hoş
Ki an hazz-i nefsest u in kût-i rûh

Yâ kemîne pîşeverî ki be sa'y-i bâzû kefâfî hâsıl koned tâ âbrûy ez behr-i nân rîhte negerded. Çonanki hiredmendân gofte'end:

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Ger be garîbî reved ez şehr-i hîş
Sahtî yu mihnet nebered pînedûz

Be herâbî futed ez memleket
Gurisne hofted melik-i Nîmrûz

Çonin sıfethâ ki beyân kerdem, ey ferzend, der sefer mûcib-i cem'iyyet-i hâtır est ve dâ'iye-i tıyb-i 'îş vanki ezin cumle bîbehre est, be hiyâl-i bâtıl der cihân bereved ve dîger keseş nâm u nişân neşineved.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Her anki gerdiş-i gîtî be kîn-i û ber hâst
Be gayr-i maslahateş rehberî koned eyyâm

Kebûterî ki diger âşiyân nehâhed dîd
Kazâ hemî beredeş tâ be sûy-i dâne vu dâm

Peser goft: Ey peder, kovl-i hukemâ râ çigûne muhâlefet konîm ki gofte'end: Rızk egerçi maksûmest, be esbâb-i husûl, te'alluk şart est ve belâ egerçi makdûr, ez ebvâb-i duhûl-i an ihtirâz vâcib.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Rızk eger çend bîgumân beresed
Şart-i aklest, costen ez derhâ

Verçi kes bîecel nehâhed mord
Tu merev der dehân-i ejderhâ

Derin sûret ki menem bâ pîl-i demân bezenem ve bâ şîr-i jeyân pence der efkenem; pes maslahat ân est ey peder ki sefer konem kezin bîş tâkat-i bînevâî nemî ârem.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Çun merd der futâd zi cây u mekâm-i hîş
Dîger çi gam hored heme âfâk cây-i ûst

Güzel yüzden iyidir güzel ses.
Birinden nefis haz alır,
öbüründen ruh kuvvet.

Beşincisi; sanatkârdır. Bir lokma ekmek uğruna dökmemek için yüzsuyunu bileğinin gücüyle kazanır parasını.

Çıksa memleketinden,
düşse gurbet ellere,
sıkıntı çekmez kunduracı.

Uzak düşse tahtından,
aç yatar Sîstan padişahı.

Evladım, saydığım bu özellikler yolculukta huzur verir, safâ sürdürür. Bunlardan nasibini alamayan, saçma sapan hayallerle dünyada dolaşır durur ve kimse adını sanını bilmez.

Felek kin gütmeye görsün birine,
Rehberlik eder hep onun zararına.

Yuvasına dönmeyecek güvercine
gösterir yemi kader, çeker tuzağa.

Oğlu:
-Babacığım, bilgelerin sözüne nasıl aykırı davranırım? Herkesin rızkı tayin edilmiş olsa bile, bunu elde etmenin şartı şurtu var. "Kaderde başa gelecek bela yazılmış olsa da, bundan kaçmamak gerekir" demişler.

Gelecek kuşkusuz rızık,
Aklın şartıdır ama,
kapısında aranmalı rızık.

Eceli gelmeden ölmeyecek kimse.
Gitme yine de sen ejderhanın ağzına.

Bu durumda, azgın fille boğuşmak ve kükreyen arslanla pençeleşmek düşer bana. Babacığım, seyahate çıkmak daha uygun. Çünkü yoksulluğa dayanacak gücüm kalmadı artık.

Yiğit dediğin uzak düşmeye görsün yerinden
yurdundan;
Artık ne var üzülecek!
Her yer yurttur ona.

Şeb her tevângerî be serâyî hemî revend
Dervîş her kocâ ki şeb âmed, serây-i ûst

İn begoft ve peder râ vidâ' kerd ve himmet hâst u revân şod ve bâ hod hemî goft:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Hunerver çu bahteş nebâşed be kâm
Be câyî reved keş nedânend nâm

Hemçonin tâ beresîd be kenâr-i âbî ki seng ez selâbet-i û ber seng hemî âmed ve hurûş be ferseng mî reft

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun]
Sehmgin âbî ki morgâbî der û îmen nebûdî
Kemterin mevc, âsyâseng ez kenâreş der rubûdî

Gurûhî merdumân râ dîd her yek be kurâzeî der mi'ber nişeste ve raht-i sefer beste. Cevân râ dest-i 'etâ beste bûd zebân-i senâ ber guşûd; çendanki zârî kerd, yârî nekerdend. Mellâh-i bîmuruvvet be hande ber gerdîd u goft:

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Zer nedârî netevan reft be zûr ez deryâ
Zûr-i deh merde çi bâşed, zer-i yek merde biyâr

Cevân râ dil ez ta'ne-i mellâh behem ber âmed. Hâst ki ezû intikâm keşed, keştî refte bûd. Âvâz dâd u goft: Eger bedin câme ki pûşîde dârem, kanâ'at konî, dirîg nîst. Mellâh tama' kerd ve keştî bâz gerdânîd.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Bedûzed şere dîde-i hûşmend
Der âred tama' morg u mâhî be bend

Çendanki rîş u girîbân be dest-i cevân uftâd, be hod der keşîd ve bîmuhâbâ kûften girift. Yâreş ez keştî be der âmed, tâ poştî koned; hemçonin doroştî dîd u poşt bedâd. Cuz in çâre nedâştend ki bâ û be musâlahat gerâyend ve be ucret musâmahat numâyend. Kullu mudârâtin sadakatun

Zenginler sarayına gider akşam çöktü mü,
Akşamın çöktüğü yer
saray olur yoksula.

Diyeceğini dedi, babasıyla vedalaşıp himmet diledi, düştü yola. Hem yürüyor hem şöyle diyordu:

Şansı yâver gitmezse hüner sahibinin,
gider adının bilinmediği yere.

Oğlan gide gide bir su kenarına vardı. Suyun gürleyişiyle taş taş üstünde yuvarlanıyor, çağıltısı bir fersahtan duyuluyordu.

Ne korkunç bir su!
Ördek hissetmezdi kendini güvencede!
Yandan çarpsa en küçük dalgası,
söker götürürdü değirmen taşını.

Bazı insanlar gördü, üç beş akçe verip kendini gemiye atmış, yolculuğa hazırlanmış. Delikanlıda yoktu para verecek güç; o da başladı övgüye. Yalvardı, yakardı ama elinden tutan çıkmadı. Hayırsız kaptan sırıtarak döndü oğlana:

Yoksa paran,
geçemezsin zorla denizden.
Neye yarar on kişinin gücü?
Bir kişilik para ver bana.

Kaptanın ağır sözleri delikanlının gücüne gitti; ondan intikam almak geldi içinden ama gemi kalkmıştı bir kere.
Bağırdı kenardan:
-Üstümdeki elbise yararsa işine, al şunu.
Kaptan elbiseye tamah edip geminin burnunu çevirdi.

Hırs akıl sahiplerinin bağlar gözünü.
Tamah tuzağa çeker kuş ile balığı.

Delikanlı, gemicinin sakalını tuttu; kendine çekip yapıştı yakasına ve yer misin yemez misin bir güzel dövdü. Yardım etmek üzere arkadaşı da gemiden indi ama aynı dayağı o da yedi. Onunla barışıp ücret almamaktan başka çareleri kalmamıştı. Her yumuşak davranış Tanrı rızası için verilmiş bir sadakadır.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu perhâş bînî tehammul biyâr
Ki sehlî bebended der-i kârzâr

Be şîrîn zebânî yu lutf u hoşî
Tevânî ki pîlî be mûyî keşî

Be ozr-i mâzî der kademeş futâdend ve bûse-i çendî be nifâk ber ser u çeşmeş dâdend. Pes be keştî der âverdend u revân şodend tâ beresîdend be sutûnî ez imâret-i Yûnân der âb îstâde. Mellâh goft: Keştî râ halel hest. Yekî ez şomâ ki dilâverter est bâyed ki bedin sutûn bereved ve hitâm-i keştî begîred tâ imâret konîm. Cevân be gurûr-i dilâverî ki der ser dâşt, ez hasm-i dilâzurde neyendîşîd ve kovl-i hukemâ gofte'end: Her kirâ rencî be dil resânîdî, eger der akab-i an sad râhat beresânî, ez pâdâş-i an yek renciş îmen mebâş ki peykân ez cirâhat beder âyed ve âzâr der dil bemâned.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çi hoş goft Bektaş bâ hayltâş
Çu doşmen herâşîdî, îmen mebâş

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Meşev îmen ki tengdil gerdî
Çun zi destet dilî be teng âyed

Seng ber bâre-i hisâr mezen
Ku buved kez hisâr seng âyed

Çendanki mikved-i keştî be sâid ber pîçîd ve bâlâ-yi sutûn reft, mellâh zimâm ez kefeş der guselânîd ve keştî berând. Bîçâre mutehayyir bemând. Rûzî do belâ vu mihnet keşîd ve sahtî dîd. Siyom hâbeş girîbân girift ve be âb endâht. Ba'd-i şebânrûzî diger ber kenâr uftâd ez heyâteş ramakî mânde. Berg-i dirahtân horden girift ve bîh-i giyâhân ber âverden tâ endekî kuvvet yâft. Ser der beyâbân nihâd ve hemî reft tâ teşne vu bîtâkat be ser-i çâhî resîd. Kavmî ber û gird âmede ve şerbetî âb be peşîzî hemî âşâmîdend. Cevan râ peşîzî nebûd, taleb kerd u bîçâregî numûd, rahmet neyâverdend. Dest-i te'addî derâz kerd, muyesser neşod. Be zarûret tenî çend râ furû kûft. Merdân galebe kerdend ve bîmuhâsâ bezedend u mecrûh şod.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Peşşe çu por şod, bezened pîl râ
Bâ heme tondî yu selâbet ki ûst

Düşmanlıkla karşılaşırsan,
göster tahammül.
Yumuşaklık kapar çünkü kavga kapısını.

Tatlı dille, lûtuf ile, güler yüzle
çekersin bir fili bir kıl ile.

Geçen tatsız olaydan dolayı ayaklarına kapanıp ikiyüzlülükle yüzünü gözünü öptüler. Sonra onu da gemiye alıp hareket ettiler. Gide gide, suyun içinden yükselen ve antik Yunan döneminden kalma bir sütuna rastladılar. Gemici "Gemi arıza yaptı. İçinizden kim yürekliyse, şu sütuna çıkıp geminin halatını tutsun, ben de tamir edeyim" dedi. Yiğitlik gururuna kapılmış olan genç, gönlü yaralı düşmanını hiç hesaba katmadı. Oysa bilgeler şöyle demişlerdir: Kalbini kırdığın kimseye istersen yüz kez iyilik yap. Bir kere kırdın ya kalbini, ondan emin olma artık. Temren yaradan çıkar ama, acısı yürekte kalır.

Ne güzel demiş kumandan askerine:
İncittin madem düşmanı;
fazla emin olma ondan.

Sıktıysan birinin canını,
güvenme fazla kendine.
Canını sıkarlar senin de.

Atma kale burcuna taş.
Burçtan da başına gelebilir taş.

Delikanlı geminin halatını koluna bağlayıp sütuna çıkınca kaptan halatı keserek gemiyi hareket ettirdi. Bîçare şaşkınlıktan dondu kaldı. İki gün boyunca sıkıntı çekti; üçüncü gün uykusuzluktan kendinden geçip suya düştü. Bir gün bir gece sonra bir sahile attı kendini. Ölmek üzereydi. Ağaç yapraklarını ve bitki köklerini yemeye başladı ve biraz kendine gelir gibi oldu. Aldı başını, düştü yollara. Aç ezber giderken bir kuyu başına vardı. İnsanlar orada toplanmış, bir mangır vererek su içiyorlardı. Delikanlı da verecek mangır yoktu; su istedi; zor durumda olduğunu anlattı ama acımadılar hâline. Zor kullanmak istediyse de başaramadı. Birkaç kişiyi hırpalayınca adamlar hep birden üstüne çullandılar; yer misin yemez misin yaralanıncaya kadar dövdüler.

Çoğalmaya görsün sivrisinekler;
sokarlar fili
o heybete,
saldırganlığa rağmen.

Mûrçegân râ çu buved ittifâk
Şîr-i jeyân râ bederânend pûst

Be hukm-i zarûret der pey-i kârvânî uftâd u bereft. Şebângeh beresîdend be makâmî ki ez dozdân por hatar bûd. Kârvâniyân râ dîd lerze ber endâm ûftâde ve dil ber helâk nihâde. Goft: Endîşe medârîd ki yekî menem derin miyân ki be tenhâ pencâh merd râ cevâb dihem ve dîger cevânân hem yârî konend. İn begoft u merdum-i kârvân râ be lâf-i û dil kavî geşt ve be sohbeteş şâdmânî kerdend ve be zâd u âbeş destgîrî vâcib dânistend. Cevân râ âteş-i mi'de bâlâ girifte bûd ve inân-i tâkat ez dest refte. Lokmeî çend ez ser-i iştihâ tenâvul kerd ve demî çend âb der sereş âşâmîd tâ dîv-i derûneş biyâremîd ve behoft. Pîrmerdî cihândîde der an miyân bûd, goft: Ey yârân, men ezin bedreka-i şomâ endîşnâkem ne çendan ki ez dozdân. Çonanki hikâyet konend ki arabî râ diremî çend gird âmede bûd ve be şeb ez teşvîş-i L^riyân der hâne tenhâ hâbeş nemî bord. Yekî râ ez dûstân pîş-i hod âverd tâ vahşet-i tenhâyî be dîdâr-i û munsarif koned ve şebî çend der sohbet-i û bûd. Çendanki ber diremhâş ittilâ' yâft, bebord u behord u sefer kerd. Bâmdâdân dîdend arab râ giryân u uryân. Goftend: Hâl çîst? Meger an diremhâ-yi turâ dozd bord? Goft: Lâ vallâhi bedraka bord.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Hergiz îmen zi mâr nenşestem
Ki bedânistem ançi haslet-i ûst

Zahm-i dendân doşmenî beterest
Ki numâyed be çeşm-i merdom, dûst

Çi dânîd eger in hem ez cumle-i dozdân bâşed ki be 'eyyârî der miyân-i mâ ta'biye şode est tâ be vakt-i furset yârân râ haber koned? Maslahat an bînem ki merd râ hofte bemânîm ve berânîm. Cevânân râ tedbîr-i pîr ustuvâr âmed ve mehâbetî ez moştzen der dil giriftend ve raht ber dâştend ve cevân râ hofte begozâştend. Angeh haber yâft ki âfitâbeş der ketf tâft. Ser ber âverd ve kârvân refte dîd. Bîçâre besî begerdîd ve reh be çâyî nebord. Teşne vu bînevâ rûy ber hâk u dil ber helâk nihâde hemî goft:

Men zâ yuhaddisunî zumme'l-'îsu
Mâ li'l-garîbi sive'l-garîbi enîsu

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Doroştî koned bâ garîbân kesî
Ki nâbûde bâşed be gurbet besî

Karıncalar bir ederse ittifak,
kükreyen arslanın yüzerler derisini.

İster istemez bir kervana katılarak yola çıktı. Geceleri haydutların kaynadığı bir yere vardılar. Kervandakilerin korkudan tir tir titrediklerini ve yüreklerinin ağzına geldiğini görünce "Kaygılanmayın. Tek başıma ellisiyle baş ederim; öteki yiğitler de yardımcı olur bana" dedi. Onun sözleriyle kervanda bulunanların yüreğine bir cesaret geldi de rahat bir nefes aldılar. Yemek ve su verdiler ona. Kurt gibi aç olan delikanlı iştahla yemek yedi, suyu başına dikti. İçindeki açlık devi teskin olunca uykuya daldı.
Kervan yolcularının arasında görmüş geçirmiş bir ihtiyar vardı.
-Dostlar, dedi; haydutlardan ziyade şu sizin korucunuzdan korkarım. Hikâye bu ya; vaktiyle Arap biraz para biriktirmiş. Yalnız kaldığı evde, haydutların korkusundan gözüne uyku girmez olmuş. Yalnızlık korkusunu bastırsın diye dostlarından birini evine almış. Dostu birkaç gece onun evinde kalmış. Arkadaşının parasından haberdar olunca, paraları alıp gitmiş. Sabahleyin Arabı gözü yaşlı, ayağı çıplak görünce "Hayrola? Paralarını hırsız mı götürdü?" diye sormuşlar. "Hayır, dostum götürdü!" demiş.

Güvenip yılana
oturmadım asla rahat rahat.
Çünkü öğrendim, nedir ondaki haslet?

Beter olur diş ısırığı
halka dost görünen düşmanın.

Bunun da o haydutlardan olmadığı ne malûm? Diyelim ki kurnazlıkla aramıza katıldı ve fırsatını buldu mu arkadaşlarına haber verecek. Bana kalırsa, burada uyurken onu bırakıp gidelim.
İhtiyarın bu tedbirli sözleri gençlerin de aklına yattı. Çünkü huylanmışlardı dövüşçü gençten. Eşyalarını topladılar ve dövüşçü genci orada bıraktılar. Delikanlı, güneş omuzuna vurup da başını kaldırınca, kervanın gitmiş olduğunu gördü. Çok döndü dolaştı ama oradan kurtulacak bir yol bulamadı. Açlık ve susuzluktan yere yığılmış, ölüme boyun eğmişken şöyle diyordu:

Kim konuşacak benimle?
Develerin bağlanmış yuları.
Garibin gurbette var mı
garipten başka hemdemi?

Çekmezse biri gurbetin derdini,
Kabalık eder, incitir hep garipleri.

Miskîn derin sohen bûd ki pâdişeh peserî be sayd ez leşkeriyân dûr uftâde bûd, bâlâ-yi sereş îstâde, hemî şenîd ve der hey'eteş nigeh mî kerd. Sûret-i zâhireş pâkîze ve sûret-i hâleş perîşân. Porsîd: Ez kocâyî ve bedin câygeh çun uftâdî? Berhî ez ançi ber ser-i û refte bûd iâdet kerd. Melikzâde râ ber hâl-i tebâh-i û rahmet âmed. Hil'at u ni'met dâd ve mu'temedî bâ vey firistâd tâ be şehr-i hîş âmed. Peder be dîdâr-i û şâdmânî kerd ve ber selâmet-i hâleş şukr goft. Şebangeh ez ançi ber ser-i û gozeşte bûd, ez hâlet-i keştî ve covr-i mellâh ve rûstâyân ber ser-i çâh ve gadr-i kârvâniyân bâ peder mî goft. Peder goft: Ey peser, negoftemet hengâm-i reften ki tohîdestân râ dest-i dilîrî beste est ve pence-i şîrî şikeste?

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Çi hoş goft an tohîdest-i silehşûr
Cevî zer bihter ez pencâh men-i zûr

Peser goft; Ey peder, herâyine tâ renc neberî, genc ber nedârî ve tâ cân der hatar nenihî, ber doşmen zafer neyâbî ve tâ dâne perîşân nekonî, harmen ber negîrî. Nebînî be endek mâye rencî ki bordem çi tahsîl-i râhat kerdem ve be nîşî ki hordem çi mâye asel âverdem?

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Gerçi bîrûn zi rızk netvan herd
Der taleb kâhilî neşâyed kerd

[Rubai]
Gavvâs eger endîşe koned kâm-i neheng
Hergiz nekoned durr-i girânmâye be çeng

Âsyâseng-i zîrîn muteharrik nîst, lâcerem tehammul-i bâr-i girân hemî koned.

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Çi hored şîr-i şerze der bon-i gâr?
Bâz-i uftâde râ çi kuvvet buved?

Tâ tu der hâne sayd hâhî kerd
Dest u pâyet çu 'ankebût buved

Peder goft: Ey peser, turâ derin novbet felek yâverî kerd ve ikbâl rehberî, ki sâhibdovletî der tu resîd ve ber tu bebahşâyîd ve kesr-i hâlet râ be tefakkudî cebr kerd ve çonin ittifâk nâdir ufted ve ber nâdir hukm netevan kerd. Zinhâr! Tâ bedin tama' digerbâre gird-i vele' negerdî

O sırada avlanırken askerlerinden uzak düşen bir şehzade kendi kendine konuşan delikanlının başında durmuş, onu dinliyordu. Üstü başı temiz görünen bu delikanlı acınacak durumdaydı. "Nerelisin? Nasıl düştün buralara?" diye sordu. Delikanlı başından geçenleri anlattı. Şehzade onun perişan hâline acıdı. Kaftan, mal ve para vererek güvenilir bir adamıyla birlikte onu yurduna gönderdi.
Şehrine gelip de babası görünce şâd oldu ve oğlunu sağlıklı bulduğu için Tanrı'ya şükürler etti. Geceleyin delikanlı, gemi hikâyesini, kaptanın ettiğini, kuyu başında köylülerin ona zulümlerini, kervandakilerin onu nasıl mağdur bıraktıklarını anlattı babasına.
"Oğlum," dedi babası, "Hani sen giderken dememiş miydim, yoksul takımının cesaret eli bağlı, arslanlık pençesi kırık olur diye?"

Ne güzel demiş o cebi delik silahşör:
Bir arpacık altın yeğdir elli batman acı kuvvetten.

Oğlu:
-Baba, hiç şüphe yok; zahmetsiz hazine elde edilmez; canını tehlikeye atmadıkça düşmana üstün gelemez, tohum saçmadıkça harman kaldıramazsın. Baksana bir, az zahmetle ne kadar huzur sahibi oldum; içtiğim zehirle ne kadar bal elde ettim.

Rızık dışında elde edilmez bir şey ama,
Tembellik ile rızık arama.

Dalgıç çekerse balina ağzına düşme korkusu,
Geçiremez asla eline değerli bir inci.

Hareket etmez değirmenin alt taşı,
Dayanmakta ağır yüke kuşkusuz işi.

Kükreyen arslan ne yiyecek mağaranın dibinde?
Kuvvet kalır mı hiç uçmaz doğanda?

Avlak ettikçe sen kendi evini,
Örümcek gibi cılız edersin ayağınla elini.

Babası:
-Oğlum, bu seferlik felek yardımcın, ikbal kılavuzun oldu. Bir devletli imdadına yetişti de acıdı hâline, gönlünü aldı, durumunu düzeltti. Ama böyle şeyler nadir olur hayatta. Nadir olanlara bakıp hüküm verilmez. Sen sen ol, bir daha hırsa kapılayım deme.

[Rubai]
Sayyâd ne her bâr şegâlî bebered
Ufted ki yekî rûz pelengeş behored

Çonanki yekî râ ez mulûk-i Pars nigînî girânmâye ber enguşterî bûd. Bârî be hukm-i teferruc bâ tenî çend hâssân be musellâ-yi Şîrâz burûn reft. Fermûd tâ enguşterî ber gonbed-i Azud nasb kerdend tâ her ki tîr ez halka-i enguşterî begozerâned, hâtem û râ bâşed. İttifâken çihâr sad hukmendâz ki der hidmet-i û bûdend, cumle hatâ kerdend meger kûdekî ber bâm-i ribâtî ki be bâzîçe tîr ez her tarafî mî endâht. Bâd-i sabâ tîr-i û râ be halka-i enguşterî der begozerânîd ve hil'at u ni'met yâft ve hâtem be vey erzânî dâştend. Peser tîr u kemân râ besûht. Goftend: Çerâ kerdî? Goft: Tâ revnak-i nohostîn ber cây mâned.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Geh buved kez hekîm-i rûşenrây
Ber neyâyed dorost tedbîrî

Gâh bâşed ki kûdekî nâdân
Be galat ber hedef zened tîrî

HİKÂYET 28

Dervîşî râ şenîdem ki be gârî der nişeste bûd ve der berûy ez cihâniyân beste ve mulûk u agniyâ râ der çeşm-i himmet-i û şevket u heybet nemânde

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Her ki ber hod der-i suâl guşâd
Tâ bemîred, niyâzmend buved

Âz begozâr u pâdişâhî kun
Gerden-i bîtama' bolend buved

Avcı her defasında tutmaz çakalı.
Bir bakarsın,
bir gün olur panter yemi.

Fars meliklerinden birinin yüzük kaşında değerli bir mücevher varmış. Bir defasında melik gezip dolaşmak için birkaç yakın adamıyla Şirâz'ın Musallâ semtine gitmiş. Azd Kümbeti'nin üstüne yüzüğün konulmasını emretmiş. Kim yüzük halkasından okunu geçirirse, yüzük onun olacakmış. Tesadüf bu ya, yanındaki dört yüz keskin nişancının dört yüzü de karavana atmış. O sırada civardaki hanın damına çıkan bir çocuk oyun olsun diye o yana bu yana ok atıyormuş. Sebâ rüzgârı oku yüzüğün halkasından geçirivermiş. Çocuğa kaftan, para, mal verilmiş ve yüzük ona lâyık görülmüş. Daha sonra çocuk ok ile yayını yakmış ve "Niçin yaptın bunu?" diye soranlara "İlk başarım dâim olsun diye" cevabını vermiş.

Zaman olur;
parlak fikirli bir bilge
bulamaz doğru dürüst bir çare.

Zaman olur;
dünyadan bîhaber bir çocuk
tutturur yanlışlıkla oku hedefe.

28. HİKÂYE

Şeyhin biri bir mağaraya oturmuş, insanlarla ilgisini kesmiş, gözünde melik ve zenginler takımının değeri kalmamıştı.

Dilencilik kapısını açan kişi
Ölene dek muhtaçlıktır işi.

Bırak hırsı; padişahlık et.
Tamahsız insanın yüksek durur başı.

Yekî ez mulûk-i an taraf işâret kerd ki tevakku' be kerem-i ahlâk-i merdân çonîn est ki be nemek bâ mâ muvâfakat koned. Şeyh rızâ dâd, be hukm-i anki icâbet-i da'vet sunnet est. Dîger rûz melik be ozr-i kudûmeş reft. 'Âbid ez cây ber cest u der kenâreş girift u telattuf kerd ve senâ goft. Çu gâyib şod, yekî ez ashâb porsîd şeyh râ ki çendin mulâtafat imrûz bâ pâdişeh ki tu kerdî, hilâf-i âdet bûd ve dîger nedîdîm. Goft: Neşenîdeî ki gofte'end:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Her kirâ ber simât benişestî
Vâcib âmed, be hidmeteş ber hâst

[Mufteilun Mufteilun Faîlun]
Gûş tevâned ki heme omr vey
Neşneved âvâz-i def u çeng u ney

Dîde şikîbed zi temâşâ-yi bâg
Bî gul u nesrîn be ser âred demâg

Ver nebuved bâliş-i âgende per
Hâb tevân kerd, hazef zîr-i ser

Ver nebuved dilber-i hemhâbe pîş
Dest tevan kerd der âgûş-i hîş

Vin şikem-i bîhuner-i pîç pîç
Sabr nedâred ki besâzed behîç

Yöredeki meliklerden biri haber gönderdi: "Tanrı erlerinin yüce ahlâkından umduğumuz, bizimle sofraya oturmalarıdır."
Şeyh daveti kabul etti. Davete icabet etmek sünnetti çünkü.
Melik, zahmet edip ayağına kadar gelmesi dolayısıyla özür dilemek için şeyhin yanına gitti. Şeyh yerinden fırladı, meliki kucakladı, güleryüz gösterdi ve övgülerde bulundu ona.
Melikin yanından ayrıldıktan sonra dostlarından biri şeyhe "Bugün melike güleryüz göstermen alışılmış şey değildi, hiç görmemiştik senden!" dedi.
Şeyh:
-Duymadın mı hiç; ne demişler:

Kimin oturursan sofrasına,
Kulluk için ayağa kalkmak düşer sana.

Kulak işitmeyebilir ömür boyu
Def, çeng ile ney sesini.

Dayanır göz, seyretmese bahçeyi.
Gülsüz, nesrinsiz akşam eder günü

Olmasa da yastığı kuştüyü
Uyur, kor başının altına tuğlayı.

Olmasa da koynunda uyuyacak dilberi,
Koyuverir kucağına kendi elini.

İnsanın kıvrım kıvrım marifetsiz midesi
Sağlamaz asla uyum, beceremez sabretmeyi.

Bâb-i Çihârom / Dördüncü Bâb
Der Fevâid-i Hâmûşî
(Susmanın Yararları)

HİKÂYET 1

Yekî râ ez dûstân goftem: İmtinâ'-i sohen goftenem be illet-i an ihtiyâr âmede est der gâlib-i evkât ki der sohen nîk u bed ittifâk ufted ve dîde-i doşmenân cuz ber bedî nemî âyed. Goft: Doşmen an bih ki nîkî nebîned.

Ve ehu'l-'adâveti lâ yemurru bisâlihi
İllâ ve yelmuzuhu bikezzâbi eşir

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Huner be çeşm-i adâvet bozorgter ayb est
Gulest Sa'dî yu der çeşm-i doşmenân hâr est

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Nûr-i gîtî furûz-i çeşme-i hûr
Zişt bâşed be çeşm-i mûşek-i kûr

HİKÂYET 2

Bâzergânî râ hezâr dînâr hisâret uftâd. Peser râ goft: Nebâyed ki in sohen bâ kesî der miyân nihî. Goft: Ey peder, fermân turâst; negûyem velâkin hâhem merâ ber fâyide-i in muttali' gerdânî ki maslahat der nihân dâşten çîst? Goft: Tâ musîbet do neşeved, yekî noksân-i mâye ve dîger şemâtet-i hemsâye.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Megûy enduh-i hîş bâ doşmenân
Ki lâhavle gûyend şâdî konân

1. HİKÂYE

Dostlarımdan birine dedim ki:
-Çoğu zaman konuşmamayı tercih etmemin sebebi şu: Konuştuklarımın arasında iyileri ve kötüleri oluyor. Gel gör ki düşmanlar kötüsünden başkasına bakmıyor.
Dedi ki:
-Aman, düşman iyisini görmesin, daha iyi!

Düşmanlık güden, affetmez iyiyi.
Ayıplar, suçlar yalancılıkla.

Büyük ayıptır hüner düşman gözünde.
Bir güldür Sâdî amma
dikendir düşman gözünde.

Dünyayı aydınlatan güneş ışığı
çirkin gelir yarasanın gözüne.

2. HİKÂYE

Tüccarın biri bin dinar zarar etti. Oğluna:
- Aman kimseye bahsetme bundan!
- Peki babacığım, emrin olur. Ama bunun yararı ne, söyle bana. Gizlemekle ne kazanacaksın?
- Sıkıntım iki olmasın. Biri sermayenin azalması, öteki komşuların şamatası.

Söyleme sıkıntını düşmanlara aman!
Lâhavle çekerler sevinirlerken bir yandan!

HİKÂYET 3

Cevânî hiredmend ez funûn-i fezâyil hazzî vâfir dâşt ve tab'î nâfir çendanki der mehâfil-i dânişmendân nişestî, zebân-i sohen bebestî. Bârî pedereş goft: Ey peser, tu nîz ançi dânî, begûy. Goft: Tersem ki beporsend ezançi nedânem ve şermsârî berem.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Neşenîdî ki sûfiyî mî kûft
Zîr-i na'lîn-i hîş mîhî çend?

Âstîneş girift serhengî
Ki biyâ na'l ber sutûrem bend

HİKÂYET 4

Âlimî mu'teber râ munâzere uftâd bâ yekî ez melâhide la'anehumullâhu alâ hidetin ve be huccet bâ û bes neyâmed. Siper biyendâht u ber geşt. Kesî gofteş: Turâ bâ çendîn fazl u edeb ki dârî, bâ bîdînî huccet nemând? Goft: İlm-i men Kur'ân est u hadîs ve goftâr-i meşâyih ve û be dînhâ mu'tekid nîst ve nemî şineved. Merâ şenîden-i kufr-i û be çi kâr mî âyed?

[Rubai vezni]
Ankes ki be Kur'ân u haber zû nerehî
Ânest cevâbeş ki cevâbeş nedehî

HİKÂYET 5

Câlînûs eblehî râ dîd dest der girîbân-i dânişmendî zede ve bîhurmetî hemî kerd. Goft: Eger in nâdân nebûdî, kâr-i vey bâ nâdânân bedincâ neresîdî

3. HİKÂYE

Aklı başında bir genç bilgiden yana nasibini almıştı ve uygunsuz şeylerden nefret ederdi. Bilginlerin arasında oturur ve ağzını açmazdı.
Bir defasında babası:
- Oğlum, sen de bildiğini söylesene!
- Bilmediğimi sorarlar da utanırım diye korkarım.

Duymadın mı
sûfînin biri
çivi çakıyordu ayakkabısına birkaç

Derken tuttu kolunu bir subay:
Gel hele,
atımın nalını çak.

4. HİKÂYE

Büyük din bilginlerinden biri dinsizin (Allah hepsine lânet etsin!) biriyle tartışmaya girdi ama getirdiği delillerle onu ikna edemedi. Âciz kalınca tartışmayı kesip, yanından ayrıldı.
Birisi ona "Bu kadar ilmin irfanın var. Dinsizin birine getirecek kanıtın kalmadı mı yani?" dedi.
Bilgin:
- Benim ilmim Kur'ân, Peygamber'in hadis-i şerifleri ve şeyhlerin sözlerinden ibaret. Oysa bunun dine mine inandığı yok; dinlemiyor hiç. Onun inkârını işitip de ne yapacağım?

Kur'ân'la, hadisle baş edemezsen biriyle,
Ona verilecek cevap:
Hiç cevap vermemek.

5. HİKÂYE

Calinus[1] bir aptalın bilginlerden birinin yakasına sarılarak saygısızlık ettiğini gördü. "Bilgin olacak şu adam cahil olmasaydı, cahillerle işi buraya varmazdı" dedi.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Do âkil râ nebâşed kîn u peykâr
Ne dânâî sitîzed bâ sebuksâr

Eger nâdân be vahşet saht gûyed
Hiredmendeş be nermî dil becûyed

Do sâhibdil nigehdârend mûyî
Hemîdûn serkeşî yu âzerm cûyî

Veger ber her do cânib câhilânend
Eger zencîr bâşed, bugselânend

Yekî râ zişthûî dâd doşnâm
Tehammul kerd u goft: Ey hûbfercâm

Beter zânem ki hâhî goften, ânî
Ki dânem, ayb-i men çun men nedânî

HİKÂYET 6

Sahbân-i Vâil râ der fesâhat bînazîr nihâde'end, be hukm-i anki ber ser-i cem' sâlî sohen goftî, lafzî mukerrer nekerdî ve ger heman ittifâk uftâdî, be ibâretî dîger begoftî vez cumle-i âdâb-i nudemâ-i mulûk yekî înest

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Sohen ger çi dilbend u şîrîn buved
Sezâvâr-i tasdîk u tahsîn buved

Çu yekbâr goftî, megû bâz pes
Ki helvâ çu yekbâr hordend, bes

Aklı başında iki kişi kin gütmez,
birbiriyle çekişmez.
Bilgili insan bir hödükle uğraşmaz.

Nefretle ederse kaba söz bir cahil,
Akıllı insan alır gönlünü yumuşakça,
usul usul.

Hâlden anlar iki kişi korur mesafeyi.
İncelse de kıl gibi aradaki ilişki.
Olsa biri serkeş,
öbürü yumuşak huylu,
yaparlar aynı şeyi.

Olsa iki taraf da zırcahil,
koparırlar zinciri dahi.

Huysuzun biri küfretti birine.
Dayandı öbürü, dedi:
Ey sonu iyi;

Beterim ben diyeceğinden zira.
Bilemez kusurumu kimse benden iyi.

6. HİKÂYE

Fesahatte Sahbân-ı Vâil'in[2] üstüne yoktu. Nitekim bir topluluğa hitaben bir yıl konuşsa, bir dediğini bir daha tekrar etmezdi. Tekrarı gerekse bile, bir başka deyişle ifade ederdi. İşte meliklere nedim olanların uyması gereken kurallardan biridir bu.

Sözün hoşa gitse, şirin olsa,
Tasdik ve beğeniye lâyık olsa,

Dedin mi bir kere, deme bir daha.
Helva bir kez yenir zira, yenmez bir daha.

HİKÂYET 7

Yekî râ ez hukemâ şenîdem ki mî goft: Hergiz kesî be cehl-i hîş ikrâr nekerde est meger ankes ki çun dîgerî der sohen bâşed, hemçonan nâtemâm goftе, sohen âgâz koned.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Sohen râ ser est ey hodâvend u bun
Meyâver sohen der miyân-i sohun

Hodâvend-i tedbîr u ferheng u hûş
Negûyed sohen, tâ nebîned hamûş

HİKÂYET 8

Tenî çend ez bendegân-i Mahmûd goftend Hasen-i Meymendî râ ki: Sultân imrûz turâ çi goft der fulân maslahat?
Goft: Ber şomâ hem pûşîde nebâşed. Goftend: Ançi bâ tu gûyed, bâ misâl-i mâ goften revâ nedâred. Goft: Be i'timâd-i anki dâned ki negûyem, pes çerâ hemî porsîd?

[Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün]
Ne her sohen ki ber âyed, begûyed ehl-i şinâht
Be sırr-i şâh ser-i hîşten nebâyed bâht

HİKÂYET 9

Der akd-i bey'-i serâî mutereddid bûdem. Cuhûdî goft: Âhir men ez kedhodâyân-i in mahalletem. Vasf-i in çonanki hest, ez men bepors. Beher ki hîç aybî nedâred. Goftem: Becuz anki tu hemsâye-i menî.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Hâneî râ ki çun tu hemsâye'st
Deh direm sîm-i bed'eyâr erzed

Lâkin ummîdvâr bâyed bûd
Ki pes ez merg-i tu hezâr erzed

7. HİKÂYE

Bilgelerden biri şöyle diyordu:
"Bir başkası konuşurken, daha söz bitmeden lafa giren kişi dışında kimse cahilliğini göstermez."

Efendi! Lafın bir başı var,
sonu var bir de.
Laf arasına laf karıştırma.

Doğru düşünen,
aklı başında,
kültürlü biri
konuşmaz, karşı taraf susmadan.

8. HİKÂYE

Sultan Mahmud'un görevlilerinden birkaçı Hasan-ı Meymendî'ye[3] "Filan mesele hakkında sultan ne dedi sana bugün?" dediler.
- Sizin için gizli saklı bir şey değil.
- Ama sana dediğini bizim gibilere açmayı uygun görmez.
- Kimseye söylemeyeceğimi bilir sultan, güvenir bana. Öyleyse niçin sorup duruyorsunuz bana?

Dirayet sahibi söylemez her ağzına geleni.
Şahın sırrı için kaybetmeye değmez başını.

9. HİKÂYE

Bir evi satın alma sözleşmesi yapıp yapmamakta tereddüt içinde kalmıştım. Yahudinin biri "Canım, bu mahallenin eski mülk sahiplerindenim ben. Bu evi bana sor. Al, al. Hiçbir kusuru yok" dedi.
"Komşum olman dışında tabii!" dedim ben de.

Komşum olunca sen,
eder bu ev ayarı bozuk on dirhem.

Lâkin olmak gerek ümitli;
Çünkü eder sen ölünce bin altın dirhem!

HİKÂYET 10

Yekî ez şuerâ pîş-i emîr-i dozdân reft ve senâî berû begoft. Fermûd tâ câme ezû ber kenend ve ez dih beder konend. Miskîn birehne be sermâ hemî reft. Segân der kafâ-yi vey uftâdend. Hâst tâ sengî ber dâred ve segân râ def' koned, der zemîn yeh girifte bûd, âciz şod. Goft: İn çi herâmzâde merdumânend! Seg râ goşâde'end u seng râ beste! Emîr ez gurfe bedîd u beşenîd u behandîd. Goft: Ey hekîm, ez men çîzî behâh. Goft: Câme-i hod mî hâhem eger in'âm fermâyî. Râdînâ min nevâlike bi'r-rahîli

[Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün]
Umîdvâr buved âdemî be hayr-i kesân
Merâ be hayr-i tu umîd nîst, şer meresân

Sâlâr-i dozdân râ berû rahmet âmed ve câme bâz fermûd u kabâ pûstînî berû mezîd kerd ve diremî çend.

HİKÂYET 11

Muneccimî be hâne der âmed. Yekî merd-i bîgâne râ dîd bâ zen-i û behem nişeste, doşnâm u sakat goft ve fitne vu âşûb hâst. Sâhibdilî ki berin vâkıf bûd, goft:

[Mefâilun Feilâtun Fa'lun]
Tu ber evc-i felek çi dânî çîst?
Ki nedânî ki der serâyet kîst

HİKÂYET 12

Hatîbî kerîhu's-savt hod râ hoşâvâz pindâştî ve feryâd-i bîhude ber dâştî. Goftî: Na'îb-i gurâbu'l-beyn der perde-i elhân ûst yâ âyet-i İnne enkere'l-esvâti der şe'n-i û.

İzâ neheka'l-hatîbu ebu'l-fevâris
Lehu şagabun yehudduştahra fâris

10. HİKÂYE

Şairlerden biri hırsızların reisine gidip övgüde bulundu. Reis de sırtından elbisesinin alınıp köyden kovulmasını emretti. Zavallı kış ortasında cıscıbıldak yürürken köpekler de ardına düştü. Bir taş alıp köpekleri defetmek istedi istemesine ama toprak donduğu için taşı söküp almakta âciz kaldı. "Bak hele şu piçlere! Köpeği salmış, taşı bağlamışlar!" dedi.
Yukarıdaki odasından olanı biteni gören ve şairin dediklerini duyan reis gülmeye başladı. "Ey bilge; dile benden bir şey" dedi.
Şair "Eh, lûtfedersen, elbisemi istiyorum. Şuradan uzaklaşmam da senin ihsanın olsun; memnunum hâlimden" cevabını verdi.

Umut eder insanlar başkalarının hayrını,
Hayrından umudum yok;
Getirme bari şerrini.

Hırsızların reisi merhamete gelip şairin elbisesini geri verdi. Kürkle birkaç dirhem de üstüne ilave etti.

11. HİKÂYE

Müneccimin biri evine girince yabancı bir adamın karısıyla başbaşa oturduğunu gördü. Küfür, hakaret derken kıyametleri kopardı.
Meseleye vâkıf, hâlden anlar biri dedi ki:

Evinde kim var; bildiğin yok.
Nerden bileceksin feleğin tepesinde ne var!

12. HİKÂYE

Çirkin sesli bir hatip sesini güzel sanır ve vara yoğa bağırır dururdu. Sesi karga bağırtısına benzerdi ve "Çünkü, seslerin en çirkin olanı gerçekten eşeklerin sesidir"[4] âyeti onun için inmişti sanki.

Bağırmaya görsün hatip eşekçe,
Ebu'l-fevâris gibi.
Karıştırır ortalığı, yıkar Fars'ın Istahr kalesini.

Merdum-i karye be illet-i câhî ki dâşt, beliyyeteş mî keşîdend ve eziyyeteş râ maslahat nemî dîdend. Tâ yekî ez hutebâ-yi an iklîm ki bâ û adâvetî nihânî dâşt, bârî be porsiş âmede bûdeş. Goft: Turâ hâbî dîde'em, hayr bâd.

Goftâ: Çi dîdî? Goft: Çonan dîdemî ki turâ âvâz hoş bûd ve merdumân ez enfâs-i tu der râhat. Hatîb enderin lahtî biyendîşîd u goft: İn mubârek hâb est ki dîdî ki merâ ber ayb-i hod vâkıf gerdânîdî. Ma'lûm şod ki âvâz-i nâhoş dârem ve halk râ ez bolend hânden-i men der renc. Tovbe kerdem kezin pes hutbe negûyem meger be âhestegî.

[Mef'ûlu Mefâilun Feûlun]
Ez sohbet-i dûstî berencem
K'ahlâk-i bedem, hasen numâyed

Aybem huner u kemâl bîned
Hârem gul u yâsemen numâyed

Kû doşmen-i şûhçeşm-i nâpâk
Tâ ayb-i merâ be men numâyed?

HİKÂYET 13

Yekî der mescid-i Sincâr be tetavvu' bang goftî be edâî ki mustemiân râ ezû nefret bûdî ve sâhib-i mescid emîrî bûd âdil-i nîksîret. Nemî hâsteş ki dilâzurde gerded. Goft: Ey cevânmerd, in mescid râ muezzinânend kadîm. Her yekî râ penc dînâr muretteb dâşte'em, turâ deh dînâr mî dehem tâ cây-i dîger revî. Berin kovl ittifâk kerdend u bereft. Pes ez muddetî der gozerî pîş-i emîr bâz âmed, goft: Ey hodâvend, ber men heyf kerdî ki be deh dînâr ez an buk'a beder kerdî ki incâ ki refte'em, bîst dînâr hemî dehend tâ cây-i dîger revem ve kabûl nemî konem. Emîr ez hande bîhod geşt u goft: Zinhâr tâ nesitânî ki be pencâh râzî gerdend.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be tîşe kes neherâşed zi rûy-i hârâ gil
Çendanki bang-i doroşt-i tu mî herâşed dil

Mevkiine hürmeten köylüler kahrını çekerler, onu üzmek istemezlerdi. Bir gün o yörenin hatiplerinden olup gizliden gizliye bu hatibe kin güden biri yanına gelip "Rüyamda gördüm seni, hayırdır inşallah!" dedi.

- Ne gördün peki?
- Rüyamda, senin güzel sesin varmış ve insanlar senin sesinle huzur duyuyorlarmış.
Hatip bir süre düşünceye daldı.
- İyi bir rüya görmüşsün; bu sayede kusurumu farkettim. Anlaşılan, çirkin bir sesim var ve halk benim yüksek sesle konuşmamdan rahatsız oluyor. Tövbe ettim. Bundan böyle bağırmadan hutbemi okuyacağım.

O dostla sohbet üzer beni:
Güzel gösterir kötü huyumu.

Görür kusurumu hep hüner;
Yasemin ile gül sayar dikenimi.

Nerde o yürekli pis düşman!
Ki gösterir bana eksiğimi!

13. HİKÂYE

Birisi Sincar[5] Camiinde Allah rızası için ezan okurdu ama ne okuma! İşitenler kaçacak yer arardı. Camiyi yaptıran emir, iyi huylu ve âdil bir insandı; incitmek istemezdi onu.
Dedi ki:
-Yiğitim, bu camiin eskiden beri görevli müezzinleri var. Her birini beş dinar maaşa bağladım. Gel, sana on dinar vereyim, başka bir yere git.
Bu miktar üstünde anlaştılar ve müezzin oradan ayrıldı.
Müezzzin gel zaman git zaman, bir yerde emirin yanına geldi:
-Efendim; yazık ettin bana! On dinara oradan gönderdin; geldim buraya. Şimdi başka yere gitmem için yirmi dinar veriyorlar; kabul edeceğim ben de.
Emir gülmekten yerlere yattı:
- Aman alırım deme ha! Elliye razı olsunlar!

Kazıyamaz kimse keserle granitteki çamuru.
Kazır ama çirkin sesin yüreğimi,
tırmalar kulağımı.

HİKÂYET 14

Nâhoşâvâzî be bang-i bolend Kur'ân hemî hând. Sâhibdilî berû begozeşt. Goft: Turâ muşâhere çend est? Goft: Hîç. Goft: Pes in zahmet-i hod çendin çerâ hemî dehî? Goft: Ez behr-i Hodâ mî hânem. Goft: Ez behr-i Hodâ mehân.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger tu Kur'ân berin namat hânî
Beberî revnak-i muselmânî

14. HİKÂYE

Çirkin sesli biri yüksek sesle Kur'ân okuyordu. Oradan geçen bir gönül erbabı sordu:
- Aylığın kaç senin?
- Hiç.
- Niçin bunca zahmete giriyorsun peki?
- Allah rızası için okuyorum ben.
- Allah rızası için okuma sen!

Böyle Kur'ân okursan sen,
Müslümanlığın revnakını silersin sen.

Bâb-i Pencom / Beşinci Bâb
Der Aşk u Cevânî
(Aşk ve Gençlik)

HİKÂYET 1

Hasen-i Meymendî râ goftend: Sultân Mahmûd çendîn bende-i sâhibcemâl dâred ki her yekî bedî'-i cihânîend. Çigûne uftâde est ki bâ hîç yek ez îşân meyl u mahabbetî nedâred. Çonanki bâ Eyâz ki husnî ziyâdetî nedâred? Goft: Herçi be dil furû âyed, der dîde nikû numâyed.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Herki sultân murîd-i û bâşed
Ger heme bed koned, nikû bâşed

Vanki râ pâdişeh biyendâzed
Keseş ez haylhâne nenevâzed

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Kesî be dîde-i inkâr eger nigâh koned
Nişân-i sûret-i Yûsuf dehed benâhûbî

Veger be çeşm-i irâdet nigeh konî der dîv
Firişteît numâyed be çeşm-i kerrûbî

HİKÂYET 2

Gûyend: Hâceî râ bendeî nâdiru'l-husn bûd ve bâ vey be sebîl-i meveddet u diyânet nazarî dâşt. Bâ yekî ez dûstân goft: Dirîg in bende bâ husn u şemâyilî ki dâred eger zebândirâzî ve bîedebî nekerdî! Goft: Ey berâder, çu ikrâr-i dûstî kerdî, tevakku'-i hidmet medâr ki çun âşık u ma'şûkî der miyân âmed, mâlik u memlûk ber hâst.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Hâce bâ bende-i perîruhsâr
Çun der âmed be bâzî yu hande

Ne aceb kû çu hâce hukm koned
Vin keşed bâr-i nâz çun bende

1. HİKÂYE

Sordular Hasan-ı Meymendî'ye:
-Sultan Mahmud'un bunca dünya güzeli bendesi var. Nasıl oluyor da ahım şahım güzelliği olmayan Ayaz dışında kimseye yüz vermiyor?
Vezir:
-Gönül kimi severse, güzel görünür göze.

Sultan kimi severse,
iyi görünür ona,
hep kötü etse de.

Kim düşerse padişahın gözünden,
Yüz veren çıkmaz hane halkından.

Kötü gözle bakmaya görsün kişi
Yusuf'un güzel yüzünü çirkin göstermektir işi.

Sevgiyle bakacak olsa, deve
Kerrûbî melek görünür o göze.

2. HİKÂYE

Bir zenginin güzel mi güzel bir kölesi vardı. Ona sevgiyle ve dindarlıkla bakardı. Dostlarından birine dedi ki:
-Şu köle, o güzelliğiyle bir de dili uzun ve edepsiz olmasaydı!
Arkadaşı:
-Birader, madem itiraf ettin sevgini, artık hizmet mizmet bekleme ondan. Âşık-mâşuk meselesi girerse işin içine, ne efendi kalır ortada, ne köle.

Oynaşıp gülüşünce
Efendi peri yüzlü köleyle,

Şaşılmaz bunun efendi gibi emir vermesine;
Öbürünün köle gibi naz çekmesine.

HİKÂYET 3

Pârsâî râ dîdem be mahabbet-i şahsî giriftâr ne tâkat-i sabr ve ne yârâ-yi goftâr. Çendanki melâmet dîdî yu garâmet keşîdî, terk-i tesâbî negoftî ve goftî:

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Kûteh nekonem zi dâmenet dest
Ver hod bezenî be tîg-i tîzem

Ba'd ez tu melâz u melceî nîst
Hem der tu gurîzem er gurîzem

Bârî melâmeteş kerdem u goftem: Akl-i nefîset râ çi şod tâ nefs-i hasîs gâlib âmed? Zemânî be fikret furû reft u goft:

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Her kocâ sultân-i aşk âmed, nemând
Kuvvet-i bâzû-yi takvâ râ mahal

Pâkdâmen çun ziyed bîçâreî
Ûftâde tâ girîbân der vahal?

HİKÂYET 4

Yekî râ dil ez dest refte bûd ve terk-i cân kerde ve matmah-i nazareş câyî hatarnâk u mazanna-i helâk, ne lokmeî ki musavver şodî ki be kâm âyed yâ morgî ki be dâm ufted.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu der çeşm-i şâhid neyâyed zeret
Zer u hâk yeksân numâyed beret

Bârî be nasîhateş goftend: Ezin hiyâl-i muhâl tecennub kun ki halkî hem bedin heves ki tu dârî, esîrend ve pây der zencîr. Benâlîd u goft:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Dûstân gû, nasîhatem mekonîd
Ki merâ dîde ber irâdet-i ûst

3. HİKÂYE

Sofunun biri âşık olmuş, ne sabrı ne konuşacak hâli kalmıştı. Her türlü kınanmaya katlanıyor da aşkını terk etmiyordu. Diyordu ki:

Çekmem elimi eteğinden
Vursan da keskin kılıçla boynumu sen.

Yok senden başka sığınacağım
Kaçarsam, yine sana kaçarım.

Her neyse; "O değerli aklına ne oldu da hasis nefsin baskın çıktı sana?" diye ayıpladım. Bir süre derin düşüncelere daldı ve sonra:

Aşk sultanının geldiği yerde
Takvânın esâmisi okunmaz.

Gırtlağına kadar çamura batsa biri,
Nasıl yaşar namuslu?
Temiz kalır mı eteği?

4. HİKÂYE

Biri gönlünü kaptırmış ve canından vazgeçmişti. Fakat göz koyduğu yer tehlikeli mi tehlikeli, korkunç mu korkunçtu. Ne ağıza atmak için lokma bulunacak, ne tuzağa düşecek kuşun bulunduğu bir yer.

Olmayınca sevgilinin gözünde paranın değeri,
Para ile toprağın birdir gözünde değeri.

Her neyse, nasihat ettiler ona:
"Vazgeç bu ham hayalden. Niceleri senin gibi bu hevesle tutsak oldu; ayaklarına zincir vuruldu."
Âşık sızlandı da dedi ki:

Dostlar! Etmeyin bana nasihat.
Gözüm onun sevgisinde,
iradem onun elinde.

Cengcûyân be zûr-i pence vu ketf
Doşmenân râ koşend u hûbân dûst

Şart-i meveddet nebâşed be endîşe-i cân dil ez mihr-i cânân ber giriften.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Tu ki der bend-i hîşten bâşî
Aşkbâz-i durûgzen bâşî

Ger neşâyed be dûst reh borden
Şart-i yârîst der taleb morden

[Rubai]
Ger dest resed ki âstîneş gîrem
Verne, berevem ber âstâneş mîrem

Muteallikân râ ki nazar der kâr-i û bûd ve şefekat be rûzgâr-i û, pendeş dâdend u bendeş nihâdend ve sûdî nekerd.

[Rubai]
Derdâ ki tabîb sabr mî fermâyed
Vin nefs-i harîs râ şukr mî bâyed

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
An şenîdî ki şâhidî be nihuft
Bâ dil ez dest refteî mî goft

Tâ turâ kadr-i hîşten bâşed
Pîş-i çeşmet çi kadr-i men bâşed?

Âverde'end ki mer an pâdişehzâde ki memlûh-i nazar-i û bûd haber kerdend ki cevânî ber ser-i in meydân mudâvemet mî numâyed hoştab' u şîrînzebân ve sohenhâ-yi latîf mî gûyed ve nuktehâ-yi bedî' ezû mî şinevend ve çonin ma'lûm hemî şeved ki dilâşufte est ve şûrî der ser dâred. Peser dânist ki dilâvîhte-i ûst ve in gerd-i belâ engîhte-i û. Merkeb be cânib-i û rând. Çun dîd ki nezdîk-i û azm dâred, begirîst u goft:

[Rubai]
Ankes ki merâ bekoşt, bâz âmed pîş
Mânâ ki dileş besûht ber koşte-i hîş

Çendan ki mulâtafet kerd u porsîdeş ez kocâî yu çi nâmî ve çi san'at dânî, der ka'r-i bahr-i meveddet çonan garîk bûd ki mecâl-i nefes nedâşt.

Kol gücüyle öldürür savaşçılar düşmanları;
güzeller de âşıkları.

Can korkusuyla sevgilinin sevgisinden kopmak, olmaz sevginin şartı.

Kendini düşünürsen sen,
Olursun bir yalancı âşık sen.

Mümkün değilse dosta ulaşmak,
Sevginin şartıdır talep içinde ölmek.

Mümkün olursa, sarılırım eteğine.
Değilse, gider, ölürüm eşiğinde.

Bu durumu gören ve hâline acıyan yakınları öğüt verdiler, olmadı; zincire vurdular, kâr etmedi.

Ne yazık ki hekim sabret diyor.
Oysa bu haris nefse şükür gerekiyor.

Duydun mu?
Gönlünü kaptırmış bir sevgili
diyordu aşığına gizlice:

Kendini düşündükçe sen,
ne değerim olacak gözünce?

Derler ki; sevdiği şehzadeye haber verdiler.
- İyi huylu, tatlı dilli, ağzı iyi laf yapan biri var. Çok ilginç şeyler söylüyor. Anlaşılan âşık bu; aklı da karışmış.
Şehzade bu gencin kendisine âşık olduğunu, aşk belasına kendi yüzünden uğradığını anlayınca atına binip onun yanına gitti.
Şehzadenin kendisine yaklaştığını gören genç, ağlayarak

Beni öldüren yine geldi yanıma.
Sanırım,
yandı yüreği kendi öldürdüğüne!
dedi.

Şehzade ona güleryüz gösterdi; "Nerelisin? Adın ne? Ne iş yaparsın?" dediyse de, aşk denizinin derinliklerine dalan gençte konuşacak hâl yoktu.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger hod heft sub' ez ber behânî
Çu âşuftî elif bî tî nedânî

Goftâ: Sohenî bâ men çerâ negûyî ki hem ez halka-i dervîşânem belki halkabegûş-i îşânem. Angeh be kuvvet-i istînâs-i mahbûb ez miyân-i telâtum-i emvâc-i mahabbet ser ber âverd u goft:

[Mutefâilun Feûlun Mutefâilun Feûlun]
Aceb est bâ vucûdet ki vucûd-i men bemâned
Tu begoften ender âyî yu merâ sohen bemâned

İn begoft u na'reî zed ve cân be Hak teslîm kerd.

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Aceb ez koşte nebâşed be der-i hayme-i dûst
Aceb ez zinde ki çun cân be der âverd selîm

HİKÂYET 5

Yekî râ ez muteallimân kemâl-i behcetî bûd ve muallim ez ancâ ki hiss-i beşeriyyet est bâ husn-i beşere-i û muâmeletî dâşt ve vaktî ki be halveteş der yâftî, goftî:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ne ançonan be tu meşgûlem ey bihiştîrûy
Ki yâd-i hîştenem der zamîr mî âyed

Zi dîdenet netevânem ki dîde der bendem
Veger mukâbele bînem ki tîr mî âyed

Bârî peser goft: Ançonan ki der âdâb-i ders-i men nazarî mî fermâyî der âdâb-i nefsem nîz te'emmul fermây, tâ eger der ahlâk-i men nâpesendî bînî ki merâ an pesend hemî numâyed. Ber ânem ittilâ' fermâyî tâ be tebdîl-i an sa'y konem. Goft: Ey peser, in sohen ez dîgerî pors ki an nazar ki merâ bâ tust, cuz huner nemî bînem.

Ezbere okusan da sen Kur'ân'ı,
Âşık oldun mu,
sökemezsin elifbayı.

Şehzade:
- Niçin benimle konuşmuyorsun? Ben de dervişlerden biriyim; hatta onlara kul köleyim.
Sevgilisinden kuvvet alan genç, sevgi dalgalarının çalkantısı içinde başını kaldırarak:

Sen varken benim var olmam;
Sen konuşunca benim konuşabilmem
mümkün mü hiç?

dedi ve bir nâra atarak Tanrı'ya canını teslim etti.

Şaşılmaz sevgilinin çadırı önünde
varsa bir ölü.
Şaşmak gerek
sağsalim çıkmışsa dışarı!

5. HİKÂYE

Çok güzel bir öğrenciye öğretmeni –insanî duygu işte- sevdalanmıştı. Onunla başbaşa kaldı mı, şöyle derdi:

Ey cennet yüzlü!
Öylesine meşgulüm ki seninle,
Hatırlamıyorum kendimi bile.

Kapayamam gözümü seni görünce,
Üstüme gelen bir ok görsem bile.

Bir defasında çocuk dedi ki:
- Dersime gösterdiğiniz ilgiyi ahlâkıma da gösterin. Benim beğendiğim ama hoş olmayan huylarım varsa, onları değiştirmeye çalışayım.
Öğretmen:
-Evladım, bunu başkasına söyle sen. Sevgim dolayısıyla hünerden başka bir şey görmüyorum sende.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Çeşm-i bedendîş ki ber kende bâd
Ayb numâyed hunereş der nazar

Ver hunerî dârî yu heftâd ayb
Dûst nebîned becuz an yek huner

HİKÂYET 6

Şebî yâd dârem ki yârî azîz ez der der âmed. Çonan bîhod ez cây ber cestem ki çerâgem be âstîn koşte şod.

[Feûlun Mefâîlun Feûlun Mefâilun]
Serâ tayfu men yeclû bi tal'atihi'd-ducâ
Şigift âmed ez bahtem ki in dovlet ez kocâ

Benişest u itâb âgâz kerd ki merâ der hâl bedîdî, çerâg bekoştî be çi ma'nî? Goftem: Be do ma'nî. Yekî anki gumân bordem ki âfitâb ber âmed ve dîger anki in beytem be hâtir bûd

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Çun girânî be pîş-i şem' âyed
Hîzeş ender miyân-i cem' bekoş

Ver şekerhandeîst şîrînleb
Âstîneş begîr u şem' bekoş

HİKÂYET 7

Yekî dûstî râ ki zemânhâ nedîde bûd, goft: Kocâyî ki muştâk bûde'em? Goft: Muştâkî bih ki melûlî.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Dîr âmedî ey nigâr-i sermest
Zûdet nedehîm dâmen ez dest

Gözü çıksın kem gözlünün!
Hüneri hep kusur görmek.

Varsa bir hünerin,
yetmiş kusurun,
Bir hüneri görür.
Dost dediğin.

6. HİKÂYE

Hatırlıyorum da; bir gece sevgilim kapıdan giriverdi içeri. Öyle bir kalkış kalkmışım ki eteğimin rüzgârıyla mum söndü.

Yüzünün parlaklığı geceyi aydınlatan
sevgilimin hayali geldi gece.
şaşırdım talihime;
Bu devlet nerden? diye.

Sevgilim oturup çıkışmaya başladı:
- Beni görür görmez mumu söndürdün, neden?
Dedim ki:
- Birincisi; güneş doğdu sandım. İkincisi; aklıma şu beyit geliverdi:

Sevimsiz biri gelirse mum önüne,
Kalk, öldür onu herkesin gözü önünde.

Yok, tatlı dudaklı biriyse eğer,
Sarıl eteğine,
söndür mumu!

7. HİKÂYE

Uzun zaman sonra sevgilisini gören biri "Neredesin sen? Özledim!" dedi. Sevgilisi de "Özlemek, usanmaktan iyidir" cevabını verdi.

Sevgilim! Geç geldin.
Bırakmam hemen eteğini.

Maʾşûka ki dîr dîr bînend
Âhir kem ez anki sîr bînend?

Şâhid ki bâ refîkân âyed, be cefâ kerden âmede est. Be hukm-i anki ez gayret u muzâddet hâlî nebâşed

İzâ ciʾtenî fî rufkatin litezûrenî
Ve in ciʾte fî sulhin feʾente muhâribu

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be yek nefes ki ber âmîht yâr bâ agyâr
Besî nemând ki gayret vucûd-i men bekoşed

Be hande goft ki men şemʾ-i cemʾem, ey Saʾdî
Merâ ez ançi ki pervâne hîşten bekoşed?

HİKÂYET 8

Yâd dârem der eyyâm-i pîşîn ki men u dûstî çun do bâdâm-i magz der pûstî sohbet dâştîm. Nâgâh ittifâk-i megîb uftâd. Pes ez muddetî ki bâz âmed, itâb âgâz kerd ki derin muddet kâsidî nefiristâdî. Goftem: Dirîg âmedem ki dîde-i kâsid be cemâl-i tu rûşen gerded ve men mahrûm.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Yâr-i dîrîne merâ, gû be zebân tovbe medih
Ki merâ tovbe be şemşîr nehâhed bûden

Reşgem âyed ki kesî sîr nigeh der tu koned
Bâz gûyem: Ne ki kes sîr nehâhed bûden

Arada bir görülürse sevgili,
Doyuncaya dek seyredilmez mi bari?

Eşi dostuyla gelen sevgili, cefa etmeye gelmiş demektir. Çünkü eksik olmaz kıskançlık ateşi ve düşmanlık orada.

Gelince sen arkadaşlarınla beni görmeye,
Olsa da niyetin barışa,
Bilirim geldin sen savaşmaya.

Haşır neşir olursa sevgili bir an ağyâr ile,
Çok geçmez,
öldürür beni kıskançlık ile.

Güldü sevgilim, dedi:
Meclisin mumuyum ben Sâdî.
Pervane öldürmüş kendini;
bana ne!

8. HİKÂYE

Hatırlarım da, bir zamanlar sevgilimle ben bir kabuk içindeki badem gibi birlikteydik. Derken, ayrılık girdi araya. Bir süre sonra geri dönen sevgilim "Şu kadar zamanda bir ulak bile göndermedin!" diye sitem etmeye başladı. "Ulağın gözü senin cemâlini görmekle aydınlanacak, ama ben mahrum kalacağım, öyle mi? Hiç işime gelmez" dedim.

Eski sevgili uğraşmasın vazgeçirmeye aşkımdan.
Kılıç bile vazgeçiremez beni aşkımdan.

Doya doya baksa biri sana,
kıskanırım.
Yine de söylüyorum:
Bakmaya doyulmaz sana.

HİKÂYET 9

Dânişmendî râ dîdem be kesî mubtelâ şode ve râzeş ber melâ uftâde. Covr-i ferâvân bordî ve tehammul-i bîkerân kerdî. Bârî be letâfeteş goftem: Dânem ki turâ der meveddet-i in manzûr illetî ve binâ-yi mahabbet ber zelletî nîst. Bâ vucûd-i çonin ma'nî lâyık-i kadr-i ulemâ nebâşed hod râ muttehem gerdânîden ve covr-i bîedebân borden. Goft: Ey yâr dest-i itâb ez dâmen-i rûzgârem bedâr. Bârhâ derin maslahat ki tu bînî endîşe kerdem ve sabr u cefâ-yi û sehlter âyed hemî ki sabr ez dîden-i û ve hukemâ gûyend: Dil ber mucâhede nihâden âsânter est ki çeşm ez muşâhede ber giriften.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Herki bî û beser neşâyed bord
Ger cefâî koned, bebâyed bord

Rûzî ez dest, goftemeş, zinhâr!
Çend ez an rûz goftem istigfâr

Nekoned dûst zînhâr ez dûst
Dil nihâdem ber ançi hâtir-i ûst

Ger be lutfem be nezd-i hod hâned
Ver be kahrem berâned, û dâned

HİKÂYET 10

Der unfuvân-i cevânî çonanki ufted ve dânî, bâ şâhidî serî yu sırrî dâştem. Be hukm-i anki halkî dâşt tayyibu'l-edâ ve halkî ke'l-bedru izâ bedâ

[Mufteilun Mefâilun Mufteilun Mefâilun]
Anki nebât-i ârızeş âb-i heyât mî hored
Der şekereş nigeh koned her ki nebât mî hored

İttifâken be hilâf-i tab' ez vey hareketî bedîdem ki nepesendîdem. Dâmen ezû der keşîdem ve muhre ber çîdem ve goftem:

9. HİKÂYE

Gördüm de bilim adamının biri âşık olmuş ve aşkı dillere düşmüştü. Pek acı çekiyor ve sonsuz tahammül gösteriyordu.
Bir keresinde güzellikle dedim ki: "Biliyorum, sevgiline olan aşkında bir sakatlık, sevginde kötülük yok. Ama yine de, onun bunun ağzına düşmek ve edepsizliklerine katlanmak bilim adamına yaraşmaz."
Bilim adamı:
- Başıma gelenler yüzünden vazgeç beni kınamaktan. Senin dediklerini defalarca düşündüm ben. Onun cefasına katlanmak, onunla buluşmayı beklemekten daha kolay. Ne demiş bilgeler: Ayrılık acısına katlanmak, sevgiliyi görmemek için gözünü kapatmaktan daha kolaydır.

Onsuz yaşayamayacaksa kişi,
katlanmalı,
etse de sevgili cefa.

Bir gün dediydim:
Aman senin elinden!
Kaç defa tövbe ettim o günden beri.

Seven elaman demez sevilene.
Razıyım ben onun her istediğine.

İsterse çağırır beni yanına lûtuf ile.
İsterse kovar kahır ile.
Kendisi bilir.

10. HİKÂYE

Bilirsin ya, serde gençlik varken bir dilbere tutulmuştum; sesi güzel, yüzü ay gibi beyaz.

Yanağının tüyleri âb-ı hayatla sulanır.
Şeker dudağına bakan,
şeker yer sanır.

Her nasılsa, her zamanki davranışının aksine bir harekette bulundu. Hiç hoşuma gitmedi; soğudum ve uzaklaştım ondan.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Berev herçi mî bâyedet pîş gîr
Ser-i mâ nedârî, ser-i hîş gîr

Şenîdemeş ki mî reft u mî goft

Şeppere ger vasl-i âfitâb nehâhed
Revnak-i bâzâr-i âfitâb nekâhed

İn begoft u sefer kerd ve perîşânî-i û der men eser

Fekadtu zemâne'l-vasli ve'l-mer'u câhilun
Bikadri lezîzi'l-'ayşi kable'l-mesâibi

[Rubai]
Bâz ây u merâ bekoş ki pîşet morden
Hoşter ki pes ez tu zindegânî kerden

Emmâ be şukr u minnet-i bârî pes ez muddetî bâz âmed. Halk-i dâvûdî mutegayyir şode ve cemâl-i Yûsufî be ziyân âmede ve ber sîb-i zenehdâneş çun bih gerdî nişeste ve revnak-i bâzâr-i husneş şikeste; mutevakki' ki der kenâreş gîrem, kenâre giriftem u goftem:

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
An rûz ki hatt-i şâhidet bûd
Sâhibnazar ez nazar berândî

İmrûz biyâmedî be sulheş
Kiş fetha vu zamme ber nişândî

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Tâzebehârâ varaket zerd şod
Dîg menih, kâteş-i mâ serd şod

Çend hurâmî yu tekebbur konî
Dovlet-i pârîne tasavvur konî

Pîş-i kesî rev ki talebkâr-i tust
Nâz ber an kun ki harîdâr-i tust

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Sebze der bâg, gofte'end: Hoşest
Dâned ankes ki in sohen gûyed

Git; ne yaparsan yap.
Bizi istediğin yok,
Bak başının çaresine.

Giderken şöyle dediğini işittim:

İstemiyorsa yarasa güneşe çıkmayı,
eksilmez güneşin parlaklığı.

Ayrıldı gitti ama onun perişan hâli de pek dokundu bana.

Kaçırdım vuslat vaktini.
Gelmeden felaket
bilmez insan hayatın kıymetini.

Geri dön; öldür beni.
Yanında ölmek daha hoş
senden sonra yaşamaktan.

Neyse; Allah'a şükür; bir müddet sonra geri döndü. Ama o davudî sesi değişmiş, Yusuf misali güzelliği zarar görmüş, elmaya benzeyen çene çukuru ayva gibi tozlanmış ve güzelliğinden eser kalmamıştı. Kucaklamamı bekliyordu. Kucakladım da. Dedim ki:

Sana bakanları küçümser, hor görürdün
Ayva tüyleri varken yanağında.

Bugün barışa geliyorsun ama
Fetha, zamme gibi kıllar bitmiş yanağında.

Ey güzel bahar! Yaprağın sararmış.
Koyma tencereyi; soğudu ateşim.

Ne kadar salınıp kasılacaksın?
Geçen seneki gibi güzel mi sanırsın kendini?

Git seni isteyenin yanına;
Nazını çekene yap nazını.

Derler ki;
güzeldir bahçede yeşillik.
Bu sözü diyen bilir yeşilliğin değerini.

Ya'nî ez rûy-i nîkuvân hatt-i sebz
Dil-i uşşâk bîşter cûyed

Bûstân-i tu gendenâzârîst
Bes ki ber mî kenî yu mî rûyed

Ger sabr konî ver nekonî mûy-i bunâgûş
İn dovlet-i eyyâm-i nikûyî beser âyed

Ger dest be cân dâştemî hemçu tu ber rîş
Negzâştemî tâ be kıyâmet ki ber âyed

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Suâl kerdem u goftem: Cemâl-i rûy-i turâ
Çi şod ki mûrçe ber gird-i mâh cûşîdest

Cevâb dâd: Nedânem çi bûd rûyem râ?
Meger be mâtem-i husnem siyâh pûşîdest

HİKÂYET 11

Yekî râ porsîdend ez musta'ribân-i Bagdâd. Mâ tekûlu fî'l-murdi? Goft: Lâ hayre fîhim mâdâme ahaduhum latîfen yetehâşenu; feizâ haşune yetelâtefu, ya'nî çendan ki hûb u latîf u nâzukendâmest, doroştî koned u sahtî, çun saht u doroşt şod, çonanki be kârî neyâyed, telettuf koned ve doroştî nemâned.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Emred angeh ki hûb u şîrînest
Telhgoftâr u tondhûy buved

Çun be rîş âmed u be la'net şod
Merdumâmîz u mihrcûy buved

Ayva tüylü güzelleri
daha çok çeker âşıkların gönlü.

Senin bahçen dönmüş tere bahçesine.
Kestikçe bitiyor daha bir gür.

Ayva tüylü güzellik devrin geçecek
sabretsen de
etmesen de.

Hükmüm geçseydi canıma,
bırakmazdım
çıkmasın kıyamete kadar.
Çıkarmazdın sen de sakalını.

Sordum: N'oldu güzel cemâline?
Ay yüzünü karıncalar basmış!

Verdi cevap:
Bilmem,
n'oldu yüzüme!
Siyahlar giymiş belki yas tutup
geçen güzelliğine!

11. HİKÂYE

Melez Araplardan birine sordular:
- Şâhidler hakkında ne dersin?
- Hayır yok hiçbirinde. Güzelken haşin davranırlar. Kartlaştılar mı, yumuşak davranmaya başlarlar.

Güzel ve şirinken şâhid
Sözü acı, huyu katı olur.

Sakallanıp kartlaştı mı
İyi huylu, müşfik kesilir.

HİKÂYET 12

Yekî râ ez ulemâ porsîdend ki yekî bâ mâhrûîst der halvet nişeste ve derhâ beste ve rakîbân hofte ve nefs tâlib u şehvet gâlib, çonanki arab gûyed: et-Temru yâni'un ve'n-nâtûru gayru mâni'in. Hîç bâşed ki be kuvvet-i perhîzgârî ezû be selâmet bemâned? Goft: Eger ez mehrûyân be selâmet bemâned, ez bedgûyân nemâned

Ve in selime'l-insânu min sû'i nefsihi
Femin sûin zanni'l-mudde'î leyse yeslemu

[Rubai]
Şâyed pes-i kâr-i hîşten benişesten
Lîken netevân zebân-i merdum besten

HİKÂYET 13

Tûtiyî bâ zâg der kafes kerdend ve ez kubh-i muşâhede-i û mucâhede mî bord u mî goft: İn çi tal'at-i mekrûhest ve hey'et-i memkût ve manzar-i mel'ûn ve şemâyil-i nâmevzûn! Yâ gurâbu'l-beyni, yâ leyte beynî ve beyneke bu'de'l-maşrikayni

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Alessabâh be rûy-i tu her ki ber hîzed
Sabâh-i rûz-i selâmet berû mesâ bâşed

Bedahterî çu tu der sohbet-i tu bâyestî
Velî çonin ki tuyî, der cihân kocâ bâşed?

Aceb anki gurâb ez mucâveret-i tûtî hem be cân âmede bûd ve melûl şode. Lâhavle konân ez gerdiş-i gîtî hemî nâlîd ve desthâ-yi tegâbun ber yekdîger hemî mâlîd ki in çi baht-i nigûnest ve tâli'-i dûn ve eyyâm-i bûkalemûn! Lâyik-i kadr-i men ânestî ki bâ zâgî be dîvâr-i bâgî ber hurâmân hemî reftemî.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pârsâ râ bes inkadar zindân
Ki buved hem tavîle-i rindân

Belî, tâ çi kerdem ki rûzgârem be ukûbet-i an der silk-i sohbet-i çonin eblehî, hodrây, nâcins, hîrederây, be çonin bend mubtelâ gerdânîde est?

12. HİKÂYE

Âlimlerden birine sordular:
- Diyelim ki birisi, ay yüzlü bir dilberle başbaşa kalmış, kapılar kapalı, rakipler uykuda, nefis çekiyor, şehvet ağır basıyor; hani Arapların dediği gibi "Hurmalar olgunlaşmış; bekçi ses çıkarmıyor". Bu durumda takvâ kuvvetiyle ondan uzak kalması mümkün müdür?
Âlim cevap verdi:
- Ay yüzlü dilberden uzak kalsa bile, dedikoducudan kalamaz.

İnsan, nefsinin isteklerine karşı koruyabilir kendini
Ama dedikoducunun dilinden kurtaramaz kendini.

İnsanın kendi işine bakması mümkün;
Ama elâlemin ağzını kapamak ne mümkün!

13. HİKÂYE

Papağanı bir karga ile kafese kapatmışlardı. Papağan onu seyrettiği için azap çekiyor ve "Bu ne iğrenç surat, ne kılıksız vücut, ne çirkin görünüş, ne biçimsiz şekil! Hey karga; aramızda Doğu ile Batı kadar uzaklık olsaydı keşke!" diyordu.

Kim sabah kalkıp yüzünü görse,
Güzel sabahı döner akşama.

Senin yanında olması gerek
Senin gibi bir bedbaht.
Ama böylesi dünyada
nerde bulunacak?

Papağanla birlikte olmak karganın da canına yetmişti. Lâhavle çekip feleğin ettiğine söyleniyor, ellerini ovuştururken "Bu ne talihsizlik! Bukalemun gibi renkten renge giren felek! Duvar üstünde salınmak yaraşırdı benim gibi bir karganın şanına!" diyordu.

Sofu için zindan demek
Rindlerle bir arada bulunmak.

Ya, ne ettim de böyle ebleh, çok bilmiş, soysuz ve geveze biriyle bağlı kalma belasını sardı başıma felek!

[Fâilâtun Mefâilun Feûlun]
Kes neyâyed be pây-i dîvârî
Ki ber an sûretet nigâr konend

Ger turâ der bihişt bâşed cây
Dîgerân dûzeh ihtiyâr konend

İn zarbulmesel bedan âverdem tâ bedânî ki sad çendan ki dânâ râ ez nâdân nefretest, nâdân râ ez dânâ vahşetest.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zâhidî der simâ'-i rindân bûd
Zan miyân goft şâhidî Belhî

Ger melûlî zi mâ, turş menişîn
Ki tu hem der miyân-i mâ telhî

[Rubai]
Cem'î çu gul u lâle behem peyveste
Tu hîzum-i hoşk der miyânî reste
Çun bâd muhâlif u çu sermâ nâhoş
Çun berf nişesteî yu çun yeh beste

HİKÂYET 14

Refîkî dâştem ki sâlhâ bâhem sefer kerde bûdîm ve nemek horde ve bîkerân hukûk-i sohbet sâbit şode. Âhir besebeb-i nef'î endek âzâr-i hâtır-i men revâ dâşt ve dûstî siperî şod ve bâ in heme ez her do taraf dilbestegî bûd ki şenîdem rûzî do beyt ez sohenân-i men der mecma'î hemî goftend:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Nigâr-i men çu der âyed be hande-i nemekîn
Nemek ziyâde koned be cirâhat-i rîşân

Çi bûdî er ser-i zulfeş be destem uftâdî
Çu âstîn-i kerîmân be dest-i dervîşân

Gelmez kimse
resmin çizili duvar dibine.

Yerin cennet olsa eğer,
tercih eder öbürleri cehennemi!

Şunu bilesin diye yazdım bu darbımeseli:
Yüzlerce âlim nefret eder cahilden;
Cahil de korkar hep âlimden.

Sofunun biri rindlerin eğlence meclisindeydi.
Bu arada dedi Belhli bir dilber:

Değilsin bizden memnun;
somurtma.
Sen de aramızda acısın,
ne acı ama!

Güller, gelincikler demet olmuş
Arasından senin gibi kuru odun çıkmış!
Rüzgâr gibi muhalifsin,
soğuk gibi sevimsiz!
Kar gibi çökmüşsün,
buz gibi donuk!

14. HİKÂYE

Yıllarca birlikte yolculuk ettiğim, hakkımız hukukumuz olan bir dostum vardı. Ne olduysa, küçücük bir menfaat uğruna kalbimi kırdı. Dostluk bitse de birbirimize gönül bağımız vardı.
Duyduğuma göre, bir toplantıda şu iki beytimi okuyorlarmış:

Sevgilim başladı mı tatlı tatlı gülmeye,
Daha çok tuz basar gönül yarasına.

Zülfünün ucu geçse elime,
n'olurdu sanki
Cömertlerin eteğine yoksul elinin değmesi gibi!

Tâyife-i dervîşân ber lutf-i in sohen ne ki ber husn-i sîret-i hîş âferîn bordend ve û hem derin cumle mubâlaga kerde bûd ve ber fevt-i sohbet-i kadîm te'essuf horde ve be hatâ-yi hîş i'tirâf numûde. Ma'lûm kerdem ki ez taraf-i û hem ragbetî hest. İn beythâ firistâdem u sulh kerdîm

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ne mâ râ der miyân ahd u vefâ bûd?
Cefâ kerdî yu bed'ahdî numûdî

Beyek bâr ez cihân dil der tu bestem
Nedânistem ki ber gerdî bezûdî

Henûzet ger ser-i sulhest bâz ây
Kezan makbûlter bâşî ki bûdî

HİKÂYET 15

Yekî râ zen-i sâhibcemâl-i cevân der gozeşt ve mâderzen-i fertût be illet-i kâbîn der hâne mutemekkin bemând ve merd ez muhâveret-i û be cân rencîdî ve ez mucâveret-i û çâre nedîdî. Tâ gurûhî âşinâyân be porsîden âmedendeş. Yekî goftâ: Çigûneî der mufârakat-i yâr-i azîz? Goft: Nâdîden-i zen ber men çonan doşhâr nîst ki dîden-i mâderzen.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Gul be târâc reft u hâr bemând
Genc ber dâştend u mâr bemând

Dîde ber târek-i sinân dîden
Hoşter ez rûy-i doşmenân dîden

Vâcibest ez hezâr dûst borîd
Tâ yekî doşmenet nebâyed dîd

Mecliste bulunanlar şiirimin güzelliğini değil, güzel ahlâkımı takdir etmişler. Orada bulunan dostum da beni göklere çıkarmış, eski dostluğun bitmesine üzüldüğünü söylemiş ve hatasını itiraf etmiş.
Anladım ki o da istekli; şu beyitleri gönderdim ve böylece barışmış olduk.

Aramızda yok muydu ahit, vefa?
Durmadın ahdinde sen,
ettin cefa.

Bir seninle dost oldum bu dünyada
Böyle çabuk döneceğini bilemedim ama.

Hâlâ barışmak istiyorsan,
dön gel.
Olursun gözümde hem eskisinden makbul.

15. HİKÂYE

Birinin genç ve güzel karısı ölünce, mihir dolayısıyla kocakarı olan kayınvalidesiyle oturmak zorunda kaldı. Adam onunla konuşmaktan usanmıştı ama birlikte oturmaktan başka çaresi de yoktu. Bir ara ahbapları hâl hatır sormaya geldiler. İçlerinden biri "Sevgili karının ayrılığından beri nasılsın?" diye soracak oldu. "Karımı görmemek, kaynanamı görmek kadar güç değil!" dedi.

Yağmalandı gül;
dikeni kaldı.
Götürüldü hazine;
yılanı kaldı.

Gözü okun ucunda görmek
Daha hoş düşman yüzünü görmekten.

Bin dostundan ayrıl gerekirse
Ama görme bir düşman yüzünü.

HİKÂYET 16

Yâd dârem ki der eyyâm-i cevânî gozer dâştem bekûî ve nazar bâ rûî der temûzî ki harûreş dehân behoşânîdî ve semûmeş magz-i ustuhân becûşânîdî. Ez za'f-i beşeriyyet tâb-i âfitâb-i hecîr neyâverdem ve ilticâ be sâye-i dîvârî kerdem, muterakkib ki kesî harr-i temûz ez men be berd-i âbî furû nişâned ki hemî nâgâh ez zulmet-i dehlîz-i hâneî rûşenî betâft ya'nî cemâlî ki zebân-i fesâhat ez beyân-i sebâhat-i û âciz âyed. Çonanki der şeb-i târî subh ber âyed yâ âb-i heyât ez zulumât beder âyed, kadehî berfâb ber dest u şeker der an rîhte be 'arak ber âmîhte. Nedânem, be gulâbeş mutayyeb kerde bûd yâ katre-i çend ez gul-i rûyeş der an çekîde. Filcumle şerâb ez dest-i nigârîneş ber giriftem u behordem ve omr ez ser giriftem.

Zame'un bikalbî lâ yekâdu yusîguhu
Reşfu'z-zulâli velev şeribtu buhûren

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Hurrem an ferhunde tâli' râ ki çeşm
Ber çonin rûy ûfted her bâmdâd

Mest-i mey bîdâr gerded nîmşeb
Mest-i sâkî rûz-i mahşer bâmdâd

HİKÂYET 17

Sâlî Muhammed-i Hârezmşâh rahmetullâhi aleyhi bâ Hetâ berâyi maslahatî sulh ihtiyâr kerd. Be câmi'-i Kaşgar der âmedem. Peserî dîdem nahvî, be gâyet-i i'tidâl ve nihâyet-i cemâl. Çonanki der emsâl-i û gûyend:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Muallimet heme şûhî yu dilberî âmûht
Cefâ vu nâz u itâb u sitemgerî âmûht

Men âdemî be çonin şekl u hûy u kadd u reviş
Nedîde'em, meger in şîve ez perî âmûht

Mukaddime-i nahv-i Zemahşerî der dest dâşt ve hemî hând. Daraba Zeydun Amren ve kâne'l-mute'addî Amran. Goftem: Ey peser, Hârezm u Hetâ sulh kerdend ve Zeyd u Amr râ hemçonan husûmet bâkîst. Behandîd ve mevlidem porsîd. Goftem: Hâk-i Şîrâz. Goft: Ez sohenân-i Sa'dî çi dârî? Goftem:

16. HİKÂYE

Hatırlıyorum da, gençlik devrinde bir gün bir mahalleden geçiyordum ve güzel bir yüz görmüştüm. Aylardan temmuzdu. Sıcak, insanın dilini damağını kurutuyor, rüzgâr insanı iliklerine kadar kavuruyordu. İnsanlık zaafı işte; öğle güneşine dayanamadım, bir duvar gölgesine sığındım. Şu temmuz hararetini serin bir suyla bastıracak biri çıksa diye beklerken, bir evin loş dehlizinden bir aydınlık belirdi ansızın. Öyle güzel bir yüz ki fesahat dili onu tarif etmekten âciz kalır. Karanlık gecenin sabahı olmuş ya da karanlıklardan hayat suyu gelmiş sandım. Elinde karlı su bulunan bir bardak vardı. İçine şeker dökmüş, koku da karıştırmış. Artık gül suyuyla mı kokulandırmış, yoksa gül yüzünden birkaç damla ter mi damlamış, orasını bilemem. Her neyse; o güzel ellerinden suyu alıp içtim ve yeniden doğmuş gibi oldum.

Geçmez yüreğimdeki susuzluk
İçsem o leziz sudan der yalar dolusu.

Her sabah ilişirse gözü böyle yüze
Ne mutludur o şanslı kimse.

Uyanır gece yarısı içki sarhoşu
Uyanır mahşer sabahı sâkî sarhoşu.

17. HİKÂYE

Bir yıl rahmetli Muhammed Hârezmşah,[1] Hıtay'la[2] barış yapılmasını uygun görmüştü. Kaşgar[3] Camiine girdiğimde, boylu boslu, güzel yüzlü, nahiv okuyan bir öğrenci gördüm. Böyle güzeller için derler ki:

Öğretmenin hep şuhluk, dilberlik mi öğretti?
Cefayı, nazı, çıkışmayı, zulmü mü öğretti?

Böyle huylu, böyle boslu, edalısını görmedim.
Bu tarzı sana acaba periler mi öğretti?

Elinde Zemahşerî'nin *Nahve Giriş* kitabı vardı ve "Zeyd, Amr'ı dövdü" diye okuyup duruyordu. "Oğlum, dedim; Hârezm ile Hıtay barıştı ama, Zeyd ile Amr'ın düşmanlığı hâlâ devam ediyor!"
Güldü ve nereli olduğumu sordu. "Şirâzlıyım" dedim.
"Neler biliyorsun Sâdî'nin sözlerinden?" dedi.

Bulîtu binahviyyin yesûlu mugâziben
Aleyye kezeydin fî mukâbeleti'l-Amri
Alâ cerri zeylin leyse yerfa'u re'sehu
Vehel yestekîmu'r-ref'u min 'âmili'l-cerri

Lahtî be endîşe furû reft u goft: Gâlib-i eş'âr-i û derin zemîn be zebân-i pârsîst. Eger begûyî, be fehm nezdîkter bâşed. Kellimi'n-nâse alâ kadri ukûlihim. Goftem:

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Tab'-i turâ tâ heves-i nahv kerd
Sûret-i sabr ez dil-i mâ mahv kerd

Ey dil-i uşşâk be dâm-i tu sayd
Mâ be tu meşgûl u tu bâ Amr u Zeyd

Bâmdâdân ki azm-i sefer musammem şod, gofte bûdendeş ki fulân Sa'dîst. Devân âmed u telettuf kerd ve te'essuf hord ki çendîn muddet çerâ negoftî menem tâ şukr-i kudûm-i bozorgân râ miyân be hidmet bebestemî. Goftem: Bâ vucûdet zi men âvâz neyâyed ki menem. Goftâ: Çi şeved ger derin hıtta çendî ber âsâyî tâ be hidmet mustefîd gerdîm? Goftem: Netevânem, be hukm-i in hikâyet:

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Bozorgî dîdem ender kûhsârî
Kanâ'at kerde ez dunyâ be gârî

Çera, goftem: Be şehr ender neyâyî?
Ki bârî, bendî ez dil ber guşâyî

Begoft: Ancâ perîrûyân-i nagzend
Çu gil bis yâr şod, pîlân belagzend

İn begoftem u bûse ber ser u rûy-i yekdîger dâdîm ve vidâ' kerdîm.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Bûse dâden be rûy-i dûst çisûd?
Hem derin lahza kerdeneş bedrûd

Müptela oldum bir nahiv öğrencisine
Öfkeyle üstüme yürüyordu.
Sanki Zeyd ile Amr karşı karşıyaydı.
Çekerken eteğini, kaldırmıyor başını.
Cer yaparken uygun düşer mi ref?

Bir süre düşündükten sonra "Onun buralarda daha çok, farsça şiirleri bilinir. Farsça söylersen anlaşılır. İnsanlarla anladıkları dilde konuşmak gerek" dedi.

Sende oldukça nahiv hevesi
Gönlümüzde sabır kalmadı.

Ey tuzağında âşıkların gönlü av olan!
Biz seninle meşgulüz;
Sen Amr ile, Zeyd ile!

Sabahleyin yola çıkılacaktı. "Filan kişi Sâdî'dir" demişler ona. Koşa koşa geldi, teveccüh gösterdi ve "Neden daha önce kim olduğunuzu söylemediniz? Böyle büyük bir insan geldiği için hizmette kusur etmezdim" diye üzüldü.
"Sen varken, benim diyemedim" dedim.
"N'olur biraz daha kalsanız da, burada, huzurunuzda bir şeyler öğrensem" dedi.
"Şu hikâyede olduğu gibi, fazla kalamam" cevabını verdim.

Dağlarda yaşayan büyük bir insan gördüm.
Çekmişti dünyadan el etek;
Mekân tutmuş mağarayı.

Sordum: Neden gelmiyorsun şehre?
Hiç olmazsa açılır için.

Dedi: Peri yüzlü güzeller var orada.
Kayar fillerin ayağı
çoğalınca çamur bir yerde.

Bunu söyledikten sonra sarılıp öpüştük; veda ettik birbirimize.

Ne faydası var dostun yüzünü öpmenin?
Sonra veda etmenin?

Sîb gûyî vidâ'-i bustân kerd
Rûy ezin nîme sorh u zansû zerd

İn lem emut yevme'l-vidâ'i te'essufen
Lâ tahsibûnî fi'l-meveddeti munsifen

HİKÂYET 18

Hırkapûşî der kârvân-i Hicâz hemrâh-i mâ bûd. Yekî ez umerâ-yi arab merû râ sad dînâr bahşîde tâ kurbân koned. Dozdân-i Hefâce nâgâh ber kârvân zedend u pâk bebordend. Bâzergânân girye vu zârî kerden giriftend ve feryâd-i bîfâyide hânden.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger tazarru' konî yu ger feryâd
Dozd zer bâz pes nehâhed dâd

Meger an dervîş-i sâlih ki ber karâr-i hîş mânde bûd ve tegayyur derû neyâmede. Goftem: Meger ma'lûm-i turâ dozd nebord?

Goft: Belî, bordend velîken merâ bâ an ulfetî çonan nebûd ki be vakt-i mufâraket haste dilî bâşed.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Nebâyed besten ender çîz u kes dil
Ki dil ber dâşten kârîst muşkil

Goftem: Munâsib-i hâl-i menest inçi goftî ki merâ der ahd-i cevânî bâ cevânî ittifâk-i muhâletet bûd ve sıdk-i meveddet tâ becâî ki kıble-i çeşmem cemâl-i û bûdî ve sûd u sermâye-i omrem visâl-i û.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Meger melâike ber âsumân u gerne beşer
Be husn-i sûret-i û der zemî nehâhed bûd

Be dûstî ki herâmest ba'dezû sohbet
Ki hîç nutfe çunû âdemî nehâhed bûd

Nâgehî pây-i vucûdeş be gil-i ecel furû reft ve dûd-i firâk ez dûdmâneş ber âmed. Rûzhâ ber ser-i hâkeş mucâveret kerdem vez cumle ki ber firâk-i û goftem:

Bahçeye veda etti diye,
sanırım,
Bir yüzü kızıl,
bir yüzü sarıdır elmanın.

Ölmezsem eğer veda günü kederden,
Sayma beni gerçek sevenlerden.

18. HİKÂYE

Hicaz kervanında bir derviş de bizimle birlikte yolculuk ediyordu. Arap emirlerinden biri kurban parası olarak yüz dinar vermişti ona. Yolda ansızın Hafâce hırsızları kervanı bastı; ne var ne yok alıp götürdüler.
Tüccarlar ağlayıp zırlamaya, boşu boşuna feryat etmeye başladılar.

Yalvarsan da etsen de feryat,
Hırsız vermez çaldığı parayı.

Sadece o sâlih derviş sâkin sâkin duruyor ve hiçbir değişiklik göstermiyordu. "Hırsızlar senin paranı almadılar mı yoksa?" diye sordum.

"Almaz olurlar mı; alıp götürdüler. Ama parayla aram pek hoş olmadığı için benden gittiğine üzülmem." dedi.

Bağlanmamak gerek birine,
bir şeye.
Güç olur zira ondan kopması.

"Söylediklerin tam bana uyuyor; dedim; Gençlik devrinde bir sevgilim vardı. Öylesine sevgiyle bağlanmıştım ki cemâli gözümün kıblesi, onunla vuslata ermek ömrümün sermayesiydi.

Gökte bir melekti sanki
Öyle güzel bir insan bulunmaz yerde hiç.

Ondan sonra birini sevmek haram bana.
Böyle bir insan dünyaya gelmez bir daha.

Derken, varlığının ayağı ecel çamuruna saplandı; tüm ailesi ayrılığıyla yandı tutuştu. Gündüzleri mezarının başındaydım hep. Şu beyitleri de onun ayrılığı dolayısıyla söylemiştim:

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Kâş k'an rûz ki der pây-i tu şod hâr-i ecel
Dest-i gîtî bezedî tîg-i helâkem ber ser

Tâ derin rûz cihân bî tu nedîdî çeşmem
İn menem ber ser-i hâk-i tu ki hâkem ber ser

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Anki karâreş negiriftî yu hâb
Tâ gul u nesrîn nefeşândî nohost

Gerdiş-i gîtî gul-i rûyeş berîht
Hârbunân ber ser-i hâkeş berust

Ba'd ez mufâreket-i û azm kerdem u niyyet cezm ki bakiyyet-i zindegânî ferş-i heves der neverdem ve gird-i mucâleset negerdem

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Sûd-i deryâ nîk bûdî ger nebûdî bîm-i mevc
Sohbet-i gul hoş budî, ger nîstî teşvîş-i hâr

Dûş çun tâvus mî nâzîdem ender bâg-i vasl
Dîger imrûz ez firâk-i yâr mî pîçem çu mâr

HİKÂYET 19

Yekî râ ez mulûk-i arab hadîs-i Mecnûn-i Leylî ve şûriş-i hâl-i û begoftendî ki bâ kemâl-i fazl u belâgat ser der beyâbân nihâde est ve zimâm-i akl ez dest dâde. Befermûdeş tâ hâzir âverdend ve melâmet kerden girift ki der şeref-i nefs-i insân çi halel dîdî ki hûy-i behâyim giriftî ve terk-i işret-i merdum goftî? Goft:

Ve rubbe sadîkin lâ menî fî vidâdihâ
Elem yerehâ yevmen feyûdihe lî ozrî

Batmasaydı keşke o gün ecel dikeni ayağına!
Felek indirseydi helâk kılıcını başıma.

Bugün görmeseydi gözlerim sensiz cihanı.
Toprağının başında bekleyen benim.
Toprak yağsın başıma!

Ne sâkinleşir, ne uyurdu o sevgili
Serpilmedikçe gül ile nesrin yatağına.

Felek döktü yüzünün gülünü
Dikenler baş verdi toprağında.

Onun ölümünden sonra, geri kalan ömrümde kimseyi sevmemeye ahdettim.

Yararı çok olurdu denizin,
olmasa dalga korkusu.
Gül ile sohbet hoş olurdu,
olmasa diken kaygısı.

Dün salınıyordum vuslat bağında
tavus gibi.
Bugün kıvranıyorum dost ayrılığından
yılan gibi.

19. HİKÂYE

Arap meliklerinden birine Leylâ ile Mecnûn hadisesini ve Mecnûn'un perişanlığını anlatıp "Böylesine bilgili ve belâgat sahibi olmasına rağmen çöllere düştü, aklını yitirdi" dediler.
Melik, Mecnûn'u çağırtıp çıkışmaya başladı:
- İnsanlık şerefinde ne gördün de hayvanların huyunu edinip insan arasında yaşamayı terkettin?
Mecnûn:

Nice dostlar tenkid etti aşk yüzünden beni.
Kınayanlar bir görseler onu,
anlarlardı özrümü.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Kâş k'ânân ki ayb-i men costend
Rûyet, ey dilsitân, bedîdendî

Tâ be cây-i toronc der nazaret
Bîhaber desthâ borîdendî

Tâ hakîkat-i ma'nî ber sûret-i da'vî guvâh âmedî. Fezâlike'llezî lumtunennî fîhi. Melik râ der dil âmed cemâl-i Leylî mutâla'a kerden tâ çi sûretest mûcib-i çendîn fitne. Befermûdeş taleb kerden. Der ahyâ-i arab begerdîdend u be dest âverdend ve pîş-i melik der sahn-i serâçe bedâştend. Melik der hey'et-i û nazar kerd, şahsî dîd siyehfâm, bârîk endâm. Der nazareş hakîr âmed. Be hukm-i anki kemterîn-i huddâm-i harem-i û be cemâl ezû der pîş bûdend ve be zînet bîş. Mecnûn be firâset deryâft, goft: Ez derîçe-i çeşm-i Mecnûn bâyed der cemâl-i Leylî nazar kerden tâ sırr-i muşâhede-i û ber tu tecellî koned.

Mâ merre min zikri'l-hamiyyi bimisma'î
Lev semi'at vurku'l-himâ sâhat ma'î
Yâ ma'şere'l-hullâni kûlû li'l-mu'â
Fâleste tedrî mâ bikalbi'l-mûca'i

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Tendorostân râ nebâşed derd-i rîş
Cuz behem derdî negûyem derd-i hîş

Goften ez zenbûr bîhâsıl buved
Bâ yekî der omr-i hod nâhorde nîş

Tâ turâ hâlî nebâşed hemçu mâ
Hâl-i mâ bâşed turâ efsâne pîş

Sûz-i men bâ dîgerî nisbet mekun
Û nemek ber dest u men ber uzv-i rîş

Beni ayıplayanlar görselerdi yüzünü
Ey gönül çalan!

Sana bakayım derken turunç yerine
keserlerdi ellerini.

"Beni kendisiyle kınadığınız işte budur"[4] âyetinde olduğu gibi, böylece davamda haklı olduğum ortaya çıkardı."
Bu sözler üzerine melik, bunca hadiseye sebep olan Leylâ'yı görmek istedi ve aranıp bulunmasını emretti. Görevliler Arap kabileleri arasında dolaşıp Leylâ'yı buldular, getirip dîvanda ayakta beklettiler.
Melik, Leylâ'nın kılığına şöyle bir baktı; kara kuru, sıska birini gördü karşısında ve pek küçümsedi. Çünkü haremindeki en sıradan hizmetkârı bile güzellikte ve süslenmede ondan üstündü. Durumun farkına varan Mecnûn "Benim nasıl gördüğümü anlamak istiyorsanız, Leylâ'nın güzelliğine Mecnûn gözüyle bakmalısınız" dedi.

Sözler gelir kulağıma
Cânânıma ait,
hem onun yurduna.
Duysalar oranın güvercinleri
Başlarlardı benimle feryada.
Dostlar!
Söyleyin bunları aşk derdi çekmeyene.
Çekmeyen bilmez bu dertlinin hâlini.

Sağlıklı insanda olmaz yara sızısı.
Derdimi duyamaz dert sahibinden başkası.

Arıdan bahsetmenin yok bir faydası
Çekmediyse ömründe bir kez sokulma ağrısı.

Hâlin benzemez bizim gibilerin hâline.
Bizim hâlimiz efsane gelir gözüne.

Yürek sızım için bulunma aman kıyasta.
Tuz onun elinde ama ben yaramın derdinde.

HİKÂYET 20

Kâzî-i Hemedân râ hikâyet konend ki bâ na'lbend peserî ser hoş bûd ve na'l-i dileş der âteş. Rûzgârî der talebeş mutelehhif bûd u pûyân ve mutarassıd u cûyân ve ber haseb-i vâkıa gûyân:

[Rubai]
Der çeşm-i men âmed an sehîserv-i bolend
Berbûd dilem zi dest u der pây figend

İn dîde-i şûh mî keşed dil be kemend
Hâhî ki be kes dil nedehî, dîde bebend

Şenîdem ki der gozerî pîş-i kâzî âmed berhî ezin muâmele be sem'eş resîde ve zâyidu'l-vasf rencîde. Doşnâm-i bîtehâşî dâd u sakat goft u seng ber dâşt u hîç ez bîhurmetî negozâşt. Kâzî yekî râ goft ez ulemâ-yi mu'teber ki hem'inân-i û bûd:

[Rubai]
An şâhidî yu haşm giriften bîneş
V'an ukde ber ebrû-yi torş, şîrîneş

Der bilâd-i arab gûyend: Darbu'l-habîbi zebîbun

[Rubai]
Ez dest-i tu moşt ber dehân horden
Hoşter ki be dest-i hîş nân horden

Hemânâ kez vekâhet-i û bûy-i semâhat hemî âyed.

[Rubai]
Engûr-i nev âverde torşta'm buved
Rûzî do se sabr kun ki şîrîn gerded

İn begoft u be mesned-i kazâ bâz âmed. Tenî çend ez bozorgân-i adûl der meclis-i hukm-i û bûdendî. Zemîn-i hidmet bebûsîdend ki be icâzet sohenî begûyîm, egerçi terk-i edebest ve bozorgân gofte'end:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Ne der her sohen bahs kerden revâst
Hetâ ber bozorgân giriften hetâst

20. HİKÂYE

Anlatıldığına göre, Hemedan[5] kadısı bir nalbant dilberine tutulmuştu. Perişan, üzgün bir hâlde onu arar, peşinde koşar, onu bekler, bu güç durum dolayısıyla şu şiiri okurdu hep:

Gözüm gördü o selvi boyluyu
Elimden aldı gönlümü, yerlere çaldı.

O şuh gözler kement atar yüreğime
Gönül vermek istemezsen kimseye,
yum gözünü.

Duyduğuma göre, bir yerde kadıyla karşılaştı nalbant. Sevda meselesi kulağına çalınmış ve haddinden fazla canı sıkılmıştı. Açtı ağzını, yumdu gözünü. Sonra da saygı maygı dinlemedi, taşa tuttu. O sırada kadı, yanında bulunan saygın âlimlerden birine dedi ki:

Şu şâhide bak,
bir de hışımlanışına.
Şu kaş çatmaları hoş gör.

Araplar derler ki:
"Sevgilinin dayağı tatlı olur üzüm gibi."

Ağzıma yumruk yemek senin elinden
Daha hoştur
kendi elimle ekmek yemekten.

Onun küstahlık ve sertliğinden, cömertlik ve yumuşaklık kokusu geliyor.

Taze üzümün ekşi olur tadı.
Sabret iki üç gün;
bak nasıl tatlanır.

Bunu söyledikten sonra kadılık makamına geri döndü. Onun meclisinde birkaç âdil şahit vardı. Saygıyla eğildikten sonra şöyle dediler:

Büyükler:
"Her konuda konuşmak doğru değil
Büyüklerin hatasını bulmak hatadır"

İllâ be hukm-i anki sevâbık-i in'âm-i hodâvendî mulâzim-i rûzgâr-i bendegânest, maslahatî ki bebînend ve i'lâm nekonend, nev'î ez hiyânet bâşed. Tarîk-i sevâb ânest ki bâ in peser gird-i tama' negerdî ve ferş-i vele' der neverdî ki mansıb-i kazâ pâygâh-i menî' est tâ be gunâhî şenî' mulevves negerdânî ve herîf înest ki dîdî ve hadîs inki şenîdî.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Yekî kerde bîâbrûyî besî
Çi gam dâred ez âbrû-yi kesî?

Besâ nâm-i nîkû-yi pencâh sâl
Ki yek nâm-i zişteş koned pâymâl

Kâzî râ nasîhat-i yârân yekdil pesend âmed ve ber husn-i rây-i kavm âferîn hând u goft: Nazar-i azîzân der maslahat-i hâl-i men ayn-i sevâbest ve mes'ele bîcevâb velîken

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Melâmet kun merâ çendan ki hâhî
Ki netvan şosten ez zengî siyâhî

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Ez yâd-i tu gâfil netevan kerd behîçem
Ser kûfte mârem netevânem ki nepîçem

İn begoft ve kesân râ be tefahhus-i hâl-i vey ber engîht ve ni'met-i bîpâyân berîht ve gofte'end: Her ki râ zer der terâzûst zûr der bâzûst ve anki ber dînâr destres nedâred der heme dunyâ kes nedâred

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Herki zer dîd ser furûd âverd
Ver terâzû-yi âhenîn dûşest

Filcumle şebî halvetî muyesser şod ve hem der an şeb şihne râ haber şod. Kâzî heme şeb şerâb der ser u şebâb der ber, ez tena'um nehoftî ve be terennum goftî:

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
İmşeb meger be vakt nemî hâned in hurûs
Uşşâk bes nekerde henûz ez kenâr u bûs

demişlerse de, izninizle, size diyecek birkaç sözümüz var. Ancak, bize iyiliklerinizin dokunduğunu ve üstümüzde hakkınız bulunduğunu düşünüyoruz. Bizler, doğru olan bir şeyi görür de söylemezsek, bir nevi hiyanet sayılır. İşin doğrusu şu ki; bu oğlandan uzuk durun ve hevesinizden vazgeçin. Çünkü kadılık makamı saygın bir makam ve bunu çirkin bir hareketle kirletmemelisiniz. Âşık olduğunuz kişinin ne mal olduğu meydanda, durum ise işittiğiniz gibi vahim.

Nice kepazelik etmiş biri
Umurunda mı başkasının haysiyeti!

Elli yıllık tertemiz adı
Çirkin bir ad eder berbat.

Dostlarının verdiği nasihat kadı'nın hoşuna gitti, güzel düşünceleri takdirle karşıladı.
- Siz, sevdiğim kişilerin içinde bulunduğum durum hakkındaki görüşleriniz doğrudur. Buna diyecek sözüm yok. Ancak;

İstediğin kadar ayıpla, azarla beni
Çünkü yıkamakla geçmez zencinin rengi.

Hiçbir şey alıkoymaz beni
seni anmaktan
Başı ezilmiş yılan gibiyim,
duramam kıvranmaktan.

Kadı bunu söyledikten sonra adamlarını sevdiğini denetlemekle görevlendirdi; hesapsız para harcadı. Derler ki: Kimin terazisinde altın varsa, güç ondadır. Parası olmayanın dünyada olmaz kimsesi.

Olsa da demir kollu terazi gibi âdil
Gördü mü kefede altını, eğer başını.

Her neyse, bir gece sevdiğiyle başbaşa kaldı ama o gece nasıl olduysa subaşının da haberi oldu. Kadı gece boyunca şarap içti, tekrar gençliğine döndü ve mutluluğundan uyumadı. Şu sözleri terennüm ediyordu hep:

Şu horoz vaktinde ötmüyor bu gece
Doymadı henüz âşıklar sarılıp öpmeye.

Yek dem ki dûst fitne-i hofte est, zînhâr
Bîdâr bâş tâ nereved omr ber fisûs

Tâ neşnevî zi mescid-i âdîne bang-i subh
Yâ ez der-i serây-i atabek girîv-i kûs

Leb ber lebî çu çeşm-i hurûs eblehî buved
Berdâşten, be goften-i bîhûde-i hurûs

Kâzî derin hâlet ki yekî ez muteallikân der âmed u goft: Çi nişestî? Hîz ve tâ pây dârî gurîz ki hasûdân ber tu dakkî girifte'end belki hakkî gofte tâ meger âteş-i fitne ki henûz endekest be âb-i tedbîrî furû nişânîm. Mebâdâ ki ferdâ çu bâlâ gîred, âlemî ferâ gîred. Kâzî mutebessim derû nazar kerd u goft:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pence der sayd borde zaygam râ
Çi tefâvut koned ki seg lâyed

Rûy der rûy-i dûst kun bogzâr
Tâ adû poşt-i dest mî hâyed

Melik râ hem der an şeb âgehî dâdend ki der mulk-i tu çonin munkerî hâdis şode est; çi fermâyî? Melik goftâ: Men ûrâ ez fuzelâ-yi asr mî dânem ve yegâne-i rûzgâr bâşed ki mu'ânidân der hakk-i vey havzî kerde'end. İn sohen der sem'-i kabûl-i men neyâyed, meger angeh ki mu'âyene gerded ki hukemâ gofte'end:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Be tondî sebuk dest borden be tîg
Be dendân bered poşt-i dest-i dirîg

Şenîdem ki sehergâhî bâ tenî çend hâsân be bâlîn-i kâzî ferâz âmed; şem' râ dîd îstâde ve şâhid nişeste ve mey rîhte vu kadeh şikeste ve kâzî der hâb-i mestî, bîhaber ez mulk-i hestî. Belutf endek endek bîdâr kerdeş ki hîz, âfitâb ber âmed. Kâzî deryâft ki hâl çîst. Goftâ: Ez kodâm cânib ber âmed? Goft: Ez kıbel-i maşrik. Goft: Elhamdulillâh ki der-i tovbe hemçonan bâzest be hukm-i hadîs ki Lâ yuglaku bâbu't-tevbeti ale'l-ibâdi hattâ tetlu'u'ş-şemsu min magribihâ, estagfirukallâhumme ve etûbu ileyke

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
İn do çîzem ber gunâh engîhtend
Baht-i nâfercâm u akl-i nâtemâm

Uyumuşken, dostum, fitne, aman
Ömür boşa geçmeden uyan.

Camiden sabah ezanını duymadan
Atabekin sarayında kösler vurulmadan.

Dudak dudağa iken ayrılmak
Vakitsiz horoz ötüşü gibi olur budalalık.

Kadı bu hâldeyken dostlarından biri girdi içeri. "Ne oturuyorsun, kalk haydi! Tabanları yağlayıp sıvışmaya bak. Seni çekemeyenler, hakkında hiç de iyi düşünmüyorlar. Fitne ateşi henüz küçükken söndürelim tedbir suyuyla. Yarına kalırsa, alevler yükselip her yanı saracak yoksa!" dedi.
Kadı gülümseyerek dostuna baktı.

Arslan atmış pençesini avına
Ne farkeder köpek ordan havlasa?

Çevir dostuna sen yüzünü;
bırak,
gevsin dursun elini.

O gece padişaha da haber verdiler:
- Mülkünüzde böyle böyle çirkin bir olay oldu; ne buyurursunuz?
Padişah:
- Bildiğim kadarıyla devrin en büyük âlimlerinden biridir o; eşi bulunmaz. Çekemeyenler böyle bir suç isnad etmişlerdir. Bu sözleri kabul edemem, ama yine de bir bakılsın. Bilgeler ne demiş:

Alelacele keskin kılıca atan elini,
Hayıflanıp ısırır sonra elinin tersini.

Duyduğuma göre, padişah birkaç has adamıyla kadının başucuna geldi. Bir de gördü ki, mum yanıyor, şâhid oturmuş, şarap dökülmüş, kadeh kırık, kadı sızmış, dünyadan bîhaber. Yumuşak bir sesle "Kalk haydi, güneş doğdu" diye uyandırdı.
Kadı uyanır uyanmaz olup biteni anladı ve "Ne taraftan doğdu?" diye sordu. Padişah "Doğudan" deyince "Allah'a şükürler olsun! Tövbe kapısı hâlâ açık! Çünkü hadiste de var. "Güneş batıdan doğana kadar kullara tövbe kapısı kapanmaz. Öyleyse bağışlanma dile sen de Allah'tan ve tövbe et." cevabını verdi kadı.

İki şey soktu beni günaha:
Biri kötü bahtım,
öbürü yarım aklım.

Ger giriftârem konî, mustevcibem
Ver bebahşî, afv bihter k'intikâm

Melik goftâ: Tovbe derin hâlet ki ber helâk ittilâ' yâftî, sûdî nekoned. Felem yeku yenfa'uhum eymânuhum lemmâ re'ev be'senâ

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Çisûd ez dozdî angeh tovbe kerden
Ki netvânî kemend endâht ber kâh?

Bolend ez mîve gû kûtâh kun dest
Ki kûteh hod nedâred dest ber şâh

Turâ bâ vucûd-i çonin munkerî ki zâhir şod, sebîl-i halâs sûret nebended. İn begoft ve muvekkilân der vey der âvîhtend. Goftâ ki merâ der hidmet-i sultân yekî sohen bâkîst. Melik beşenîd u goft: İn çîst? Goft:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be âstîn-i melâlî ki ber men efşânî
Tama' medâr ki ez dâmenet bedârem dest

Eger halâs muhâlest ezin guneh ki merâst
Bedan kerem ki tu dârî, umîdvârî hest

Melik goft: İn latîfe bedî' âverdî ve in nukte garîb goftî velîken muhâl-i aklest ve hilâf-i şer' ki turâ fazl u belâgat, imrûz ez çeng-i ukûbet-i men rehâyî dehed. Maslahat an bînem ki turâ ez kal'a bezîr endâzem tâ dîgerân nasîhat pezîrend ve ibret gîrend. Goft: Ey hodâvend-i cihân, perverde-i ni'met-i in hânedânem ve in gunâh ne tenhâ men kerde'em. Dîgerî râ biyendâz tâ men ibret gîrem. Melik râ hande girift ve be afv ez hatâ-yi û dergozeşt ve mute'annidân râ ki işâret be koşten-i û hemî kerdend goft:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Her ki hemmâl-i ayb-i hîştenîd
Ta'ne ber ayb-i dîgerân mezenîd

Cezalandırırsan beni,
hak ettim.
Bağışlarsan eğer,
Afiyidir intikam almaktan.

Padişah:
- Öleceğini anladın ya, tövbenin yararı yok artık. "Ama bizim dayanılmaz azabımızı gördükleri zaman, imanları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı."[6]

Tövbe etmek neye yarar
saraya kement atmayınca?

Söyle uzun boyluya:
Çeksin meyvadan elini.
Kısa boylu zaten,
uzatamaz dala elini.

Madem ki böyle kötü bir iş yaptın, kurtuluş yolu yok.
Padişah bunu der demez görevliler üstüne çullandılar. Kadı "Sultanıma söyleyecek bir sözüm kaldı" dedi.
Bu sözü işiten padişah:
-Neymiş o?

-Canın sıkılmış;
silkiyorsun kolunun yenini.
Sanma sakın,
çekerim eteğinden elini.

Kurtuluş imkânsız bu günahtan
ama umudum var hâlâ
sultanımızın kereminden.

Padişah:
- Çok iyi dedin, beliğ sözler ettin amma faziletin de, belâgatın da ceza pençemden kurtaramaz bugün seni. Çünkü hem akıl dışı hem şeriata aykırı. Başkalarına nasihat ve ibret olsun diye seni kaleden attırmayı uygun görüyorum.
Kadı:
- Ey dünyanın efendisi; bu hanedanın sağladığı nimetle yetiştim. Üstelik bu günaha giren bir ben değilim ki. Attır başka birini, ben de ibret alayım!
Bu sözlere gülen padişah onun suçunu bağışladı ve kadının öldürülmesi için uğraşan fesatlara şöyle dedi:

Kendi ayıbınızın hammalıyken siz
Başkalarının ayıbıyla uğraşmayınız.

HİKÂYET 21

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Cevânî pâkbâz u pâkrû bûd
Ki bâ pâkîzerûyî der kirev bûd

Çonin hândem ki der deryâ-yi a'zam
Be girdâbî der uftâdend bâhem

Çu mellâh âmedeş tâ dest gîred
Mebâdâ kẻender an hâlet bemîred

Hemî goft ez miyân-i mevc u teşvîr
Merâ bugzâr u dest-i yâr-i men gîr

Derin goften cihân ber vey ber âşuft
Şenîdendeş ki cân mî dâd u mî goft

Hadîs-i aşk ez an battâl meniyûş
Ki der sahtî koned yârî ferâmûş

Çonin kerdend yârân zindegânî
Zi kâr uftâde bişnev tâ bedânî

Ki Sa'dî râh u resm-i aşkbâzî
Çonan dâned ki der Bagdâd, tâzî

Dilârâmî ki dârî dil derû bend
Diger çeşm ez heme âlem furû bend

Eger Mecnûn-i Leylî zinde geştî
Hadîs-i aşk ezin defter nibiştî

21. HİKÂYE

Bir genç vardı,
âşık,
fedai,
iyi huylu,
Binmişti sevgilisiyle sandala
temiz yüzlü.

Okumuştum giderken okyanusta
Düştüler bir girdaba.

Bir gemici yetişti onlara yardıma
O durumda kimse ölmesin diye.

Diyordu âşık
boğuşurken dalgalarla,
utanarak:
Boş ver beni sen;
tut yârimin elinden.

Çırpınırken dalgalarda
Duydular sözlerini son anlarında;
diyordu:

Sorma aşkı
sıkıştı mı yâri unutana.
Kulak verme sen o zırvalayana.

Böyle yaşadı tüm âşıklar.
Dinle tecrübeliyi,
öğren.

Sâdî, iyi bilir aşkın yolunu yordamını,
Bağdat'ta bir Arap nasıl bilirse Arap dilini.

Varsa sevgilin,
bağla ona gönlünü.
Sonra tüm âleme kapa gitsin gözünü.

Leylâ'nın Mecnûn'u dirilseydi
Bu defterden okur yazardı aşk sözünü.

Bâb-i Şeşom / Altıncı Bâb
Der Za'f u Pîrî
(Dermansızlık ve Yaşlılık)

HİKÂYET 1

Bâ tâyife-i dânişmendân der câmi'-i Dimaşk bahsî hemî kerdem ki cevânî der âmed u goft: Der in miyân kesî hest ki zebân-i pârsî bedâned? Gâlib işâret be men kerdend. Goftemeş: Hayrest. Goft: Pîrî sad u pencâh sâle der hâlet-i nez' est ve be zebân-i acem çîzî hemî gûyed ve mefhûm-i mâ nemî gerded. Ger be kerem rence şevî, mozd yâbî. Bâşed ki vasiyyetî hemî koned. Çun be bâlîneş ferâz şodem, in mî goft:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Demî çend goftem ber ârem be kâm
Dirîgâ ki begrift râh-i nefes

Dirîgâ ki ber hân-i elvân-i omr
Demî horde bûdîm u goftend: Bes

Me'ânî-i in sohen râ be arabî bâ Şâmiyân hemî goftem ve te'accub hemî kerdend ez omr-i derâz ve te'essuf-i û hemçonan ber heyât-i dunyâ. Goftem: Çigûneî derin hâlet? Goft: Çigûyem?

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Nedîdeî ki çi sahtî hemî resed be kesî
Ki ez dehâneş be der mî konend dendânî?

Kıyâs kun ki çi hâlet bûd der an sâ'at
Ki ez vucûd-i azîzeş be der reved cânî?

Goftem: Tasavvur-i merg ez hiyâl-i hod be der kun ve vehm râ be tabîat mustevlî megerdân ki feylesûfân-i Yûnân gofte'end:
Mizâc erçi mustakîm buved, i'timâd-i bekâ râ neşâyed ve maraz gerçi hâyil, delâlet-i kullî ber helâk nekoned. Eger fermâyî, tabîbî râ behânem tâ mu'âlecet koned. Dîde ber kerd u behandîd u goft:

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Dest berhem zened tabîb-i zarîf
Çun harif bîned ûftâde herîf

Hâce der bend-i nakş-i eyvânest
Hâne ez pâybend vîrânest

1. HİKÂYE

Şam Camiinde bazı bilginlerle ilmî konularda konuşuyorduk ki bir genç girdi içeri. "Aranızda Farsça bilen var mı?" diye sordu. Çoğu beni gösterdi. "Hayrola!" dedim. "Yüz elli yaşında bir ihtiyar can çekişiyor ve Farsça bir şeyler söylüyor ama anlamıyoruz. Kerem edip gelirsen, sevaba girersin. Belki de bir şeyler vasiyet ediyor" dedi.
Başına vardığımda ihtiyar şunları söylüyordu:

Biraz daha hayattan murat alayım dedim.
Yazık ki tıkandı nefes yolum!

Hayatın renkli sofrasında biraz atıştırdım.
Ne yazık ki dediler: Yeter artık!

Şamlılar için bu sözleri Arapçaya çevirdim. Uzun yaşamasına rağmen hâlâ dünya hayatının kısalığı dolayısıyla hayıflanmasına şaşırdılar.
İhtiyara sordum:
- Nasılsın şimdi?
- Ne diyeyim ki?

Görmedin mi nasıl acı çektiğini
ağzından dişi sökülen kişinin?

Var kıyas et sen hâlini
Aziz vücudundan canı çıkanın!

Dedim:
- Çıkar aklından ölüm düşüncesini. Vehme kapılma. Ne demiş Yunan filozofları: İnsan sağlıklı olsa da, bu, ölümsüz olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, bir kimsenin hastalığı ağır olursa, bu, onun öleceğine delalet etmez. İzin verirsen, bir hekim çağırayım da muayene etsin.
Gözünü açtı; gülerek şöyle dedi:

Kibar hekim ovuşturur elini
bunamış görünce hastasını.

Efendi süslemek peşinde eyvanını
Oysa viran olmuş evin temeli.

Pîrmerdî zi nez' mî nâlîd
Pîrzen sandeleş hemî mâlîd

Çun mahabbet şud i'tidâl-i mizâc
Ne azîmet eser koned ne ilâc

HİKÂYET 2

Pîrmerdî hikâyet koned ki dohterî hâste bûd ve hucre be gul ârâste ve be halvet bâ û nişeste ve dîde vu dil derû beste ve şebhâ-yi derâz nehoftî ve bezlehâ vu latîfehâ goftî: Bâşed ki muâneset pezîred ve vahşet negîred. Ez cumle mî goftem: Baht-i bolendet yâr bûd ve çeşm-i bahtet bîdâr ki be sohbet-i pîrî uftâdî pohte, perverde, cihândîde, âremîde, germ u serd çeşîde, nîk u bed âzmûde ki hakk-i sohbet bedâned ve şart-i meveddet be cây âvered, muşfik u mihribân, hoştab' u şîrînzebân.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Tâ tevânem, dilet be dest ârem
Ver biyâzâriyem, neyâzârem

Ver çu tûtî şeker buved horişet
Cân-i şîrîn fidâ-yi perverişet

Ne giriftâr âmedî be dest-i cevânî, mu'cib, hîrerây, sertîz, sebukpây ki herdem hevesî pezed ve her lahza râyî zened ve her şeb câyî hosbed ve her rûz yârî gîred.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Vefâdârî medâr ez bulbulân çeşm
Ki herdem ber gulî dîger serâyend

Hilâf-i pîrân ki be akl u edeb zindegânî konend ne be muktezâ-yi cehl-i cevânî.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Zi hod bihterî cûy u furset şomâr
Ki bâ çun hodî gom konî rûzgâr

Can çekişip inlerken yaşlı adam
Yaşlı kadın sürüyordu hoş kokulu sandalı.

İnsanın bozulmaya görsün dengesi,
ne duanın,
ne ilacın dokunur yararı.

2. HİKÂYE

İhtiyar bir adam şöyle anlattı:
Bir kızla evlenmiş ve odayı çiçeklerle süslemiştim. Başbaşa oturup, gözümü gönlümü ona bağlamıştım. Uzun geceler uyumuyor, ona şakalar yapıp lâtifeler ediyordum, bana alışır da ürkekliği geçer diye. Bu arada diyordum ki: Talihin varmış da benim gibi olgun, eğitimli, görmüş geçirmiş, yumuşak huylu, dünyanın acımasızlığını, iyi ve kötü yanlarını görmüş, konuşma âdâbını bilen, sevginin şartlarını yerine getiren, şefkatli, sevecen, geçimli ve tatlı dilli biriyle evlendin.

Geldikçe elimden,
kazanırım gönlünü.
Kırmak istesen de beni,
gücenmem.

Şeker olsa da papağan misali yiyeceğin,
Tatlı canımı şeker diye sana feda ederim.

Kendini beğenmiş, başına buyruk, aksi, uçarı, vır vır konuşan, her gece bir yerde sabahlayıp her gün başka sevgili bulan bir gençle evlenmediğin için de şanslısın.

Bülbüllerden vefa umma aman!
Durmadan başka güle şakırlar.

Akıl ve edeple yaşayan ihtiyarların aksine gençlik cahilliğine uyarlar.

Ara kendinden iyisini,
fırsat bil.
Kendin gibisiyle yazık edersin hayatını.

Goft: Çendin berin namat begoftem ki gomân bordem ki dileş ber kayd-i men âmed u sayd-i men şod. Nâgeh nefesî serd ez ser-i derd ber âverd u goft: Çendin sohen ki begoftî der terâzû-yi akl-i men vezn-i an sohan nedâred ki vaktî şenîdem ez kâbile-i hîş ki goft: Zen-i cevân râ eger tîrî der pehlû nişîned, bih ki pîrî.

Lemmâ re'et beyne yedey ba'lihâ
Şey'en ke'erhâ şefeti's-sâ'imi
Tekûlu hâzâ ma'hu meyyitun
Ve inneme'r-rukbetu li'n-nâ'imi

[Rubai]
Zen kez ber-i merd bîrizâ ber hîzed
Bes fitne vu ceng ezan serâ ber hîzed
Pîrî ki zi cây-i hîş netevâned hâst
İllâ be'esâ, keyeş 'esâ ber hîzed

Filcumle imkân-i muvâfakat nebûd ve be mufârakat encâmîd. Çun muddet-i iddet ber âmed, akd-i nikâheş bestend bâ cevânî tond u torşrûy, tohîdest-i bedhû. Covr u cefâ mî dîd ve renc u 'enâ mî keşîd ve şukr-i ni'met-i Hak hemçonan mî goft ki Elhamdulillâh ki ez an 'ezâb-i elîm berehîdem ve bedin na'îm-i mukîm beresîdem.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Bâ in heme covr u tondhûyî
Bâret bekeşem ki hûbrûyî

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Bâ tu merâ sûhten ender ezâb
Bih ki şoden bâ digerî der bihişt

Bûy-i piyâz ez dehen-i hûbrûy
Nagzter âyed ki gul ez dest-i zişt

HİKÂYET 3

Mihmân-i pîrî şodem der Diyâribekr ki mâl-i ferâvân dâşt ve ferzendî hûbrûy. Şebî hikâyet kerd: Merâ be omr-i hîş becuz in ferzend nebûde est. Dirahtî derin vâdî ziyâretgâhest ki merdumân be hâcet hâsten ancâ revend. Şebhâ-yi derâz der an pây-i diraht ber Hak benâlîde'em tâ merâ in ferzend bahşîde est. Şenîdem ki peser bâ refîkân âheste hemî goft: Çi bûdî ger men an diraht bedânistemî kocâst tâ duâ kerdemî ve peder bemordî?

Bu minval üzere epeyce konuştum, gönlünün bana bağlandığını ve avımı avladığımı sandım. Ansızın bir iç geçirerek:
- Bir senin dediklerini akıl terazime koydum, bir de ebemden duyduklarımı: "Genç kadının böğrüne ok otursun da, moruk oturmasın!"

Kadın görünce kocasının önünde
oruçlunun sarkık dudağı gibi bir şey,
der ki:
Bu ölü gibi;
Afsunla da dirilmez.

Tatmin olmazsa kadın erkeğinden,
Çok gümbürtü çıkar onun evinden.
Kalkamazsa bastonuyla ihtiyar yerinden,
Âleti nasıl dikilir acep yerinden?

Velhasıl, birlikte yaşamak mümkün değildi ve ayrıldık. Nikâh süresi dolunca, huysuz, somurtkan ve yoksul bir gençle evlendirdiler. Cefa çekiyor, üzülüp duruyorken "Allah'a şükürler olsun, azaptan kurtuldum da, şu nimete kavuştum" diyormuş hep.

Onca huysuzluğuna, cevrine rağmen
çekerim nazını;
güzelsin çünkü.

Seninle azap çekerek yanmak
yeğdir başkasıyla cennette olmaktan.

Güzelin ağzındaki soğan kokusu
hoş gelir çirkinin ağzındaki gül kokusundan.

3. HİKÂYE

Diyarbakır'da yaşlı bir adamın misafiriydim. Hayli zengindi ve bir de güzel yüzlü bir oğlu vardı. Bir gece şöyle anlattı bana:
- Şu çocuktan başka evladım olmadı hiç. Bu vadide ziyaretgâh olmuş bir ağaç var. İnsanlar hacet dilemeye gider oraya. O ağacın altında uzun geceler yalvardım Tanrı'ya ve bana bu evladı bağışladı sonunda.
Oğlanın usulca arkadaşlarına şöyle dediğini işittim:
"N'olurdu şu ağacın yerini bilseydim de babamın ölmesi için dua etseydim!"

Hâce şâdî konân ki peserem âkil est ve peser ta'ne zenân ki pederem fertût.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Sâlhâ ber tu bugzered ki gozâr
Nekonî sûy-i torbet-i pederet

Tu be cây-i peder çi kerdî hayr
Tâ heman çeşm dârî ez peseret?

HİKÂYET 4

Rûzî be gurûr-i cevânî saht rânde bûdem ve şebângâh be pây-i gerîveî sost mânde. Pîrmerdî zaîf ez pes-i kârvân hemî âmed u goft: Çi nişînî ki ne cây-i hoften est? Goftem: Çun revem ki ne pây-i reften est? Goft: İn neşenîdî ki sâhibdilân gofte'end: Reften u nişesten bih ki devîden u gosesten.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey ki muştâk-i menzilî meşitâb
Pend-i men kâr bend u sabr âmûz

Esb-i tâzî do teg reved şitâb
V'oştor âheste mî reved şeb u rûz

HİKÂYET 5

Cevânî çost, latîf, handân, şîrîn zebân, der halka-i işret-i mâ bûd ki der dileş ez hîç nev'î gam neyâmedî ve leb ez hande ferâhem. Rûzgârî ber âmed ki ittifâk-i mulâkât neyûftâd, ba'd ez an dîdemeş zen hâste ve ferzendân hâste ve bîh-i neşâteş borîde ve gul-i heves pejmorîde. Porsîdemeş çi gûneî ve çi hâletest? Goft: Tâ kûdekân biyâverdem, diger kûdekî nekerdem.

Mâzâ's-sabî ve'ş-Şeybu gayyere limettâ
Ve kefâ bitagyîri'z-zemâni nezîren

Efendi "Oğlum akıllı" diye sevinir;
Oğul "Babam bunağın teki" diye yerinir.

Geçti yıllar üstünden;
yolun düşmedi babanın mezarına.

Ne hayır ettin sen babana
ki hayır beklersin oğlundan?

4. HİKÂYE

Bir gün gençlik gururuyla çok koşmuş ve akşamüstü alçakça bir tepede yığılmış kalmıştım. Kervanın arkasından zayıf bir ihtiyar geliyordu. "Ne oturuyorsun öyle? Uyunacak yer mi burası?" dedi.
"Nasıl yürüyeyim? Gidecek hâlim kalmadı" dedim.
"Gönül erlerinin ne dediğini duymadın mı sen? Hem yürüyüp hem dinlenmek, koşup çökmekten iyidir." dedi.

Ey menzile varmak isteyen yolcu;
koşma.
Dinle öğüdümü; sabır öğren.

Arap atı hızlı gider iki koşum.
Deve âheste gider gece gündüz.

5. HİKÂYE

Kıvrak mı kıvrak, yumuşak huylu, güler yüzlü, tatlı dilli bir genç katılırdı meclisimize. Hiçbir şeyi dert etmez, gülmekten iki dudağı bir araya gelmezdi. Aradan uzun zaman geçti ve görüşme fırsatımız olmadı. Neden sonra gördüm onu. Evlenmiş, çoluk çocuğa karışmış, eski neşesinden eser kalmamış, heves gülü sararıp solmuştu.
"Nasılsın, ne hâldesin?" diye sordum.
"Çocuk sahibi olunca, artık çocukluk etmedim!" dedi.

Yaşlılık ak düşürdü şakaklarıma;
gençliğin yeri değil.
Yeter insanı korkutmaya
zamanın gelip geçişi.

[Rubai]
Çun pîr şodî, zi kûdekî dest bedâr
Bâzî yu zerâfet be cevânân beguzâr

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Tarab-i nevcevân zi pîr mecûy
Ki diger nâyed âb-i refte be cûy

Zer' râ çun resîd vakt-i direv
Nehurâmed çonanki sebze-i nev

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Devr-i cevânî beşod ez dest-i men
Âh u dirîg an zemen-i dilfurûz

Kuvvet-i serpence-i şîrî gozeşt
Râziyem eknûn be penîrî çu yûz

Pîrzenî mûy siyeh kerde bûd
Goftem: Ey mâmek-i dîrîne rûz

Mûy be telbîs siyeh kerde, gîr
Râst nehâhed şod in poşt-i kûz

HİKÂYET 6

Vaktî be cehl-i cevânî bang ber mâder zedem. Dilâzurde be koncî nişest u giryân hemî goft: Meger hordî ferâmûş kerdî ki doroştî mî konî!

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çi hoş goft zâlî be ferzend-i hîş
Çu dîdeş pelengefgen u pîlten

Ger ez ahd-i hordît yâd âmedî
Ki bîçâre bûdî der âgûş-i men

Nekerdî derin rûz ber men cefâ
Ki tu şîrmerdî yu men pîrzen

Yaşlandın madem, çocukluğu bırak.
Oyunu, eğlenceyi, şuhluğu bırak.

Gençlik neşesini arama yaşlıdan
Akan sular zira gelmez geri.

Geldi mi ekinin biçim vakti
Taze ot gibi öyle salınır mı?

Gitti elimden gençlik devri
Âh neşe dolu gençlik devri!

Kalmadı arslan pençesi kuvveti
Razıyım peynire yaban kedisi gibi şimdi.

Yaşlı kadın boyamıştı siyaha saçını
Dedim:
Hey, koca karı

Diyelim ki boyadın saçını siyaha,
Şu kambur sırt,
peki,
düzelecek mi?

6. HİKÂYE

Vaktiyle gençlik cehaleti işte, anneme bağırmıştım. Kalbi kırılmış, bir köşeye oturup ağlarken "Çocukluk günlerini unuttun da mı bana böyle kaba davranıyorsun?" demişti.

İhtiyar ne güzel dedi evlâdına
Görünce onu iriyarı,
kaplan deviren:

Kucağımda bîçare olduğun
o çocukluk günlerin
gelseydi aklına,

Bugün etmezdin bana cefa.
Sen arslan gibi adamsın,
Ben bir yaşlı kadın zira.

HİKÂYET 7

Tevângerî bahîl râ peserî rencûr bûd. Nîkhâhân goftendeş: Maslahat ânest ki hatm-i Kur'ânî konî ez behr-i vey yâ bezl-i kurbânî. Lahtî be endîşe furû reft u goft: Mushaf-i mehcûr evlâterest ki gelle-i dûr. Sâhibdilî beşenîd u goft: Hatmeş be illet-i an ihtiyâr âmed ki Kur'ân ber ser-i zebân est ve zer der miyân-i cân!

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Dirîgâ gerden-i tâ'at nihâden
Gereş hemrâh bûdî dest-i dâden

Be dînârî çu her der gil bemânend
Ver Elhamdî behâhî, sad behânend

HİKÂYET 8

Pîrmerdî râ goftend: Çerâ zen nekonî? Goft: Bâ pîrzenânem 'îşî nebâşed. Goftend: Cevânî behâh, çu miknet dârî. Goft: Merâ ki pîrem bâ pîrzenân ulfet nîst, pes û râ ki cevân bâşed bâ men ki pîrem çi dûstî sûret bended?

[Feilâtun Feilâtun Feilun]
Per-i heftâ sele cûnî mî koned
Aşg-i mukrî sehî yu bûnî çeş rûşet

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Zûr bâyed ne zer ki bânû râ
Gezerî dûstter ki deh men gûşt

7. HİKÂYE

Cimri mi cimri bir zenginin oğlu hastalanmıştı. Çocuğun iyileşmesini isteyenler "İyisi mi, bir hatim indirt ya da kurban kestir" dediler. Adam bir süre düşünceye daldıktan sonra "Elimin altındaki Kur'ân'ı okumak daha kolay. Sürü uzakta çünkü" dedi.
Bu sözleri işiten bir gönül eri "Kur'ân dilinin ucunda ya; onun için hatim indirmeyi tercih etti; oysa, kurban parası canında!" dedi.

İbadet ederken keşke
açık olsaydı cömertlik eli!

Bir dinar için saplanır çamura
eşek gibi.
Elham isteyecek olsan,
yüz defa okurlar sana.

8. HİKÂYE

Yaşlı bir adama sordular:
- Niçin evlenmiyorsun?
- Kocakarılarla aram yok.
- Bir genç al öyleyse; paran pulun var çünkü.
- İhtiyar hâlimle kocakarıya ülfet ettiğim yok; genç nasıl sever benim gibi moruğu?

Yetmişlik ihtiyar bir genç istiyor.
Bu hâl Kur'ân öğrenen bakar köre benziyor.

Hanım para değil,
güç kuvvet ister.
Bir havucu on batman ete tercih eder.

HİKÂYET 9

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Şenîde'em ki derin rûzhâ kohen pîrî
Hiyâl best be pîrâneser ki gîred coft

Behâst dohterekî hûbrûy Govher nâm
Çu durc-i govhereş ez çeşm-i merdumân benihuft

Çonanki resm-i arûsî bûd, temâşâ bûd
Velî be hamle-i evvel 'esâ-yi şeyh behoft

Kemân keşîd u nezed ber hedef ki netevân dûht
Meger be hâme-i fûlâd câme-i hengoft

Be dûstân gile âgâz kerd u huccet sâht
Ki hân u mân-i men in şûhdîde pâk beruft

Miyân-i şevher u zen ceng u fitne hâst, çonan
Ki ser be şihne vu kâzî keşîd u Sa'dî goft

Pes ez helâfet u şun'et, gunâh-i dohter nîst
Turâ ki dest belerzed, goher çi dânî soft?

9. HİKÂYE

İşittim de;
bu günlerde yaşlı bir adam
evlenmeye kalktı
yaşına başına bakmadan.

Bir kız istedi,
yüzü güzel,
adı Gevher.
Elâlemin gözünden uzak,
Sanki bir kutu mücevher.

Yapıldı düğünü,
Verildi yüzgörümlüğü.
Ama edince daha ilk hamleyi,
uyudu,
kalkamadı ihtiyarın âleti.

Yay gerildi ama vuramadı hedefi.
Bu kumaş için çelik iğne gerekti.

Sızlandı dostlarına,
buldu bahane:
"Söndürdü ocağımı utanmaz!
Rezil etti beni!"

Karı koca arasında bir cenktir başladı.
İş subaşıyla kadıya kadar vardı.
Sâdî dedi:

Kızın suçu yok,
Salaklık sende be moruk!
Elin titrerken,
İnci delmek neyine!

Bâb-i Heftom / Yedinci Bâb
Der Te'sîr-i Terbiyyet
(Terbiyenin Etkisi)

HİKÂYET 1

Yekî râ ez vuzerâ peserî kûden bûd; pîş-i yekî ez dânişmendân firistâd ki merin râ terbiyyetî mî kon, meger ki âkil şeved.
Rûzgârî ta'lîm kerdeş ve muessir nebûd. Pîş-i peder kes firistâd ki in âkil nemî bâşed ve merâ dîvâne kerd.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun/Fa'lun]
Çun buved asl-i govherî kâbil
Terbiyet râ derû eser bâşed

Hîç saykal nikû nedâned kerd
Âhenî râ ki bedgoher bâşed

Seg be deryâ-yi heftgâne beşuvî
Ki çu ter bâşed pelîdter bâşed

Her-i Îsâ gereş be Mekke berend
Çun beyâyed henûz her bâşed

HİKÂYET 2

Hekîmî peserân râ pend hemî dâd ki cânân-i peder huner âmûzîd ki mulk u dovlet-i dunyâ i'timâd râ neşâyed ve sîm u zer der sefer ber mahall-i hatar est yâ dozd beyekbâr bebered yâ hâce be tefârîk behored emmâ huner çeşme-i zâyende est ve dovlet-i pâyende veger hunermend ez dovlet beyufted, gam nebâşed ki huner der nefs-i hod dovletest. Hercâ ki reved kadr bîned ve der sadr nişîned ve bîhuner lokme çîned u sahtî bîned.

[Rubai]
Sahtest pes ez câh, tehakkum borden
Hû kerde be nâz, covr-i merdum borden

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Vaktî uftâd fitneî der Şâm
Herkes ez gûşeî ferâ reftend

1. HİKÂYE

Vezirlerden birinin aklı kıt bir oğlu vardı. "Şunu eğit; bakarsın, akıllanır" diye bilginlerden birine gönderdi.
Bilgin bir süre çocuğun eğitimiyle ilgilendiyse de hiç yararı olmadı. Babasına birini gönderip "Bu oğlan akıllanmadığı gibi, beni de delirtti!" dedi.

Cevherinde kabiliyet olana
eğitim,
terbiye sağlar fayda.

İyileştiremez hiçbir cila
kötü cevherli demiri.

Yıkasan da yedi deniz suyuyla köpeği,
Islandıkça artar daha bir pisliği.

Mekke'ye götürseler İsâ'nın eşeğini,
Dönünce bâkî kalır eşeğin eşekliği.

2. HİKÂYE

Bilge kişilikli bir adam, nasihat ediyordu oğullarına:
- Babasının canları! Hüner öğrenmeye bakın. Dünya mülküne, dünya devletine güvenilmez. Para pul dediğin yolculukta risk taşır. Ya haydutlar alır götürür ya sahibi yer bitirir. Ama hüner, bitmez tükenmez pınara benzer; kalıcı olan devlettir. Hüner sahibi makamını, mevkiini yitirecek olsa, hiç dert etmez kendine. Çünkü asıl devlet, onun sahip olduğu hünerdir. Nereye giderse gitsin, kadri kıymeti bilinir, baş köşeye oturtulur. Hüner sahibi olmayan ise, lokma dilenir, sıkıntı çeker.

Güç gelir insana düşüp mevkiden,
başkasından emir almak.
Naza alışıp da
elâlemin cevrine katlanmak.

Vaktiyle bir isyan çıktı Şam'da,
Herkes kaçıştı o yana bu yana.

Rûstâzâdegân-i dânişmend
Be vezîrî-i pâdşâ reftend

Peserân-i vezîr-i nâkıs'akl
Be gedâyî be rûstâ reftend

HİKÂYET 3

Yekî ez fuzelâ ta'lîm-i melikzâdeî hemî dâd ve zarb-i bîmuhâbâ zedî ve zecr-i bîkıyâs kerdî. Bârî peser ez bîtaatî şikâyet pîş-i peder bord ve câme ez ten-i derdmend ber dâşt. Peder râ dil behem ber âmed. Ustâd râ goft ki peserân-i âhâd-i raiyyet râ çendin cefâ vu tovbîh revâ nemî dârî ki ferzend-i merâ; sebeb çîst?

Goft: Sebeb, anki sohen-i endîşîde bâyed goft ve hareket-i pesendîde kerden heme halk râ ale'l-umûm ve pâdişâhân râ ale'l-husûs. Be mûcib-i anki ber dest u zebân-i îşân herçi refte şeved, herâyine be efvâh begûyend ve kovl u fi'l-i avâmu'n-nâs râ çendan i'tibârî nebâşed.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Eger sad nâpesend âyed zi dervîş
Refîkâneş yekî ez sad nedânend

Veger yek bezle gûyed pâdişâhî
Ez iklîmî be iklîmî resânend

Pes vâcib âmed muallim-i pâdişâhzâde râ der tehzîb-i ahlâk-i hodâvendzâdegân enbetehumullâhu nebâten hasenen, ictihâd ez an pîş kerden ki der hakk-i avâm.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herki der hordiyeş edeb nekonend
Der bozorgî felâh ezû ber hâst

Çûb-i ter râ çonanki hâhî pîç
Neşeved hoşk cuz be âteş râst

Melik râ husn-i tedbîr-i fakîh ve takrîr-i cevâb-i û muvâfık-i re'y âmed; hil'at u ni'met bahşîd ve pâye vu mansıb bolend gerdânîd.

Bilgenin oğulları vezir oldu padişaha.

Vezirin kıt akıllı oğulları
başladı köylerde el açmaya.

3. HİKÂYE

Bilginlerden biri bir şehzadenin eğitimini üstlenmişti. Onu çekinmeden dövüyor, olmayacak derecede üzüyordu. Artık çocuk dayanamayıp babasına şikayet etti ve dayağa maruz kalan vücudundan elbisesini çıkarıp gösterdi. Babası çocuğun hâline acıdı ve bilgine "Halkın çocuğuna bile bu kadar cefa etmiyorsun. Benim çocuğumu hırpalamakla ne istiyorsun?" diye sordu.

Bilgin:
- Halk çocuklarının düşünüp konuşmaları, iyi davranış sergilemeleri gerekir ama padişah çocukları için şarttır bu. Çünkü ne söyleseler, ne yapsalar, mutlaka dilden dile dolaşmaya başlar. Oysa sıradan insanların yaptıkları ve dedikleri kaale bile alınmaz.

Uygunsuz hareket etse bir derviş
Yüz tanesinden bilmez birini dostları.

Zırva söz etmesin padişahın biri,
Yedi düvele yetiştirirler lafını.

Demek ki, öğretmenlerin padişah çocuklarının eğitimine halk çocuklarınınkinden daha çok özen göstermesi gerekir. Allah onların varlık fidanlarını daha iyi yetiştirsin.[1]

Küçük yaşta eğitilmeyen biri
büyüyünce olmaz iflah.

İstediğin gibi bük yaşlı dalı.
Düzelmez asla kuru dal ateşten gayrı.

Bilginin tedbirli davranışı ve açıklamaları padişaha makul geldi. Hilat ve para verdiği gibi terfi de ettirdi.

HİKÂYET 4

Muallim-i kuttâbî dîdem der diyâr-i Magrib turşrûy, telhgoftâr, bedhûy, merdumâzâr, gedâtab', nâperhîzgâr ki 'îş-i muselmânân be dîden-i û tebeh geştî ve hânden-i Kur'âneş dil-i merdom siyeh kerdî. Cem'î peserân-i pâkîze ve dohterân-i dûşîze be dest-i cefâ-yi û giriftâr. Ne zehre-i hande vu ne yârâ-yi goftâr. Geh ârız-i sîmîn-i yekî râ tepânçe zedî ve geh sâk-i billûrîn-i dîgerî şikence kerdî. Elkısse şenîdem ki tarafî ez hebâset-i nefs-i û ma'lûm kerdend u bezedend u berândend ve mekteb-i û râ be muslihî dâdend pârsâ-yi selîm, nîkmerd-i halîm ki sohen cuz be hukm-i zarûret negoftî ve mûcib-i âzâr-i kes ber zebâneş nereftî. Kûdekân râ heybet-i ustâd-i nohostîn ez ser bereft ve muallim-i dovomîn râ ahlâk-i melekî dîdend ve yek yek dîv şodend. Be i'timâd-i hilm-i û terk-i ilm kerdend. Agleb-i ovkât be bâzîçe ferâhem nişestendî ve lovh dorost nâkerde der ser-i hem şikestendî.

[Rubai]
Ustâd-i muallim çu buved bîâzâr
Hersek bâzend kûdekân der bâzâr

Ba'd ez do hefte ber an mescid gozer kerdem. Muallim-i evvelîn râ dîdem ki dil hoş kerde bûdend ve be cây-i hîş âverde. İnsâf berencîdem ve lâhavle goftem ki iblîs râ muallim-i melâike dîger çerâ kerdend. Pîrmerdî zarîf-i cihândîde goft:

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Pâdişâhî peser be mekteb dâd
Lovh-i sîmîneş ber kenâr nihâd

Ber ser-i lovh-i û nibişte be zer
Covr-i ustâd bih zi mihr-i peder

HİKÂYET 5

Pârsâzâdeî râ ni'met-i bîkerân ez tereke-i 'ammân be dest uftâd. Fısk u fucûr âgâz kerd ve mubezzirî pîşe girift. Filcumle nemând ez sâyir-i me'âsî, munkirî ki nekerd ve muskirî ki nehord. Bârî, be nasîhateş goftem: Ey ferzend dahl âb-i revânest ve 'îş âsyâ-yi gerdân ya'nî harc-i ferâvân kerden musellem kesî râ bâşed ki dahl-i muayyen dâred.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Çu dahlet nîst, harc âhesteter kun
Ki mî gûyend mellâhân surûdî

4. HİKÂYE

Kuzeybatı Afrika'da asık suratlı, acı sözlü, huysuz, pinti, Allah'tan korkmaz, suratını gören müslümanın neşesinin kaçtığı, Kur'ân okuduğu zaman duyanların yüreğini karartan bir öğretmen görmüştüm. Temiz yüzlü, pırıl pırıl çocuklar cefa çekiyorlardı onun elinden. Bazen birinin gümüş gibi beyaz yanağına tokat atıyor, bazen öbürünün baldırını bacağını sıkıştırıp çimdikliyordu. Velhasıl, kötü tabiatını öğrenince dövüp kovdular onu ve yerine hâlim selim tabiatlı, dindar birini getirdiler. Mecbur olmayınca konuşmaz, kimseyi incitecek söz etmezdi. Çocuklar eski öğretmen korkusunu unuttular ve yeni öğretmenin melek huylu biri olduğunu gördüler ya, hepsi birer canavar kesildi. Hocanın yüzü yumuşak olunca dersi mersi serdiler bir yana. Çoğu zaman oyun oynuyor ve daha dolmadan yazı tahtalarını birbirlerinin başında kırıyorlardı.

Öğretmen olursa karınca incitmez,
Uzun eşek oynamaya kalkar çocuklar.

İki hafta sonra okulun bulunduğu camiye yolum düşmüştü. Eski öğretmeni gördüm orada. Gönlünü alıp eski görevine döndürmüşlerdi. Bayağı üzüldüm ve lâhavle çekerken "Niye iblisi bir kere daha meleklere öğretmen yaptılar?" diye sordum.
Görmüş geçirmiş, zarif bir ihtiyar dedi ki:

Padişah okula gönderdi oğlunu,
Gümüş kaplı tahtasını koydu yanına.

Tahtanın üstünde yazılmıştı altınla:
Öğretmenin cevri yeğdir babanın sevgisinden.

5. HİKÂYE

Takvâ sahibi birinin oğluna amcalarından çok büyük bir miras kalmıştı. Her türlü kepazeliğe başladı. Har vurup harman savuruyordu. Kısacası, işlemediği günah, karıştırmadığı halt, içmediği zıkkım kalmadı.
Bir defasında nasihat yollu dedim ki:
Evladım, kazanç akarsuya, yaşamak ise dönen değirmen taşına benzer. Yani diyeceğim o ki, çok özel kazancı olan çokca harcama yapabilir.

Yok madem gelirin, bari yavaş harca.
Bir şarkı söyler denizciler:

Eger bârân be kûhistân nebâred
Be sâlî Dicle gerded hoşkrûdî

Akl u edeb pîş gîr ve lehv u la'ib begozâr ki çun ni'met siperî şeved, sahtî berî ve peşîmânî horî. Peser ez lezzet-i nây u nûş in sohen der gûş neyâverd ve ber kovl-i men i'tirâz kerd u goft: Râhat-i 'âcil be teşvîş-i mihnet-i âcil munaggas kerden hilâf-i re'y-i hiredmend est.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Hodâvendân-i kâm u nîkbahtî
Çerâ sahtî horend ez bîm-i sahtî?

Boro, şâdî kun ey yâr-i dilfurûz
Gam-i ferdâ neşâyed hord imrûz

Fekeyfe merâ ki der sadr-i muruvvet nişeste bâşem ve akd-i futuvvet beste ve zikr-i in'âm der efvâh-i avâm uftâde?

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Her ki alem şod be sehâ vu kerem
Bend neşâyed ki nihed ber direm

Nâm-i nikûyî çu burûn şod be kûy
Der netevânî ki bebendî be rûy

Dîdem ki nasîhat nemî pezîred ve dem-i germ-i men der âhen-i serd-i û eser nemî koned, terk-i munâsahat giriftem ve rûy ez musâhabet begerdânîdem ve kovl-i hukemâ kâr bestem ki gofte'end: Bellig mâ aleyke fein lem yakbelû mâ aleyke

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Gerçi dânî ki neşnevend, begûy
Herçi dânî zi nîk hâhî yu pend

Zûd bâşed ki hîreser bînî
Be do pây ûftâde ender bend

Dest ber dest mî zened ki dirîg
Neşenîdem hadîs-i dânişmend

Yağmazsa dağlara yağmur,
Bir yılda kuru nehir yatağına döner Dicle.

Aklını başına devşir; heves peşinde koşmayı çıkar aklından. Nimet geçti mi, sıkıntıya düşer, pişman olursun.
Eğlence âleminin sarhoşu olduğu için oğlan bu sözlere kulak asmadı ve sözlerime itiraz edip şöyle dedi:
-Şimdi sürdüğüm sefayı, ilerideki sıkıntıları düşünerek kaçırmam akıl kârı değil.

Muradına ermiş talihliler
sıkıntı korkusuyla niçin darlık çeksinler?

Git, eğlenmeye bak aziz dostum,
Yarının tasası çekilmemeli bugün.

Yiğitlik tahtına kurulup cömertliğimi ilan etmişken ve bağışlarım ağızdan ağıza dolaşırken nasıl yaparım bunu?

Kim cömertlikte, keremde âlem olduysa
Düğüm atmamalı para kesesinin ağzına.

İyi şöhretin sokak sokak yayılırsa
Kapını kapatamazsın kimsenin yüzüne.

Baktım ki öğüt dinlediği yok ve sıcak nefesim onun soğuk demirine işlemiyor, nasihatı bırakıp konuşmaktan vazgeçtim. Bilgelerin "Üstüne düşeni sen yap hele; dinlemezlerse, laf edemez sana kimse" sözüne uydum.

Dinlemeyeceklerini bilsen de, söyle
iyilikten,
öğütten yana bildiklerini.

Çok geçmeden görürsün sersemi,
İki ayağına halka geçirilmiş.

Elini eline vurup dövünür:
Vah, vah, vah!
Dinlemedim âlimin sözünü!

Tâ pes ez muddetî ançi endîşe-i men bûd ez nekbet-i hâleş, be sûret bedîdem ki pâre pâre behem ber mî dûht ve lokme lokme hemî endûht. Dilem ez za'f-i hâleş behem ber âmed ve muruvvet nedîdem der çonan hâlî, rîş-i dervîş be melâmet herâşîden ve nemek pâşîden. Pes bâ dil-i hod goftem:

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Herîf-i sifle der pâyân-i mestî
Neyendîşed zi rûz-i tengdestî

Diraht ender behârân ber feşâned
Zemistân lâcerem bî berg mâned

HİKÂYET 6

Pâdişâhî peserî râ be edîbî dâd u goft: İn ferzend-i tust, terbiyyeteş hemçonan kun ki yekî ez ferzendân-i hîş. Edîb hidmet kerd ve mutekabbil şod ve sâlî çend berû sa'y kerd ve be câyî neresîd ve peserân-i edîb der fazl u belâgat muntehî şodend. Melik dânişmend râ muâhezet kerd u mu'âtebet fermûd ki va'de hilâf kerdî ve vefâ be câ neyâverdî. Goft: Ber re'y-i hodâvend-i rûy-i zemîn pûşîde nemâned ki terbiyyet yeksân est ve tıbâ' muhtelif.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Gerçi sîm u zer zi seng âyed hemî
Der heme sengî nebâşed zer u sîm

Ber heme âlem hemî tâbed Suheyl
Câyî enbân mî koned câyî edîm

HİKÂYET 7

Yekî râ şenîdem ez pîrân-i murebbî ki murîdî râ hemî goft: Ey peser, çendanki te'alluk-i hâtir-i âdemîzâd be rûzîst eger be rûzîdîh, be makâm ez melâike der gozeştî.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ferâmûşet nekerd Îzed der an hâl
Ki bûdî nutfe-i medfûn-i medhûş

Bir süre sonra onun kötü sonu hakkındaki düşüncemin gerçekleştiğini gördüm. Yama yama üstüne giyiyor, lokma lokma dileniyordu. O perişan hâline acıdım ve bu durumdayken çıkışıp yarasına tuz serpmeyi kendime yakıştıramadım. Kendi kendime dedim ki:

Körkütük sarhoş olan sefil
düşünmez darlık günlerini.

Baharda çiçek döker ağaçlar ama
Kışın yapraksız kalır mutlaka.

6. HİKÂYE

Padişahın biri oğlunu bir edibe emanet ederek "Kendi oğlun bil. Çocuklarını nasıl yetiştiriyorsan, oğlumu da öyle yetiştir" dedi. Edip saygıyla eğilip çocuğu kabul etti. Birkaç yıl uğraşmasına rağmen bir yere varamadı ama kendi çocukları erdem ve belâgatta en üst düzeye geldiler. Bunun üzerine padişah çıkışıp azarladı edibi:
- Vaadinde durmadın, vefasız çıktın!
Edip:
- Yeryüzünün efendisine şunu söylemeliyim. Eğitim aynı olsa da yetenekler farklıdır.

Taştan çıkar gerçi gümüş ile altın.
Ama her taşta bulunmaz gümüş ile altın.

Süheyl yıldızı aydınlatır tüm âlemi.
Ama meşin yapılır bir yerde,
sahtiyan bir yerde.

7. HİKÂYE

Mürşitlerden birinin mürîdine şöyle dediğini işittim:
-Evladım; insan rızkına olduğu kadar rızık veren Tanrı'ya da bağlansaydı, meleklerin makamını da geride bırakırdı.

Tanrı seni unutmadı o hâlinle,
hani
Kendinden bîhaberdin ana karnında.

Revânet dâd u tab' u akl u idrâk
Cemâl u nutk u rây u fikret u hûş

Deh enguşt muretteb kerd ber kef
Do bâzûyet murekkeb sâht ber dûş

Kunûn pindârî ki ey nâçîz himmet
Ki hâhed kerdenet rûzî ferâmûş

HİKÂYET 8

E'râbî râ dîdem ki peser râ hemî goft: Yâ buneyye inneke mes'ûlun yevme'l-kıyâmeti mâze'ytesebte velâ yukâlu bimeni'ntesebte ya'nî turâ hâhend porsîd ki amelet çîst, negûyend pederet kîst?

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Câme-i Ka'be râ ki mî bûsend
Û ne ez kirm-i pîle nâmî şod

Bâ azîzî nişest rûzî çend
Lâcerem hemçunû girâmî şod

HİKÂYET 9

Der tesânîf-i hukemâ âverde'end ki kejdom râ vilâdet ma'hûd nîst çonanki dîger heyvânât râ, bel ehşâ-yi mâder râ behorend ve şikemeş râ bederend ve râh-i sahrâ gîrend ve an pûsthâ ki der hâne-i kejdom bînend eser-i ânest. Bârî in nukte pîş-i bozorgî hemî goftem. Goft: Dil-i men ber sıdk-i in sohen guvâhî mî dehed ve cuz çonin netevân bûden. Der hâlet-i hordî bâ mâder u peder çonin muâmelet kerde'end, lâ cerem der bozorgî çonin mukbilend u mahbûb.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Peserî râ peder vasiyyet kerd
K'ey cevânbaht, yâd gîr in pend

Herki bâ ehl-i hod vefâ nekoned
Neşeved dûstrûy u dovletmend

Ruh verdi sana,
mizaç, akıl, idrak verdi.
Güzellik, konuşma yetisi,
düşünce, izan verdi.

Avucuna on parmak yerleştirdi.
Omuzlarına iki kol ekledi.

Hey zavallı!
Sanıyor musun şimdi
Tanrı unutacak senin rızkını?

8. HİKÂYE

Bir çöl Arabı gördüm; şöyle diyordu oğluna:
- Evladım, kıyamet günü yaptıkların sorulur sana, kime intisap ettiğin, babanın kim olduğu değil.

Hep öpülen Kâbe örtüsü
meşhur olmadı ipek böceğinin gayretiyle.

Birkaç gün kaldı aziz biriyle
O aziz gibi kuşkusuz değerli oldu.

9. HİKÂYE

Doğabilimcilerin kitaplarında yazdığına göre akrebin doğumu diğer hayvanlarınki gibi olmaz. Doğarken annenin karın bölgesi uzuvlarını yiyerek karnını yırtar ve dışarı çıkar. Akrep yuvasında görülen kabuklar işte bu karın kabuklarıdır.
Bir defasında bu meseleyi büyük birine anlatıyordum. Dedi ki:
- Yürekten katılıyorum. Bundan başkası da olamaz zaten. Yavruyken anasına babasına böyle yapandan büyüyünce maşallah ne hayır gelir doğrusu!

Babası vasiyet etti oğluna:
Talihli genç oğlum!
Kulak ver öğüdüme.

Vefa etmeyen kendi yakınlarına
ne makbul olur
ne talihli.

HİKÂYET 10

Fakîre-i dervîşî hâmile bûd. Muddet-i haml ber âverde ve merin dervîş râ heme omr ferzend neyâmede bûd. Goft: Eger Hodây azze ve celle merâ peserî dehed cuzin hırka ki pûşîde dârem, herçi mulk-i menest, îsâr-i dervîşân konem. İttifâken peser âverd ve sufre-i dervîşân be mûcib-i şart benihâd. Pes ez çend sâlî ki ez sefer-i Şâm bâz âmedem, be mahallet-i an dûst ber gozeştem ve ez çigûnegî-i hâleş haber porsîdem. Goftend: Be zindân-i şihne derest. Sebeb porsîdem; kesî goft:

Pesereş hamr horde est ve arbede kerde est ve hûn-i kesî rîhte ve hod ez miyân gurîhte. Peder râ be illet-i û silsile der nây est ve bend-i girân ber pây. Goftem: İn belâ râ be hâcet ez Hodây azze ve celle hâste est.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Zenân-i bârdâr ey merd-i huşyâr
Eger vakt-i vilâdet mâr zâyend

Ez an bihter be nezdîk-i hiredmend
Ki ferzendân-i nâhemvâr zâyend

HİKÂYET 11

Tifl bûdem ki bozorgî râ porsîdem ez bulûg. Goft: Der mestûr âmede est ki se nişân dâred. Yekî pânzdeh sâlegî ve dîger ihtilâm ve siyom ber âmeden-i mûy-i pîş. Emmâ der hakîkat yek nişân dâred u bes. Anki der bend-i rizâ-yi Hak celle ve alâ bîş ez an bâşî ki der bend-i hazz-i nefs-i hîş ve her anki derû in sıfat mevcûd nîst be nezd-i muhakkikân bâlig neşomârendeş.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Be sûret âdemî şod katre-i âb
Ki çil rûzeş karâr ender rahm mând

Veger çil sâle râ akl u edeb nîst
Be tahkîkeş neşâyed âdemî hând

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Cevânmerdî yu lutfest âdemiyyet
Hemin nakş-i heyûlâî mepindâr

10. HİKÂYE

Bir dervişin karısı hamileydi ve ha bugün ha yarın doğuracaktı. Dervişin hiç çocuğu olmamıştı, "Yüce Tanrım bana bir oğul verirse, şu üstümdeki hırkadan başka neyim var neyim yok, dervişlere dağıtacağım" derdi. Tesadüf bu ya, oğlan oldu ve adam verdiği sözde durup dervişlere sofra açtı.
Yıllar sonra Şam seferinden döndüğümde bu arkadaşımın oturduğu mahalleye gittim ve onu sordum. "Emniyetin zindanında" dediler. Sebebini sorunca biri:

"Oğlu içki içip hır çıkarmış, birini öldürmüş, sonra da kaçmış. Bu yüzden oğlanın yerine babasının boynuna zincir, ayağına pranga vurmuşlar" dedi.
"Bu belayı Allah'tan kendisi istedi" dedim.

Ey akıllı adam;
hamile kadın doğurursa yılan,
tercih eder akıllılar, der:

İyidir yılan
onun ahlâksız çocuk doğurmasından.

11. HİKÂYE

Çocukken bir büyüğe erginliği sormuştum; o da şöyle cevap vermişti:
- Kitaplarda yazıldığına göre üç alâmeti vardır. Biri, on beş yaşına girmek, diğeri düş azması, üçüncüsü de cinsel uzuvların kıllanması. Ama aslına bakarsan sadece bir alâmeti vardır. O da, Tanrı'nın rızasını kendi nefsinin isteklerine yeğ tutmak. Bilginlere göre bu özelliği bulunmayan kişi ergin sayılmaz.

Meni dedikleri bir damlacık su
büründü insan kılığına.
Kırk gün karar kıldı ana rahminde.

Geçse kırk yıl üstünden,
olmasa akıl ve edep,
Adam demek yaraşır mı hiç ona?

İnsanlık dediğin lûtuf demek
yiğitlik demek.
Sanma ki şu kalıp kıyafet
insanlık demek.

Huner bâyed ki sûret mî tevân kerd
Be eyvânhâ der, ez şengerf u zengâr

Çu insân râ nebâşed fazl u ihsân
Çi fark ez âdemî tâ nakş-i dîvâr

Be dest âverden-i dunyâ huner nîst
Yekî râ ger tevânî dil be dest âr

HİKÂYET 12

Sâlî nizâ'î der piyâdegân-i hacîc uftâde bûd ve dâ'î der an sefer hem piyâde. İnsâf der ser u rûy-i hem futâdîm ve dâd-i fusûk u cidâl bedâdîm. Kecâvenişînî râ şenîdem ki ba 'adîl-i hod mî goft: Yâ le'l-'aceb piyâde-i 'âc çu arsa-i şatranc beser mî bered, ferzîn mî şeved ya'nî bih ez an mî gerded ki bûd ve piyâdegân-i hâcc bâdiye be ser bordend ve beter şodend.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Ez men begûy hâcî-i merdumgezây râ
Kû pûstîn-i halk be âzâr mî dered

Hâcî tu nîstî, şotorest ez berâyi ank
Bîçâre hâr mî hored ve bâr mî bered

HİKÂYET 13

Hinduvî neftendâzî hemî âmûht. Hekîmî goft: Turâ ki hâne heyînest, bâzî ne înest.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Tâ nedânî ki sohen ayn-i sevâbest, megûy
Vançi dânî ki ne nîkûş cevâbest, megûy

İnsanlıkta hüner gerek;
Yoksa mümkündür saray duvarına
adam resmi yapmak.

Olmayınca insanda erdem ile ihsan;
Ne fark kalır arada?
O da insan,
Duvardaki resim de insan.

Hüner değil dünyayı elde etmek.
Geliyorsa elinden,
bir gönül elde et.

12. HİKÂYE

Yıllardan bir yıl, hacca yürüyerek gidenler arasında bir kavga çıkmıştı. Ben de piyadeler arasındaydım. Birbirimize girdik; ama ne kavga! O sırada mahfede oturanlardan birinin öbürüne şöyle dediğini işittim:
- Yahu, şaşılacak şey doğrusu! Fildişi piyade taşı satranç tahtasının öbür ucuna gidince ferzîn olup üstünleşiyor, oysa bizim piyade hacılar çölü geçince beter oluyor!

Söyle benden insan inciten hacıya;
İnsanları incitiyor, pek üzüyor.

Hacı filan değilsin sen;
hacı varsa, o da deve;
zira
bîçare hem diken yer
hem yük taşır.

13. HİKÂYE

Hindûnun biri kumbara atmayı öğreniyordu. Bunu gören bir bilge "Senin evin zaten kamıştan, sazdan; oynanacak oyun değil senin oynadığın!" dedi.

Bilmiyorsan sözünün doğruluğunu;
deme.
Biliyorsan cevabının iyi olmayacağını;
deme.

HİKÂYET 14

Merdekî râ çeşm-i derd hâst; pîş-i beytâr reft ki devâ kun. Beytâr ez ançi der çeşm-i çârpây mî koned, der dîde-i û keşîd u kûr şod. Hukûmet be dâver bordend. Goft: Boro hîç tâvân nîst. Eger in, her nebûdî, pîş-i beytâr nereftî. Maksûd ezin sohen ânest tâ bedânî ki her anki nâ-âzmûde râ kâr-i bozorg fermâyed, bâ anki nedâmet bered, be nezdîk-i hiredmendân be hiffet-i rây mensûb gerded.

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Nedehed hûşmend-i rûşenrây
Be furûmâye kârhâ-yi hatîr

Bûriyâbâf egerçi bâfende est
Neberendeş be kârgâh-i harîr

HİKÂYET 15

Yekî râ ez bozorgân-i eimme vefât yâft. Porsîdend ki ber sandûk-i gûreş çi nevîsîm? Goft:
Âyât-i kitâb-i mecîd râ izzet u şeref bîş ez ânest ki revâ bâşed ber çonin câyhâ nuvişten ki be rûzgâr sûde gerded ve helâyık berû gozerend ... eger be zarûret çîzî hemî nevîsend, in beyt kifâyet est

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Veh ki hergeh ki sebze der bustân
Bedemîdî, çi hoş şodî dil-i men

Bogzer ey dûst, tâ be vakt-i behâr
Sebze bînî demîde ber gil-i men

HİKÂYET 16

Pârsâyî ber yekî ez hodâvendân-i ni'met gozer kerd ki bendeî râ dest u pây ustuvâr beste ukûbet hemî kerd. Goft: Ey peser, hemçu tu mahlûkî râ Hodâ azze ve celle esîr-i hukm-i tu gerdânîde est ve turâ ber vey fazîlet dâde, şukr-i ni'met-i Bârî Teâlâ be cây âr ve çendîn cefâ ber vey mepesend. Nebâyed ki ferdâ-yi kıyâmet bih ez tu bâşed ve şermsârî berî.

14. HİKÂYE

Hödüğün birinin göz ağrısı tuttu; kalktı gitti veterinere "Tedavi et" diye. Veteriner hayvanların gözüne sürdüğü ilacı onun gözüne de sürdü ve adam kör oldu. Sonunda mesele kadıya kadar uzandı.
Kadı veterinere:
- Git haydi sen, ceza meza yok sana. Bu hödük eşşek olmasa, veterinere gitmeye kalkmazdı!
Bunu anlatmaktan maksadım şu ki; deneyimsize önemli iş veren kişi hem pişman olur hem de akıllılardan salaklık damgasını yer.

Aklı başında adam
tehlikeli iş vermez soysuza.

Hasırcı olsa da aslında dokumacı
alınmaz ipek dokuma tezgâhına.

15. HİKÂYE

Oğlu öldüğü için tanınmış kişilerden birine "Mezar taşına ne yazalım?" diye sordular.
-Yüce Kur'ân'ın âyetlerini böyle yerlere yazmak doğru değil. Çünkü zamanla aşınıp silinir ve herkes üstüne basar geçer. İlle de bir şey yazılacaksa şu dizeleri yazın, yeter.

Bahçede yeşerdi mi otlar, çimenler
değmeyin benim keyfime!

Gel ziyaretime dostum bahar gelince
Toprağımda biter otlar, çimenler.

16. HİKÂYE

Dindar biri zenginlerden birine gitmişti. Adam kölesinin elini ayağını sımsıkı bağlamış, dayak atıyordu.
Dindar adam:
- Evlat, Yüce Tanrı kendin gibi bir insanı senin hükmüne esir etmiş; sana üstünlük tanımış. Bari Yüce Tanrı'nın bu nimetine karşı şükret ve ona bu kadar cefa etme. Bakarsın, yarın kıyamet günü senden üstün olur; sen utanç içinde kalırsın.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Ber bende megîr haşm bisyâr
Covreş mekun u dileş meyâzâr

Û râ tu be deh direm harîdî
Âhir ne be kudret âferîdî

İn hukm u gurûr u haşm tâ çend
Hest ez tu bozorgter Hodâvend

Ey hâce-i Ersleân u Âgûş
Fermândih-i hod mekun ferâmûş

Der haberest ez hâce-i âlem sallallâhu aleyhi ve sellem ki goft: Bozorgterîn hasretî rûz-i kıyâmet an buved ki yekî bende-i sâlih râ be bihişt berend ve hâce-i fâsik râ be dûzeh.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ber gulâmî ki tav'-i hidmet-i tust
Haşm-i bîhad merân u tayre megîr

Ki fazîhet buved be rûz-i şomâr
Bende âzâd u hâce der zencîr

HİKÂYET 17

Sâlî ez Belh-i Bâmyânem sefer bûd ve râh ez herâmiyân por hatar. Cevânî bedreka hemrâh-i men şod siperbâz u çerhendâz, silehşûr, bîşzûr ki be deh merd-i tuvânâ kemân-i û zih kerdendî ve zûrâverân-i rûy-i zemîn poşt-i û ber zemîn neyâverdendî velîken çonanki dânî, mutena'im bûd u sâyeperverde ne cihândîde vu sefer kerde, ra'd-i kûs-i dilâverân be gûşeş neresîde ve berk-i şemşîr-i sevârân nedîde.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Neyoftâde ber dest-i doşmen esîr
Begirdeş nebârîde bârân-i tîr

Kuluna öfkelenme çok,
etme cevir,
kırma kalbini.

On dirheme aldın onu,
yaratmadın sen onu.

Niceye dek bu tahakküm,
bu gurur,
bu hışım?
Senden büyük bir Tanrı var.

Baksana sen,
Arslan'ın, Aguş'un efendisi!
Unutma sen efendini!

Âlemin efendisi Muhammed –salât selâm olsun ona– ne dedi: Kıyamet günü en büyük hasret, sâlih kölenin cennete, kötü kalpli efendisinin cehenneme gönderilmesidir.

Emrindeki kölene öfkelenme çok,
azarlama.

Rezilliktir çünkü kıyamet günü
kölenin özgür,
efendinin zincirde olması.

17. HİKÂYE

Bir yıl Belh-i Bâmyân'dan geçiyordum ve yolda eşkıya tehlikesi vardı. İyi ok atan silahşör bir delikanlı benim kılavuzum oldu. Bu delikanlı o kadar güçlüydü ki on kuvvetli adam bir araya gelse, onun yayını çekemezdi. Hiçbir pehlivan sırtını yere getirememişti. Gelgelelim, varlık ve naz içinde büyümüştü. Ne dünyayı gezmiş, ne yiğitlerin kös sesini duymuş, ne de süvarilerin kılıç şavkını görmüştü.

Tutsak düşmemiş hiç düşman eline.
Ok yağmuru yağmamış ötesine berisine.

İttifâken men ve in cevân her do der pey-i hem devân, her ân dîvâr-i kadîmeş ki pîş âmedî be kuvvet-i bâzû biyefgendî ve her diraht-i azîm ki dîdî be zûr-i serpence ber kendî ve tefâhurkonân goftî:

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Pîl kû tâ ketf u bâzû-yi gordân bîned
Şîr kû tâ kef u serpence-i merdân bîned

Mâ derin hâlet ki do hindû ez pes-i sengî ser ber âverdend ve kasd-i kitâl-i mâ kerdend, be dest-i yekî çûbî ve der bagal-i an dîger kolûhkûbî. Cevân râ goftem ki: Çi pâyî?

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Biyâr ançi dârî zi merdî yu zûr
Ki doşmen be pây-i hod âmed be gûr

Tîr u kemân râ dîdem ez dest-i cevân oftâde ve lerze ber ustuhân.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ne her ki mûy şikâfed be tîr-i cevşenhây
Be rûz-i hamle-i cengâverân bedâred pây

Çâre cuz an nedîdîm ki raht u silâh u câmehâ rehâ kerdîm ve cân be selâmet biyâverdîm.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be kârhâ-yi girân merd-i kârdîde firist
Ki şîr-i şerze der âred be zîr-i ham-i kemend

Cevân egerçi kavîyâl u pîlten bâşed
Be ceng-i doşmeneş e hovl bugseled peyvend

Neberd pîş-i musâfâzmûde ma'lûmest
Çonanki mes'ele-i şer' pîş-i dânişmend

Bu delikanlıyla kâh ben önde o arkada kâh o önde ben arkada yürüyorduk. Karşısına eski bir duvar çıksa, delikanlı koluyla duvarı yıkıyor, nerde büyük bir ağaç görse, kavrayıp kökünden söküyor ve durmadan şişiniyordu:

Yiğitlerin pazusunu, omuzunu görecek fil nerde?
Babayiğitlerin kolunu pençesini görecek arslan nerde?

Biz bu hâlde yürürken bir taşın ardından iki hindû belirdi. Birinin elinde sopa, öbürünün elinde kesek tokacı vardı.
"Ne duruyorsun, haydi!" dedim delikanlıya.

Göster şimdi gücünü kuvvetini.
Zira düşman ayağıyla mezarına geldi.

Bir de baktım ki bizim delikanlı atmış elinden okla yayını, zangır zangır titriyor.

Zırh delen okuyla kılı yaran her kişi
Dayanamaz cengâver hamlesine;
biter işi.

Çaresiz, üstümüzdekileri, silahları, her şeyi teslim edip kurtardık canımızı.

Zor işlere gönder tecrübeli adamı
Ki kemendine geçirsin kükreyen arslanı.

Delikanlı olsa da güçlü kudretli fil kadar
Düşmanla savaşta korkudan kirişi kırar.

Dövüşü savaş tecrübesi olan bilir
Nasıl ki din işini din âlimi bilir.

HİKÂYET 18

Tevângerzâdeî râ dîdem ber ser-i gûr-i peder nişeste ve bâ dervîşbeççeî munâzara der peyveste ki sandûk-i torbet-i mâ sengîn est ve kitâbe rengîn ve ferş-i ruhâm endâhte ve hişt-i pîrûze derû be kâr borde, be gûr-i pederet çi mâned hiştî do ferâhem âverde ve moştî do hâk ber an pâşîde.

Dervîş peser in beşenîd u goft: Tâ pederet zîr-i an senghâ-yi girân ber hod beconbîde bâşed, peder-i men be bihişt resîde buved.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Her ki kemter nihend ber vey bâr
Bîşek âsûdeter koned reftâr

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Merd-i dervîş ki bâr-i sitem-i fâka keşîd
Be der-i merg hemânâ ki sebukbâr âyed

Vanki der ni'met u âsâyiş u âsânî zîst
Mordeneş zin heme, şek nîst ki doşhâr âyed

Be heme hâl esîrî ki zi bendî berehed
Bihter ez hâl-i emîrî ki giriftâr âyed

HİKÂYET 19

Bozorgî râ porsîdem der ma'nî-i in hadîs ki A'dâ 'aduvvike nefsuke'lletî beyne cenbeyke.
Goft: Be hukm-i anki her an doşmenî râ ki bâ vey ihsân konî dûst gerded meger nefs râ, çendan ki mudârâ pîş konî, muhâlefet ziyâdet koned.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Firiştehûy şeved âdemî be kem horden
Veger hored çu behâyim, beyûfted çu cemâd

Murâd-i her ki ber ârî, mutî'-i emr-i tu geşt
Hilâf-i nefs ki fermân dehed çu yâft murâd

18. HİKÂYE

Bir zengin çocuğu gördüm; babasının mezarı başında oturmuş, fakir bir adamın çocuğuyla tartışıyordu:
- Benim babamın mezarı taştan. Hem renkli yazılarla kitabesi de var. Üstündeki mermer ise cabası. Kenarlarında da firuze tuğla kullanılmış. Senin babanın mezarı neymiş öyle! İki sıra kerpiç, üstünde bir avuç toprak!
Fakir adamın çocuğu:

- Ohoo, senin baban bu ağır taşların altından silkinip kalkıncaya kadar benim babam cennete varmış olur çoktan!

Ne kadar az vurulsa yük eşeğin sırtına
Kuşku yok hiç;
rahat gider yolda.

Yoksulluk derdini çeken adam
Ölüm kapısına yükü hafif gider.

Bolluk rahatlık içinde yaşayana
Yok hiç şüphe,
ölüm hepsinden zor gelir.

Tutsağın zincirinden kurtulması
Zincire vurulmuş emirden hoş gelir.

19. HİKÂYE

Büyük bir insana "En büyük düşmanın iki yanın arasındaki düşmanındır" hadisinin anlamını sordum.
"Bir düşmana iyilik edersen, senin dostun olur. Ama nefsi ne kadar hoş tutarsan tut, aykırılığı gittikçe artar" dedi.

Az yemekle insan melek kesilir.
Yerse hayvan gibi, taş kesilir.

Getirirsen kimin muradını yerine,
itaat eder emrine.
Gelmedikçe muradı yerine,
nefis âmir kesilir.

CİDÂL-İ SA'DÎ BÂ MUDDE'Î DER BEYÂN-İ TEVÂNGERÎ YU DERVÎŞÎ

Yekî der sûret-i dervîşân ne ber sıfat-i îşân der mahfilî dîdem nişeste ve şun'atî der peyveste ve defter-i şikâyetî bâz kerde ve zemm-i tevângerân âgâz kerde, sohen bedincâ resânîde ki dervîş râ dest-i kudret beste est ve tevânger râ pây-i irâdet şikeste.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Kerîmân râ be dest ender direm nîst
Hodâvendân-i ni'met râ kerem nîst

Merâ ki perverde-i ni'met-i bozorgânem, in sohen saht âmed, goftem: Ey yâr, tevângerân dahl-i miskînânend ve zahîre-i gûşenişînân ve maksad-i zâirân ve kehf-i musâfirân ve muhtemil-i bâr-i girân behr-i hâcet-i digerân; dest-i tenâvul angeh be ta'âm berend ki mute'allikân u zîrdestân behorend ve fazle-i mekârim-i îşân be erâmil u pîrân ve ekârib u cîrân resîde.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Tevângerân râ vakfest u nezr u mihmânî
Zekât u fitre vu hedy u kurbânî

Tu key be dovlet-i îşân resî ki netevânî
Cuz in do rik'at u an hem be sad perîşânî

Eger kudret-i cûdest veger kuvvet-i sucûd, tevângerân râ bih muyesser şeved ki mâl-i muzekkâ dârend ve câme-i pâk ve ırz-i masûn u dil-i fârig u kuvvet-i tâ'at der lokme-i latîf est ve sıhhat-i ibâdet der kisvet-i nazîf. Peydâst ki ez mi'de-i hâlî çi kuvvet âyed ve zi dest-i tohî çi muruvvet ve zi pây-i teşne çi sîr âyed ve ez dest-i gurisne çi hayr.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Şeb perâgende hosbed anki pedîd
Nebuved vech-i bâmdâdâneş

Mûr gird âvered be tâbistân
Tâ ferâgat buved zemistâneş

Ferâgat bâ fâka nepeyvended ve cem'iyyet der tengdestî sûret nebended. Yekî tahrime-i 'eşâ beste ve yekî muntezir-i 'eşâ nişeste. Hergiz in bedan key mâned?

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Hodâvend-i miknet be Hak muştegil
Perâgenderûzî perâgende dil

SÂDÎ'NİN BİR İDDİACI İLE ZENGİNLİK VE YOKSULLUĞA İLİŞKİN TARTIŞMASI

Derviş sıfatlı olmayan derviş kılıklı biri mecliste oturmuş, açmış ağzını, yummuş gözünü, zenginlere yüklenip duruyordu. Laf gele gele, yoksulların elleri kolları bağlı olduğu ama zenginlerin iyilik niyetlisi olmadıkları meselesine geldi.

Cömertlerin elinde para yok.
Nimet sahiplerinde cömertlik yok.

Büyüklerin nimetleriyle büyüdüğüm için bu söz gücüme gitti. Dedim ki:
- Dostum; zenginler yoksullar için bir gelir kaynağıdır. İnzivaya çekilenlerin ambarı, ziyaretçilerin konağı, yolcuların sığınağıdırlar. Başkalarının rahatı için ağır yük taşırlar. Eşleri dostları ve maiyetindekiler yemedikçe ellerini yemeğe sürmezler. Fazla yemeklerini dullara, yaşlılara, akraba ve komşularına verirler.

Zenginlerin vakıfları var,
nezri, ziyafeti var.
Zekâtı, fitresi var,
Köle âzâd etmesi,
haccı, kurbanı var.

Nasıl erişirsin sen onların devletine?
İki rekât namaz kılarsın
yüz perişanlık içinde!

Cömertlik ve ibadet kudreti zenginlere mahsustur. Çünkü zekâtı verilmiş malları, temiz giysileri vardır. Irzları korunmuştur. Gönülleri rahattır. İbadet gücü güzel yemekle, ibadet sağlığı temiz giyinmekle mümkündür. Boş mideden ne kuvvet gelir? Eli boş olan mürüvvet eder mi? Susamış adamdan hizmet beklenir mi? Aç adamın elinden ne gelir?

Rahat uyku bilmez
yarından garantisi olmayan.

Erzak toplar karınca yazın
rahat edebilmek için kışın.

Rahatlık ve gönül huzuru fakirlikle bir araya gelemez. Biri tok karnına yatsı namazına durur, öbürü akşam yemeği bekler. İkisinin hâli birbirine benzer mi hiç?

Varlık sahibi Tanrı ile meşgul.
Rızkı dağınık olanın gönlü de dağınık.

Pes ibâdet-i înân be kabûl evlâterest ki cem'end ve hâzir ne perîşân u perâgendehâtir. Esbâb-i ma'îşet sâhte ve be evrâd-i ibâdet perdâhte: Arab gûyed: Eûzu billâhi mine'l-fakri'l-mukibbi ve civâri men lâ yuhibbu ve der haberest: el-Fakru sevâdu'l-vechi fi'd-dâreyni. Goftâ: Neşenîdî ki Peygamber aleyhisselâm goft: el-Fakru fahrî. Goftem: Hâmûş ki işâret-i hâce aleyhisselâm be fakr-i tâyifeîst ki merd-i meydân-i rizâend ve teslîm-i tîr-i kazâ, ne înân ki hırka-i ebrâr pûşend ve lokme-i idrâr furûşend.

[Rubai]
Ey tabl-i bolendbang-i der bâtın hîç
Bîtûşe çi tedbîr konî vakt-i besîç
Rûy-i tama' ez halk bepîç er merdî
Tesbîh-i hezâr dâne ber dest mepîç

Dervîş-i bîma'rifet neyârâmed tâ fakreş be kufr encâmed. Kâde'l-fakruvân yekûne kufran ki neşâyed cuz be vucûd-i ni'met birehneî pûşîden yâ der istihlâs-i giriftârî kûşîden ve ebnâ-yi cins-i mâ râ be mertebe-i îşân ki resâned ve yedin ulyâ biyedin suflâ çi mâned? Nebînî ki Hak celle ve alâ der Muhkem-i Tenzîl ez na'îm-i ehl-i bihişt haber mî dehed ki Ulâike lehum rızkun ma'lûmun tâ bedânî ki meşgûl-i kefâf ez dovlet-i 'afâf mahrûmest ve mulk-i ferâgat zîr-i nigîn-i rızk-i ma'lûm.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Teşnegân râ numâyed ender hâb
Heme âlem be çeşm çeşme-i âb

Hâlî ki men in sohen begoftem, 'inân-i tâkat-i dervîş ez dest-i tehammul bereft. Tîg-i zebân ber keşîd ve esb-i fesâhat der meydân-i vekâhat cehânîd ve ber men devânîd u goft: Çendan mubâlaga der vasf-i îşân bekerdî ve sohenhâ-yi perîşân begoftî ki vehm tasavvur koned ki tiryâkend yâ kilîd-i hizâne-i erzâk. Moştî mutekebbir, magrûr, mu'cib, nefûr, muştegil-i mâl u ni'met, muftetin-i câh u servet ki sohen negûyend illâ be sefâhet ve nazar nekonend illâ be kerâhet. Ulemâ râ be gedâyî mensûb konend ve fakr râ be bîserupâyî ma'yûb gerdânend ve be gırret-i mâlî ki dârend ve izzet-i câhî ki pindârend berter ez heme nişînend ve hod râ bih ez heme bînend ve ne an der ser dârend ki ser be kesî ber dârend bîhaber ez kovl-i hukemâ ki goftе'end: Herki be tâ'at ez dîgerân kemest u be ni'met bîş, be sûret tevânger est u be ma'nî dervîş.

Demek ki zenginlerin ibadeti daha çok kabul olur. Çünkü gönülleri rahattır, huzursuzluk çekmezler. Geçimleri için gereken şeyleri hazırlamışlar ve ibadete yönelmişlerdir.
Araplar "İnsanı alçaltan fakirlikten ve sevilmeyen insanın komşuluğundan Tanrı'ya sığınırım" derler. Bir hadiste de "Fakirlik iki dünyada da yüz karasıdır" buyurulur.
- Peki, Peygamber aleyhisselâmın "Fakirlik benim kıvancımdır" dediğini duymadın mı?
Dedim ki:
- Sus, sus! Hazreti Peygamberin kasdettiği, rızâ meydanının eri olup kazâ okuna teslim olanların fakirliğidir. Yoksa velî hırkası giyip vakıftan aldıklarını satanların fakirliği değil.

Ey sesi çok,
içinde bir şey yok davul!
Yolculuk vakti tedbirin ne?
Azığın yok!
Halktan çevir tamah yüzünü, er isen.
Binlik tespih dolama eline.

Cahil olan yoksul rahat edemez ve fakirlik onu küfre kadar götürür. Hadiste "Fakirlik küfre yakındır" buyurulmuştur. Varlık sayesinde bir çıplağı giydirmek veya bir esiri kurtarmak mümkündür. Bizim gibi yoksulları varlıklıların mertebesine kim çıkarır? Yukarıdaki el aşağıdaki ele benzer mi? Görmüyor musun, Yüce Tanrı Kur'ân-ı Kerîm'de cennetlik olanların rahatları hakkında ne buyuruyor: "Onların, meyvelerden muayyen rızıkları vardır; onlar cennette ikrama mazhar olurlar"[2] Şunu bilmelisin ki, geçim derdiyle uğraşanlar, iffet denilen devletten yoksun kalırlar ve huzur denilen mülk, belirlenmiş rızık ile elde edilir.

Susamışlar pınar görür her yeri düşlerinde.

Ben bu sözleri ettim ya, karşımdaki derviş dayanamadı. Çekti dil kılıcını, fesahat atını kabalık meydanına sürdü; bana yüklendi de yüklendi:
- Onları öve öve göklere çıkarırken iyice saçmaladın! Gören duyan da onları panzehir ya da erzak ambarının anahtarı sanır. Onlar olsa olsa, bir avuç burnu büyük, kendini beğenmiş, mağrur, ürkek, mal mülk canlısı, mevki düşkünü kişilerdir. Âlimleri dilenci bilir, fakir fukarayı ayak takımı gibi görürler. Sahip oldukları mala aldanırlar, saygın bir mevkide bulunduklarını sanırlar da herkesten yukarıda oturur, kendilerini herkesten üstün görürler; kimseye başını çevirip bakmak akıllarından bile geçmez. Oysa bilgelerin şu sözünden habersizdirler: Başkalarından ibadette geri, zenginlikte ileri olanlar görünüşte zengin ama mânen yoksuldurlar.

[Mef'ûlu Fâilâtu Mefâilu Fâilun]
Ger bîhuner be mâl koned kibr ber hekîm
Kûn-i hereş şomâr u ger gâv-i anberest

Goftem: Mezemmet-i înân revâ medâr ki hodâvend-i keremend. Goft: Galat goftî ki bende-i diremend. Çi fâyide? Çun ebr-i âzârend ve nemî bârend ve çeşme-i âfitâbend ve ber kes nemî tâbend. Ber merkeb-i istitâ'at sevârânend ve nemî rânend. Kademî behr-i Hodâ nenihend ve diremî bî menn u ezâ nedehend; mâlî be meşakkat ferâhem ârend ve be hisset nigeh dârend ve be hasret begozârend. Çonanki hekîmân gûyend: Sîm-i bahîl ez hâk vaktî ber âyed ki vey der hâk reved.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be renc u sa'y kesî ni'metî be çeng âred
Diger kes âyed u bîsa'y u renc ber dâred

Goftemeş ber buhl-i hodâvendân-i ni'met vukûf neyâfteî illâ be illet-i gedâyî ve gerne her ki tama' yeksû nihed, kerîm u bahîleş yekî numâyed. Mihekk dâned ki zer çîst u gedâ dâned ki mumsik kîst. Goftâ be tecribet an hemî gûyem ki mute'allikân ber der bedârend ve galîzân-i şedîd ber gomârend tâ bâr-i azîzân nedehend ve dest ber sîne-i sâhibtemîzân nihend ve gûyend: Kes incâ der nîst ve râst gofte bâşend.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâilu Fâilun]
Anrâ ki akl u himmet u tedbîr u rây nîst
Hoş goft perdedâr ki kes der serây nîst

Goftem: Be ozr-i anki ez dest-i mutevakki'ân be cân âmede'end ve ez ruk'a-i gedâyân be figân ve muhâl-i aklest. Eger rîg-i beyâbân dur şeved ki çeşm-i gedâyân por şeved.

Dîde-i ehl-i tama' be ni'met-i dunyâ
Por neşeved hemçonanki çâh be şebnem

Herkocâ sahtî keşîdeî telhî dîdeî râ bînî hod râ be şere der kârhâ-yi mahûf endâzed ve ez tevâbi'-i an neperhîzed vez ukûbet-i Îzed neherâsed ve helâl ez herâm neşinâsed.

Şişinse hünersiz malıyla bir bilgeye
Salağın kendisidir,
ama kıymetli sanır kendini
tıpkı amber balığı gibi.

"Böyle kötüleme onları; kerem sahibidirler çünkü" dedim.
"Yanılıyorsun", dedi, "Paraya köle olmuşlardır. Ama ne çare! Nisan bulutu olsalar, kimsenin tarlasına yağmaz, güneş olsalar, ışık vermezler. Kudret atına biner de, atı sürmezler. Allah rızası için bir adım atmaz, minnetsiz, eziyetsiz dirhem koklatmazlar. Bin meşakkatle mal biriktirir, pintice ellerinde tutar ve hasret içinde vârislerine terk ederler. Bilgeler "Pinti toprağa girince, parası topraktan çıkar" demişlerdir."

Çalışır, çabalar biri, mal toplar.
Bir başkası gelir,
çalışmadan mala konar.

Dedim ki:
- Dilencilik vasıtasıyla varlık sahiplerinin pintiliğine vâkıf olmuşsun. Tamah bir yana bırakıldı mı, cömerti de pintisi de bir görünür. Oysa, altını mihenk taşı, pintiyi de dilenci ayırt eder.
Dedi ki:
-Tecrübeme dayanarak söylüyorum. Varlıklı kimseler, değerli insanları içeri almamaları ve göğüslerine ellerini dayayıp "Evde kimse yok" demeleri için kaba saba adamları kapılarına dikerler. Onlar "Evde kimse yok" derken, doğru söylerler.

Yoksa birinde akıl, himmet, doğru düşünce
İyi eder kapıcı
"Evde kimse yok" deyince.

Dedim ben de:
- Bezmişlerdir kendinden bir şey umanlardan. Dilencilerin para isteme pusulalarından illallah demişlerdir. Çöl kumları inci olsa, doymaz asla dilencinin gözü.

Doymaz tamahkârın gözü dünya malıyla.
Nasıl dolmazsa bir kuyu şebnem ile.

Dara düşen, acı çeken kişi, hırsla korkunç olaylara atılır, doğuracağı kötü sonuçları umursamaz, Tanrı'nın cezalandırmasından korkmaz, helal haram tanımaz.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Segî râ ger kolûhî ber ser âyed
Zi şâdî ber cehed k'in ustuhânîst

Veger na'şî do kes ber dûş gîrend
Le'îmu't-tab' pindâred ki hânîst

Emmâ sâhib-i ni'met-i dunyâ be ayn-i inâyet-i Hak melhûzest ve be helâl ez herâm mahfûz. Men hemânâ ki takrîr-i in sohen nekerdem ve burhân u beyân neyâverdem; insâf ez tu tevakku' dârem. Hergiz dîdeî dest-i degâî ber ketf beste yâ bînevâî be zindân der nişeste yâ perde-i ma'sûmî derîde yâ keffî iz mi'sem borîde illâ be illet-i dervîşî? Şîrmerdân râ be hukm-i zarûret der nakbhâ girifte'end ve ka'bhâ softe ve muhtemel est anki yekî râ ez dervîşân nefs-i emmâre taleb koned, çu kuvvet-i ihsâneş nebâşed be isyân mubtelâ gerded ki batn u ferc tev'emend ya'nî ferzend-i yek şikemend. Mâdâm ki in ber câyest an diger bir pâyest. Şenîdem ki dervîşî râ bâ hadesî ber habesî giriftend. Bâ anki şermsârî bord, bîm-i sengsârî bûd. Goft: Ey muselmânân kuvvet nedârem ki zen konem ve tâkat ne ki sabr konem; çikonem? Lâ ruhbâniyyete fi'l-islâm vez cumle-i mevâcib-i sukûn ve cem'iyyet-i derûn ki mer tuvânger râ muyesser mî şeved yekî anki her şeb sanemî der ber gîred ki her rûz be do cevânî ez ser gîred subh-i tâbân râ dest ez sabâhat-i û ber dil ve serv-i hırâmân râ pây ez hicâlet-i û der gil.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Be hûn-i azîzân furû borde çeng
Ser-i enguşthâ kerde 'unnâb reng

Muhâlest ki bâ husn-i tal'at-i û gird-i menâhî gerded yâ kasd-i tebâhî koned.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Dilî ki hûr-i bihiştî rubûd u yagmâ kerd
Key iltifât koned ber butân-i yagmâî?

Men kâne beyne yedeyhi me'ştehâ rutabun
Yugnîdi zâlike an recmi'l-'anâkîdi

Agleb-i tohîdestân dâmen-i ismet be ma'siyet âlâyend ve gurisnegân nân rubâyend.

Çun seg-i derrende guşt yâft, neporsed
K'in şotor-i sâlihest yâ her-i Deccâl

Çi mâye mestûrân be illet-i dervîşî der ayn-i fesâd uftâde'end ve ırz-i girâmî be bâd-i ziştnâmî ber dâde

Atılsa köpeğin kafasına kesek parçası
Zıplar sevinçten, sanır kemik parçası.

Cenaze taşısa iki kişi omuzda,
Aşağılık pinti sanır yiyecek var sofrada.

Dünya nimetine sahip olanlar Tanrı'nın inayetine mazhar olmuşlardır; helali haramı bilir ve haramdan uzak dururlar.
Ben bu konuda hüküm yürütmeye, kanıt getirmeye kalkışmadım. İnsafı sana bıraktım. Fakirlik dışında herhangi bir sebeple uygunsuz işlere bulaşıp hapse düşen, namusunu satan birini gördün mü? Nice yiğitler yoksulluk yüzünden hırsızlık yapıp yakalanır ve kemikleri işkenceden delik deşik olur. Bir yoksula nefs-i emmâresi hükmünü geçirirse, isyana cüret edebilir. Bu isyanda açlık ve şehvet duygusu birlikte bulunur; çünkü ikisi de mide ile ilgilidir. Biri varsa, öbürü de ayaktadır. Yoksul birinin bir gençle cinsel ilişkiye girdiğini duydum. Hem utanıyor hem taşlanma korkusu çekiyordu. Dedi ki: "Ey müslümanlar; evlenecek param, sabredecek hâlim yok. Ne yapayım?"
İslâmda ruhbanlık yani dünyevî helal zevklerden mahrum kalmak yoktur. Zenginlerin huzurlu olmalarının bir sebebi de, her gece güzel bir dilberi koyunlarına almalarıdır. Böylece her gün gençleşirler. Bu dilberler o kadar güzeldir ki parlak sabah bile onların güzelliği karşısında umutsuzluğa kapılır, nazlı dilberleri gören selvilerin ayağı çamura saplanır da donakalırlar.

Elleri bulanmıştır âşıkların kanı ile
Parmak uçları boyalıdır hünnap ile.

Böyle güzeller elindeyken zenginin harama uçkur çözmesi mümkün değildir.

Çaldıysa gönlünü cennet yüzlü bir hûrî,
Yağma güzellerine hiç iltifat eder mi?

Taze hurma çekse canı, bulsa önünde,
Dallara atmak için taş olur mu hiç elinde?

Yoksulların çoğu iffetlerini günahla kirletir; açlar ekmek çalarlar.

Keskin dişli aç köpek bulmayagörsün eti.
Sormaz hiç:
- Salih Peygamberin devesi mi?
- Yoksa Deccal'in eşeği mi?

İffetini koruyan niceleri yoksulluk yüzünden kötü yola düşüp namuslarını telef etmiştir!

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Bâ gursinegî kuvvet-i perhîz nemâned
İflâs 'inân ez kef-i takvâ besitâned

Hâtem-i Tâî ki beyâbânnişîn bûd, eger şehrî bûdî, ez cûş-i gedâyân bîçâre şodî ve câme ber û pâre kerdendî.

Goftâ: Ne ki men ber hâl-i îşân rahmet mî berem. Goftem: Ne ki ber mâl-i îşân hasret mî horî. Mâ derin goftâr ve her do behem giriftâr; her beydakî ki berândî, be def'-i an bekûşîdemî ve her şâhî ki behândî, be ferzîn bepûşîdemî tâ nakd-i kîse-i himmet der bâht ve tîr-i ca'be-i huccet heme biyendâht.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Hân tâ siper neyefkenî ez hamle-i fasîh
Kû râ cuz an mubâlaga muste'âr nîst

Dîn u zer u ma'rifet ki sohendân-i sec'gûy
Ber der silâh dâred u kes der hisâr nîst

Tâ âkıbetu'l-emr delîleş nemând, zelîleş kerdem. Dest-i te'addî derâz kerd u bîhûde goften âgâz ve sunnet-i câhilânest ki çun be delîl ez hasm furû mânend, silsile-i husûmet beconbânend, çun âzer-i butterâş ki be huccet bâ peser ber neyâmed, be cengeş ber hâst ki Lein lem tentehi le'ercumenneke. Doşnâm dâd, sakateş goftem. Girîbânem derîd, zenehdâneş giriftem.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Û der men u men derû uftâde
Halk ez pey-i mâ devân u handân

Enguşt-i te'accub-i cihânî
Ez goft u şenîd-i mâ be dendân

Elkısse murâfe'e-i in sohen pîş-i kâzî bordîm ve be hukûmet-i adl râzî şodîm tâ hâkim-i muselmânân maslahatî becûyed ve miyân-i tevângerân u dervîşân farkî begûyed. Kâzî çu hîlet-i mâ bedîd ve mantik-i mâ beşenîd, ser be cîb-i tefekkur furû bord ve pes ez te'emmul-i bisyâr ber âverd u goft: Ey anki tevângerân râ senâ goftî ve ber dervîşân cefâ revâ dâştî, bedân ki hercâ ki gul est hârest ve bâ hamr humârest ve ber ser-i genc mârest ve ancâ ki durr-i şâhvâr est neheng-i merdumhâr est. Lezzet-i 'iş-i dunyâ râ ledga-i ecel der pes est ve na'îm-i bihişt râ dîvâr-i mekârih der pîş.

Kalmaz açlıkla takvâ gücü
Yoksullukla boş kalır takvâ avucu.

Çölde yaşayan Hâtem-i Tâî şehirli olsa, dilencilerin çokluğu karşısında âciz kalır, üstü başı paralanırdı.

"Ben onların hâline acıyorum" deyince ben de "Hayır, sen onların malını kıskanıyorsun" dedim. Tartışma adamakıllı kızıştı, birbirimize girdik. O piyade sürdükçe ben defetmeye çalışıyor, şah dedikçe ben de vezirle kapatıyordum. Sonunda himmet kesesindeki paraları bitti, kanıt terkeşinde atacak oku kalmadı.

Güzel konuşana bakıp atma sakın kalkanını
Yoktur zira onda eğreti mübalağadan başkası.

Bilgili olmaya bak sen zira
secî yapıp konuşan
Benzer kapısında silah, içi bomboş kaleye.

Sonunda delili kalmadı ve rezil ettim. Bana dil uzatmaya, saçmalamaya başladı. Cahillerin âdetidir; delilleri tükendi mi, rakiplerine sataşmaya başlarlar. Oğluyla girdiği tartışmada delil getiremeyince onunla cenge kalkışan putçu Âzer gibi. "Eğer putlarımıza itiraz ve hürmetsizlikte devam edersen, seni taşa tutarım"[3] demişti Âzer, oğluna. Rakibim bana küfredince ben de ileri geri konuştum; o benim yakamı parçaladı, ben de onun sakalını yakaladım.

Girdik iyice birbirimize
Halk peşimizde
hem koşuyor
hem gülüyor

Duyunca sözlerimizi
herkesin ağzı bir karış açık kalıyor.

Sonunda iş kadıya kadar vardı ve onun vereceği âdilane karara razı olduk. Müslümanların hâkimi olarak bir çözüm yolu bulsun ve zenginlerle yoksullar arasındaki farkı söylesindi. Kadı bizim düşünce ve mantığımızı anlayınca derin derin düşünceye daldı ve neden sonra başını kaldırıp:
- Sen, zenginleri övüp yoksullara cefayı reva gören! Şunu bil ki gül olan yerde diken de olur. Nerede içki varsa, sarhoşluk da vardır. Hazinelerin başında yılan bulunur. Büyük incilerin bulunduğu yerde de köpek balığı yaşar. Dünya zevklerinin ardınca ecel akrebi ve cennet bahçesinin güzelliklerinin önünde bela tuzağı duvarı vardır.

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Covr-i doşmen çikoned ger nekeşed tâlib-i dûst
Genc u mâr u gul u hâr u gam u şâdî behemend

Nazar nekonî der bûstân ki bîd-i moşkest u çûb-i hoşk. Hemçonin der zumre-i tevângerân şâkirend u kefûr ve der halka-i dervîşân sâbirend u zacûr.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Eger jâle her katreî dur şodî
Çu hermuhre bâzâr ezû por şodî

Mukarribân-i Hak celle ve alâ tevângerânend dervîş sîret ve dervîşânend tevângerhimmet ve mihîn-i tevângerân ânest ki gam-i dervîş hored ve bihîn-i dervîşân ânest ki kem tevânger gîred. Ve men yetevekkel alallâhi fehuve hasbuhu. Pes rûy-i 'itâb ez men be cânib-i dervîş âverd u goft: Ey ki goftî tevângerân muştegilend u sâhî yu mest-i melâhî. Na'am, tâyifeî hestend berin sıfat ki beyân kerdî kâsırhimmet, kâfir ni'met ki beberend u benihend ve nehorend u nedihend veger be mesel bârân nebâred yâ tûfân cihân ber dâred, bi i'timâd-i muknet-i hîşez mihnet-i dervîş neporsend ve ez Hodây azze ve celle netersend ve gûyend:

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Ger ez nîstî dîgerî şod helâk
Merâ hest, bat râ zi tûfân çi bâk?

Ve râkibâtu niyâkin fî hevâdicihâ
Lem yeltefitne ilâ men gâse fi'l-kusubi

[Rubai]
Dûnân çu gilîm-i hîş bîrûn bordend
Gûyend: Çi gam ger heme âlem mordend?

Kavmî berin namat ki şenîdî ve tâyifeî hân-i ni'met nihâde ve dest-i kerem guşâde, tâlib-i nâmend u magfiret ve sâhib-i dunyâ vu âhiret çun bendegân-i hazret-i pâdişâh-i âlem-i âdil-i mueyyid-i Muzaffer-i Mansûr, mâlik-i ezimme-i enâm, hâmî-i sugûr-i islâm, vâris-i mulk-i Suleymân, a'del-i mulûk-i zemân muzafferu'd-dunyâ ve'd-dîn Atâbek Ebî Bekr-i Sa'd edâmallâhu eyyâmehu ve nasara a'lâmehu.

Düşman cevri neye yarar dost canlısı olmayınca
Birlikte olur define ile yılan
gül ile diken
keder ile sevinç.

Bakarsan bahçeye mis söğüdü ile kuru odunu bir arada görürsün. Aynı şekilde zenginler arasında şükredenler ve nankörler, yoksullar arasında sabredenler ve sızlanıp duran sabırsızlar vardır.

Her yağmur tarlası olsa inci,
Pazar dolardı boncuk gibi inci.

Yüce Tanrı'ya yakın olanlar yoksul tabiatlı zenginler ve hizmet zengini yoksullardır. En büyük zengin, yoksula göz kulak olur ve en büyük yoksul, zenginden bir şey beklemez. "Allah'a tevekkül eden için başkasına lüzum yok."[4] Sonra beni bırakıp yoksula döndü:
- Sen diyorsun ki zenginler hep dünya işleriyle ilgilenirler, nefis isteklerinin emrinde sarhoş olmuşlardır. Evet, dediğin gibileri vardır. Himmet yoksulu ve nankördürler. Yemezler, yedirmezler. Yağmur yağmasa veya dünyayı sel götürse, kendi zenginliklerine güvenir ve yoksulun çektiği sıkıntıyı sormazlar hiç. Üstelik Yüce Tanrı'dan korkmadıkları gibi şöyle derler:

Öldüyse başkası yoksulluktan, n'apalım!
Var benim malım.
Ördek korkar mı tufandan?

Deve mahfesinde oturan kadınlar
Bakmaz kum yığınlarına gömülene.

Kurtardı mı iki çulu alçaklar:
Helâk olsa herkes,
"Bize ne!" derler.

Duyduğun gibi olanlar vardır ama bir başka grupta olanlar sofralarını kurup cömertlik elini açmışlardır. Bunlar nam, bağışlanma isteklisidirler. Hem dünyaya hem ahirete sahiptirler. Dünya padişahı, âdil, muzaffer, Tanrı'dan gücünü alan, insanların yöneticisi, İslâm sınırlarının muhafızı, Hz. Süleyman'ın mirasını koruyan, zamâne şahlarının en âdili muzafferüddünyâ veddîn Atabek Ebû Bekr b. Sa'd'ın (Tanrı padişahlığını sürekli kılsın ve zafer sancaklarını dalgalandırsın) kulları gibi olurlar.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Peder be cây-i peser hergiz in kerem nekoned
Ki dest-i cûd-i tu bâ hânedân-i Âdem kerd

Hodây hâst ki ber âlemî bebahşâyed
Turâ be rahmet-i hod pâdişâh-i âlem kerd

Kâzî çu sohen bedin gâyet resânîd vez hadd-i kıyâs-i mâ esb-i mubâlaga der gozerânîd, be muktezâ-yi hukm-i kazâ rizâ dâdîm ve ez mâmezâ der gozeştîm ve ba'd ez mucârâ tarîk-i mudârâ giriftîm ve ser be tedâruk ber kadem-i yekdîger nihâdîm ve bûse ber ser u rûy-i hem dâdîm ve hatm-i sohen berin bûd:

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Mekun zi gerdiş-i gîtî şikâyet ey dervîş
Ki tîrebahtî eger hem berin nesak mordî

Tevângerâ çu dil u dest-i kâmrânet hest
Bohor bebahş ki dunyâ vu âhiret bordî

Baba etmedi oğluna bu denli hiç
Senin insanlara ettiğin cömertliği.

İhsanda bulunmak istedi Tanrı tüm âleme
Âleme padişah etti seni rahmetiyle.

Kadı sözü buraya getirince, hükmüne razı olduk; aramızda geçenleri bir yana bıraktık; sert tartışmalardan sonra iyi geçinme yolunu tuttuk ve birbirimize sarılıp öpüştük. Söz şöyle noktalandı:

Hey yoksul!
Şikayet etme dünyanın hâllerinden.
Böyle ölüp gidersen,
bahtı kara olursun.

Hey zengin!
Erdi madem muradına gönlün,
Hem ye, hem bağışla.
Kazan hem dünyayı, hem ahireti.

Bâb-i Heştom / Sekizinci Bâb
Der Âdâb-i Sohbet
(Sohbet Âdâbı)

1

Mâl ez behr-i âsâyiş-i omrest ne omr ez behr-i gird kerden-i mâl. Âkilî râ porsîdend: Nîkbaht kîst ve bedbahtî çîst? Goft: Nîkbaht anki hord u kişt ve bedbaht anki mord u hişt.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Mekun nemâz ber an hîçkes ki hîç nekerd
Ki omr der ser-i tahsîl-i mâl kerd u neherd

2

Mûsâ aleyhisselâm Kârûn râ nasîhat kerd ki: Ahsin kemâ ahsenallâhu ileyke. Neşenîd ve âkıbeteş şenîdî.

[Mefûlu Mefâilu Mefâilu Feûlun]
Ankes ki be dînâr u direm hayr neyendûht
Ser âkibet ender ser-i dînâr u direm kerd

Hâhî ki mumetti' şevî ez dunyî yu ukbî
Bâ halk kerem kun çu Hodâ bâ tu kerem kerd

Arab gûyed: cud ve lâ temnun feinne'l-fâidete ileyke âidetun ya'nî bebahş ve minnet menih ki nef'-i an be tu bâz mî gerded.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Diraht-i kerem her kocâ bîh kerd
Gozeşt ez felek şâh u bâlâ-yi û

Ger ummîdvârî kezû ber horî
Be minnet menih erre ber pây-i û

[Mefûlu Fâilâtu Mefâilu Fâilun]
Şukr-i Hodây kun ki muvaffak şodî be hayr
Zi in'âm u fazl-i û, ne mu'attal gozâşt

(1)

Mal, ömrü huzurlu geçirmeye yarar; ömür mal toplamak için değil.
Aklı başında bir adama sordular:
- Talihli kimdir, talihsizlik nedir?
-Talihli yiyip diken; talihsiz ölüp malını yemeden bırakan kişidir.

Kılma namazını o sefilin
Yapmamıştır ömründe hiçbir şey.
Geçse de ömrü mal toplamakla,
yememiştir.

(2)

Musâ Peygamber öğüt verdi Kârun'a:
"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsan et."[1] Öğüt dinlemedi ve sonunun ne olduğunu duymuşsundur.

Hayır işlemeyen elindeki dinarla
Dinar uğruna canından oldu sonunda.

İstersen yararlanmak dünyadan
ve ahiretten
Cömert ol insanlara
Nasıl ki cömert oldu Tanrı sana.

Araplar der ki: "Cömert ol; kakma başa. Faydası geri dönecek sonra sana."

Cömertlik ağacı kök salsa nerede
Dalı, boyu felekten geçer öte.

Umarsan meyvasını yemeyi
Minnetle vurma dibine testereyi.

Şükret Tanrı'ya;
muvaffak oldun hayırda.
Nasipsiz bırakmadı seni
nimet bağışlamakta, ihsanda.

Minnet menih ki hidmet-i sultân konî hemî
Minnetşinâs ezû ki be hidmet bedâştet

3

Do kes renc-i bîhûde bordend ve sa'y-i bîfâyide kerdend. Yekî anki endûht u nehord ve dîger anki âmûht u nekerd.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
İlm çendanki bîşter hânî
Çun amel der tu nîst nâdânî

Ne muhakkik buved ne dânişmend
Çârpâî berû kitâbî çend

An tohîmagz râ çi ilm u haber
Ki berû hîzumest yâ defter?

4

İlm ez behr-i dîn perverdenest ne ez behr-i dunyâ horden.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herki perhîz u ilm u zuhd furûht
Harmenî gird kerd u pâk besûht

5

Âlim-i nâperhîzgâr kûr-i meş'aledârest.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Bîfâyide her ki omr der bâht
Çîzî neharîd u zer biyendâht

Minnet yükleme sultana
sultan hizmetindeyim diye.
Minnettar ol sultana
seni hizmetine aldı diye.

(3)

İki kişi boş yere çalışıp çabalar: Biriktirip yemeyen ve öğrettiklerini uygulamayan.

İstediğin kadar oku ilim.
Madem ki amelin yok,
cahilsin cahil!

Sırtında birkaç kitap taşıyan cahil
Ne muhakkık olur ne âlim.

O beyinsizde ne gezer ilim
Sırtındaki ha odunmuş ha defter!

(4)

İlim, dini kollamak için, değil dünya nimetlerini yemek için.

Taslarsa dindarlık,
Yaparsa gösteriş ilim ile
Biriktirir harmanı,
Sonra verir hepsini ateşe.

(5)

Sakınmaz dilim, meşaleli köre benzer.

Ömrünü boşuna geçiren kimse,
Bir şey almadan atmış olur parasını sokağa.

6

Mulk ez hiredmendân cemâl gîred ve dîn ez perhîzgârân kemâl yâbed. Pâdişâhân be sohbet-i hiredmendân ez an muhtâcterend ki hiredmendân be kurbet-i pâdişâhân.

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Pendî eger bişnevî ey pâdişâh
Der heme âlem bih ezin pend nîst

Cuz be hiredmend mefermâ amel
Gerçi amel kâr-i hiredmend nîst

7

Se çîz pâydâr nemâned: Mâl-i bîticâret ve ilm-i bîbahs ve mulk-i bîsiyâset.

8

Rahm âverden ber bedân sitemest ber nîkân. Afv kerden ez zâlimân covrest ber dervîşân.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Habîs râ çu te'ahhud konî yu benvâzî
Be dovlet-i tu guneh mî koned be enbâzî

9

Be dûstî-i pâdişâhân i'timâd netevân kerd ve ber âvâz-i hoş-i kûdekân ki an be hiyâlî mubeddel şeved ve in be hâbî mutegayyir gerded.

[Rubai]
Maşûk-i hezâr dûst râ dil nedehî
Ver mî dehî an dil be codâyî benihî

(6)

Ülke akıllı insanlarla güzelleşir, din sakınanlarla kemâle erer. Padişahlar akıllı insanlarla sohbete, akıllı insanların padişaha yaklaşmalarından daha muhtaçtırlar.

Ey padişah,
bir öğüt istersen eğer,
yok dünyada şundan iyisi:

Olmasa da çalışmak akıllının işi,
Akıllıdan başkasına buyurma işi.

(7)

Üç şey kalıcı olmaz: Ticaretsiz mal, tartışmasız ilim, siyasetsiz ülke.

(8)

Kötülere acımak iyilere zulüm, zâlimleri affetmek yoksullara cevir etmektir.

Kollar, okşar isen aşağılık herifi,
Kalkışır pislik yapmaya,
Pisliğine ortak eder seni.

(9)

Güven olmaz padişahların dostluğuna ve çocukların güzel sesine. Bir kuruntuyla padişahın dostluğu değişir; öbürününki düş azması ile bozulur.

Gönül verme bin dostu olan mâşuğa
Verirsen,
kalırsın yalnız,
alırsın hava.

10

Her an sırrî ki dârî bâ dûst der miyân menih. Çi dânî ki vaktî doşmen gerded ve her gezendî ki tevânî be doşmen meresân ki bâşed ki vaktî dûst şeved.

Râzî ki nihân hâhî bâ kes der miyân menih ve gerçi dûst-i muhlis bâşed ki an dûst râ nîz dûstân-i muhlis bâşed hemçonin muselsel.

[Fâilâtun Fâilâtun Feilun]
Hâmuşî bih ki zamîr-i dil-i hîş
Bâ kesî goften ve goften ki megûy

Ey selîm âb zi serçeşme bebend
Ku çu por şod netevân besten cûy

[Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Sohenî der nihân nebâyed goft
Ki ber-i encumen neşâyed goft

11

Doşmenî zaîf ki der tâ'at âyed ve dûstî numâyed, maksûd-i vey cuz an nîst ki doşmenî kavî gerded ve gofte'end:

Ber dûstî-i dûstân i'timâd nîst tâ be temelluk-i doşmenân çi resed. Ve her ki doşmen-i kûçek râ hakîr mî dâred, bedan mâned ki âteş-i endek râ muhmel mî gozâred.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
İmrûz bekoş, çu mî tevan koşt
K'âteş çu bolend şod, cihân sûht

Megzâr ki zih koned kemân râ
Doşmen ki be tîr mî tevân dûht

(10)

Her sırrını açma dostuna; ne bilirsin bir zaman düşmanın olacağını. Düşmanına verme zarar; gün gelir, dostun olur.

Gizli kalmasını istediğin sırrını en çok güvendiğine bile açma. Çünkü güvendiğin kişinin de güvendiği kişi vardır ve bu zincirleme devam eder gider.

Yeğdir susmak
sırrını birine açıp
"Söyleme kimseye aman!" demekten.

Behey saftaron!
Tut suyun başını küçükken;
Büyür sel olursa, tutmak değil mümkün.

Doğru değilse bir sözü toplulukta söylemek,
Gizli saklı da gerekmez söylemek.

(11)

İtaat edip dostluk gösteren zayıf düşmanın güçlü bir düşman olmaktan öte amacı olamaz. Ne demişler:

Düşmanların dalkavukluğu şöyle dursun, dostların dostluğuna güvenilmez. Küçük düşmanı hâkir gören kişi, azıcık ateşi önemsemeyen kişiye benzer.

Varken öldürme imkânı, öldür bugün.
Ateş yükselmeyegörsün, yakar cihanı.

Okla mıhlamak mümkünken düşmanı.
Verme aman, kurmasın yayını.

12

Sohen miyân-i do doşmen çonan gûy ki ger dûst gerdend, şerm zede neşevî.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Miyân-i do kes ceng çun âteşest
Sohençîn-i bedbaht hîzumkeşest

Konend în u an hoş digerbâre dil
Vey ender miyân kûrbaht ve hacil

Miyân-i do ten âteş efrûhten
Ne aklest u hod der miyân sûhten

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Der sohen bâ dûstân âheste bâş
Tâ nedâred doşmen-i hûnhâr gûş

Pîş-i dîvârançi gûyî hûş dâr
Tâ nebâşed der pes-i dîvâr gûş

13

Herki bâ doşmenân sulh mî koned, ser-i âzâr-i dûstân dâred.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Beşûy ey hiredmend ez an dûst dest
Ki bâ doşmenânet buved hemnişest

14

Çun der imzâ-yi kârî mutereddid bâşî, an taraf ihtiyâr kun ki bîâzârter ber âyed.

[Rubai]
Bâ merdum-i sehlhûy doşhâr megûy
Bâ anki der-i sulh zened ceng mecûy

(12)

İki düşman arasında öyle konuş ki dost oldukları zaman utanmayasın.

İki kişinin dövüşü benzer ateşe.
Bedbaht ara bozucu benzer odun çekene.

Düzelirse tekrar ikisinin arası
Utanır, mosmor olur ara bozanı.

İki kişi arasında düşmanlık ateşi yakmak
Değil akılcı;
kendini ateşe atmak.

Konuşurken dostlarınla kıs sesini
Ki hunhar düşman olmasın kulak misafiri.

Konuşurken uyanık ol duvar dibinde
Olmasın sakın bir kulak
duvarın öte dibinde.

(13)

Düşmanıyla sulh eden, kalkar dostunu incitmeye.

Hey akıllı,
çek elini dostundan
oturup kalkıyorsa düşmanınla.

(14)

Bir işi yapıp yapmamakta tereddüt içinde kalırsan, en zararsızını tercih et.

Kaba konuşma yumuşak huylu insana.
Dövüşmeye kalkma barış kapısı çalanla.

Tâ kâr be zer ber mî âyed cân der hatar efkenden neşâyed.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu dest ez heme hîletî der gosest
Helâlest borden be şemşîr dest

15

Ber acz-i doşmen rahmet mekun ki eger kâdir şeved ber tu nebahşâyed.

Doşmen çu bînî nâtevân, lâf ez burût-i hod mezen
Magzîst der her ustuhân, merdîst der her pîrehen

16

Herki bedî râ bekoşed, halk râ ez belâ-yi û berehâned ve û râ ez ezâb-i Hodây azze ve celle

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Pesendîde'st bahşâyiş velîken
Menih ber rîş-i halkâzâr merhem

Nedânist anki rahmet kerd ber mâr
Ki an zulmest ber ferzend-i Âdem

17

Nasîhat ez doşmen pezîroften hetâst velîken şenîden revâst tâ be hilâf-i an kâr konî ki an ayn-i sevâbest.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Hazer kun zançi doşmen gûyed an kun
Ki ber zânû zenî dest-i tegâbun

Geret râhî numâyed râst çun tîr
Ezû ber gerd u râh-i dest-i çep gîr

Parayla çözülebilecekken bir iş için canı tehlikeye atmak gerekmez.

Kalmayınca hiçbir çare elde,
Sarılmak helal olur kılıca.

(15)

Âciz görürsen düşmanı, acıma; çünkü güçlenecek olsa, acımaz sana.

Görünce düşmanı güçsüz, böbürlenme.
Unutma ki var her kemikte bir ilik,
her gömlek içinde bir yiğit.

(16)

Kötüyü öldüren kişi, halkı onun şerrinden, onu da Tanrı'nın azabından kurtarmış olur.

Güzel şeydir acımak amma
İnsan incitenin yarasına merhem koyma.

Yılana merhamet eden bilemedi
Yaptığı zulümdü insanoğluna.

(17)

Düşmandan öğüt dinlemek hata ama dinlemek doğrudur. Düşmanın dediğinin aksini yapmakla doğru davranmış olursun.

"Şöyle yap" derse düşman,
sakın!
Dizlerini döversin sonra.

Yol gösterse sana ok gibi düz,
Çevir yolunu, gir sola.

18

Haşm-i bîş ez had giriften vahşet âred ve lutf-i bîvakt heybet bebered. Ne çendan doroştî kun ki ez tu sîr gerdend ve ne çendan nermî ki ber tu dilîr şevend.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Doroştî yu nermî behem der bihest
Çu fâsid ki cerrâh u merhemnihest

Doroştî negîred hiredmend pîş
Ne sostî ki nâkıs koned kadr-i hîş

Ne mer hîşten râ fuzûnî nihed
Ne yekbâre ten der mezellet dihed

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Şebânî bâ peder goft: Ey hiredmend
Merâ ta'lîm dih pîrâne yek pend

Begoftâ nîkmerdî kun ne çendân
Ki gerded hîre gorg-i tîz dendân

19

Do kes doşmen-i mulk u dînend: Pâdişâh-i bîhilm ve zâhid-i bî ilm

[Feilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Ber ser-i mulk mebâd an melik-i fermândih
Ki Hodâ râ nebuved bende-i fermânbordâr

20

Pâdişeh bâyed ki tâ be haddî haşm ber doşmenân nerâned ki dûstân râ i'timâd nemâned. Âteş-i haşm evvel der hodâvend-i haşm ûfted, pes angeh zebâne be hasm resed yâ neresed.

(18)

Haddinden fazla öfkelenmek korku yaratır; olmadık zamanda yumuşak davranmak saygınlığı götürür. O kadar kaba olma ki usanmasınlar senden; o kadar yumuşak davranma ki diklenmesinler sana.

İyi olur sertlik ve yumuşaklık bir olursa
Hem kesip biçen hem merhem koyan hacamatçı gibi.

Akıl sahibi tutmaz
hem sertlik
hem yumuşaklık yolunu
Yoksa düşürür kendi kadrini.

Ne çıkarır kendini göklere
Ne indirir kendini birden yerlere.

Çoban dedi babasına:
Ey bilge baba!
Tecrübenle bir öğüt ver bana.

Dedi: Ol iyi insan ama
Dişi sivri kurda fırsat tanıma.

(19)

İki kişi ülkenin ve dinin düşmanıdır: Yumuşak huylu olmayan padişah ile ilimsiz sofu.

Olmasın ülkenin başında
hüküm sahibi padişah
ki itaatkâr kul değildir Tanrı'ya.

(20)

Padişah dediğin, dostlarında güven kalmayacak kadar düşmanlarına hışımlanmamalıdır. Öfke ateşi önce sahibinin içine düşer, sonra yalazları düşmana gelir veya gelmez; başka mesele.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Neşâyed benî âdem-i hâkzâd
Ki der ser koned kibr u tondî yu bâd

Turâ bâ çonin germî yu serkeşî
Nepindârem ki ez hâkî ez âteşî

[Rubai]
Der hâk-i Beylekân porsîdem be âbidî
Goftem: Merâ be terbiyyet ez cehl pâk kun
Goftâ: Boro çu hâk tehammul kun ey fakîh
Yâ herçi hândeî heme der zîr-i hâk kun

21

Bedhûy der dest-i doşmenî giriftârest ki her kocâ reved ez çeng-i ukûbet-i û halâs neyâbed

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Eger zi dest-i belâ ber felek reved bedhûy
Zi dest-i hûy-i bed-i hîş der belâ bâşed

22

Çu bînî ki der sipâh-i doşmen tefrika uftâde est, tu cem' bâş veger cem' şevend, ez perîşânî endîşe kun.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Boro bâ dûstân âsûde benişîn
Çu bînî der miyân-i doşmenân ceng

Veger bînî ki bâhem yek zebânend
Kemân râ zih kun u ber bâre ber seng

23

Doşmen çu ez heme hîletî furû mând, silsile-i dûstî beconbâned. Pes angeh be dûstî kârhâyî koned ki hîç doşmen netevâned.

Topraktan yaratılmış insan
Kapılmaz kibire, sertliğe.

Böyle ateş ve serkeşlikle sen
Sanmam ki topraktansın;
ateştensin sen ateşten.

Beylekan'da[2] rastladım bir sofuya:
Dedim: Eğit beni,
kurtar cahillikten.
Dedi: Dayanıklı ol toprak gibi ey fakîh.
Yoksa göm gitsin okuduklarını toprağa.

(21)

Kötü huylu kişi öyle bir düşmanın eline düşmüştür ki nereye giderse gitsin, huysuzluğunun doğuracağı acı sonuçların pençesinden kurtulamaz.

Belanın elinden göklere kaçsa huysuz
Kötü huyu yüzünden belada kalır kuşkusuz.

(22)

Düşman ordusuna ayrılık düştüğünü görünce, rahatına bak. Eğer bir araya gelirlerse, işte o zaman dağılmayı ciddi ciddi düşün.

Git, huzur içinde otur dostlarınla
Savaş görürsen dostlar arasında.

Baktın ki olmuşlar bir ağız,
Kiriş geçir yayına;
taş çıkar kale burcuna.

(23)

Düşman her yola başvurur da âciz kalırsa, dostluk kurmaya kalkar. Dost görünürken de öyle işler eder ki hiçbir düşman yapamaz.

24

Ser-i mâr be dest-i doşmen bekûb ki ez ihda'l-husuneyeyni hâlî nebâşed. Eger in gâlib âmed, mâr koştî veger an, ez doşmen restî.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Be rûz-i ma'reke îmen meşev zi hasm-i zaîf
Ki magz-i şîr ber âred çu dil zi cân ber dâşt

25

Haberî ki dânî ki dilî beyâzâred, tu hâmûş, tâ dîgerî biyâred.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Bulbulâ mujde-i behâr biyâr
Haber-i bed be bûm bâz gozâr

26

Pâdişeh râ ber hiyânet-i kesî vâkıf megerdân meger anki ber kabûl-i kullî vâsık bâşî vegerne der helâk-i hîş sa'y mî konî.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Besîç-i sohen goften angâh kun
Ki dânî ki der kâr gîred sohen

27

Herki nasîhat-i hodrây mî koned, û hod be nasîhatgerî muhtâcest.

28

Firîb-i doşmen mehor ve gurûr-i meddâh mehar ki in dâm-i zerk nihâde est ve an dâmen-i tama' goşâde. Ahmak râ sitâyiş hoş âyed, çun lâşe ki der ka'beş demî, ferbih numâyed.

(24)

Yılanın başını düşmanın eliyle ez. Çünkü iki iyi sonuçtan en az birini elde edersin. Ya düşman galip gelir, yılanı öldürür ya yılan baskın çıkar, düşmandan kurtulursun.

Hafife alırım deme savaş günü zayıf düşmanı.
Kesmeyegörsün canından umudunu;
söker atar arslanın beynini.

(25)

Kalp kıracağını biliyorsan, verme kötü haberi; sus; başkası versin.

Bülbül!
Ver bahar müjdesini.
Baykuşa bırak kötü haberi.

(26)

Her kelimesini kabul edeceğinden emin olmadıkça padişaha birinin ihanetinden söz ederim deme. Yoksa kendi kuyunu kazarsın.

Bilirsen,
sözün etkili olacak,
O zaman söyle, ağzını aç.

(27)

Aklını beğenmişe nasihate kalkışan, muhtaçtır aslında nasihate.

(28)

Düşmanın hilesini yutma; övgücünün sözlerine kanma. Biri riyâ tuzağı kurmuş, öbürü tamah eteğini açmıştır. Övgüden hoşlanan ahmaklar, bacağından üflenerek şişirilmiş, semiz görüntülü koyuna benzerler.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Elâ tâ neşnevî medh-i sohengûy
Ki endek mâye nef'î ez tu dâred

Ki ger rûzî murâdeş ber neyârî
Do sad çendan uyûbet ber şomâred

29

Mutekellim râ tâ kesî ayb negîred, soheneş salâh nepezîred.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Meşov girre ber husn-i goftâr-i hîş
Be tahsîn-i nâdân u pindâr-i hîş

30

Heme kes râ akl-i hod be kemâl numâyed u ferzend be cemâl.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Yekî yehûd u muselmân nizâ' mî kerdend
Çonanki hande girift ez hadîs-i îşânem

Be tayre goft muselmân gerin kabâle-i men
Dorost nîst, Hodâyâ, yehûd mî rânem

Yehûd goft be Tevrât mî horem sovgend
Veger hilâf konem hemçu tu muselmânem

Ger ez basît-i zemîn akl mun'adim gerded
Be hod gomân nebered hîçkes ki nâdânem

Aman dinlerim deme yağcının övgüsünü.
Küçük çıkarı vardır kuşkusuz senden.

Getirmezsen bir gün onun muradını.
İki yüz misli kusur çıkarır senden.

(29)

Konuşanın sözü eleştirilmedikçe gerçek değerini bulmaz.

Bakıp sözlerinin güzelliğine
Kanma cahilin övgüsüne.
Güvenme kendi zannına.

(30)

Herkes kendini çok akıllı ve çocuğunu güzel sanır.

Tartışıyorlardı bir Müslüman ile Yahudi
Konuşmalarından bir gülmedir tuttu beni.

Öfkeyle dedi Müslüman:
-Doğru değilse kanıtım,
Tanrım,
Yahudi olarak öldür beni.

Yahudi dedi:
-Ederim Tevrat üstüne yemin
Yanlış diyorsam eğer,
Sen gibi Müslüman olayım.

Kalkarsa yeryüzünden akıl,
Kuşku duymaz kimse kendinden;
demez "cahilim".

31

Deh âdemî ber sufreî behorend u do seg ber murdârî bâhem beser neberend. Harîs bâ cihânî gurisne est ve kânî' be nânî sîr. Hukemâ gofte'end: Tevângerî be kanâ'at bih ez tevângerî be bizâ'at

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Rûde-i teng be yek nân-i tohî por gerded
Ni'met-i rûy-i zemîn por nekoned dîde-i teng

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Peder çun dovr-i omreş munkazî geşt
Merâ in yek nasîhat kerd u bogzeşt

Ki şehvet âteşest ez vey beperhîz
Be hod ber, âteş dûzeh mekun tîz

Der an âteş nedârî tâkat-i sûz
Be sabr âbî berin âteş zen imrûz

32

Herki der hâl-i tevânâyî nikûyî nekoned, der vakt-i nâtevânî sahtî bîned.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Bedahterter ez merdumâzâr nîst
Ki rûz-i musîbet keseş yâr nîst

33

Herçi zûd ber âyed, dîr nepâyed.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Hâk-i maşrik şenîde'em ki konend
Be çihil sâl kâseî çînî

Sad be rûzî konend der Merdeşt
Lâcerem kıymeteş hemî bînî

(31)

On adam oturup bir sofrada yemek yer de iki köpek bir leşin başında geçinemez. Dünyayı versen, haris yine aç, kanaat sahibi bir lokma ekmekle toktur. Bilgeler "Kanaat içinde zenginlik yeğdir varlık içinde zenginlikten" demişler.

Daracık bağırsak dolar bir kuru ekmekle
Harisin doymaz gözü yeryüzü nimetiyle.

Ömrü geçip, gelince ecel
Peder etti nasihat bana,
sonra göçtü.

Demişti:
Şehvet bir ateş;
ondan sakın.
Körükleme cehennem ateşini,
sakın!

Dayanamazsın o ateşe, takatin tüketir.
Sabır suyu dök ateşe bugün; söndür.

(32)

Hâli vakti yerindeyken iyilik etmeyen, elden ayaktan düştü mü sıkıntı çeker.

İnsan incitenden daha talihsizi olmaz.
Kötü gününde kimse ona yâr olmaz.

(33)

Çarçabuk oluşan bir şey dayanmaz uzun süre.

İşittim de Doğu topraklarında
Kırk yılda yaparlar bir çini kâseyi.

Merdeşt'te[3] ise yaparlar günde yüz tane.
Görünce anlarsın onunla bunun kıymetini.

Morgek ez beyze burûn âyed u rûzî talebed
V'âdemîbeççe nedâred haber u akl u temîz

Anki nâgâh kesî geşt, be çîzî neresîd
V'in be temkîn u fazîlet begozeşt ez heme çîz

Âbgîne heme câ yâbî, ez an kadreş nîst
La'l doşhâr be dest âyed, ez anest azîz

34

Kârhâ be sabr ber âyed ve musta'cil be ser der âyed

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Be çeşm-i hîş dîdem der beyâbân
Ki âheste sebak bord ez şitâbân

Semend-i bâdpây ez teg furû mând
Şotorbân hemçonan âheste mî rând

35

Nâdân râ bih ez hâmuşî nîst veger in maslahat bedânistî, nâdân nebûdî.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Çun nedârî kemâl-i fazl an bih
Ki zebân der dehân nigeh dârî

Âdemî râ zebân fazîhe koned
Covz-i bîmagz râ sebuksârî

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Herî râ eblehî ta'lîm mî dâd
Berû ber sarf kerde sa'y-i dâyim

Yumurtadan çıktı mı civciv,
düşer rızık peşine.
İnsan yavrusunun oysa dünyadan yoktur haberi.
Ayıramaz iyi ile kötüyü.

Pat diye çıkan ortaya,
gelemez bir yere.
Sabrıyla, erdemiyle insan
geçer hepsinden öteye.

Bulursun camı her yerde;
yoktur bu yüzden değeri.
Gün geçer, lâl taşı ele;
Azizdir bu yüzden, çoktur değeri.

(34)

İşler sabırla yoluna girer; acele eden yolda kalır.

Gördüm kendi gözümle;
çölde
Aheste giden geçti acele edeni.

Koşamaz oldu yel gibi giden at.
Deveci sürdü yine aheste kervanı.

(35)

Cahil için susmaktan iyi bir şey yoktur. Zaten bunu bilse, cahil olmazdı.

Madem yok faziletten nasibin;
İyisi mi, kapa ağzını;
içerde kalsın dilin.

İnsanı dili rezil eder;
İçsiz cevizi kofluğu.

Eblehin biri konuşma öğretiyordu
Durmadan dinlenmeden eşeğe.

Hekîmî gofteş: Ey nâdân çi kûşî?
Derin sovdâ beters ez levm-i lâyim

Neyâmûzed behâim ez tu goftâr
Tu hâmûşî biyâmûz ez behâyim

[Mufteilun Mufteilun Fâilun]
Herki te'emmul nekoned der cevâb
Bişter âyed soheneş nâsevâb

Yâ sohen ârây çu merdum be hûş
Yâ benişîn çun heyvânân hamûş

36

Herki bâ dânâter ez hod bahs koned tâ bedânend ki dânâst bedânend ki nâdânest.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Çun der âyed mih ez tuî be sohen
Gerçi bih dânî, i'tirâz mekun

37

Herki bâ bedân nişîned, nîkî nebîned.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ger nişîned firişteî bâ dîv
Vahşet âmûzed u hiyânet u rîv

Ez bedân nîkuvî neyâmûzî
Nekoned gorg pûstîndûzî

38

Merdumân râ ayb-i nihânî peydâ mekun ki mer îşân râ rusvâ konî ve hod râ bî i'timâd.

Dedi bir bilge:
- Be hey cahil!
Bu saçma hayalle sen
düşeceksin dile.

Hayvan öğrenemez konuşmayı senden.
Susmayı öğren bari sen eşekten.

Düşünmeden cevap veren
eder sıkça yalan yanlış laf.

Ya aklı başında adam gibi düzgün konuş
Ya otur yerinde, hayvan gibi sus.

(36)

Bilgili olduğu anlaşılsın diye kendisinden bilgili biriyle tartışmaya girenin cahil olduğu ortaya çıkar.

Söze başlarsa senden büyük biri;
Bilsen de, etme itiraz;
tut dilini.

(37)

Kötülerle oturup kalkan iyilik yüzü görmez.

Otursa melek bir şeytanla
Öğrenir vahşet, hainlik ve hile.

Kötülerden öğrenemezsin iyilik
Kurdun elinden gelmez kürkçülük.

(38)

İnsanların kusurunu ifşa etme. Çünkü onları rezil ederken sana olan güveni kaybedersin.

39

Herki ilm hând u amel nekerd, bedan mâned ki gâv rând u tohm neyefşând.

40

Ez ten-i bîdil tâ'at neyâyed ve pûst-i bîmagz bizâ'at râ neşâyed.

41

Ne her ki der mucâdele çost, der muâmele dorost.

[Rubai]
Bes kâmet-i hoş ki zîr-i çâdur bâşed
Çun bâz konî mâder-i mâder bâşed

42

Eger şebhâ heme kadr bûdî, şeb-i kadr bîkadr bûdî.

[Rubai]
Ger seng heme la'l-i Bedahşân bûdî
Pes kıymet-i la'l u seng yeksân bûdî

43

Ne herki be sûret nikûst, sîret zîbâ derûst. Kâr enderûn dâred ne pûst.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Tevân şinâht be yek rûz der şemâyil-i merd
Ki tâ kocâş resîde est pâygâh-i ulûm

Velî zi bâtıneş îmen mebâş u gırre meşov
Ki hubs-i nefs negerded be sâlhâ ma'lûm

(39)

İlim öğrenip, öğrendiğini uygulamayan, öküzle tarla sürüp tohum ekmeyene benzer.

(40)

Aydınlık ve sağlıklı gönüle sahip olmayan bir bedenden ibadet beklenmez ve içsiz kabuktan ticarî mal olmaz.

(41)

Her güzel konuşan ve iyi tartışanın alışverişte ve insanlara karşı davranışta dürüst olacağını sanma.

Ne hoş endamlar vardır çarşaf altında.
Çekersen çarşafı, ananın anası çıkar altında.

(42)

Her gece kadir gecesi olsa, kadir gecesinin kadri kıymeti kalmazdı.

Bedahşan lâli olsaydı her taş,
Kıymette bir olurdu lâl ile taş.

(43)

Her yüzü güzel olanın huyu güzel olmaz. Bütün mesele içtedir; değil kabukta.

Mümkündür anlamak bir günde
Adama bakıp acaba ilmi nerde.

Emin olma aman onun içinden;
aldanma sakın!
Anlaşılmaz karaktersizliği yıllar içinde.

44

Herki bâ bozorgân sitîzed, hûn-i hod rîzed.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Hîşten râ bozorg pindârî
Râst goftend: Yek do bîned lûç

Zûd bînî şikeste, pîşânî
Tu ki bâzî konî be ser bâ gûç

45

Pençe bâ şîr zeden u moşt bâ şimşîr kâr-i hiredmendân nîst.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Ceng u zûrâverî mekun bâ mest
Pîş-i serpence der bagal nih dest

46

Zaîfî ki bâ kavî dilâverî koned, yâr-i doşmenest der helâk-i hîş.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Sâyeperverde râ çi tâkat-i an
Ki reved bâ mubârizân be kıtâl?
Sostbâzû be cehl mî figened
Pence bâ merd-i âhenînçengâl

47

Bîhunerân hunermend râ netevânend ki bînend, hemçonanki segân-i bâzârî seg-i sayd râ; meşgale ber ârend ve pîş âmeden neyârend ya'nî sifle çun be huner bâ kesî ber neyâyed be hubseş der pûstîn ufted

(44)

Büyüklerle uğraşan, kendi kanını döker.

Büyük sanırsın kendini sen:
Ne doğru demişler:
Biri iki görür şaşı.

Çok sürmez,
görürsün sen
alnını yarık.
Koçla toslaşmaya yeltenirsen.

(45)

Arslana pençe, kılıca yumruk atmak akıllı adamın işi değil.

Gücünü deneme sen sarhoşta.
Güçlünün karşısında sok elini koltuğuna.

(46)

Güçlüyle dövüşen zayıf, kendi ölümü için düşmanına yardım etmiş olur ancak.

Naz içinde büyüyende var mı takat
Savaşçı biriyle ölümüne vuruşacak?
Çelik bilekli birine atar yumruk
Kolu gevşek olan cehaletten ancak.

(47)

Hünersiz insanlar hünerli insanları görmeye katlanamazlar. Nitekim sokak köpekleri av köpeği gördü mü havlar dururlar da yanına sokulamazlar. Sefil ruhlu insanlar da hünerli biriyle başa çıkamayınca, ruhlarının olanca pisliğiyle dedikoduya sarılırlar.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Koned herâyine gıybet hasûd-i kûtehdest
Ki der mukâbele gongeş buved zebân-i makâl

48

Ger covr-i şikem nîstî, hîç morg der dâm-i sayyâd neyûftâdî belki sayyâd hod dâm nenihâdî. Hekîmân dîr dîr horend ve âbidân nîm sîr ve zâhidân sedd-i ramak ve cevânân tâ tabak ber gîrend ve pîrân tâ arak bekonend emmâ kalenderân çendanki der mi'de cây-i nefes nemâned ve ber sufre-i rûzî kes.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Esîr-i bend-i şikem râ do şeb negîred hâb
Şebî zi mi'de-i sengî şebî zi diltengî

49

Meşveret bâ zenân tebâhest ve sehâvet bâ mufsidân gunâh.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Habîs râ çu te'ahhud konî yu benevâzî
Be dovlet-i tu guneh mî koned be enbâzî

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Terahhum ber peleng-i tîzdendân
Sitemkârî buved ber gûspendân

50

Herki râ doşmen pîşest, eger nekoşed, doşmen-i hîşest

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Mâr ber dest u mâr ser ber seng
Hîrerâyî buved kıyâs u direng

Zavallı kıskanç dedikodu eder kuşkusuz.
Dili tutulunca bir erdemlinin karşısında.

(48)

Midenin açlık baskısı olmasa, hiçbir kuş avcının tuzağına düşmediği gibi, belki avcı da tuzak kurmazdı. Bilgeler uzun aralıklarla, ibadet edenler az doyuncaya kadar, sofular ölmeyecek kadar yemek yerler. Gençler, önünden tabak alınıncaya, yaşlılar ise terleyene kadar yerler. Kalender denilen gezgin dervişler yok mu, sofrada kimseye bir şey bırakmadıkları gibi, nefes alamaz hâle gelene kadar yerler.

Midesine esir olanı iki gece tutmaz uyku.
Bir gece, midenin ağırlığından,
Bir gece, açlık kaygısından.

(49)

Kadınlarla meşveret etmek anlamsız, karaktersizlere cömertlik etmek günahtır.

Kollar, okşar isen aşağılık herifi,
Kalkışır pislik yapmaya;
Ortak eder seni pisliğine.

Keskin dişli kaplana merhamet,
koyunlara zulüm demek.

(50)

Karşısındaki düşmanı öldürmeyen kendi kendinin düşmanı olur.

Yılan elde, başı taş üstünde.
Öldürüp öldürmemeyi düşünmek
Dangalaklık değil de ne demek!

51

Koşten-i bendiyân te'emmul evlâterest be hukm-i anki ihtiyâr bâkîst, tevân koşt ve tevân bahşîd veger bîte'emmul koşte şeved, muhtemel est ki maslahatî fovt şeved ki tedâruk-i misl-i an mumteni' bâşed.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Nîk sehlest zinde bîcân kerd
Koşte râ bâz zinde netevân kerd

Şart-i aklest sabr-i tîrendâz
Ki çun reft ez kemân, neyâyed bâz

52

Hekîmî ki bâ cuhhâl der ufted, tevakku'-i izzet nedâred veger câhilî be zebân âverî ber hekîmî gâlib âyed, aceb nîst ki sengîst ki govher hemî şikened.

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Ne aceb ger furû reved nefeseş
Andelîbî gurâb hemkafeseş

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Feilun]
Ger hunermend ez ovbâş cefâyî bîned
Tâ dil-i hîş neyâzâred u derhem neşeved

Seng-i bedgovher eger kâse-i zerrîn beşikest
Kıymet-i seng neyefzâyed u zer kem neşeved

53

Hiredmendî râ ki der zumre-i eclâf sohen bebended, şigift medâr ki âvâz-i berbet bâ galebe-i dohol ber neyâyed ve bûy-i anber ez gend-i sîr furû mâned.

(51)

Zindandakileri öldürmeden önce iyice düşünmek gerek. Çünkü bu durumda öldürme ve bağışlama seçeneği eldedir. Suçlu iyice düşünülmeden öldürülürse, telafisi imkânsız bir kazanç veya hayır fırsatı elden kaçmış olabilir.

Ne kolaydır canlıyı cansız yapıvermek
Mümkün mü hiç öleni bir daha diriltmek?

Aklın şartı bu;
sabır gerek okçuya.
Çıkmayagörsün ok yaydan;
bir daha dönmez geri.

(52)

Cahillerle tartışan bilge onlardan saygı beklemez. Cahil şarlatanlıkla bilgeye baskın çıksa, şaşılmaz buna. Çünkü mücevher kıran taşa benzer.

Ötmez olursa şaşılmaz buna
Bülbül kargayla bir kafeste kalırsa.

Cefa görse hünerli kişi ayak takımından
Kırılmasın kalbi, üzülmesin.

Kırarsa altın kâseyi cinsi bozuk taş
Ne taşın kıymeti artar;
Ne eksilir altının kıymeti.

(53)

Ayak takımı arasına düşen akıllı kişi konuşamazsa, şaşırma. Çünkü davul gürültüsü arasında udun sesi duyulmaz ve amber kokusu, sarmısağın ağır kokusu arasında yayılmaz.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Bolendâvâz-i nâdân gerden efrâht
Ki dânâ râ be bîşermî biyendâht

Nemî dâned ki âheng-i Hicâzî
Furû mâned zi bang-i tabl-i gâzî

54

Covher eger der helâb ufted, hemçonan nefîsest ve gubâr eger be felek resed, heman hasîs. İsti'dâd-i bîterbiyyet, dirîg est ve terbiyyet-i nâmusta'id zâyi'. Hâkister nesebî âlî dâred ki âteş covher-i ulvîst velîken çun be nefs-i hod hunerî nedâred, bâ hâk berâber est ve kıymet-i şeker ne ez ney est ki an hod hâssiyyet-i vey est.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Çu Ken'ân râ tabîat bîhuner bûd
Peyemberzâdegî kadreş neyefzûd

Huner bunmây eger dârî ne govher
Gul ez hâr est u İbrâhîm ez Âzer

55

Muşk ânest ki bebûyed ne anki 'ettâr begûyed. Dânâ çu table-i ettârest hâmûş ve hunernumây ve nâdân hod tabl-i gâzî bolendâvâz u miyân tohî.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Âlim ender miyân-i câhil râ
Meselî gofte'end sıddîkân

Şâhidî der miyân-i kûrânest
Mushafî der serây-i zındîkân

Şişinir şarlatan cahil yüksek sesiyle.
Saf dışı ettiği için âlimi utanmazca.

Bilmez oysa Hicaz şarkı
Âciz kalır gürültücü davul şamatasıyla,

(54)

Mücevher çamura düşse, yine nefistir. Toz göklere yükselse, yine değersizdir. Terbiye edilmemiş yeteneğe yazık edilmiş olur. Yetenekli olmayanı terbiye etmek boşuna uğraşıdır. Külün yüce bir soyu vardır. Çünkü onun doğduğu ateş aslında yüce bir cevherdir. Ne var ki külün herhangi bir üstünlüğü olmadığı için toprakla eşdeğerlidir. Şekerin kıymeti, şekerkamışından ileri gelmez. Bu özellik onun kendisinde vardır.

Nuh'un oğlu Kenan marifetsiz olduğu için
artırmadı kadrini peygamber çocuğu olmak.

Varsa bir hünerin, göster haydi;
değil aslını, asaletini.
Gül dikenli bitkiden doğar;
İbrahim ise putperest Âzer'in oğlu.

(55)

Misk dediğin kokar; yoksa attarın dediği değildir. Bilgili insan attar tablasına benzer; susar ve hünerini gösterir. Cahil ise içi boş, gürültücü davul gibidir.

Bir söz demiş doğru sözlüler,
Cahiller arasında kalan âlim için.

Körler arasında bir güzel.
Zındıklar arasında bir Kur'ân.

56

Dûstî râ ki be omrî ferâ çeng ârend, neşâyed ki be yekdem biyâzârend.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Sengî be çend sâl şeved la'lpârei
Zinhâr tâ be yek nefeseş neşkenî be seng

57

Akl der dest-i nefs çonan giriftârest ki merd-i âciz bâ zen-i gorboz. Rây-i bîkuvvet mekr u fusûnest ve kuvvet-i bîrây cehl u cunûn.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Temîz bâyed u tedbîr u akl u angeh mulk
Ki mulk u dovlet-i nâdân silâh-i ceng-i Hodâst

58

Cevânmerd ki behored u bedehed bih ez âbid ki rûze dâred u benihed. Herki terk-i şehevât ez behr-i halk dâde est ez şehvetî helâl der şehvetî herâm uftâde est

[Mefûlu Mefâîlu Mefâîlu Feûlun]
Âbid ki ne ez behr-i Hodâ gûşe nişîned
Bîçâre der âyîne-i târîk çi bîned?

59

Endek endek hayli şeved ve katre katre seylî gerded. Ya'nî ânân ki dest-i kuvvet nedârend, seng horde nigeh dârend tâ be vakt-i furset demâr ez dimâg-i zâlim ber ârend.

Ve katrun alâ katrin ize'ttefekat nehrun
Ve nehrun alâ nehrin ize'ctemea't bahrun

(56)

Bir ömürlük süre içinde kazanılan dostu bir anda incitmek doğru değil.

Bir taş olur yıllar sonra lâl parçası
Bir anda kırma sakın bir taşla!

(57)

Nefsin elindeki akıl, cadaloz karı karşısındaki âciz adama benzer. Kuvvetsiz tedbir bir hile, tedbirsiz kuvvet ise sırf cehalet ve deliliktir.

Ayırmak gerek iyiyi kötüden
Tedbir, akıl,
sonra saltanat.
Cahilin elindeki mülk ile devlet
Benzer Tanrı'yla savaşanın elindeki silaha.

(58)

Yiyip yediren eliaçık biri oruç tutup biriktiren sofudan iyidir. Halk için şehveti terk eden kişi aslında helal şehvetten haram şehvete düşmüştür.

Tanrı için köşesine çekilmeyen sofu
Karanlık aynada ne görür zavallı?

(59)

Az az birikir, çok olur; damlaya damlaya göl olur. Güçlü kudretli olmayanlar küçük birer taş alıp saklar, fırsatını buldular mı zâlimin canına okurlar.

Damla damla birleşir, nehir olur.
Nehir nehirle birleşir, deniz olur.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Endek endek behem şeved bisyâr
Dâne dâne est galle der enbâr

60

Âlim râ neşâyed ki sefâhet ez 'âmî be hilm der gozerâned ki her do taraf râ ziyân dâred, heybet-i in kem şeved ve cehl-i an mustahkem.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Çu bâ sifle gûyî be lutf u hoşî
Fuzûn gerdedeş kibr u gerdenkeşî

61

Ma'siyyet ez herki sâdır şeved nâpesendîde est ve ez ulemâ nâhûbter ki ilm silâh-i ceng-i şeytânest ve hodâvend-i silâh râ çun be esîrî berend, şermsârî bîş bered.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
'Âm-i nâdân-i perîşânrûzgâr
Bih zi dânişmend-i nâperhîzgâr

K'an be nâbînâyî ez râh ûftâd
V'in do çeşmeş bûd u der çâh ûftâd

62

Cân der himâyet-i yek demest ve dunyâ vucûdî miyân-i do 'adem. Dîn be dunyâfurûşân harend, Yûsuf befurûşend tâ çi harend? Elem a'hed ileykum yâ benî âdeme en lâ ta'budû'ş-şeytâne

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Be kovl-i doşmen peymân-i dûst beşikestî
Bebîn ki ez ki borîdî yu bâ ki peyvestî?

Az azla birikir; çok olur.
Tahıl ambarından buğday tane tane olur.

(60)

Âlim insanın cahil cühelanın yaptığı pisliği yumuşak huylulukla bağışlamaması gerekir. Çünkü iki tarafa da zarar verir. Âlimin saygınlığı eksilir, cahilin cehaleti artar.

Tatlı dille hitap edersen aşağılık adama,
İsyankâr olur gittikçe; böbürlenir durur.

(61)

Kim günaha girerse girsin, kötü bir şey yapmış olur. Ama bu, âlimlerden gelirse daha da çirkindir. Çünkü ilim şeytana karşı savaş silahıdır. Bu silahın sahibi esir edilirse, çok utanç vericidir.

Perişan hâlli cahil insan
İyidir kendini sakınmaz âlimden.

Birisi görmediği için yoldan çıktı.
Birinin vardı iki gözü
ama kuyuya düştü.

(62)

Can dediğin bir nefesin himayesindedir. Dünya ise iki yokluğun arasında. Dünya uğruna dini satanlar eşektir; Yusuf'u satanlar ise beter eşek! "Ey insanoğlu! 'Şeytana tapmayın; çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır' demedim mi?"[4]

Düşmanın sözüne baktın;
bozdun dostluk ahdini.
Baksana bir;
Kimden koptun?
Kime katıldın?

63

Şeytân bâ muhlisân ber nemî âyed ve sultân bâ muflisân.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Vâmeş medih anki bînemâzest
Gerçi deheneş zi fâka bâzest

Kû farz-i Hodâ nemî gozâred
Ez karz-i tu nîz gam nedâred

[Rubai]
İmrûz do merde bîş gîred mirken
Ferdâ gûyed torbî ezincâ ber ken

64

Herki der zindegânî nâneş nehorend, çun bemîred, nâmeş neberend. Lezzet-i engûr bîve dâned ne hodâvend-i mîve. Yûsuf-i Sıddîk aleyhisselâm der hoşksâl-i Mısr sîr nehordî tâ gurisnegân ferâmuş nekoned.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Anki der râhat u tena'um zîst
Û çi dâned ki hâl-i gursine çîst

Hâl-i dermândegân kesî dâned
Ki be ehvâl-i hîş der mâned

[Fâilâtun Feilâtun Feilâtun Fa'lun]
Ey ki ber merkeb-i tâzende sevârî, huşdâr
Ki her-i hârkeş-i miskîn der âb u gilest

Âteş ez hâne-i hemsâye-i dervîş mehâh
Kançi ber revzen-i û mî gozered dûd-i dilest

(63)

Şeytan temiz kalpli dindarlarla, sultan ise yoksullarla anlaşamaz.

Borç verme, dindar değilse
Açlıktan ağzı koksa.

Yapmazsa Tanrı'nın yap dediğini
Umursamaz borç diye vereceğini.

Sarılır dört elle çuvala,
açar ağzını bugün.
İstersen alacağını yarın;
Der: Turp sök götür şuradan.

(64)

Hayatta iken ekmeği yenmeyenin öldükten sonra adı anılmaz. Üzüm tadını, yoksul sahibi değil, onun dul karısı bilir. Dürüst Yusuf (selâm olsun ona) Mısır'daki kıtlık yılında açları unutmamak için doyuncaya kadar yemezdi.

Rahatlık, bolluk içinde yaşayan
Ne bilir açın hâlini?

Hâli hâline benzeyen kişi
Bilir açların hâlini.

Hey, Arap atına binmiş, koşturan!
Dikkat et.
Suya, çamura saplanmış
bir zavallının diken taşıyan eşeği.

İsteme ateş yoksul komşunun evinden
Penceresinden çıkan duman
gelir onun yüreğinden.

65

Dervîş-i zaîfhâl râ der hoşkî-i tengsâl mepors ki çûnî illâ be şart-i anki merhem-i rîşeş benihî ve ma'lûmî pîşeş.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Herî ki bînî yu bârî be gil der uftâde
Be dil berû şefekat kun velî merov be sereş

Kunûn ki reftî yu porsîdîş ki çun uftâd
Miyân bebend u çu merdân begîr domb-i hereş

66

Do çîz muhâl-i aklest. Horden-i bîş ez rızk-i maksûm ve morden-i pîş ez vakt-i ma'lûm.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Kazâ diger neşeved ver hezâr nâle vu âh
Be kufr yâ be şikâyet ber âyed ez dehenî

Firişteî ki vekîlest ber hezâyin-i bâd
Çi gam hored ki bemîred çerâg-i pîrzenî?

67

Ey tâlib-i rûzî benişîn ki behorî ve ey matlûb-i ecel merov ki cân neberî.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Cehd-i rızk er konî veger nekonî
Beresâned Hodây azze vecel

(65)

Hâli perişan yoksula kıtlık kuraklık zamanı "Nasılsın?" diye sorma. Soracaksan, yarasına merhem ol, önüne biraz para koy.

Bir eşek görürsen
düşmüş yüküyle çamura
Merhamet et ona
ama gitme başına.

Madem gidip sordun:
"Nasıl düştün buraya?"
Sıva kolları adam gibi;
Tut kuyruğundan,
kaldır ayağa.

(66)

İki şey akla aykırıdır: Tayin edilmiş rızıktan fazlasını yemek ve ecel gelmeden önce ölmek.

Küfür veya şikayet
bin âh, bin nâle çıksa ağızdan,
değişmez kader.

Rüzgâr hazinelerinin vekili melek
umursamaz
sönse kandili bir yaşlı kadının.

(67)

Ey rızık arayan! Rahatına bak; yersin rızkını.
Ey ecelin aradığı! Kaçma boşuna;
kurtaramazsın canını.

Çalışsan da çalışmasan da rızık için
Yüce Tanrı ulaştırır rızkını sana.

Ver revî der dehân-i şîr u peleng
Nehorendet meger be rûz-i ecel

68

Be nânihâde dest neresed ve nihâde her kocâ hest, beresed.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Şenîdeî ki Sikender bereft tâ zulumât
Be çend mihnet ve hord anki hord âb-i heyât

69

Sayyâd-i bîrûzî mâhî der Dicle negîred ve mâhî-i bîecel der hoşk nemîred.

[Mefûlu Fâilâtu Mefâîlu Fâilun]
Miskîn harîs der heme âlem hemî reved
Ü der kafâ-yi rızk u ecel der kafâ-yi û

70

Tevânger-i fâsık kolûh-i zerendûdest ve dervîş-i sâlih şâhid-i hâkâlûd. İn delk-i Mûsîst murakka' v'an rîş-i Fir'avn murassa'.

71

Şiddet-i nîkân rûy der ferec dâred ve dovlet-i bedân ser der nişîb.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Herki râ câh u dovletest u bedân
Hâtırî haste der nehâhed yâft

Habereş dih ki hîç dovlet u câh
Be serây-i diger nehâhed yâft

Girsen de arslanın, kaplanın ağzına
Yemezler seni ecel günü dışında
dokunmazlar sana.

(68)

Takdir edilmemiş rızka ulaşmak mümkün değildir. Oysa rızık nerede takdir edilmişse, orada ulaşmak mümkündür.

Duymadın mı,
Ne zahmetle gitti İskender karanlıklar ülkesine
Oysa hayat suyunu başkası içti.

(69)

Rızıksız balıkçı Dicle'de bile balık avlayamaz.
Eceli gelmemiş balık karada bile ölmez.

Zavallı aç gözlü dolaşır bütün dünyayı
O rızık peşinde, ecel onun peşinde.

(70)

Günahkâr zengin altın yaldızlı kerpice, gönlü temiz yoksul ise toz toprak içinde kalmış güzele benzer. Yoksul, Hazreti Musâ'nın yamalı yün hırkası, zengin ise Firavun'un mücevher takılmış sakalı gibidir.

(71)

İyi insanların çektiği sıkıntı geçer, ferahlığa yönelir ama kötülerin saltanatı geçicidir; işleri hep yokuşa gider.

Kimde var makam, saltanat
Olmuyorsa kırık bir gönüle kanat

Söyle sen ona muhakkak
Öte dünyada bulmayacak hiç saltanat.

72

Hasûd ez ni'met-i Hak bahîlest ve bende-i bîgunâh râ doşmen mî dâred

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Merdekî hoşkmagz râ dîdem
Refte der pûstîn-i sâhib-i câh

Goftem: Ey hâce, ger tu bedbahtî
Merdum-i nîkbaht râ çi gunâh?

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Elâ tâ nehâhî belâ ber hasûd
Ki an bahtbergeşte hod der belâst

Çi hâcet ki bâ û konî doşmenî?
Ki û râ çonin doşmenî der kafâst

73

Tilmîz-i bî-irâdet âşık-i bîzerest ve revende-i bîma'rifet morg-i bîper ve âlim-i bî'amel diraht-i bîber ve zâhid-i bî'ilm hâne-i bîder.

74

Murâd ez nuzûl-i Kur'ân, tahsîl-i sîret-i hûbest ne tertîl-i sûret-i mektûb. 'Âmî-i mute'abbid piyâde-i refte est ve âlim-i mutehâvin sevâr-i hofte. 'Âsî ki dest ber dâred bih ez âbid ki der ser dâred.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Serheng-i latîfhûy-i dildâr
Bihter zi fakîh-i merdumâzâr

(72)

Kıskanç kişi Tanrı'nın verdiği nimetle pintilik eder ve masum insanları düşman bilir kendine.

Beyinsiz bir herif gördüm
Bürünmüş zengin postuna.

Dedim: Efendi! Bahtı karaysan sen,
Bahtı açık insanın günahı ne?

Kıskanca bela okurum deme, aman!
O felekzede bulmuş belasını pek yaman.

Ne hacet? Kalkarsın onunla düşmanlığa
Böyle bir düşman zaten düşmüş ardına.

(73)

İsteksiz öğrenci parasız aşığa, bilgisiz gezgin kanatsız kuşa, amelsiz âlim meyvasız ağaca, ilimsiz zâhit kapısız eve benzer.

(74)

Kur'ân'ın inmesinden maksat, onunla güzel huylar kazanılmasıdır, sûrelerin sürekli okunması değil. İbadet eden cahil piyade olsa da gider, ama tembel âlim biniti olsa bile uyur kalır. Elini duaya kaldıran günahkâr diklenen dindardan iyidir.

Yumuşak huylu, gönül yapan komutan
İyidir insan inciten fıkıhçıdan.

75

Yekî râ goftend: Âlim-i bî'amel be çi mâned? Goft: Be zenbûr-i bî'asel.

[Rubai]
Zenbûr-i doroşt-i bîmuruvvet râ gûy
Bârî çu asel nemî dehî, nîş mezen

76

Merd-i bîmuruvvet zenest u âbid-i bâ tam' rehzen.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ey be nâmûs kerde câme sepîd
Behr-i pindâr-i halk u nâme siyâh

Dest kûtâh bâyed ez dunyâ
Âstîn hûh derâz u hûh kûtâh

77

Do kes râ hasret ez dil nereved ve pây-i tegâbun ez gil ber neyâyed. Tâcir-i keştî şikeste ve vâris-i bâ kalenderân nişeste.

[Fâilâtun Fâilâtun Fâilun]
Pîş-i dervîşân buved hûnet mubâh
Ger nebâşed der miyân mâlet sebîl

Yâ merov bâ yâr-i ezrakpîrehen
Yâ bekeş ber hânumân enguşt-i nîl

Dûstî bâ pîlbânân yâ mekun
Yâ taleb kun hâneî derhord-i pîl

(75)

Sordular birine:
- Amelsiz âlim neye benzer?
- Bal vermez eşek arısına.

Söyle mürüvvetsiz eşek arısına;
Bal vermez madem;
sokmasın bir de.

(76)

Mürüvvetsiz insanın kancıktan, hırslı dindarın hayduttan yoktur farkı.

Giyinmişsin apak halka karşı
göstermek için kendini namuslu.
Amel defterin amma simsiyah.

Çek elini dünyadan
Üstünde varmış uzun kollu âlim cübbesi
kısa kollu derviş cübbesi
Ne fark eder sanki?!

(77)

İki kişinin yürek üzüntüsü bitmez, başı beladan kurtulmaz: Gemisi batmış tüccar ve ayak takımı ile düşüp kalkan mirasyedi.

Helal sayarlar kanını ayak takımı
Etmezsen malını onlar için sebil.

Ya bir olma sûfî takımıyla
Ya gözden çıkar var ile yoğunu.

Ya dostluğa kalkışma filciyle
Ya file göre bir ev ayarla kendine.

78

Hil'at-i sultân egerçi azîz est, câme-i halkân hod be izzetter ve hân-i bozorgân egerçi lezîz est, horde-i enbân-i hod be lezzetter

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Sirke ez dest-i renc-i hîş u tere
Bihter ez nân-i dihhodâ vu bere

79

Hilâf-i râh-i sevâbest ve aks-i re'y-i ûlu'l-elbâb, dârû be gomân horden ve râh-i nâdîde bîkârvân reften. İmâm-i murşid Muhammed-i Gazzâlî râ rahmetullâhi aleyhi porsîdend: Çigûne resîdî bedin menzilet der ulûm? Goft: Bedanki herçi nedânistem, ez porsîden-i an neng nedâştem.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Umîd-i âfiyet angeh buved muvâfık-i akl
Ki nabz râ be tabîatşinâs benumâyî

Bepors herçi nedânî ki zull-i porsîden
Delîl-i râh-i tu bâşed be 'izz-i dânâyî

80

Her ançi dânî ki herâyine ma'lûm-i tu gerded, be porsîden-i an ta'cîl mekun ki heybet-i saltanat râ ziyân dâred.

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Çu Lokmân dîd kender dest-i Dâvud
Hemî âhen be mu'ciz mûm gerded

Neporsîdeş çi mî sâzî ki dânist
Ki bîporsîdeneş ma'lûm gerded

(78)

Sultanın verdiği hilat ne kadar değerli olursa olsun, üstündeki eski giysi daha kıymetlidir. Büyüklerin sofralarındaki yemek lezzetli olsa bile, dağarcığındaki basit gıdalar daha bir lezzetli gelir insana.

El emeğinle kazandığın sirke ile tere
Yeğdir ağanın sofrası ile kuzusundan.

(79)

Emin olmadan bir ilacı kullanmak ve iyi bilinmeyen yolda kervansız gitmek doğru değildir ve akıllı insanların görüşüne ters düşer. Yol gösterici önder Muhammed-i Gazzâlî'ye[5] (Allah rahmet eylesin) "İlimde bu makama nasıl geldin?" diye sorduklarında "Bilmediğimi sormaktan çekinmeyerek" demiş.

Gösterirsen nabzını bir hekime
Afiyet umudun muvafık olur akla.

Sor bilmediğini;
Sormanın düşkünlüğü
Kılavuz olur sana
bilginin üstünlüğünde.

(80)

Nasıl olsa öğreneceğin bir şeyi sormak için öyle aceleci olma; değerini yitirirsin yoksa.

Baktı ki Lokman
Davud'un elinde demir
muma dönüyor mucizeyle.

Sormadı "Ne yapıyorsun?" diye.
Anlayıverdi hemen
Sormadan da öğreneceğini.

81

Yekî ez levâzim-i sohbet ânest ki hâne beperdâzî yâ bâ hânehodây der sâzî.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Hikâyet ber mizâc-i mustemi' gûy
Eger hâhî ki dâred bâ tu meylî

Her an âkil ki bâ Mecnûn nişîned
Nebâyed kerdeneş cuz zikr-i Leylî

82

Herki bâ bedân nişîned, eger nîz tabîat-i îşân derû eser nekoned, be tarîkat-i îşân muttehem gerded veger be herâbâtî reved be nemâz kerden, mensûb şeved be hamr horden.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Rakam ber hod be nâdânî keşîdî
Ki nâdân râ be sohbet ber guzîdî

Taleb kerdem zi dânâyî yekî pend
Merâ fermûd: Bâ nâdân mepeyvend

Ki ger dânâ-yi dehrî her bebâşî
Veger nâdânî, eblehter bebâşî

83

Hilm-i şotor çonanki ma'lûmest, eger tıflî mehâreş gîred u sad ferseng bered, gerden ez mutâba'ateş nepîçed emmâ eger dereî hovlnâk pîş âyed ki mûcib-i helâk bâşed ve tıfl ancâ be nâdânî hâhed şoden, zimâm ez kefeş der goselâned ve bîş mutâva'at nekoned ki hengâm-i doroştî mulâtafat mezmûmest ve gûyend: Doşmen be mulâtafat dûst negerded belki tama' ziyâdet koned.

(81)

Sohbet âdâbından biri de ya ev sahibi ile geçinmek; olmuyorsa, gittiğin evi terk etmektir.

Konuş dinleyenin huyuna suyuna göre;
Seni dinlemesini istiyorsan eğer.

Akıllı adam otursa Mecnûn'la sohbete
Leylâ dışında girişmemeli hiç söze.

(82)

Kötülerle düşüp kalkan, onlardan etkilenmese bile o yolun yolcusu olmakla suçlanır. Meyhaneye namaz kılmaya gitsen, adın şarap içtiye çıkar.

Adın çıktı cahile
Cahil ile sohbet ettin diye.

Akıllıdan istedim bir öğüt.
Dedi: Cahil ile olma bir.

Olsan da allâme-i cihan,
Olursun eşşek.
Hele cahilsen bir de
Eblehliğin olur çifte!

(83)

Malûm ya, deve, yumuşak huylu ve sabırlı bir hayvandır. Bir çocuk bile yularını tutup yüz fersah götürebilir. Deve asla itaatsizlik etmez. Ama karşısına, ölüme götürecek bir uçurum çıksa ve çocuk da bilmeden o yana çekmek istese, çocuğun elinden yuları koparır ve itaat etmez olur. Oysa sertlik zamanı yumuşak davranmak doğru değildir. "Düşman yumuşak sözlerle dost olmaz, hıncı daha da artar" derler.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Kesî ki lutf koned bâ tu, hâk-i pâyeş bâş
Veger sitîze bered, der do çeşmeş âgen hâk

Sohen be lutf u kerem bâ doroşthûy megûy
Ki zeng horde negerded be nerm sûhân pâk

84

Herki der pîş-i sohen-i dîgerân ufted tâ mâye-i fazleş bedânend, pâye-i cehleş ma'lûm koned.

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Nedehed merd-i hûşmend cevâb
Meger angeh kezû suâl konend

Gerçi ber hak buved mizâc-i sohen
Haml-i da'vîş ber muhâl konend

85

Rîşî derûn-i câme dâştem ve şeyh ez an her rûz beporsîdî ki çûnest ve neporsîdî kocâst. Dânistem ez an ihtirâz mî koned ki zikr-i heme uzvî revâ nebâşed ve hiredmendân goftе'end: Herki sohen nesenced, ez cevâbeş berenced.

[Mefûlu Mefâilu Mefâilu Feûlun]
Tâ nîk nedânî ki sohen ayn-i sevâbest
Bâyed ki be goften dehen ez hem neguşâyî

Ger râst sohen gûyî yu der bend bemânî
Bih zanki durûget dehed ez bend rehâyî

Sana lûtfedenin ol ayağının toprağı.
Cedelleşirse seninle,
doldur iki gözüne toprağı.

Kaba saba adama etme yumuşak kelâm.
Yumuşak törpüyle arınır mı hiç demir pası!

(84)

Fazileti bilinsin diye başkalarının lafını bölen kişi cahilliğini ortaya çıkarmış olur.

Cevap vermez akıllı insan
Kendisine soru sorulmadıkça.

Doğru olsa da diyeceği laf
Derler onun sözüne "Ne boş laf!"

(85)

Vücudumun giysimin altında kalan bir yerinde yaram vardı. Şeyh her gün yaramın nasıl olduğunu sorar ama nerede olduğunu sormazdı. Her uzvun adını belirtmenin doğru olmayacağını düşünerek bundan kaçındığını anladım. "Lafını tartmadan söyleyen, alacağı cevaptan incinir" demiş akıl sahipleri.

İyi bilmiyorsan sözünün doğruluğunu
Onu söylemek için açma sakın ağzını.

Doğru söyleyip düşeceksen zindana,
Kurtulmak için zindandan, söyle sen yalan.

86

Durûg goften be zarbet-i lâzim mâned ki eger nîz cirâhat dorost şeved, nişân bemâned. Çun berâderân-i Yûsuf ki be durûgî mevsûm şodend, nîz be râst goften-i îşân i'timâd nemând. Kâle bel sevvelet lekum enfusukum emren

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Yekî râ ki âdet buved râstî
Hetâî reved, der gozerâned ezû

Veger nâmver şod be kovl-i durûg
Diger râst bâver nedârend ezû

87

Ecell-i kâyinât ez rûy-i zâhir âdemîst ve ezell-i mevcûdât seg ve be ittifâk-i hiredmendân seg-i hakşinâs bih ez âdemî-i nâsipâs.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Segî râ lokmeî hergiz ferâmûş
Negerded ver zenî sad novbeteş seng

Veger omrî nevâzî sifleî râ
Be kemter tondî âyed bâ tu der ceng

88

Ez nefsperver hunerverî neyâyed ve bîhuner serverî râ neşâyed.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Mekun rahm ber gâv-i bisyâr bâr
Ki bisyâr hosbest u bisyâr hâr

Çu gâv er hemî bâyedet ferbihî
Çu her ten be covr-i kesân der dihî

(86)

Yalan söylemek kalıcı yaraya benzer. Bir de iltihaplanırsa, izi kalır. Hani Yusuf'un kardeşleri yalancılıkla anıldıkları için onların doğru sözlerine de inanılmaz olmuştu. "Babaları dedi ki: Bilakis, nefisleriniz size böyle bir işi güzel gösterdi."[6]

Doğruluk âdet olsa birine
Etse de hata, göz yumulur ona.

Yalan söylemekte adı çıksa,
Söylese de doğru, inanılmaz ona.

(87)

Dış görünüşüne bakılırsa, evrendeki en yüce varlık insan, en düşkünü ise köpektir. Ancak, akıl sahiplerine göre haktanır köpek, haktanımaz insandan iyidir.

Unutmaz asla bir lokmayı köpek
Atsan da yüz defa taş.

Bir ömür kollasan da sefili;
Az sert davran hele;
eder seninle cenk.

(88)

Kendini düşünen bir hüner gösteremez; hünersiz insandan önder olmaz.

Acıma durmadan yiyen öküze.
Hem çok uyur hem de hâkir.

Öküz gibi semirmek lâzımsa sana,
Eşek gibi katlan başkasının cevrine.

89

Der İncîl âmede est ki ey ferzend-i Âdem, eger tevângerî dehemet muştegil şevî be mâl ez men veger dervîş konemet, tengdil nişînî. Pes helâvet-i zikr-i men kocâ der yâbî ve be ibâdet-i men key şitâbî?

[Mefâilun Mefâilun Feûlun]
Geh ender ni'metî magrûr u gâfil
Geh ender tengdestî haste vu rîş

Çu der serrâ vu zerrâ hâlet înest
Nedânem key be Hak perdâzî ez hîş?

90

İrâdet-i bîçun yekî râ ez taht-i şâhî furû âred ve dîgerî râ der şikem-i mâhî nikû dâred.

[Mefûlu Mefâilu Mefâilu Feûlun]
Vaktîst hoş an râ ki buved zikr-i tu mûnis
Ver hod buved ender şikem-i hût çu Yûnus

91

Ger tîg-i kahr ber keşed, nebî yu velî ser der keşed veger gamze-i lutf conbâned, bedân be nîkân der resâned.

[Fâilâtun Mefâilun Feilun]
Ger be mahşer hitâb-i kahr koned
Enbiyâ râ çi cây-i ma'zeretest?

Perde ez rûy-i lutf gû ber dâr
K'eşkıyâ râ umîd magfiretest

(89)

İncil'de şöyle geçer: "Ey insanoğlu; sana zenginlik versem, malla ilgilenirsin; yoksul bıraksam, canın sıkılır. Peki beni anma zevkine ne zaman varacak, ne zaman bana ibadete koşacaksın?"

Bazen nimet için mağrur olur,
gafil kalırsın benden.
Bazen yaralı olursun fakirlikten.

Rahatlıkta, sıkıntıda hâl böyle madem,
Ne zaman Tanrı'ya döneceksin,
sıyrılıp kendinden?

(90)

Tanrı'nın iradesi birini padişahlık tahtından indirir, bir başkasını balığın karnında yaşatır.

Ne hoş geçer vakti
Seni zikretmeyi arkadaş edinene.
Tutsa da Yunus gibi balık karnını mekân.

(91)

Kahır kılıcı çekmeyegörsün, nebîsi de velîsi de pısar kalır. Göstermeyegörsün lûtfunu, kötüleri iyiler arasına katar.

Mahşer günü etse kahır ile hitap,
Enbiyâda mazerete hâl mi kalır?

Kaldırsın Tanrı lûtf ile perdeyi
Eşkıyada yine mağfiret umudu kalır.

92

Herki be te'dîb-i dunyâ râh-i sevâb negîred be ta'zîb-i ukbâ giriftâr âyed. Velenuzîkannehum mine'l-'ezâb'l-ednâ dûne'l-ezâbi'l-ekber

[Rubai]
Pendest hitâb-i mihterân, angeh bend
Çun pend dehend u neşnevî bend nihend

93

Nîkbahtân be hikâyet u emsâl-i pîşîniyân pend gîrend. Zan pîşter ki pesîniyân be vâkıe-i û mesel zenend; dozdân dest kûtâh nekonend tâ destişan kûteh konend.

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Nereved morg sûy-i dâne ferâz
Çun diger morg bîned ender bend

Pend gîr ez mesâib-i digerân
Tâ negîrend dîgerân be tu pend

94

An râ ki gûş-i irâdet girân âferîde'end, çun koned ki beşineved ve an râ ki kemend-i seâdet keşân mî bered, çikoned ki nereved?

[Feilâtun Mefâilun Feilun]
Şeb-i târîk-i dûstân-i Hodây
Mî betâbed çu rûz-i rahşende

V'in seâdet be zûr-i bâzû nîst
Tâ nebahşed Hodây-i bahşende

[Rubai]
Ez tu be ki nâlem ki diger dâver nîst?
Vez dest-i tu hîç dest bâlâter nîst

(92)

Dünyada gördüğü ceza ile doğru yolu bulmayanlar ahiret azabına uğrarlar. "En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız; olur ki imana dönerler"[7]

Öğüttür büyüklerin hitabı ilkin;
sonra hapis.
Öğüt verdiler;
dinlemedin mi?
Takar kelepçeyi; eder hapis.

(93)

Bahtiyar insanlar kendilerinden sonraki kuşaklara kötü örnek olmamak için kendilerinden önce yaşayan insanların hikâyelerinden ve atasözlerinden ibret dersi alırlar. Hırsızlar ise elleri kesilmedikçe el uzatmayı bırakmazlar.

Bir kuş gitmez yeme doğru
Görürse ökseye tutulmuş bir kuşu.

İbret al başkalarına gelen musibetlerden
İbret almasın başkaları başına gelenlerden.

(94)

Tanrı sözünü işitme kulağı ağır yaratılmış biri nasıl işitebilir? Saadet kemerine yakalanıp sürüklenen biri başka ne yapabilir?

Tanrı dostlarının karanlık gecesi
Gün gibi parlar parıl parıl.

Kol gücüyle ele geçmez bu saadet
Bağışlayıcı Tanrı ihsan etmezse saadet.

Seni kime edeyim şikayet?
Yok zira senden başka hakem.
Yok elinin üstünde başka el.

An râ ki tu rehberî, kesî gom nekoned
V'an râ ki tu gom konî kesî rehber nîst

95

Gedâ-yi nîkencâm bih ez pâdşâ-yi bedfercâm.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Gamî kez peyeş şâdmânî berî
Bih ez şâdiyî kez peseş gam horî

96

Zemîn râ ez âsumân nisârest ve âsumân râ ez zemîn gubâr. Kullu inâin yetereşşehu bimâ fîhi

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Geret hûy-i men âmed nâsezâvâr
Tu hûy-i nîk-i hîş ez dest megzâr

97

Hak celle ve alâ mî bîned ve mî pûşed ve hemsâye nemî bîned ve mî hurûşed.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Neûzubillâh eger halk gaybdân bûdî
Kesî be hâl-i hod ez dest-i kes neyâsûdî

98

Zer ez ma'den be kân kenden be der âyed vez dest-i bahîl be cân kenden.

[Mefûlu Mefâilun Feûlun]
Dûnân nehorend u gûş dârend
Gûyend: Umîd bih ki horde

Rehberiysen birinin,
çıkartamaz kimse yoldan.
Çıkartırsan birini yoldan,
kim olur ona rehber?

(95)

Sonu iyi olan dilenci, iyidir sonu kötü olandan.

Sevinçten önceki üzüntü
İyidir sevinçten sonraki kederden.

(96)

Gökten yere rahmet yağar, yerden göğe toz kalkar. Her kap içindekini sızdırır.

Hoşlanmadıysan benim huyumdan,
Bırakma sakın iyi huyunu sen.

(97)

Yüce Tanrı her şeyi görür, günahları örter. Oysa komşu hem görmez hem yaygara koparır.

Allah saklasın;
İnsanlar haberdar olsaydı gaipten,
Huzur kalmazdı kimsede insan elinden.

(98)

Madenden kazılarak çıkarılan altın, pintinin elinden ancak can çekişmesiyle çıkar.

Pintiler iki lokma ekmek yemez de saklar;
"Umut, yemekten yeğdir" derler.

Rûzî bînî be kâm-i doşmen
Zer mânde vu hâksâr morde

99

Herki be zîrdestân nebahşâyed, be covr-i zeberdestân giriftâr âyed.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ne her bâzû ki der vey kuvvetî hest
Be merdî âcizân râ bişkened dest

Zaîfân râ mekun ber dil gezendî
Ki der mânî be covr-i zûrmendî

100

Âkil çu hilâf ender miyân âyed, becehed ve çu sulh bîned lenger benihed ki ancâ selâmet ber kirân est ve incâ helâvet der miyân.

101

Mukâmir râ se şeş mî bâyed velîken se yek mî âyed.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Hezâr bâre çerâgâh hoşter ez meydân
Velîken esb nedâred be dest-i hîş 'inân

102

Dervîşî be munâcât der, mî goft: Yârab ber bedân rahmet kun ki ber nîkân hod rahmet kerdeî ki mer işân râ nîk âferîdeî.

Evvel kesî ki alem ber câme kerd ve enguşterî der dest Cemşîd bûd. Goftendeş: Çerâ be çep dâdî ve fazîlet râst râst? Goft: Râst râ zînet-i râstî temâmest.

Görürsün bir gün;
düşman ermiş muradına.
Altın kalmış;
sefil pinti gebermiş.

(99)

Kendinden güçsüzlere merhamet etmeyen, kendinden güçlülerin zulmüne uğrar.

Gücü kuvveti olanlar
Kırmamalı zayıfların kolunu.

Kırma zayıfların kalbini
Kalırsın âciz, bir zorbanın cevriyle.

(100)

Akıllı insan bir yerde tatsızlık gördü mü kaçar; barış gördüğü yerde demir atar. Birinde esenlik uzaklarda, diğerinde mutluluk ortadadır.

(101)

Kumarbaza şeş ü se lâzım ama se yek gelir.

Otlak bin kat güzel meydandan;
Ne çare!
Dizgin atın elinde değil!

(102)

Bir derviş şöyle yakarıyordu Tanrı'ya:
- Allahım, kötülere merhamet et. İyi yaratmakla iyilere zaten merhamet etmişsin.

Giysisine nakışlar işletip parmağına yüzük takan ilk kişi Cemşid'dir.
"Erdem sağda olmasına rağmen, neden yüzüğü sol eline takıyorsun?" diye sordular.
"Sağ taraf zaten sağlık ve doğruluk özelliğiyle süslenmiş" cevabını verdi.

[Mefâîlun Mefâîlun Feûlun]
Ferîdûn goft nakkâşân-i Çîn râ
Ki pîrâmûn-i hergâheş bedûzend

Bedân râ nîk dâr, ey merd-i huşyâr
Ki nîkân hod bozorg u nîkrûzend

103

Bozorgî râ porsîdend: Bâ çendîn fazîlet ki dest-i râst râ hest, hâtem der enguşt-i çep çerâ mî konend? Goft: Nedânî ki ehl-i fazîlet hemîşe mahrûm bâşend?

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Anki hazz âferîd u rûzî dâd
Yâ fazîlet hemî dehed yâ baht

104

Nasîhat-i pâdişâhân kerden kesî râ musellem buved ki bîm-i ser nedâred yâ umîd-i zer.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Muvahhid çi der pây rîzî zereş
Çi şemşîr-i hindî nihî ber sereş

Umîd u herâseş nebâşed zi kes
Ber înest bunyâd-i tovhîd u bes

105

Şâh ez behr-i def'-i sitemgârânest u şihne berâyi hûnhârân ve kâzî maslahatcûy-i terrârân. Hergiz do hasm-i behak râzî pîş-i kâzî nerevend.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Fa'lun]
Çu hak mu'âyene dânî ki mî bebâyed dâd
Be lutf bih ki be ceng âverî, be diltengî

Feridun dedi Çinli nakkaşlara:
Otağımın çevresine şu cümleyi işleyin:

Kötüleri hoş tut hey akıllı adam
İyiler hem yüce hem mesut zaten.

(103)

Büyük bir insana sordular:
-Erdemce sağ el bu kadar üstünken yüzüğü neden sol ele takarlar?
-Erdem sahiplerinin hep mahrum olduklarını bilmez misin?

Bahtı yaratıp rızkı veren Tanrı
Ya erdem verir ya bahtı.

(104)

Padişaha öğüt veren kişi ya canını hiçe sayar ya para umar.

İster altın saç ayağına
İster Hint kılıcı daya boynuna.

Tanrıtanır ne korkar kimseden,
ne bir şey umar.
Tevhidin temeli budur işte,
bu kadar.

(105)

Padişah zâlimleri, muhafız katilleri defetmek için vardır. Yargıç ise yankesicinin, dolandırıcının cezasını verir. Hakkına razı olan iki düşman asla yargıcın huzuruna çıkmaz.

Baktın ki hakkın verilmesi lâzım,
yumuşaklıkla ver.
İyidir zira didişip üzülerek vermekten.

Herâc eger negozâred kesî be tîybet-i nefs
Be kahr ezû besitânend u mozd-i serhengî

106

Heme kes râ dendân be turş kond şeved meger kâziyân râ ki be şîrînî

[Rubai]
Kâzî çu be ruşvet behored penc hiyâr
Sâbit koned ez behr-i tu deh herbozezâr

107

Kahbe-i pîr ez nâbekârî çi koned ki tovbe nekoned ve şihne-i ma'zûl ez merdumâzârî?

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Cevân-i gûşenişîn şîrmerd-i râh-i Hodâst
Ki pîr hod netevâned zi gûşeî ber hâst

[Mefâilun Mefâilun Mefâilun Mefâilun]
Cevân-i saht mî bâyed ki ez şehvet beperhîzed
Ki pîr-i sostragbet râ hod âlet ber nemî hîzed

108

Hekîmî râ porsîdend: Çendin diraht-i nâmver ki Hodây azze ve celle âferîde est ve berûmend. Hîç yek râ âzâd nehânde'end meger serv râ ki semereî nedâred, derin çi hikmetest?

Goft: Her dirahtî râ semere-i muayyen est ki be vaktî ma'lûm be vucûd-i an tâze âyed ve gâhî be 'adem-i an pejmorde şeved ve serv râ hîç ezin nîst ve heme vaktî hoşest ve înest sıfat-i âzâdegân.

[Mefâilun Feilâtun Mefâilun Feilun]
Ber ançi mî gozered, dil menih ki Dicle besî
Pes ez halîfe behâhed gozeşt der Bagdâd

Geret zi dest ber âyed çu nahl bâş kerîm
Veret zi dest neyâyed çu serv bâş âzâd

Kim vermezse gönül rızasıyla vergisini,
Yargı zoruyla alırlar;
öder vergisini.

(106)

Herkesin dişi ekşiyle, yargıçların dişi tatlıyla kamaşır.

Kadı rüşvetle yerse beş hıyarı
Senin mülküne geçirir on kavun tarlasını.

(107)

Yaşlı fahişe fahişelikten, azledilmiş muhafız da insan incitmekten tövbe etmesin de ne yapsın?

İbadet için köşeye çekilen gençtir Tanrı yolunun eri.
İhtiyar olan kalkamaz zaten köşesinden.

Güçlü kuvvetli gencin gerek şehvetten uzak durması.
İhtiyarda heves olsa ne yazar!
Aleti bir türlü kalkmaz ki!

(108)

Bir bilgeye sordular:
- Yüce Tanrı bu kadar meyva veren ve herkesin bildiği ağaç yaratmış. Ama hiçbirine "âzâd" ünvanı verilmemiş. Meyvası olmadığı hâlde serviye "serv-i âzâd" denilmesindeki hikmet ne?

- Her ağacın belirli bir meyvası var. Belirli zamanda meyvasını verip tazelenir; meyvası yok olunca da solar. Oysa servide bunlar yoktur. Her zaman güzeldir ve bu sıfatlardan âzâdedir.

Gelip geçiciye bağlama gönlünü.
Dicle, Halife'den sonra da çok akacak Bağdat'ta.

Gelirse elinden, ol hurma gibi kerim.
Gelmezse elinden, ol servi gibi âzâd.

109

Do kes mordend u hasret bordend: Yekî anki dâşt u nehord ve dîger anki dânist u nekerd.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Kes nebîned bahîl-i fâzil râ
Ki ne der ayb goftenes kûşed

Ver kerîmî do sad guneh dâred
Keremeş aybhâ furû pûşed

* * *

Temâm şod kitâb-i Gulistân vallâhu'l-muste'ân be tevfîk-i Bârî azze'smuhu derin cumle çonanki resm-i muellifânest ez şi'r-i mutekaddimân be tarîk-i isti'âret telfîkî nereft.

[Feûlun Feûlun Feûlun Feul]
Kohen hırka-i hîş pîrâsten
Bih ez câme-i 'âriyet hâsten

Gâlib-i goftâr-i Sa'dî tarabengîzest ve tîbetâmîz ve kûtehnazarân râ bedin illet zebân-i ta'n derâz gerded ki magz-i dimâg, bîhûde borden ve dûd-i çerâg bîfâyide horden kâr-i hiredmendân nîst velîken ber re'y-i rûşen-i sâhibdilân ki rûy-i sohen der îşânest pûşîde nemâned ki durr-i mev'izehâ-yi şâfî râ der silk-i ibâret keşîde est ve dârû-yi telh-i nasîhat be şehd-i zerâfet ber âmîhte tâ tab'-i melûl-i îşân ez dovlet-i kabûl mahrûm nemâned. El-hamdulillâhi rabbi'l-âlemîn.

[Fâilâtun Mefâilun Fa'lun]
Mâ nasîhat be cây-i hod kerdîm
Rûzgârî derin beser bordîm

Ger neyâyed be gûş-i ragbet-i kes
Ber resûlân peyâm bâşed u bes

[Mustefilun Fâilun Mustefilun Feilun]
Yâ nâziren fîhi sel billâhi merhameten
Ale'l-musannifi ve'stagfir lisâhibihi

V'etlub linefsike min hayrin turîdu bihâ
Min ba'di zâlike gufrânen likâtibihi

(109)

İki kişi hasret çekerek ölür. Biri sahip olup yemeyen, diğeri, bildiğini yapmayan.

Kimse görmez hem erdemli hem pinti olanın
söylediğini başkasının kusurunu

İki yüz günahı olsa cömertin,
Cömertliği örter her kusurunu.

* * *

Gülistan kitabı Yüce Tanrı'nın yardımıyla tamamlandı. Bu arada, eski yazarların âdeti olduğu gibi, satır aralarına eski şairlerin şiirleri serpiştirilmedi.

Kendi eski hırkanı giymen
Yeğdir eğreti elbise giymekten.

Sâdî'nin sözlerinin çoğu neşe verir ve mizahla karışıktır. Kıt akıllılar bu yüzden dil uzatırlar bu esere; "Boşu boşuna kafa yorup, kandil dumanı yutmak akıl sahibinin işi değil" derler. Ancak, benim sözüm, gönül gözü açık, aydın fikirli insanlaradır. Onlar bilmelidirler ki, şifa verici öğüt incileri ibâre ipine dizilmiş, nasihatın acı ilacı zerafet balıyla karıştırılmış, böylece kırılgan gönüllerinin öğütleri kabul nimetinden mahrum kalmamaları arzu edilmiştir. Âlemlerin Rabbine hamd ederim.

Görevimiz icabı nasihat ettik.
Bu uğurda bir ömür tükettik.

Ne beis; kulak vermezse kimse,
Elçiye düşen, haberi iletmek sadece.

Ey şu kitaba bakan;
Rahmet dile Tanrı'dan müellife.

Hayır duanla nasip iste kendine.
Bağışlanma dile sonra Kâtibine.

Açıklamalar ve Notlar

1- *Kur'ân*, XXXIV/13.
2- Atabek (Atabey): Türkçede büyükbaba mânâsına gelir. Selçuklu padişahları bu lakabı Türk kökenli gulamlara verirlerdi. Bunlar sarayda liyakatlarını göstererek hâciblik makamına yükselmiş kişilerdi. Daha küçük yaşlardan itibaren Selçuklu şehzadelerinin eğitimleri bunlara bırakılırdı. Şehzade taht geçecek olursa, atabekler de onların yanında bulunur ve ülke yönetiminde görev alırlardı. Zamanla Selçuklu Devleti zayıflamaya yüz tutunca atabekler de kendi adlarına bağımsız hükümetler kurmaya başladılar. Sâdî'nin yaşadığı dönemde Şirâz'da hüküm süren Fars atabekleri de bu şekilde iş başına geçmişler ve Salgur adlı bir atabeyin soyundan geldikleri için Salgur Atabekleri diye anılmışlardı.
3- Ebû Bekr B. Sa'd Zengî: Sâdî'nin memduhu olan bu hükümdar (523-658/ 1226-1260) Moğol hükümdarı Hülâgu Han'la barış yaparak Fars'ı büyük bir yıkımdan kurtarmış ve ülkesinin bayındırlığı için yararlı çalışmalarda bulunmuştu.
4- Zülfikâr: Bedir Savaşında öldürülen Kureyşlilerden Âs b. Munebbih'in kılıcı. Üstünde omur şeklinde olukları olduğu için bu adı alan kılıç, anılan savaştan sonra Hz. Muhammed'e ve ondan sonra Hz. Ali'ye geçti.
5- Ülker: Pervin, diğer bir adıyla Süreyya yıldızı. Boğa burcunda yer alan, üzüm salkımı şeklindeki yedi yıldızdan biri.
6- Bozorcmihr (Bozorgmihr): Enûşirvan'ın dirayetiyle ünlü veziri. Büyük Güneş anlamındadır.
7- Lokman: Tam adı Lokmân b. Bâ'ûrâ olan Lokman Hekim, Eyyub Peygamberin kızkardeşinin çocuğu ve Davud Peygamberin çırağıdır.

Birinci Bâb

1- *Kur'ân*, III/134.
2- Feridun: Zâlim Zahhâk'ı yakalayarak tahttan indiren ve Demâvend Dağında hapseden eski İran padişahı.
3- Mahmud Sebüktegin: 387-421 / 997-1030 yılları arasında saltanat süren Gazneli hükümdarı.
4- Nûşinrevan (Enûşirvan): Sâsânîlerin ünlü hükümdarı Birinci Husrev'in (531-579) lakabı. Ölümsüz Ruhlu anlamındadır.

5- Yunus Peygamber: Tanrı'ya inanmayan kavminin kendine eziyet etmesinden korkarak gemiyle denize açıldı. Üç gün sonra bir balık geminin yolunu kesti. Kaptanın "Aramızda bir günahkâr var. Onu balığa vermedikçe gemimizi bırakmayacak" demesi üzerine Yunus "Günahkâr olan benim!" dedi ve balığın ağzına atıldı. Yunus, balığın karnında gecenin, deniz dibinin ve balık karnının karanlığını kırk gün yaşadı. Sonunda Tanrı'nın emriyle balığın karnından sahile çıkıp kavminin başına gitti.

6- Âb-ı Hayât (Âb-ı Çeşme-i Hayvân): İskender-i Zulkarneyn, ordusunun öncülerinden ve aynı zamanda akrabalarından olan Hızır ile birlikte âb-ı hayatı (hayat suyunu) aramaya çıktı. Karanlıklardan ve çetin yollardan geçtikten sonra Hızır âb-ı hayât pınarına ulaştı, hayat suyunu içerek ölümsüzleşti. Zulkarneyn ise bu pınara gitmeye niyetlendiği sırada pınar ansızın gözden kayboldu ve ölümsüzlük suyunu içemedi.

7- Ashâb-ı Kehf (Mağara arkadaşları): Roma imparatoru Dakyanus'tan korkarak Efesos şehrinden kaçan ve bir mağaraya sığınıp uykuya dalan yedi tanrıtanır. Bunlar, yanlarındaki köpekleriyle birlikte üç yüz yıl uyuduktan sonra uyandılar. Daha sonra kıyamette uyanmak üzere tekrar uykuya daldılar. "Yedi Uyurlar" olarak da anılırlar.

8- Zâl: *Şahnâme*'de Rüstem Pehlivan'ın babası. Doğuştan beyaz saçlı ve kızıl suratlı olduğu için ona bu ad verilmişti.

9- Uğulmuş: Atabek Özbek b. Muhammed-i Cihan Pehlevân'ın kardeşinin bendelerinden olup Sultan Alâaddin Muhammed-i Hârezmşâh'ın yanına gitti. Burada yüksek derecelere kadar yükseldi. Bir ara Rey (bugünkü Tahran), Isfahan ve Hemedan hâkimliği yaptı.

10- Zahhâk (Dehhâk): İran'da Pîşdâdîler hanedanının zâlim hükümdarı. Demirci Kâve'nin (Kava) ayaklanması üzerine Feridun tarafından yakalanarak Demâvend dağında hapsedildi.

11- Hürmüz: (579-591) İran hükümdarı Enûşirvan'ın oğlu.

12- Yahya: Büyük peygamberlerden olup çocuk yaştayken ilim ve hikmet sahibi oldu. Otuz yaşında peygamberliğe seçildi. Hz. İsâ peygamber olunca onun peygamberliğini doğruladı ve İsâ'nın dinini yaymaya başladı. İsâ'nın göğe çekilmesinden sonra öldürüldü.

13- Haccâc B. Yusuf: Emevî halifesi Abdulmelik b. Mervân'ın komutanı.

14- Kârun: Hz. Musâ'nın amcasının oğlu. İlkin Musâ'ya iman etti. Musâ'nın yol göstermesiyle kimyacılığa atıldı ve bu yolla büyük bir servetin sahibi oldu. Musâ, onca servetine rağmen pinti olan Kârun'a malının zekâtını vermesini ikaz etti. Kârun bunu kabul etmediği gibi, Musâ'yı zinakârlıkla suçladı. Hz. Musâ'nın lânetinden sonra büyük bir deprem oldu ve Kârûn 40 oda dolusu hazinesiyle birlikte toprağa gömüldü.

15- Amr-ı Leys (Amr b. Leys-i Saffârî): İran'da Saffârîler hanedanının ikinci padişahı ve Yakûb-i Leys'in kardeşi. 265-287 / 879-900 yılları arasında saltanat sürdü.

16- Zevzen: Horasan'da Nişabur yakınlarında bir yerleşim yeri.

17- Keyhusrev: *Şahnâme*'ye göre Siyâveş'in, Afrasyâb'ın (Alp Er Tunga) kızı Ferengis'ten olma oğlu.

18- Hârûnurreşîd: Abbasîlerin beşinci halifesi (173-193 / 789-809).

19- *Kur'ân*, XLI/46.

20- İskender-i Rûmî: Büyük İskender, Makedonyalı İskender (MÖ 336-323).

İkinci Bâb

1- Abdulkâdir-i Gîlânî: Kâdirîye tarikatinin kurucusu. 470 veya 490 yılında doğdu; 560 veya 561 yılında Bağdat'ta öldü.
2- Cebrail (Cibrîl): Dört büyük melekten biri; vahiy meleği.
3- Mîkâîl: Dört büyük melekten biri olup rızıkları ulaştırmaktan sorumlu olan melek.
4- Hafsa: Hz. Muhammed'in eşi ve Ömer b. Hattâb'ın kızı.
5- Zeyneb: Hz. Muhammed'in eşi.
6- Ken'ân: 1.Yusuf Peygamberin doğduğu topraklar. 2. Hâm b. Nûh'un dördüncü oğlu. Ken'ân'ın çocukları Lübnan, Suriye Çölü ve Arap Çölü arasındaki bölgede yaşarlardı.
7- Ba'albek: Şam'a bağlı bir kent.
8- *Kur'ân*, L/16.
9- Ebu'l-Ferec B. Cevzî (Cemâleddîn Abdurrahmân Ebu'l-Ferec b. Cevzî II, ö. 636/1239). Bağdat'taki Mustansıriyye medresesinin müderrisi ve Sâdî'nin hocası.
10- *Kur'ân*, XCIV/5.
11- Ebû Hureyre: Hz. Muhammed'in ashâbından olup kedileri çok sevmesiyle tanındı. Bir gün Hz. Muhammed'in huzuruna yanında küçük bir kedi ile geldi. Hz. Muhammed ona "Ente Ebû Hureyretin" [Sen kedicik babasısın] dedi ve bu künye ile meşhur oldu.
12- *Kur'ân*, II/201.
13- *Kur'ân*, II/44.
14- *Kur'ân*, XXV/72.
15- *Kur'ân*, XXIX/8.
16- Hâtem-i Tâî (ö. 506): Tâî (Tây, Tayy) kabilesinden Abdullah b. Sa'd'ın oğlu. Hz. Muhammed tarafından cömertliği takdir edildi. Aynı zamanda iyi bir şairdi.

Üçüncü Bâb

1- Aziz: Eski Mısır vezirlerine ve hâkimlerine verilen ad. Yusuf Peygamber de Mısır'a aziz olmuş, Firavun'un karısı Züleyha'nın ona âşık olması üzerine başından büyük bir macera geçmişti. Bu macera daha sonra Doğu edebiyatlarının vazgeçilmez konularından birini oluşturdu.
2- Erdeşîr-i Bâbekân: Sâsânîlerin kurucusu. Milâdî 224-241 yılları arasında hüküm sürdü.
3- *Kur'ân*, VII/31.
4- Vâsıt: Irak'ta, Bağdat ile Basra arasında yer alan bir şehir.
5- *Kur'ân*, XLII/27.
6- Kiş Adası: Basra Körfezi'nde, bugün İran'a ait bir ada.
7- *Kur'ân*, X/90.
8- *Kur'ân*, XXIX/65.

Dördüncü Bâb

1- Calinus: (131-201) Yunanlı filozof ve hekim; hikmetli sözleriyle tanınır.
2- Sahbân-ı Vâil: 54 / 674 yılında ölen ünlü Arap hatibi.
3- Hasan-ı Meymendî: 401-416 / 1011-1025 yılları arasında Gazneli Mahmud'un vezirliğini yapan kişi. Meymend, Gazne'ye bağlı bir kasabadır.
4- *Kur'ân*, XXX/19.
5- Sincar: Musul'a üç konak mesafede bir şehir.

Beşinci Bâb

1- Muhammed-i Hârezmşah: Tam adı Sultan Celâleddin Muhammed b. Alâaddin Tekiş. Harzemşahlar hanedanının altıncı hükümdarı. 596-617/ 1200-1220 yılları arasında hüküm sürdü. Cengiz Han'ın saldırıları karşısında sürekli yenilgiler alması üzerine Hazar Denizi'ndeki Abeskûn adasına kaçtı ve orada öldü.
2- Hıtay (Hetâ, Hetay): Doğu Türkistan, Çin'in kuzey kısımları ve Sibirya'nın bir bölümünü içine alan, misk veren ceylanlarıyla meşhur geniş topraklar.
3- Kaşgar: Doğu Türkistan'ın büyük şehirlerinden biri olup güzelleriyle meşhurdur.
4- *Kur'ân*, XII/32.
5- Hemedan: İran'daki büyük şehirlerden biri ve Med devletinin başkenti. Eski Yunanlılar buraya Ekbatan (Ekbatana) derlerdi.
6- *Kur'ân*, XL/85.

Yedinci Bâb

1- *Kur'ân*, III/37'ye gönderme: "Ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi."
2- *Kur'ân*, XXXVIII/41-43.
3- *Kur'ân*, XIX/46.
4- *Kur'ân*, LXV/3.

Sekizinci Bâb

1- *Kur'ân*, XXVIII/77.
2- Beylekân: Azerbaycan ile Şervan arasında, Erran'a bağlı bir kasaba.
3- Merdeşt (Mervdeşt): Şirâz yakınlarında bir yerleşim merkezi.
4- *Kur'ân*, XXXVI/60.
5- Muhammed-i Gazzâlî (450-505 / 1058-1112): Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisi. Fıkıh, hadis, felsefe ve kelâm sahasında geride birçok eser bıraktı.
6- *Kur'ân*, XII/83.
7- *Kur'ân*, XXXII/21.

Yağmurun temiz tabiatında yokken aykırılık,
bahçede lâle biter, kuraç toprakta diken.

İmkânsız görünen işlerin çekme kaygısını; olma umutsuz.
Karanlıktadır çünkü hayat suyu.

ISBN: 978-605-314-309-3

40 ₺